

LIBER II

DE PRÆDICAMENTIS.

TRACTATUS I

DE ANTECEDENTIBUS AD SCIENTIAM LIBRI PRÆDICAMENTORUM.

CAPUT I.

De intentione libri, et ordine, et modo et aliis quæ quæri consueverunt.

In ante habitis dictum est quod logica est scientia per quam docetur qualiter per cognitum deveniatur ad notitiam incogniti. Et hoc duobus fit modis, secundum quod duo sunt quæ quando sunt incognita desideramus cognoscere, scilicet complexum et incomplexum. Et incomplexum incognitum cognosci non potest nisi definitione, vel quacumque notione. Complexum autem incognitum cognosci non potest nisi argumentatione. Dictum est etiam ad hoc, quod ratio (quæ est virtus unum cum alio complectens) non potest devenire ad instrumentum quo cognitionem incogniti eliciat ex cognito, nisi tribus actibus, qui sunt ordinare unum ad alterum, componere unum cum altero, et colligere composita secundum discursum qui fit ex uno in alterum. Sic enim et non aliter accipiet cognitionem incogniti per id quod est cognitum.

Primus igitur actus qui est ordinare unum componibile cum alio, perficitur duobus modis : et ordo ipse duobus fit modis. Primum quod exigitur ad actum rationis ordinantis est ratio quæ sumitur ex ipsa forma ordinabilium, et hæc ratio trahitur ex universali et particulari : per hoc enim quod universale est quod est in multis, et de multis, ratio ordinis accipitur prædicati ad subjectum : et de hoc jam quantum ad præsentem spectat intentionem determinatum est. Sequitur igitur nunc determinare de his quæ secundum rationem præmissam ad se invicem sunt ordinanda secundum genera, species, differentias, propria, et accidentia : hoc enim solum est in quo perficitur rationis ordinatio. Et ideo hic ordinabilia ad subjici et prædicari sunt ordinanda et determinanda secundum omnem sui diversitatem, quæ consistit in decem generibus prædicabilium sive prædicamentorum.

Quia autem jam in antecedentibus ad logicam probatum est, quod ad scientiam incogniti per cognitum non devenitur, nisi per dispositum sermonem ad signifi-

candum, sive homo inquirat apud seipsum per interius dispositum sermonem, sive inquirat apud alium per sermonem exterius prolatum, sequitur de necessitate, quod ordo prædicabilium non potest determinari, nisi secundum quod sub voce habet prædicabile designari. Rebus enim inquisitive incognitis uti non possumus, eo quod nec finitæ sunt nobis, nec præsentis : et ideo signis et vocibus uti oportet. Propter quod prædicabilia oportet considerare secundum quod vocibus significantur : propter quod dicit Boetius quod hæc scientia, scilicet libri prædicamentorum, est de decem primis vocibus prima genera rerum significantibus : ordo enim non est in rebus ipsis, sed oportet quod ratio ponat ordinem, sicut et facit complexionem et collectionem compositorum.

Quid sit sub-
jectum
hujus libri.

Et ex his planum est quid sit hujus libri subjectum : est enim subjectum ordinabile in ratione prædicabilis vel subjicibilis, secundum quod stat sub voce talem ordinem signante. Et sic patet qualiter ista scientia est una ab uno subjecto.

Partes sub-
jecti.

Partes autem hujus subjecti sunt ordinabilia secundum diversum modum prædicandi in substantia, et accidente, et in accidentibus secundum omnia novem genera accidentium. Et sic multitudo infinita restringitur in decem genera, ut dicit Boetius : decem autem in duo prædicabilia, substantiam scilicet et accidens : et duo in unum prædicabile, scilicet ordinatum ad compositionem secundum rationem prædicabilis, vel determinatum ex universali et particulari, vel subjicibili et prædicabili. Ex hoc etiam patet quæ sit causa suscepti operis : non enim est componibile prædicabile cum subjicibili, nisi per ordinem unius ad alterum, et ideo de ipsis ordinabilibus in genere et specie oportuit determinare.

Finis operis
hujus.

Patet etiam quis finis ultimus et quis est finis propinquus. Ultimus enim est ut ex ordinatis ratio accipiatur compositionis ad enuntiationem, quæ sola inter orationes verum significat : et ulterior adhuc

finis est, ut ex compositis eliciatur collectio consequentiæ unius ex altero, per quam accipiatur scientia complexi quod ignotum est. Finis autem propinquus est, qui est terminus operis, ut scientia habeatur ordinabilium secundum omne genus, secundum quod potest esse diversus modus prædicandi, vel diversus ordo prædicabilis ad subjectum de quo prædicatur : quæ scientia libri *Prædicamentorum* est proprius finis.

Modus autem istius scientiæ oportet quod ex fine sumatur : est enim ille modus eligendus, quo in materia proposita potest devenire quis ad finem intentionis. Est igitur (cum sit de incomplexis) diffinitivus quidem secundum quod ex prioribus secundum naturam procedit : divisivus autem secundum quod notificat quod est prius per sua posteriora quæ sunt in ipso. Et primus quidem, scilicet diffinitivus, notificat rei substantiam et esse. Secundus autem, scilicet divisivus, notificat rei posse : quia non perfecte cognoscitur res, nisi cognoscatur secundum esse et secundum posse. Tertius autem modus, non propter scibile, sed propter eum qui scire quærit, apponetur a nobis, et appositus est ab antecessoribus ut facilius sit doctrina, et ille est exemplorum positivus.

Est autem dubitatio quorundam, utrum de generibus (quæ ut dicit Porphyrius sunt prima rerum principia) possit haberi scientia? eo quod scientia est habitus conclusionis per causas et principia demonstratus. Cum igitur ista sint principia prima rerum, non sunt alia priora eis per quæ demonstrantur de eis passionibus. Et sic de istis non videtur posse dari scientia, sed in scientia debent esse supposita. Sed hoc solvere non est difficile : hæc enim secundum rem, et secundum quod sunt naturæ quædam et partes entis sunt prima principia : secundum quod sunt aliquid prædicabile vel ordinabile in genere secundum hunc vel illum modum prædicandi vel subjiciendi, sic non considerantur ut principia, et habent multas

M. dus
trinæ h
libri

Dubita

Solut

proprietates et passiones quæ sunt demonstrabiles de ipsis : et hoc modo agemus de ipsis hic. Prout autem sunt partes entis et principia diversitatis rerum, sic de ipsis agit primus Philosophus, sicut scire potest, qui in Metaphysica studendi ponit intentionem : quod non pertinet ad præsens negotium quod Logicus habet considerare.

modus procedendi
Auctoris.

Sic ergo tractantes de prædicabili secundum quod stat sub voce designativa prædicabilis secundum modum prædicandi diversum in genere et specie ordinabilis, sequimur sicut in aliis sectam Philosophorum qui Peripatetici vocantur, et maxime Aristotelem qui hujus sectæ princeps et primus inventor fuisse perhibetur, nihilominus apponentes quæcumque bene dicta a posterioribus poterimus invenire : procedemus enim et per modum scientiæ et per modum artis. Per modum quidem scientiæ in hoc quod considerabimus subjectum et partes principales subjecti, ostendentes quæ passiones insunt eis, et proprietates ex principiis huius scientiæ propriis. Viam autem artis tenebimus in hoc quod colligemus principia ad unum finem operis tendentia : quod opus quidem est ordinatio prædicabilium ad finem compositionis et intellectionis syllogismi, per quem per scientiam cogniti potest quis devenire ad notitiam incogniti, sicut sæpe diximus. Jam autem ad propositum accedamus, sufficit enim et multa prælibasse.

CAPUT II.

Qualiter præmittitur de æquivocis, univocis, et denominativis, et quæ sint æquivoca.

Quare oportet
de æquivocis, univocis, et denominativis tractare.

Cum igitur in hoc agendum sit de prædicabili qualiter ordinandum sit in genere, et prædicabile in triplex commune reducatur, scilicet in ens et unum, in quæ secundum unam rationem reduci non potest : et in commune quod est commune sicut genus quod recipit prædica-

tionem sui universalis secundum nomen et rationem, quod quidem est univocum : et tertio in id quod est commune sicut subjectum de quo prædicatur accidens, quod de subjecto non prædicatur, nisi secundum denominationem : oportet nos de istis tribus præmittere, ut postea facilius videri possit quid in quo sicut in genere contineatur, vel quid ad aliud sicut ad subjectum reducatur, vel quid nominis et rei suscipiat prædicationem.

Quia autem primum omnium quod prædicatur est ens, quod univoce de omnibus non prædicatur, ut in scientia universalium dictum est, ideo primo de æquivocis dici oportet. Et iterum propter hoc ut sciatur quid de quo ut genus, vel species, vel differentia, vel proprium, vel accidens non prædicatur, quamvis univocum sit ante æquivocum, sicut unum ante multa : tamen secundum intentionem hujus doctrinæ æquivocum est ante univocum, quia per æquivocum prædicabile reducitur ad ens et unum quod est ante omne genus. Per univocum autem reducitur ad omne quod est commune ut genus. Per denominativum autem vel per ejus rationem omnia accidentis prædicata respiciunt substantiam. Et per istas tres communitates, omnium prædicabilium universitas redit ad unius communis aliquo modo prædicationem, et omnia quæ ad unum subijcibile respiciunt, oportet quod id respiciant ad aliquem trium modorum.

Dico ergo, quia verum est quod in scientia universalium dictum est, quod si quis omnia entia vocet æquivoce, et non univoce nuncupabit, oportet de æquivocis præmittere. Æquivoca ergo dicuntur quorum solum nomen est commune, secundum nomen vero illud ratio substantiæ est diversa. Dicuntur ergo æquivoca quasi nomen (quod secundum vocem est) ex æquo quoad imponentem habentia. Et ideo etiam additur, quod dicuntur et non sunt, quia quod est in dictione commune est eis : in esse autem quod dicitur per nomen, non est communitas secundum

Quare primo de æquivocis, secundo de univocis, et tertio de denominativis agit.

Æquivoca quid, et quare sic dicuntur : et explanatio diffinitionis illorum.

æquam participationem: quamvis enim æquivocum actuali multiplicitate multa dicat, tamen nihil omnium illorum æqua participatione participatur ab his quæ in nomine significantur: propter quod æquivoca dicuntur, quia æqualiter nomen habentia, esse nominis non æqua suscipiunt participatione.

Propter quod etiam additur, quorum solum nomen est commune: nomen enim quamvis dicatur quasi notamen, eo quod aliquam notam rei facit quantum ad actum significantis et imponentis nomen, eo quod imponentis nomen secundum aliquid proprietatis rei affectus est quando nomen imponitur: quia etiam significatio rei quæ intenditur per nomen formam dat nomini. Tamen hæc non sunt de intrinsicis ipsi nomini secundum quod nomen est solum, sed potius intrinseca sunt nomini litteratio talis sive compositio nominis ex littera et syllaba et accentu, quæ sunt intrinseca nomini ut nomen est. Quibus jam perfectis quantum ad substantiam nominis tunc primum refert nomen ad id quo affectus est ille, sive quod concepit ille qui nomen imposuit: et ideo in æquivocis solum nomen secundum quod consistit in sono litterarum et syllabarum et accentu est commune, et absque æqua participatione alicujus rei quæ importatur in nomine: et ideo dicitur æquivocum.

Et quamvis forte principaliter in æquivoco unum importetur, et alia non principaliter tamen, quia non æqua ratione multa dicta in nomine nomen illud participant, est etiam aliqua species æquivocationis: et hoc est quod additur in æquivocorum ratione ibi, ratio substantiæ est diversa secundum id nomen. Omne enim nomen aliquid significat pro substantia, et aliquid pro qualitate, cum omne nomen substantiam significet cum qualitate: et id quidem cui imponitur nomen est significata substantia ipsius: proprietas autem ejusdem rei sive substantiæ quæ afficit imponentem dum nomen imponit, est qualitas significata per nomen.

Quando ergo idem est nomen quantum ad ea quæ sunt nominis in littera et accentu: et id quod significatur in nomine, non est idem vel æque participatum ab illis quibus nomen imponitur, nec etiam proprietas a qua impositum est omnino eadem est, quamvis forte referatur ad unum: tunc nomen est æquivocum, quia ratio substantiæ cui nomen imponitur (quæ est ratio substantialis a qua nomen imponitur) sic duobus modis est secundum aliquid vel simpliciter diversa: substantia enim aliqua (ut diximus) est secundum aliquid per modum quo rationi substat, cui nomen ipsum imponitur: et illius ratio diversa est quando non penitus est eadem: et adhuc a quo nomen imponitur quod est nominis qualitas, et substantialis ratio quæ datur de nomine secundum illud quod nomen est. Quando ergo illa etiam non penitus est eadem, iterum ratio substantiæ, hoc est, substantialis ratio nominis est diversa: ita quod nihil rei cui nomen imponitur, æqualiter participant significata per nomen.

Ex quo patet quod æquivocorum multi sunt modi sive species. Sunt enim æquivoca idem quidem secundum rem, sed non æque participantia, hoc est, per eandem rationem de omnibus æqualiter datam, sed potius quemdam modum illius (de quo datur ratio) habentia: sicut ens dicitur æquivoce de omnibus entibus per se et in alio existentibus, eo quod per se ens solum naturæ est ens, alii autem quædam modi sunt illius entis et non entia vera et principalia. Hoc modo sanum in animali, et urina, et dieta, et medicina dicitur æquivoce: quia sanum naturæ est animalis: alia autem quemdam modum dicunt sanitatis, significativa et conservativa sanitatis, vel ut sanitatis perfectiva, vel aliquo alio modo qui in animali est se habentia. Si enim medicus dicitur æquivoce de eo qui perfecta (quæ in ipso est) medicina operatur, et de vetula medicum imitante, et elystere quod ut instrumentum perficit operationem et actum medici,

Quid sit substantia quam significat nomen, et quid qualitas cum qua significat.

Æquivoca multipliciter sunt, a consilio, a consuetudine, a sensu.

et de quibusdam aliis modis aliquem modum participantibus : sic etiam ens et unum dicuntur æquivoce, eo quod ens et unum primo est id quod per se est ens et unum : alia autem dicuntur ens et unum, quia ad id sicut ad subjectum aliquo modo entitatis referuntur, vel sicut mensura illius, vel sicut dispositio, vel sicut respectus, vel aliquo alio modo, quæ sunt in illo sicut in subjecto. Et hic quidem modus vocatur multiplex dictum secundum analogiam, sive proportionem ad unum quod principaliter in nomine significatur.

Alius autem modus est æquivocorum, quæ Boëtius vocat a casu et fortuna æquivoca, quando scilicet idem nomen casu et fortuna diversis imponitur, quorum substantia cui nomen imponitur, non est una nec unius respicientis ad unum, vel etiam diversorum respicientium ad unum : sed tamen qualitas qua nomen illud diversis imponitur, per similitudinem translationis est una, ut canis quod imponitur latrabili, et marinis, et cœlesti : et eorum substantia cui nomen imponitur non est una, sed diversa genere proximo et specie. Et proprietas sive qualitas a qua nomen imponitur, non nisi per similitudinem translationis est una. Verbi gratia mordax esse, quod convenit omni quod dentibus mordet : per translationem autem convenit ei quod mordet qualitate et respectu nocivo. Sic ergo patet qualiter æquivoca sunt, quorum solum nomen commune est, et ratio substantiæ secundum illud nomen, scilicet significata, est diversa, hoc est, non est penitus eadem et æqualiter non secundum magis et minus participata.

objecto.

Sunt tamen qui contra ea quæ dicta sunt, opponunt sophistice dicentes, quod significatio perfectio nominis est dans ei speciem et esse, ut videtur. Et ideo nomen quasi notamen dicitur, quia notam facit rei, et diffinitur per significare, quando dicitur quod nomen significat sub-

stantiam cum qualitate. Si autem sic est, tunc mutata significatione videtur mutari id quod nomini dat speciem et formam : mutata autem specie et forma, mutatur id quod specificatum et formatum est, et sic mutata significatione, videtur quod idem nomen remanere non possit. Et hæc præcipue videntur in his quæ relative dicuntur ad invicem, sicut signum et significatum proprium mutatur, videtur quod signum mutari necesse sit, quia in vanum et in cassum erit significatio ipsius, quando ad significatum non referetur. Hoc autem præcipue in vocibus et nominibus esse videtur : quia voces sunt notæ passionum et conceptionum quæ sunt in anima¹ : res autem sunt causæ passionis et conceptionis animæ : ideo videtur quod passionis et conceptiones animæ mutantur rebus mutatis. Mutatis autem conceptibus et passionibus animæ, videtur quod necesse sit voces (quæ signa conceptuum sunt) mutari. Hoc et huiusmodi plurima possunt objici, quæ omnia levissima solvuntur solutione, dummodo ea quæ dicta sunt bene intelligantur.

Solutio.

Dicendum ergo est, quod nomen habet materiam vocem in qua formatur : habet autem formam litteraturam quam dat actus imponentis ad significandum hoc vel illud. Et hæc materia et hæc forma semper manet in nomine quamdiu est vox et nomen : et hæc manet in æquivo-co secundum nomen et materiam nominis eadem semper in communi. Dicitur autem significatum aliquando significatio, et hæc in signis quidem naturalibus manet eadem : in his autem quæ ad placitum sunt, aliquando est diversa, eo quod placitum non est stans et uno modo causas habens : et propter hoc manente nomine eodem secundum propriam materiam et propriam formam, non est necesse quod idem habeat significatum : et ideo non est necesse quod eadem sit relatio talis signi ad significatum, sed potest esse relatio diversa.

¹ Cf. I Periher. com. 1.

Quia tamen quilibet instituens signum ad actum refert significandi, quamvis non referat ad hoc quod idem significet, et nomen est vox ad actum significandi relata, vox autem non habet illam relationem: ideo non dicitur in diffinitione æquivocorum, quod æquivoca dicuntur quorum sola vox communis est, sed quorum solum nomen est commune, ut actus significantis per institutionem importetur per nomen, quod quasi notam faciens dicitur: quod per vocem non importaretur. Et quia significatum est perfectio nominis secunda, ad quam ut signum refertur, ideo mutari potest nomine non mutato: et cum mutatur significatio, necesse est relationem signi mutari ad significatum: et sic nomen erit æquivocum manente nomine uno et eodem secundum primam et substantialem materiam, et secundum primam et substantialem formam, et non diffinitivam substantiæ nominatæ per significatum nominis. Et ratio substantialis data per qualitatem (qua nomen est in tali substantia significata) est alia et alia secundum illud nomen quod ad significandum ista duo refertur ad talia significanda per nomen unum et idem.

Dictum Zenonis.

Hujus autem exemplum propositæ intentioni conveniens est sicut dicitur homo animal, et sicut dicitur imago quæ picta est ad imaginem hominis vel animalis: quamvis enim dicat Zeno in logica sua, quod multi sunt modi æquivocationis, tamen unus et primus modus est propinquior univoco, qui est multipliciter dicti per analogiam sive proportionem ad unam et ab uno: sicut sunt omnia in ente æquivoca, et sicut est animal homo et quod pingitur: pictum enim animal dicitur, cujus similitudo ab uno eodem transformetur, et quando pictum ad naturale animal refertur secundum representationis quemdam modum, sicut ens vere est unum, et alia sunt entia ab illo dicta, et ad illud secundum aliquem modum entitatis naturæ entis ad illum relata.

Hoc est ergo quod dicit Aristoteles

quod æquivoca dicuntur, quorum solum nomen commune est: secundum tamen illud nomen ratio substantiæ diversa est, ut animal homo et quod pingitur: horum enim solum nomen (quod est animal) commune est, secundum nomen vero quod impositum est ad significandum, ratio diffinitiva substantiæ significatæ est diversa: si enim aliquis assignet per propriam diffinitionem quid secundum quidditatem, et esse utrumque eorum divisim sit, quo sive qua proprietate sunt dicta animalia, propriam utriusque divisim et non unam utrique communem assignabit rationem diffinitivam: de homine enim dicet, quod est animal rationale mortale, de picto autem quod est imago per similitudinem lineamentorum et coloris hominem repræsentans. Et per hoc igitur patet quod prædicabile ad rationem generis reduci non potest, quia transcendit omne genus et est omnium generum principium.

Quod autem hic dicimus quod æquivoca dicuntur, et non dicimus quod æquivocum dicitur in singulari, cum tamen unum nomen sit per propriam formam: ratio est quia hic intendimus de prædicabili sive dicibili incomplexo secundum quod ordinabile est in genus vel commune univocum, vel per denominationem de uno prædicatum: et istæ sunt res non a vocibus vel dictionibus absolutæ, sed per voces significatæ: et quia res multæ sunt ad idem nomen relatæ, ideo magis et competentius dicimus in plurali, quam in singulari: æquivoca enim sunt res sub uno nomine æquivocatæ. Et quod dicitur, solum nomen commune est, intendimus excludere rationem substantiæ designatæ per nomen: quæ ratio substantialis est quando datur per ea quæ sunt substantiæ, quæ sunt genus et differentiæ. Ex his patere potest, quare æquivocatio propter pluralitatem significatorum actualem operatur multipliciter: sed de hoc tractabitur in *Elenchis*.

Adhuc autem quia in æquivoco manet eadem forma quæ est actus significandi

Quare dicitur æquivoca, et æquivocum

ad placitum instituentis secundum respectum ad aliquid rei signatæ, quod ratio fuit instituendi signum id, de facili patet, quod in omni æquivoco, sicut diximus, aliquid est de univoco per quod æquivocum ad unicum habet reduci: unum enim signum diversis ad significandum ponentes, necesse est ad aliquid unum respicere, quod aliquo modo est in illis, quæ substantia et ratione substantiæ diversa sunt.

Hæc igitur sic dicta sunt æquivoca, et de his sufficit quod dictum est, quantum ad præsentem intentionem spectat: pertractabitur autem de aliis in *Elenchis*. Est autem notandum, quod quamvis in diffinitione æquivocorum dictum sit quod ratio substantiæ sit diversa, non tamen dicitur ratio substantiæ diffinitio vera data per genus et differentiam, sed generaliter dicitur ratio quæcumque notificatio, quæ majoris et melioris declarationis est quam ipsum nomen absolute positum. Et secundum hunc modum accepta ratione, individua habent rationem et æquivocationem in uno nomine: cum tamen ratio eorum a collectione accidentium sumpta non sit una secundum nomen illud in quo communicant. Hæc sunt igitur æquivoca, per quæ omnia reducuntur non ad genus sed ad transcendentia omne genus, quæ sunt ens et unum, ut dicit Aristoteles.

CAPUT III.

De univocalis.

Univoca autem sunt per quorum rationem prædicabile ordinatur in genere uno, quod sibi subjectis nomen suum dat et diffinitionem: et sine hac ratione univoci non esset reductio prædicabilium ad genus unum prædicatum de omnibus illis quæ sunt generis illius: et ideo diffinitur sic ab Aristotele quod univoca dicuntur quorum nomen commune est, et secundum nomen illud eadem est substantiæ

ratio sive diffinitio. Et dicuntur univoca per oppositum modum ad æquivoca, res scilicet univocatæ in nomine uno, ut res ipsa ad dici et ad sermonem referatur, quia aliter non esset logicum quod dicitur: quia res in se considerata, non secundum quod stat sub dictione, non ad logicum, sed ad Philosophum pertinet. Et ideo additur, *dicuntur*, et non *dicitur*, univoca sunt. Adhuc autem quia sermones finiti sunt quoad nos, res autem infinitæ, ut dicit Aristoteles¹, necesse est plures res in genere et specie et numero uno secundum modum significari. Quando ergo plures res in una natura (quæ causa impositionis nominis est) conveniunt in unum nomen, erunt illa univoca. Et quia plura sunt uno nomine nominata, ideo dicuntur magis convenienter in plurali univoca quam in singulari univocum.

Quid per univoca intelligendum.

Quare diffinitur univoca et non univocum.

Quod autem additur, *quorum nomen commune est*, dicitur nomen quasi notamen, quod est de re quæ est causa impositionis nominis in pluribus illius: hæc enim natura in omnibus illis est una, et non per prius et posterius participata: propter quod nomen tale simpliciter commune est omnibus illis, nihil nominans in uno quod non nominetur in altero.

Quod autem dicitur, *et ratio substantiæ est eadem*, ratio quidem substantiæ duo dicit, sicut prius in diffinitione æquivocorum: dicit enim ratio non tantum diffinitionem, sed etiam quamcunque declarationem quæ datur de eo quod nominatur per nomen, ut dicit etiam formam a qua nomen ponitur, quam oportet eandem esse: et ita, et nomen et natura et ratio impositionis nominis erit una in talibus ut sic: et ratio substantiæ est ratio substantialis addens simul in his quæ sunt univoca: et quod illa natura in eis sit participata æqualiter quæ non secundum magis et minus, nec secundum prius aut posterius sit in ipsis, sed uno modo sicut esse est unum.

Quod si magis et minus susceperet, non esset unum omnino, sicut in ante habitis

¹ ARISTOTELES, In *Elenchis*, cap. 1.

determinatum est in libro de *universalibus*. Quamvis enim nulla comparentur, nisi per aliquod unum quod est in illis, tamen illud unum quod est in eis, secundum magis et minus non potest esse de esse ipsorum. Et ideo ratio ipsius non est ratio substantiæ ipsorum. Substantia enim eorum consistit in participatione generis et participatione differentiae, quæ sunt actus et potentia constituentia substantiam, eo quod termini esse substantialis sunt esse omnium eorum quæ sunt, sicut homo dicitur animal et bos dicitur animal: ita quod animal nomen unius naturæ notam facit quæ æqualiter est in homine et bove, quæ quidem natura est substantia animata sensibilis: et ideo si explicetur natura sive substantia quæ dicitur per nomen sicut nomen commune, sic explicans nomen ratio sive diffinitio erit communis æqualiter utrique: unde si quis assignet utriusque rationem, hominis scilicet et bovis, secundum hoc quod sunt animalia, hoc est, secundum naturam de qua notam facit nomen commune quod est animal, eandem de necessitate assignabit hominis scilicet et bovis rationem diffinitivam. Et similiter est de Socrate, et Platone in hoc nomine *homo*. Et hic est in omnibus quæ ut genus vel species sunt, vel ut differentia, vel ut proprium, vel ut accidens sub eodem nomine prædicantur, ut dicunt Avicenna et Algazel: si enim dicatur, Socrates est albus et Cicero est albus, si ratio sumatur secundum nomen commune, prædicatum de Socrate et Platone erit una et eadem ratio. Idem si dico Socratem esse risibilem, et idem erit si dicam Socratem esse rationalem: et ut generaliter dicatur, omne quod ut universale de multis et de sibi subjectis prædicatur, univoce dicitur.

Dubitatio.

Sunt tamen qui sophisticè contra hoc obijciunt dicentes, quod quia vere est nomen a forma impositum, diversorum

autem diversæ sunt formæ, et ideo, ut dicunt, diversa unum nomen habere non possunt. Ad quod levissime respondetur, quod diversorum in eo quod diversa sunt, diversæ sunt formæ, et diversa nomina cum formis illis imposita. Sed nihil prohibet diversa non in eo in quo diversa sunt, sed in eo in quo unum sunt, unum habere nomen, sicut habent unam formam: et ideo diversa individua in forma speciei nihil prohibet habere nomen unum speciei: et quæ diversa sunt specie, nihil prohibet habere unum formam generis, et ideo unum habere nomen generis: et sic est in aliis. Et ideo necesse est, quod secundum illam formam de qua notam facit nomen, diversa habeant unam et eandem illius substantiæ rationem diffinitivam. Diffinitio enim illa non plura dicit explicite quam nomen id implicate.

Si autem contra hoc aliquis adhuc obijciat dicens, quod impossibile est unam esse naturam sive formam generis in pluribus speciebus, et sic impossibile sit unum esse nomen generis, quod dicatur de pluribus specie differentibus, hoc probatur per hoc quod dicitur, unum idem non simul actu habet contraria. Natura autem generis est una et eadem: et ideo si est in pluribus specie differentibus actu, et una eadem ratio, unum et idem actu simul habet contraria: habet enim rationale in homine et irrationale in bove vel asino, et cum hoc esse non possit, non potest esse nomen generis unum in homine et bove. Hæc autem confirmari videntur per hoc quod dicit Aristoteles¹, quod ratio animalis secundum unum-quodque animal est altera et altera: falsum est ergo quod sit nomen unum et ratio una.

Hæc autem et similia non est difficile solvere. Dicimus enim quod una natura generis est in diversis specie differentibus et numero. Et quod dicitur, quod idem non simul habet contraria, intelligitur de eodem numero et non de eodem

¹ ARISTOTELES, I de Anima, tex. com. 8.

genere vel specie. Et hoc quidem jam in ante habitis in libro de *Prædicabilibus* determinatum est. Et quod dicit Aristoteles quod ratio animalis secundum unumquodque est altera, sic putandum est: ratio animalis secundum unumquodque, hoc est secundum esse quod habet in unoquoque sigillatim, est altera: hoc enim verum est non tantum in specie, sed etiam in individuo: quia sic animal non accipitur ut essentia generis, sed ut habet esse speciale vel singulare in specie vel in individuo: sic autem non est genus, quia est in illo tantum, et non extra illud in alio, et ideo sic non est in esse universalis, sed particularis: quia quamvis hoc quod est in uno, sit in alio universali, tamen non secundum quod est in uno, est in alio, ut in tractatu de *Universalibus* est determinatum. Relinquitur ergo univoca esse, quorum et nomen commune est, et ratio substantiæ eadem.

Attendendum autem est, quod quamvis multivoca sive synonyma et diversivoca non sunt de his quibus prædicabile ordinatur in linea generis, eo quod synonyma respiciunt unum particulare vel speciale per diversas proprietates quæ sunt in illo multis significatæ nominibus: diversivoca autem, sicut diversa sunt nomina, sic diversis attribuuntur; tamen quia Avicenna et Algazel et Joan. Damascenus in suis prædicamentis ponunt ista, et nos ea hic ponemus non ad necessitatem scientiæ sed ad doctrinæ perfectionem. Sunt igitur multivoca sive synonyma, quando multa nomina uni rei attribuuntur, ut ensis, mucro, spata, gladius, vel Marcus, Tullius, Cicero: his enim nominibus idem significatur secundum diversas proprietates quæ sunt in illo. Diversivoca autem sunt, quando diversa nomina diversis attribuuntur, ut lignum, homo, lapis et hujusmodi. Sed his non indigemus ad istius scientiæ ne-

cessitatem, in qua (sicut in geometricis facit Euclides) non præmittimus nisi definitiones eorum quæ requiruntur ad ordinationem prædicabilis ad unum quod est in illo ordine prædicabile sive dicibile primo, sicut est principium transcendens quod in omnibus principiis est, et sicut est generalissimum: propter primum enim oportet ponere rationem æquivocorum, propter secundum autem necessaria est univocorum ratio.

CAPUT IV.

De denominativis.

Quia vero, sicut dicit Aristoteles¹, omnia accidentium genera reducuntur ad substantiam, ut ad subjectum unum omnium aliorum per prædicabile quod inter universalis vocatur accidens, et hoc non potest fieri nisi per denominationem factam a principali: propter hoc in scientia ista in qua intendimus de prædicabilium ordine, oportet etiam præmittere diffinitionem denominativorum. Dicimus ergo quod denominativa dicuntur quæcumque ab aliquo principali solo casu differentia secundum nomen ad casum inflexum habent appellationem, ut a grammatica (quæ principale nomen est scientiæ litterarum ad recte loquendum et ad recte scribendum) dicitur grammaticus per inflexionem quæ in finis est mutatione. Cum enim dicitur denominativum, propter compositionem propositionis *de*, notatur transitio sive diversitas quæ est inter essentiam dominantem et inter essentiam denominatam. Et ideo quæ sunt ejusdem naturæ, denominationis non suscipiunt prædicationem vel appellationem², et ideo homo non dicitur humanus ab humanitate, sed dicitur essentialiter homo et animal rationale, et omnia quæ secundum essentiam prædicantur. Et quia etiam proprium essentialiter est, quamvis non sit de essentia, ideo

¹ ARISTOTELES, In prima philosophia, lib. 9, tex. com. 1.

² Quæ sunt ejusdem naturæ non possunt se

denominare. Cf. quæ dicuntur a D. Alberto, 2 Topic. cap. 2.

non congrue dicitur homo risibilitatus. In accidentibus etiam secundum quod ordinata sunt in generibus suis et speciebus, non recipiunt denominationis rationem: albedo enim nec dicitur alba, nec dicitur colorata, sed dicitur color, et sic de omnibus aliis. Sed quando natura aliena quæ est post esse alterius, intelligitur et significatur quasi circumposita, scilicet composita per unius naturæ ad alienam congregationem, tunc fit denominatio, ut dicitur homo albus, vel alba quod est res alba. Hæc igitur sicut univoca et æquivoca, quia multitudinem essentiarum significantur, competentius diffiniuntur in plurali, ut dicantur denominativa, quam singulari ut dicatur denominativum.

Et additur *dicuntur*, quia totum quod hic intendimus, ad dici principaliter et non ad esse refertur, sicut in præhabitis. Et quod additur *quæcumque*, significat indefinitam accidentium multitudinem a quibus sit denominatio. Et quod dicitur *ab aliquo*, denotat nomen accidentis secundum quod in sua puritate et principalitate significatur. Dicit enim Avicenna¹, ubi agit de anima, quod intellectus accidentis est absolutus, quamvis esse accidentis sit dependens. Et quod subditur *solo casu differentia*, dicitur hic *casus* quæcumque inflexio nominis secundum finem nominis sive dictionis: sive fiat per derivationem, sive fiat per declinationem, ut a justitia derivatur justus, vel verius dicendo a justitia formatur justus. Quamvis secundum grammaticam justitia derivetur a justo, tamen secundum naturam et rationem denominationis et denominati, a justitia formatur justus. Grammaticus enim nominum modos et formas attendit: et quia in declinatione sic declinatur justus, justus, addita *tia* fit justitia: ideo dicit justitiam formari vel derivari a justo: hoc enim modo justum a justitia formari non potest. Natura autem denominationis e contrario est: quia denominans est alienam naturam

informans: et ideo nomen illius naturæ præintelligere oportet, ut fine aliter in dictione inflexo denominatio fiat, sicut justus dicitur cadens per inflexionem finis a justitia, et albus ab albedine, et sic est ab omnibus aliis. Fit autem hæc inflexio in fine dictionis, et non in principio, quia inflexio finis principale significatum non mutat, sed modum significandi tantum, ut patet in omni declinatione quando casus declinant a recto, et a se invicem secundum ordinem casuum. Casus autem a principio dictionis mutaret totum significatum et non tantum significandi modum: sicut si diceretur justitia, prudentia, et hujusmodi, in quibus idem terminus est et principium diversum, et ideo diversum significatum. Et hoc notatur per hoc quod dicitur *solo casu differentia*: per hoc enim non differunt in principali significato, sed in modo significandi tantum. In denominatione ergo hæc tria necessaria sunt, scilicet natura aliena, subjecto extrinsecus aptata et circumposita, in principali et denominativo eadem res significata, et diversi modi significandi.

Quod autem additur *secundum nomen*, intelligitur secundum modum nominis qui est inflexio finis, qui casus vocatur. Et quod additur *habent appellationem*, per hoc quod dicitur *habent*, notatur habitus extra applicatus. Et quod dicitur *appellationem* (quæ dicitur quasi ad pulsum, et componitur ab *a* præpositione et *pello*, *pellis*) notat, quod alienum pulsum sit ad id quod denominatur, sicut et nomen proprium appellatio vocatur proprie, quia ex collectione accidentium ad id significandum appulsum est. Nomen enim commune propter hoc dicitur appellativum, eo quod in eo multa pelluntur in unum, et ideo est commune multorum. Verius autem exemplum est, ut a grammatica quod est nomen principale, grammaticus formatur per finis inflexionem, et a fortitudine formatur fortis, et sic est in omnibus aliis accidentalibus denominationibus.

Tria sunt necessaria ad denominationem.

Intellectus accidentis est absolutus, licet ejus esse sit dependens.

Removet dubium.

¹ AVICENNA, In 6 de naturalibus.

Ex his autem quæ dicta sunt patet, quod in substantialibus non potest esse denominatio: substantialia enim sola pertinent ad obiectio eandem naturam. Et si obijcitur quod in substantialibus quædam significantur concrete, quædam autem abstracte, ut homo et humanitas: in quo videtur homo per inflexionem casus derivari ab humanitate. Dicendum quod hæc inflexio facta est ad similitudinem accidentis et non de ipsa rei natura: homo enim non prædicatur de sibi subjectis, ut ab alio derivatum, sed prædicatur ut esse substantiale ejus de quo prædicatur: et ideo iste modus intelligendi in re non potest poni, sed per simulationem ad accidens est imaginatus et fictus, ut forma significetur, et formatum in eo quod est formatum per formam, hoc igitur est denominativum¹.

CAPUT V.

De divisione ordinabilium et non ordinabilium in prædicamento.

Cum autem quidam sint ordinabilia in prædicamento, quædam autem non in uno, sed in pluribus, quædam vero neque in uno, neque in pluribus, oportet nos hic divisionem ponere, ut sciamus quæ pertinent ad prædicabilem ordinem, et quæ ad prædicabilem non ordinem, sed compositionem. Sunt enim prædicabilia per intellectum accepta. Hic ergo intellectus potest esse simplex intelligentia, sive simplex per intellectum intuitus: vel compositus intellectus, unum cum alio jungens et componens. Et penes hæc duo sumitur divisio, quod eorum quæ di-

Prima divisio antepædicamentalis.

¹ Quo melius illustretur sententia Auctoris, liceat super has voces univoce, æquivoce, denominative depromere quæ scripsit D. Thomas in Tract. II. Summæ logicæ (inter opuscula S. Thom. 44):

« Quia prædicamentum dicit quædam prædicabilia ordinata in ordine prædicamentali, videndum est quot modis fiat prædicatio. Ubi nota quod aliquid de aliquo dicitur prædicari tripliciter: id est univoce, æquivoce et denominative. *Univoce* dicuntur prædicari, quæ non solum conveniunt his de quibus prædicantur quantum ad nomen, sed etiam quantum ad rationem essentialium. Et dico hic rationem illud quod per definitionem dicitur seu significatur, vel per aliquid quod sumatur loco definitionis. Sicut animal prædicatur de homine et de bove; unde non solum hoc nomen animal convenit homini et bovi, sed etiam definitio ejus essentialis, quæ est corpus animatum sensibile. Non solum enim vere dicimus quod homo est corpus animatum sensibile: et similiter est de bove. *Æquivoce* vero dicuntur prædicari quæ de pluribus prædicantur secundum idem nomen, non tamen secundum eandem rationem: et isto modo prædicatur canis de latrabili et de marino: licet enim secundum idem nomen canis de utroque prædicatur, tamen alia ratione convenit cani latrabili quam marino; ratio enim latrabilis est, quod est animal gressibile quadrupes, quæ non convenit marino. Sciendum est autem quod sub æquivocis comprehenduntur *analogæ*. Prædicantur enim *analogæ* de pluribus, in quantum di-

cuntur ad unum; ut sanum dicitur de animali primo et proprie: est enim sanum adæquatum in humoribus, quod non potest esse nisi in animali. Dicitur tamen sanum de urina et de medicina: nam dicimus hæc urina est sana, quia est signum sani quod est in animali: et hæc medicina est sana, quia est causa sani quod est in animali. Unde licet hoc nomen *sanum* de animali et urina dicatur, tamen ratio sani non potest dici de urina: non enim urina est adæquata in humoribus, sed est signum talis adæquationis. Et sic prædicatio analogæ aliquo modo convenit cum æquivocæ, ut dictum est, et aliquo modo cum univocæ. Licet enim sanum quod de urina dicitur, non dicat suam rationem, scilicet adæquationem humorum in urina, non tamen dicit aliam rationem, sed eandem adæquationem humorum dicit, cujus urina est signum. *Derominative* vero dicuntur prædicari, quæ concreta sunt adjective, et ab aliquibus accidentibus abstractis denominantur seu derivantur: ut album de homine prædicatur et de equo denominative, quia album derivatur ab hoc abstracto quæ est albedo quæ est in homine, quæ sic in abstracto sumpta de homine prædicari non posset: nulla enim pars, ut supradictum est, potest de toto prædicari; albedo enim est quædam pars accidentalis hominis albi, et sic de eo prædicari non posset. Concernitur autem et dicitur album, quod idem est quod habens albedinem: et tale potest de homine prædicari. »

cuntur et stant sub dictione intellectus, alia quidem sine complexione dicuntur, alia vero dicuntur cum complexione. Quamvis enim res omnes incomplexæ sint, tamen compositionem formæ cum materia vel prædicati cum subjecto non potest significare intellectus, nisi per notam complexionem. Complexio autem est designatio unius cum altero vel in altero: sicut cum dicitur, homo currit vel homo vincit: in his enim vocibus notatur cursus inesse homini et victoria, ut actus inest agenti. Et hanc complexionem componens facit intellectus: et non est in re per modum compositionis, quæ media sit inter hominem agentem et actum ejusdem. Ea vero quæ sine complexione sunt, exemplariter sunt, sicut cum per se dicimus homo, et per se vincit, per se currit, ut in tractatu de antecedentibus ad logicam satis dictum est, ubi diffinitum est complexum et incomplexum¹. Incomplexum autem sub voce conceptum, est ordinabile in prædicamento aliquo. Complexum autem pertinet ad intellectum componentem secundum naturam compositionis.

Secunda divisio.

Aliam autem præmittemus divisionem secundum rationem illam dictam, secundum quam aliud ponitur in eodem vel diverso prædicamento. Et hanc dabimus quadrimembrem super duas divisiones bimembres fundatam. Est enim prædicabilium quæ in prædicamento vel ad subjectum unum ordinantur aliud substantia, aliud accidens, aliud universale, aliud particulare. Et est accidens universale, et accidens particulare: et est substantia universale, et est substantia quæ est particulare per conjunctionem membrorum dividendum in duabus divisionibus inductis. Et ideo egreditur quadrimembris divisio, quod eorum quæ sunt in natura et quidditate sua, alia de subjecto quodam dicuntur, et non sunt in subjecto aliquo, sicut substantia universalis, sicut homo universale vel species de subjecto,

hoc est, sibi secundum totam lineam jacto dicitur, quando homo dicitur de aliquo homine, sicut cum dicitur per individuum vagum, aliquis homo est homo: vel per individuum significatum, sicut cum dicitur, Socrates est homo. In subjecto vero nullo est, sicut accidens in subjecto est quod sui esse causam habet subjectum: quando enim homo prædicatur de aliquo homine, prædicatum est causa et essentia subjecti, et non accipit sui esse causam a subjecto. Alia autem per oppositionem ad ista in subjecto quidem sunt, sed de nullo dicuntur ut de subjecto, ordinata prædicatione: sed si dicuntur de aliquo, est sicut individuum quod prædicatur de seipso.

Et ut melius intelligatur explanando dicimus quid est esse in subjecto. In subjecto enim sunt, quorum dependentia secundum esse est ad subjectum: et hæc sunt quæ cum in aliquo sunt, non sunt in eo sicut quædam pars essentialis vel integralis: quia nihil conferunt ad esse subjecti in quo sunt: et impossibile est aliquid hujusmodi esse secundum actum sine eo in quo est, quia ab eo in quo est, accipit esse quod non habet extra ipsum, sicut accidens quod (ut vult Aristoteles) potius est esse quam essentia. Et hujus exemplum est accidens particulare, quod non individuatur nisi per subjectum, sicut quædam hæc grammatica, quæ ut in subjecto est in anima, sive in quadam anima grammaticam in se habente scientiam. De subjecto vero nullo dicitur, quia non prædicatur nisi particulari prædicatione quæ non est ordinata prædictio. Et similiter quoddam album vel hoc album ut in subjecto est in corpore vel quodam corpore. Omnis enim color in corpore est determinato: quia, sicut dicitur in libro *de sensu et sensato*, color est extremitas perspicui in determinato corpore. De subjecto vero nullo dicitur cum sit particulare. Alia vero de subjecto quodam dicuntur et in subjecto quodam

Quid sit in subj

¹ Cf. Tract. 1 lib. de Prædicabilibus, cap. 5.

sunt, ut accidens universale, ut scientia in subjecto est in anima, quia est accidens animæ: de subjecto vero dicitur ut de grammatica de qua prædicatur sicut genus de specie. Alia vero neque in subjecto quidem sunt, neque de subjecto dicuntur, sicut substantia particularis, ut aliquis homo vel aliquis equus: nihil enim horum quæ sunt particulares substantiæ, neque in subjecto est, neque de subjecto dicitur: simpliciter enim et universaliter quæ sunt individua et secundum numerum singularia, hoc est, quæ sunt unum numero, non dicuntur de aliquo ut de subjecto, cum in descendendo ultima sint nec habeant sub se de quo dicantur. Nihil tamen prohibet quin quædam eorum in subjecto sint, quando accidentia particularia sunt: quædam enim grammatica, ut Donati, in subjecto est in anima Donati. Hac igitur divisione cognoscuntur quæ in genere sunt universalis, et particularia in eodem, quæ prædicantur ut accidentia in utrisque generibus, et quæ prædicantur ut particularia.

Dubitatio.
Solutio.

Si autem quæritur, quæ est ista divisio? Dici potest, quod est similis ei quæ est generis in species. Cum autem commune dividitur, potius dicitur eorum quæ sunt quam eorum quæ dicuntur, quia potius sunt ista secundum esse quam secundum dici: quia esse sic vel sic in alio est causa ejus, quod est dici vel prædicari. Et accipiuntur secundum hanc divisionem quæ sunt in linea prædicamentali, ut genus et species, et non individuum. Et accipiuntur etiam ea quæ sunt extra genus; ut accidentia, et quæ secundum accidens prædicantur, sicut ea quæ sunt in generibus accidentium prædicantur de subjecto.

Objection.

Si autem objicitur, quod subjectum in hac divisione non accipitur in una et eadem ratione, eo quod subjectum accidentis et subjectum universalis non uno modo substant, nec habent unam et eandem rationem substandi: Dicimus quod una et communis ratio substandi est in

Solutio.

utrisque, sed specialis non est una: in hoc enim una est, quod subjectum in se fundat et sustinet prædicatum quoad esse verum: quod est esse actu in natura. Sic enim et substantia secunda est in prima, et accidens in subjecto. Differt autem in speciali quoad hoc, quod secunda substantia est causa essentiae et esse primæ: subjectum autem est causa accidentis secundum esse quod habet: divisio autem secundum partes quas habet, notificat quæ et qualiter locantur in linea prædicamentali, sicut dictum est.

Hæc igitur omnia ut diffinitiones quædam his quæ dicuntur ordini prædicabilium præmissa sunt: quia etiam divisiones ad hoc fiunt ut diffinitiones partium et dividendum habeantur, per quas sciatur qualiter et quo ordine in genere ponenda sunt.

CAPUT VI.

De principiis vel suppositionibus quæ debent præmitti ordini prædicabilium.

Suppositiones autem sunt duæ quæ pro principiis præmittendæ sunt ordini prædicabilium. Quarum una quidem est, quod quando alterum de altero prædicatur ut de proprio sibi in recta linea subjecto, et directe et substantialiter substante secundum omnium quinque universalium respectum ad ea quæ directe sub ipsis sunt, quæcumque de eo quod prædicatur dicuntur recto ordine et substantiali, omnia etiam dici de subjecto necesse est. Hæc quidem in scientia de universalibus secundum omnem modum prædicandi quinque universalium dedimus exempla, ut homo ut species prædicatur de quodam homine: animal autem in eodem ordine de homine prædicatur ut genus et substantia de animali, necesse est quod animal et substantia de quodam homine ut differentia: sensibile autem et vitale et animatum de rationali ut genera et differentiae, necesse est quod et hæc de quodam homine prædicentur. Similiter risibile de quodam homine prædicatur ut

Prima suppositio ante prædicamentalis.

proprium : de risibili autem admirativum ut genus, et de hoc suspensivum ad apprehensa, et ad hoc secundum naturam desiderationis, necesse est quod et hæc de quodam homine prædicentur. Similiter album de quodam homine ut accidens prædicatur : de albo autem coloratum, de colorato autem quale : oportet igitur quod et hæc de quodam homine prædicentur. Et generaliter loquendo quæcumque secundum rectam lineam ordine individui ad speciem et speciei ad genus de prædicato quocumque dici possunt.

Et sicut Avicenna et Algazel dicunt, in negatione est similiter, dummodo negentur ea de prædicato quæcumque sunt secundum formam speciei aut generis prædicato opposita : ut si quidam homo non est lapis, lapis autem est inanimatum, necesse est quod quidam homo non sit inanimatum. Similiter est in ordine differentiarum et priorum et accidentium : sicut si homo est rationale, rationale autem non est insensibile, et sic de aliis : sequitur quod homo non sit insensibile. Et hoc est facile videre in omnibus : sicut si homo est risibile, risibile autem non potest esse non admirativum, sequitur quod quidam homo non possit esse non admirativum. Et si homo est : album autem non est non coloratum, sequitur quod homo non est non coloratum : et sic est in omnibus. Et hoc principio utimur ad ponendam rectam lineam prædicamentalem, et ad sciendum quæ extra lineam sunt prædicamentalem.

Ex his autem facile patet quod non sequitur, quidam homo est homo : homo est species : ergo quidam homo est species. Et homo est animal, et animal est genus : ergo homo est genus. Non enim species prædicatur de homine ut subjecto secundum rectum ordinem prædicamentalem, sed prædicatur de ipso ut accidens extraneum ab hoc ordine : et ideo in tali argumento est fallacia accidentis.

Et per hoc etiam principium prima figura invenietur in syllogismis, sicut patebit in doctrina *priorum Analyticorum*.

Alterum autem principium est, quod diversorum generum, et non subalternatim positorum diversæ sunt species et differentie : sicut enim diversa sunt genera, animal et scientia, secundum diversa prædicamenta : unum enim est genus in prædicamento substantiæ, et alterum est genus in prædicamento qualitatis, et non sunt in eadem prædicamenti linea subalternatim posita, ita quod unum sub altero directe contineatur : et ideo habent diversas differentias non ad se invicem ut inferius et superius ordinatas. Animalis enim species sunt homo et equus : differentie autem ut gressibile, quadrupes, et volatile. Scientiæ vero nulla harum specierum vel differentiarum est. Hæ species scientiæ sunt grammatica, logica, et physica : differentie vero demonstrativum, opinabile, probabile, et huiusmodi. Scientia enim una non differt ab alia in eo quod una bipes sit, et alia non, sed volativum : et similiter est de omnibus generibus non subalternatim positis, quæ non in eadem linea continentur prædicamentali.

Ad hæc tamen quæ dicta sunt, instantiæ feruntur, sed sophisticæ sunt. Quarum prima est de corpore quod ponitur species substantiæ, et species quantitatis, quæ sunt diversa genera, et non subalternatim posita. Secunda est de scientia quæ ponitur et species qualitatis et relationis. Tertia est de quadrato quod est differentia figuræ, ut in *secundo* Euclidis dicitur et est differentia numeri, ut secundo arithmeticæ. Quarta est de rectangulo quod ponitur differentia trianguli, ut patet in *primo* Euclidis, et ponitur differentia quadranguli, ut patet in *secundo* Euclidis.

Omnes autem istæ instantiæ sunt sophisticæ : quia corpus secundum quod est species substantiæ, et secundum quod est species quantitatis, æquivocum est et non sumitur secundum unam rationem. Corpus enim quod est in genere substantiæ, est substantia mensurata tribus diametris ad rectos angulos se secantibus. Secundum autem quod est in

Secundum
suppos
antepra
cament

Objection

Prima

Secundum

Tertia

Quarta

Ad prima

Ad secundam.

genere quantitatis, est ipsa trina dimensio. Similiter scientia relata ad scibile, species est relationis, et secundum quod est qualitas scientis, est in genere qualitatis. Quadratum autem non dicitur de numeris, nisi transumptive et non proprie. Similiter autem et rectangulum non eodem modo dicitur de triangulo et de quadrangulo: quadrangulo enim convenit perse et semper, triangulo autem accidit: quæritur enim triangulo et per accidens.

d. tertiam.

d. quartam.

Objectio.

olutio quorundam.

Quidam etiam instant de rationali quod, ut dicunt, convenit mortali et immortali, ut dictum est in scientia de *Universalibus*. Sed ad hoc quidam dicunt¹, quod alterna et subalterna sunt subalternatim posita, et in eadem linea prædicamentali: quamvis enim unum horum sub altero non ponatur, tamen ambo ponuntur sub eodem genere superiori sicut sub substantia: et ita intelligitur quando dicitur non subalternatim positorum, ita quod sit sensus: diversorum generum et non subalternatim positorum, hoc est, non sub eodem communi, quod supra ipsa sit, positorum: et ita oportet dicere secundum Stoicos et Epicureos. In veritate tamen rationale non convenit incorporeo et corporeo secundum unam et eandem rationem: sed hoc determinare est in libro *Causarum*.

Subalternorum vero generum, quorum vel unum ponitur sub altero, vel ambo ponuntur sub uno superiori communi genere, nihil prohibet easdem esse differentias. Superiora enim genera de inferioribus prædicantur: propter quod secundum principium prius inductum quæcumque prædicantur de ipso prædicato differentia ut divisivæ, prædicantur etiam de subjecto ut constitutivæ. Sed divisivæ de genere prædicantur sub disjunctione, ut substantia aut corporea aut incorporea: de specie autem supposita altera differentiarum prædicatur ut constitutiva, ut de corpore corporeum, et de animali animatum et sensibile. Hæc igitur sunt quæ ut

suppositiones præmittere volumus ordinationi prædicabilium.

CAPUT VII.

De enumeratione generum in quæ prædicabilia reducuntur.

His ita præmissis, jam genera in quæ prædicabilium universitas reduci habet inveniemus. Dicimus igitur, quod eorum quæ secundum nullam complexionem dicuntur, ita quod nec habent complexionem orationis perfectæ, nec imperfectæ, nec complexionem diffinitionis, sed simpliciter incomplexa sunt, unum tantum significantia, et nihil cum ipso, singulum secundum seipsum in indivisibili acceptum aut substantiam significat, aut quantitatem, aut qualitatem, aut ad aliquid, aut ubi, aut quando, aut situm esse, aut habitum, aut facere, aut pati significat. Horum autem (ut figuraliter sive superficialiter per exemplorum positionem sit manifestatio) est substantia quidem, ut homo et quæcumque res per se existens. Quantitas autem, ut bicubitum, et tricubitum et quodlibet, quod continue vel discrete mensurat magnitudinem vel multitudinem. Qualitas vero est, ut album, vel nigrum et huiusmodi. Ad aliquid autem sive relativum, ut duplum, dimidium, æquale, majus, et minus et huiusmodi. Ubi vero, ut in loco, sicut in foro, vel in theatro, vel sursum, et deorsum et huiusmodi. Quando vero, ut heri, vel hodie, et cras, vel olim, et nunc et huiusmodi. Situm vero esse vel positum esse, ut sedet, jacet, stat et huiusmodi. Habere autem, ut calceatus, tunicatus, armatus et huiusmodi. Facere vero, ut secare, vel urere. Pati vero, ut secari, vel uri, calefieri, infrigidari vel huiusmodi.

Ad hæc omnia habent reduci prædicabilia sicut ad prima suæ coordinationis genera, et prima rerum illius principia: quamvis enim multi laboraverunt ut rationem ponant quare numerus principio-

Sufficientia prædicamentorum: et quod non sint plura quam decem.

¹ Et hæc est solutio Aristotelis, in 6 Topicorum.

rum omnium rerum stat in decem, nos, quantum possumus, studebimus ex propriis horum generum modis prædicandi ostendere hujus numeri rationem. Notandum igitur est quod iste numerus non est nisi prædicabilem, quæ ut universalis de subjectis prædicantur. Propter quod si aliquid est quod de nullo prædicatur ut universale, nec de ipso potest aliquid prædicari ut de subjecto et particulari vel specie, illud non est in aliquo istorum generum, sed ante hæc, et causa omnium istorum, sicut causa prima, Deus scilicet excedens omnia, qui nec est universale, nec particulare, nec species, nec genus, nec differentia, nec potentia, nec actus alicujus : et vere non est aliquid ut substantia, vel ut accidens alicujus, sed est omnium efficiens, et tale principium per suam scientiam activam et per intellectum universaliter agentem. Hæc autem in libro de *Causis* habent probari. Si quæ etiam sunt formæ separatæ res formantes, et a rebus separatæ nullo modo miscibiles, ad quas ipsæ res sicut ad sigilla quædam formantur, et rebus non insunt, sicut dixit Plato, illæ de rebus non prædicantur, eo quod nihil sunt rerum. Et non potest aliquid de aliquo prædicari, quod nihil ipsius est. Illæ etiam non sunt in genere, nec ad aliquod genus reducibiles. Et si dicuntur substantiæ, erit æquivocum nomen substantiæ ad istas substantias. Hoc autem in *prima philosophia* habet determinari. Omnia autem quæ universalis sunt, vel universalium subjecta quæcumque aliquo modo sunt in quibusdam, et in quibus ut in subjectis sunt, quocumque modo, illa reducuntur ad ista decem genera quæ sunt numerata, et exeunt ab eis sicut a primis suis essentialibus principiis.

Sunt iterum quædam non ad unum genus reducibilia, sed sunt in omnibus, sicut ens, et unum, et res, et aliquid, quæ dicuntur non genera, sed ut principia quædam per prius et posterius de generibus illis dicta. Et ista genera primæ partes dicuntur illorum, et illa non æqualiter

prædicantur de istis, sed secundum prius et posterius dicta : ita quod sunt in uno recte et vere, et non sunt in aliis nisi per analogiam et proportionem habitudinis quia se habent ad unum principium.

Aliqua etiam sunt in pluribus generibus, sed in quocumque sunt vere illius generis, sicut motus qui in loco est ubi fluens, in qualitate quale fluens, in quantitate quantum fluens. Et ipsa mutatio in substantia est aliquo modo substantia fluens.

His ita prælibatis, dicimus quod prædicabile de aliquo, aut est substantia, aut est accidens : et hæc divisio est per opposita immediate, quæ reducuntur ad affirmationem et negationem, sicut ens per se et non per se. Ens autem per se, ut per se ens prædicabile est substantia, et est genus omnium primum, et aliorum omnium quoddam principium. Ens autem non per se prædicabile vel subieciibile, est accidens de necessitate : et hoc est ens in alio ut in subjecto, quod in duo secundum Aristotelem dividi habet. Accidens quidem aut est accidens secundum inesse, aut secundum aliquem modum ad aliud se habere.

Si autem est accidens sive aliquod cadens secundum absolute inesse, tunc aut inest secundum materiam, quæ potentia divisibilis est et extensibilis et numerabilis ad formarum susceptionem, quæ in quantum potentia primo invenitur in materia : aut inest absolute secundum potentiam formæ, quæ est perfectiva materiæ ad actum et operationem. Si primo modo inest, sic est quantitas. Si autem secundo modo inest, tunc est qualitas quæ dispositio est substantiæ ad operationes aliquas et ad actus.

Si autem non est accidens secundum esse absolutum, hoc cadit ab substantiam secundum id quod est aliquo modo habere se substantiam ad aliud : tunc non potest esse nisi duobus modis : aut enim id aliquo modo se habere ad aliud, causatur a substantia comparata ad aliud, aut ab illo extrinseco comparato ad sub-

Quomodo
transcenden-
tia dicuntur
analogice
de decem
generibus.

Sufficiat
prædicamentorum

stantiam de qua prædicatur. Si primo modo, tunc iterum non est nisi duobus modis: aut enim est in comparatione simplici ad aliud, aut secundum comparationem partium ad totum in seipso consideratum. Et si est secundo modo, est situs vel positio. Si autem est primo: aut secundum comparationem ortam a forma, aut secundum comparationem ortam a toto simul. Et si est prædicabile secundum comparationem ortam a forma, est actio: unde dicit Averroes¹, quod actio nihil aliud est, nisi comparatio agentis ad patiens. Si autem comparatio illa est orta a materia, tunc est pati: propter quod idem Averroes dicit quod passio est comparatio patientis ad agens secundum quod agens est. Si autem oritur a toto, non potest oriri, nisi per aliquem actum totius, quo innascitur comparatio illa, et tunc est ad aliquid sive relatio. Si autem oritur comparatio ab aliquo extrinseco comparato ad subiectum, de quo fit prædicatio, illud extrinsecum, aut est adiacens tantum, aut adiacens et applicatum. Si autem est adiacens tantum, et ex adjacentia simplici comparatum, aut est adiacens ei quod est esse quod est cum motu et esse distenso. Si primo quidem est ortum ab adjacentia extrinseca, tunc est *ubi*. Si autem comparatio est orta ab adjacentia extrinseci secundo modo, tunc est prædicamentum *quando*. Si autem oritur ab adjacentie extrinseco et applicato, tunc est prædicamentum *habitus*. Nec possunt plura prædicari secundum adjacentiam extrinsecam.

Est autem advertendum, quod singula eorum quæ dicta sunt, quando ut singula et incomplexa accipiuntur, in nulla dicuntur affirmatione vel negatione: quia affirmatio non est nisi unius prædicati de

aliquo: negatio autem non est nisi divisionis ostensio, divisionis, dico, alicujus ab aliquo: horum enim prædicabilium complexione vel compositione ad invicem fit affirmatio vel negatio, et sine hujusmodi terminus prædicari non potest. Propter quod affirmatio et negatio non sunt formaliter et actualiter in rebus, sed in anima sive intellectu componente aliquid cum aliquo, vel dividente aliquid ab aliquo. Propter quod omnis affirmatio videtur vera esse, vel falsa: et similiter omnis negatio. Propter quod etiam in 6 *primæ philosophiæ*² dicitur quod verum et falsum sunt in anima et non in rebus. Et hoc est verum de hoc vero quod est adæquatio rerum complexarum cum intellectu componente vel dividente. Ea autem quæ sunt de numero eorum quæ secundum nullam complexionem dicuntur, sed incomplexo et indivisibili intuitu intellectus accipiuntur, hoc modo veritatis vel falsitatis neque vera sunt, neque falsa. Incomplexa autem sunt, ut homo, album, currit. Possunt tamen alio modo esse vera vel falsa, secundum quod verum dicimus purum, alienæ naturæ non permixtum, vel existens et non apparens tantum, sicut dicimus verum aurum, alienæ naturæ non permixtum, et dicimus verum esse et in veritate quod ita existit secundum actum sicut apparet: et dicimus verum phantasma esse, quod apparet et non existit, sicut lemures, et somnia, et melancholicis visa: verum enim sic cum ente convertitur et repugnat impuro et vano. Hinc est, quod Aristoteles³ dicit, quod intelligentia indivisibilium est in quibus non est verum: in quibus autem verum est et falsum, jam compositio quædam intellectuum est.

¹ AVERROES, In commento super Physicam Aristotelis, 2 Phys. com. 20.

² Tex. com. 8.

³ ARISTOTELES, In 3 de Anima, tex. com. 21.

TRACTATUS II

DE SUBSTANTIA QUÆ EST PRIMUM PRÆDICABILE.

CAPUT I.

In qua significatione substantia accipitur.

Jam de prædicabilibus secundum ordinationem eorum ad unum quod est generalissimum in ordine illo tractandum est. Quia autem omnium prima est substantia, ideo primo de substantia dicamus. Est autem substantiæ triplex consideratio. Una quidem secundum quod substantia est pars entis prima et principalis, quæ in se vera est et causa est omnibus aliis existendi. Secunda autem secundum quod substantia prædicabile est primum, ad quod est reductio omnium prædicabilium suæ coordinationis. Tertia autem secundum quod substantia primum subjectum est, ad quod sicut ad subjectum omnium quocumque modo prædicabilium est reductio, sicut ad id de quo est prædicatio.

Substantia
tripliciter
consideratur.

Substantia
primo modo.

Primo quidem igitur modo substantia est ens per se existens, nec in alio nec ab alio suæ existentiae causam habens: et hoc modo substantia est primum et vere ens, et est essentia invariabilis et incorruptibilis quæ omnibus aliis causa est existendi. Est autem actus simplex primæ causæ, per quem omnia subsistunt quæ per se sunt: et talem actum ad similitudinem substantiæ suæ producit prima causa: et est per se existens quia non per aliud vel ab alio est quod sit causatum, sed ipsum est causatum primum in modo existendi ad similitudinem primæ substantiæ productum. Et hæc substantia simplex est essentia, sicut habe-

tur ex libro *Causarum*. Et hæc substantia secundum processum habet materialitatem et variabilitatem et particularitatem: quorum nihil habet secundum quod in prima causa est, et secundum hoc quod est ab ipsa. Et sic de substantia agitur, ubi sensibilis substantia ad insensibilem reducitur, et insensibilis ad intellectuale, et intellectualis ad divinam: cuiusmodi tractatus de substantia pertinet ad primum Philosophum.

Secundo modo substantia est primum commune prædicabile, ad quod omne prædicabile (quod est substantia) reducitur. Et quia nihil prædicatur de aliquo nisi quod est totum ipsius et forma totius quæ totum dicit ipsius, et esse ipsius quod est in potentia vel actu. Cum subjectum autem primum in substantia (de quo omnia alia prædicantur) sit compositum, oportet quod et proprium primum prædicatum sit compositum, et forma totius totum esse totius dicens secundum quod est ipsius totum, in quo prædicatio potest designari: et hæc est substantia de qua intendit logicus. Hæc autem substantia est primum quod supponitur vel subicitur in tota coordinatione eorum, quæ substantia dicitur formabile differentiis in species et genera subalterna per ordinem descensus et species specialissimas et individua: hoc enim est genus formabile in omnia quæ sunt suæ coordinationis genera et species et individua. Et cuilibet potest patere, quod hæc totius illius coordinationis est primum principium et est compositum, quia aliter non esset in se per se existens. Est autem compositum formale a forma, quæ dicit

Substantia
secundo
modo.

totum esse secundum primam notionem substantiæ, in qua ratio substantiæ intelligi potest.

Dubitatio.

Solutio.

Si autem quæritur, quæ sint componentia ipsum, cum nihil habeat ante se ex quo componi possit? *Dicendum* quod nihil extrinsecum ei ante se habet: intra se tamen habet intellectum componentium ipsum. Est enim ens, et est per se, quod addit super ens intellectualem compositionem: quia ex ente est, et ex eo quod est per se, est hoc. Et, ut dicit Boetius, aliud habet quo est aliquid, aliud habet quo hoc est: et hæc est forma compositionis ejus, quia nihil habet materiæ, quamvis habeat id quod est et esse. Et hæc est prima notio substantiæ quæ de omnibus prædicatur quæ in recta linea prædicamentali sunt in prædicamento substantiæ. Sunt tamen quæ dicuntur substantiæ, non quia hanc substantiæ recipiunt vel participant rationem, sed quia sunt principia essentialiter constituenta substantiam, sicut forma dicitur substantia, et materia dicitur substantia, ut dicit Aristoteles¹. Sed hæc non sunt in substantia secundum rectum ordinem prædicamenti, sed reducuntur ad substantiam ut principia substantiæ per hanc dignitatem, quod nihil quod per sui essentiam facit substantiam, est non substantia. Hoc igitur modo substantia consideratur a logico et est præsentis intentionis.

Materia et forma non sunt substantia nisi reductive.

Substantia tertio modo.

Tertio autem modo substantia dicitur ab actu substandi, et tunc dicitur substantia quæ per se substat, et omnibus aliis quæ substant, dat quod substant: et hoc modo substantia individua est substantia sola, a qua tamen nulla, ut inferius patebit, est prædicatio: sed omnis subjiçibilitas omnium quæ quibuscunque subjiçiuntur est ab ipsa. Et quia nos in hoc libro intendimus de prædicabilium secundum suas coordinationes reductione ad unum, ideo hanc substantiam primam oportet ponere: quæ tamen ultima est

secundum ordinem primo et secundo modo dictæ substantiæ.

Secundum ergo primam intentionem substantia est essentia, quæ nec genus est, nec species, nec individuum, sed est simplex. Secundo autem modo dicta substantia composita est, et est primum genus omnibus sequentibus differentiis formabile et determinabile ad esse specierum et individuorum. Tertio autem modo dicta substantia est determinata materia et superficie et loco ad hoc singulare vel illud. Et primo quidem modo substantia nec est quale quid, nec hoc aliquid, sed simplex essentia. Secundo autem modo est substantia quale quid, ab eo quod formatur habens quid, et a formante habens quale. Tertio autem modo est hoc aliquid. Principia autem substantiæ propria sunt id quod est quid et formabile, quod est non materia quidem, sed materiæ proportionem habens in eo quod sustinet se formans et in eo quod formabile est, et secundum principium quod est dans esse habens proportionem ad actum formæ, qui est determinare ad esse, et finire, et distinguere, sicut dicunt Avicenna et Alfarabius. Hæc autem quæ dicta sunt valde notanda sunt, quia solvuntur per ea multæ quæstiones. Hic igitur tertio et secundo modo tractabimus de substantia, primum modum primo philosopho relinquentes.

CAPUT II.

De substantia prima quid sit, et declaratio diffinitionis ejus.

Incipientes igitur a prima subjecta, dicimus quod substantia quæ proprie et principaliter et maxime et tertio modo substantia dicitur, est quæ nec de aliquo sibi directo subjecto in quo sit per naturam et intellectum prædicatur, nec est in subjecto aliquo. Et per hoc quod dicitur *proprie* substantia, excluditur substantia

Quid sit substantia prima, et declaratio diffinitionis ejus.

¹ Aristoteles, In 2 de Anima, tex. com. 20.

quæ non est proprie substantia, sed substantiale primum in quolibet genere, sicut color substantiale est albedini, et mensura substantialis est pedis, vel cubiti, vel alicujus alterius speciei mensuræ. Dicitur autem *principaliter* ad secundæ substantiæ exclusionem, quæ substantia est ab actu substandi dicta per primam substantiam. Et dicitur *maxime* eo quod pluribus substat quam aliqua alia: quia substat communiter accidentibus quæ non sunt nisi accidentia individui. Per hoc autem quod *de subjecto non dicitur*, habet quod est individua vere in natura secundum actum existens, et non habet actu intellectus existentiam ut universale. Per hoc autem quod *non est in subjecto*, habet quod est per se ens, et non in alio nec ab alio existentiam habens. Hæc igitur est prima substantia, cujus exemplum est ut aliquis homo, vel aliquis equus.

Quod autem per negationem diffinitur, cum dicitur quæ neque de subjecto dicitur neque in subjecto est, causa est quia sicut prima est in substando, ita ultima est in essendo. Et ideo in substando per affirmationem affirmantem aliquid quod sibi causa esset substandi diffiniri non potuit. Nec etiam potuit diffiniri per aliquid quod sibi esset causa de aliquo prædicandi, quia de nullo prædicatur: ultimum enim in ordine essendi non potest habere aliquid sub se cui essentialiter insit. Inesse autem essentialiter, causa est quod aliquid de aliquo ut genus vel species essentialiter prædicetur: perfectum autem esse in actu ultimo secundum naturam et sustentans omnia alia, causa est quod in nullo sit ut accidens. His ergo de causis sic per duas negationes oportuit ipsam diffiniri: quæ tamen negationes infinitæ non sunt quia finitæ sunt ab his quæ in eadem diffinitione ponuntur.

Attende autem, quod non est idem *non dici de subjecto* et *dici non de sub-*

jecto: non dici de subjecto enim est quod dici quidem potest et prædicari, sed non habet sub se in quo sit essentialiter secundum ordinem lineæ prædicamenti de quo prædicetur. Dici autem non de subjecto, hoc est quod a prima substantia nulla est ordinata prædicatio: ideo dicitur quod neque de subjecto est. Quia autem nullo modo sibi convenit inesse, cum omnia alia sibi insint, et salventur in esse naturæ per hoc quod sibi insunt aliquo modo, ideo impossibile fuit ipsam primam substantiam inesse alicui. Et sicut diximus, hoc est substantiæ proprie et non appropriate: quod enim non proprie sed appropriate substantia est, et non secundum naturam et secundum essentialitatem suam substantia est, sed habet ad id quod est quædam substantia proportionalitatem, sicut color se habet ad albedinem quando diffinitur albedo¹: et ideo dicit Aristoteles², quod si quis albedine posita, dixerit per diffinitionem quod positum est, colorem esse, quid est dicit, sed quale significat. Non enim est substantia sed proportionem habet ad substantiam, quæ est causa substantiæ per hoc quod in diffinitione speciei essentialiter est sicut genus in specie, et hoc est per similitudinem proportionis et non per naturæ veritatem.

Cum vero dicitur principaliter substantia, principale dicitur id quod est primum et per se non per aliud neque per accidens substandi et fundandi principium: hoc enim non habet ab alio sicut substantia secunda ab alio habet quod substat, non quidem quod in ea sit nisi in potentia, quia prima substantia non est in secunda, neque secundum actum, neque secundum intellectum: sed habet a prima substantia secundum quod ipsa quæ dicitur secunda substantia, quædam notio est totius primæ substantiæ, totum esse suum dicens in potentia non in actu: in actu enim non dicitur totum esse ip-

¹ Et hæc est expositio Boetii, quare substantia prima dicitur proprie substantia.

² ARISTOTELES, 1 Topic. cap. 7.

sus nisi nomine individui, potentia autem est ab actu aliquo primo in ordine rerum omnium et generum. Et, sicut diximus, maxime dicitur: quia omnibus quæ insunt, substat quocumque modo aliquid sit in aliquo et salvat in esse omnia secundum naturam, quod solum esse est perfectum et verum: et tale esse non habet secunda substantia, prout secunda substantia est: et ideo in tali esse fundare non potest aliquid.

Quod autem in diffinitione ponitur *dicitur* et non ponitur *est*, causa est quia diffinitio datur de substantia secundum quod inotescit per nomen substantiæ, et non datur secundum principia, quæ substantiam in esse substantiæ constituunt: secundum autem quod innotescit in nomine, magis convenit dici quam esse.

Exemplâ autem non sunt posita de individuo signato sed de individuo vago: ideo quia hoc individuum habet aliquid de natura speciei, ut in scientia de universalibus dicimus, et ideo attingit naturam incorruptionis et æternitatis, et sic magis convenit scientiæ: taliter enim descendente a generalissimis usque ad specialissima jubet Plato quiescere, eo quod de talibus propter suam infinitatem non potest esse disciplina. Habet etiam individuum vagum aliquid de speciei prædicatione; propter quod in doctrina prædicabilium convenientius est exemplum per individuum vagum quam per individuum signatum. Hoc est igitur substantia ad quam est omnium aliorum prædicabilium reductio: et non est substantia secunda ad quod omnia reduci possunt, et ideo dicitur esse prima: et in ordine reductionis omnium ad unum, primam ipsam esse necesse est. Hæc igitur sint dicta de prima substantia.

CAPUT III.

De secundis substantiis quæ sint, et qualiter ipsæ solæ prædicantur de primis nomine et ratione.

Secundæ vero substantiæ dicuntur spe-

cies in quibus illæ quæ principaliter substantiæ dicuntur insunt, sicut contentum est in communi continente, quod supposita sua ut partes continet subjectivas, sicut species continet individua quæ sunt sub ipsa specie. Ergo species sunt secundæ substantiæ, et genera ipsarum, quæ ipsas species continent, sunt secundæ substantiæ: ut aliquis homo in specie quidem est in homine contentum: cum autem sit animal speciei illius genus, erit etiam in animali sicut in genere, et ideo animal est secunda substantia. Secundæ igitur substantiæ dicuntur, ut homo species, et animal genus, et sic est de omnibus aliis speciebus et generibus.

Attendendum autem, quod secundum veritatem sunt tres substantiæ formales. Sunt enim formæ quæ sunt tantum formantes: et illæ sunt primæ formæ procedentes a lumine agentis intellectus ad rei constitutionem, sicut lumen quod est coloris formalis et substantialis causa procedens ad corpus terminatum in perspicuo. Et sunt formæ substantiales quæ sunt cum eo ingredienti in esse rei et constituentes, quæ sunt sicut lumen causa coloris, qui jam diffunditur in superficie perspicui: et illæ sunt conjunctæ substantiæ formales rei ipsius quæ substantialiter est constituta. Et similiter substantiæ formales quæ sunt rem constituentes, quæ sunt sicut color est immutativus visus vel motivus secundum actum lucidi sive perspicui, qui abstractus a colorato corpore determinato secundum esse spirituale est in perspicuo, et secundum esse speciei et animale sive intentionale est in oculo percipiente colorem.

Primæ igitur magis sunt facientes, virtutem causativam sive formativam habentes a lumine intellectus agentis, et istæ de re constituta non prædicantur. Secundæ autem formæ sunt materiam et compositum perficientes, in composito quiescentes: et ideo non prædicantur de re in qua sunt sicut nec primæ. Tertiæ sunt a rebus abstractæ, et sunt rerum constitutarum intentiones et notiones, et

Tres sunt
substantiæ
formales.

Quare dicuntur secundæ substantiæ.

ideo prædicantur de ipsis nomine, et ratione: propter quod etiam secundæ substantiæ dicuntur, non quia simpliciter substantiæ sint sicut primæ, sed quia sunt secundæ, hoc est, hoc secundo loco substantiæ, sicut primæ substantiæ dicuntur primæ, quæ primo loco vel ordine dicuntur substantiæ, perfectam participantes substantiæ rationem.

Ad perfectam rationem perfectæ substantiæ tria requiruntur.

Ad perfectam autem substantiam et rationem perfectæ substantiæ tria requiruntur: quorum unum et primum est, quod perfectissimum esse in natura et actu habeant, et non esse intentionale vel intellectuale tantum: et hoc esse non habent species et genera secundum quod hujusmodi. Secundum autem est, quod secundum se substet, et in se fundet ad esse quæcumque sunt rerum. Hoc non habent secundæ substantiæ, quia fundantur in primis et non fundant eas in esse. Tertium est, quod aliis fundandi et substandi virtutem tribuant: sicut quod secundæ substantiæ consequenter substant accidentibus, consequenter habent a primis. Consequenter autem dico: quia sicut in generatione hic generat hunc secundum naturam, sed quia hic generans est homo et hic generatus est homo, ideo consequenter sequitur, quod homo generat hominem: ita hic homo est albus, et quia hic est homo, et hoc album est album, ideo sequitur quod homo est albus, cum tamen albedo sit de accidentibus individui, et non de accidentibus speciei, nec accedit speciei nisi differentia individui. Et sic non est de proprio: quia secundum naturam proprii primo accedit speciei, et per speciem venit ad individuum. Sic ergo secunda substantia dicitur, quod secundo stat, ut substantia communis non æqualiter prædicetur de prima substantia et de secunda: ut cum dicitur, substantiarum alia prima, alia secunda, sit divisio multipliciter dicti secundum hoc quod substantia dicitur ab actu et causa substandi: et in hac inten-

tione hic dicitur substantia, aut seque- retur non esse verum quod in sequentibus probabitur, quod scilicet destructis primis substantiis impossibile sit aliquid aliorum remanere.

Objicitur tamen sophistice contra ea quæ dicta sunt, quia prius sunt quæ sunt causæ et diffinientia quam causata et diffinita: secundæ autem substantiæ sunt causæ, quare substantiæ primæ sunt substantiæ, sunt enim genera diffinientia species, species autem sunt totum esse formale et formaliter substantiæ individuum: videtur ergo quod illæ quæ sunt substantiæ secundæ vocatæ sunt primæ, et quæ sunt primæ vocatæ sunt secundæ. Et ad hoc dicunt sophistice quidam, quod secundum ordinem et rationem essendi procul dubio illæ quæ dicuntur secundæ sunt primæ, sicut probat objectio, et illæ quæ sunt primæ vocatæ sunt secundæ: sed secundum actum substandi et subsistendi individua substantiæ sunt primæ substantiæ, et species et genera sunt secundæ. Sed aliter dicendum est quod hic communis substantia potest esse intentio ejus substantiæ quæ est in re et causa formalis et notio rei, et sic secunda substantia erit prima et prima secunda: vel potest esse universale abstractum a re, et sic est consequens esse rei et universale, et non est subjectum, sed accidens, ut dicit Aristoteles¹. Sic ergo universale quod est genus et universale quod est species, accepta ut notiones essentielles formæ totius esse rei in potentia vel in actu, secundæ substantiæ sunt, hoc est, secundo substantes, et secundo in esse naturæ et actu subsistentes: et hoc modo intelligit Aristoteles. Substantiam autem quæ communis est ad primam et secundam non diffinit Aristoteles quia multipliciter est dicta de illis.

Ex his autem quæ in præhabitis determinata sunt, manifestum est quia eorum quæ de subjecto dicuntur, necesse est et unum nomen et unam rationem prædica-

¹ ARISTOTELES, In prima philosophia, libro 7,

tex. com. 48.

Objec

Solut

Alite

Remo
dubiu

ri de subjecto : ut de aliquo homine particulari, et ratio diffinitiva et nomen prædicatur hominis : quod exemplo probatur, quia quidam homo homo est et sic nomen prædicatur : et est animal rationale mortale et sic prædicatur ratio. Aliter enim non esset verum quod in præhabitis determinatum est per illud principium : dum alterum de altero ut de subjecto prædicatur, quæcumque de prædicato dicuntur, omnia de subjecto dicuntur : tale enim prædicatum est in diffinitione subjecti, et ideo dat subjecto et nomen et rationem, sicut in physicis ostensum est. Eorum vero quæ sunt in subjecto directe in linea recta prædicamentali supposito, ut in pluribus neque nomen, neque ratio prædicatur de his quibus insunt subjectis : in abstractis enim neque nomen prædicatur neque ratio, quia corpus non est albedo, neque anima grammatica. In quibusdam vero sicut in concretis nihil prohibet aliquando prædicari nomen accidentaliter de subjectis in quibus sunt, rationem vero diffinitivam ipsorum prædicari de ipsis est impossibile. Cujus exemplum est ut album, quod cum in subjecto sit corpore, prædicatur nomine de subjecto : dicitur enim vera prædicatione accidentali, corpus est album : ratio vero diffinitiva albi nunquam prædicatur de corpore. Hujus autem causa pro certo est, quod subjectum hinc et inde non dicitur secundum unam et eandem rationem : cum enim quod est de subjecto, dicatur dare nomen et rationem subjecto, dicitur subjectum in recta linea secundum prædicabilium essentialium ordinem suppositum : cum autem dicitur quod ea quæ sunt in subjecto non dant rationem suam subjecto, quamvis aliquando dent nomen, non dicitur subjectum ens in se perfectum et occasio et aliquo modo causa alterum a substantia existendi in ipso, ut dicit Avicenna. Et quia non eodem modo dicitur subjectum,

non est mirabile si diverso modo prædicatur.

Videtur tamen inconveniens quod dicitur, si loco nominis ponatur diffinitio, quod facere licet, ut docet Aristoteles¹, tunc videbitur quod de necessitate tale prædicatum subjecto suo dat nomen et rationem. Si enim dicatur, corpus est album, et album est coloratum disgregativum visus, videtur sequi quod corpus sit coloratum disgregativum visus. Ad hoc autem quidam respondere nituntur, quod accidens rationem non habet, et quod rationem diffinitivam substantiæ dare non potest. Quod autem rationem non habeat, nituntur probare per Aristotelem², qui videtur hoc idem dicere et probare : quia in diffinitione accidentis præcipue per denominationem prædicati cadit subjectum : est enim album corpus albedine coloratum, et hic diffinitur tale accidens, quod oportet, quod per accidens sibi essentielle diffiniatur sicut album per coloratum. Si ergo in intellectu albi est corpus propter hoc quod accidentis esse est inesse, oportet etiam quod in colorato intelligatur corpus per eandem rationem : et adhuc tertio intelligatur in eo quod dicitur visus disgregativum, quia etiam hoc est accidens, et sic corpus album erit corpus coloratum et corpus visus disgregativum : talis autem diffinitio in qua idem multoties dicitur, nulla est, nulla ergo est diffinitio accidentis.

Sed ista solutio contra Aristotelem est, quia Aristoteles dicit, aliquando nomine, nunquam autem de subjecto cui inest prædicatur ratione : et sic supponit accidens habere rationem. Dicens ergo quod accidens ideo de subjecto cui inest non prædicatur ratione, quia non habet rationem, est contra Aristotelem. Adhuc autem in *primo Topicorum* dicit³, quod albedine posita si quis dixerit quod positum est colorem esse, quid etiam dicit : et qui dixerit quod positum est, colorem

Obiectio.

Solutio

Improbatio ejus.

¹ ARISTOTELES, In 6 Topicorum, cap. 18.

² Id. In 7 primæ philosophiæ, tex. com. 17.

³ Cap. 7.

diffusum in clare superficie esse, quid dicit albedinis per diffinitionem : vel si dixerit album esse coloratum disgregativum visus, dicit diffinitionem albi per causam datam : et hæ sunt rationes diffinitivæ.

Solutio vera, et est etiam Boetii.

Dicendum ergo secundum doctrinam Aristotelis quod accidens habet rationem, etsi non habet rationem secundum perfectam rationem diffinitionis sicut substantia : diffinitio autem accidentis sumitur ex principiis subjecti quæ sunt causa accidentis : et sicut accidens et inest subjecto et demonstratur de subjecto per causam quam dicit accidentis diffinitio. Quando autem dicit Aristoteles quod accidens nomine prædicatur aliquando, nunquam autem ratione, intelligit quod nihil prædicatur ratione nisi quod rationem suam dat subjecto sicut dat nomen : quod scilicet sicut nomen dicit id quod est essenziale subjecto, ita et ratio illius nominis dicat omnia quæ sunt in subjecto essentialia, ita quod nihil ponatur in ratione quod non sit de essentia subjecti, aut sicut potentia, aut sicut actus. Sic autem accidens etsi nomen det, nunquam dat rationem, quia quæ sunt essentialia accidenti sunt accidentaliter subjecto, et extra naturam ejus : nulla autem est rationalis. Nominis autem prædicatio in accidentali non repugnat : sed prædicatio rationis ut ratio est penitus repugnat accidentali prædicationi. Si enim prædicetur diffinitio ut diffinitio, non prædicatur nisi de suo diffinito. De hoc autem non prædicatur, nisi ut substantia ipsius et quidditas. Hic ergo est intellectus, quod dat quidem nomen, cui non repugnat accidentaliter prædicatio, quia nomen prout notio potest substantialiter et accidentaliter prædicari : hoc nunquam dat rationem ut rationem, quia ratio accidentali repugnat prædicationi.

CAPUT IV.

Quod destructis primis substantiis impossibile sit aliquid aliorum remanere.

Manifestum est autem ex his quæ dicta sunt, quod cætera prædicabilia omnia sive substantiæ, sive differentia, sive accidentia propria, vel communia, aut dicuntur de principalibus et primis substantiis ut de subjectis sibi directe in linea prædicamentali, sicut substantiæ secundæ, aut sunt in eis sicut in subjectis ab accidentibus quæ insunt denominatis. Sequitur igitur hæc consequentia, si secundæ substantiæ sunt de primis et accidentia in primis substantiæ primæ sunt, ergo a destructione consequentis si primæ substantiæ non sunt, impossibile est esse aliquid eorum, sive sit de numero secundarum substantiarum, sive sit de numero accidentium.

Hoc autem facile manifestum fiet ex his quæ nunc dicenda sunt. Proponantur igitur singula cæterorum quæ sunt alia a primis substantiis. Et primo proponantur de secundis substantiis quæ prædicantur de primis. Dico quod animal de homine prædicatur ut genus de specie : prædicabitur ergo utrumque istorum, animal scilicet et homo, quæ sunt genus et species et secundæ substantiæ, etiam de quodam homine ut de particulari. Si enim diceretur, quod non de aliquo prædicatur (quod est oppositum contradictorie ejus quod est prædicari de aliquo, cum non de aliquo et de nullo prædicari æquipolleant) sequeretur quod animal de nullo prædicatur homine, et sic non prædicabitur animal de homine : datum autem erat quod de homine prædicaretur, prædicabitur ergo et de quodam homine : non autem prædicabitur aliquid de aliquo, nisi per hoc quod inest illi secundum doctrinam, quæ jam præcessit de *Universalibus* : animal igitur et homo sunt in quodam homine.

Similiter probatur de accidente quod

est in prima substantia: est enim color in corpore, igitur in aliquo corpore. Si autem non in aliquo est singulorum corporum, sequitur quod in nullo est corpore, et sic omnino non est in corpore: datum autem fuerat quod erat in corpore, sequitur igitur quod est in aliquo corpore. Quaecumque autem sunt in aliquo, non habent esse extra illud. Substantiæ autem quæ sunt secundæ substantiæ et accidentia sunt in prima substantia secundum esse. Nullum igitur habent esse extra illius esse: omnia igitur alia de substantiis principalibus dicuntur, aut in eis sunt sicut in subjectis: ergo non existentibus primis substantiis, ita quod nulla primarum substantiarum sit, impossibile est esse vel remanere in esse aliquod aliorum. Sed omnia alia aut de subjectis primis substantiis dicuntur, aut in subjectis eis sunt: et quaecumque altero istorum modorum se habent ad primam substantiam, non habent esse nisi in prima substantia, et non habent esse extra ipsam: sed si non sit prima substantia, tunc non habent esse in prima substantia, ergo destructa prima substantia secundum esse, nihil remanet secundarum substantiarum vel accidentium.

Et hoc quidem contrarium videtur ad illud quod in doctrina de *quinque universalibus* dictum est, quod scilicet destructo quolibet homine et qualibet alia specie animalis et quolibet individuo adhuc remanet animal: remanet enim substantia animata sensibilis.

Adhuc autem secundæ substantiæ priora sunt, quia sunt de constitutione ultimorum quæ dicuntur substantiæ primæ. Sed posterioribus destructis non sequitur destructio eorum quæ priora sunt.

Adhuc ab inferioribus non valet ad superius argumentationis processus, nisi affirmando et non negando. Si autem vera sunt quæ hic dicuntur, tunc locus ab inferiori ad superius valet destruendo sive negando, quod est inconueniens: arguitur enim sic, inferius non est, ergo superius non est, quod non sequitur;

sed e converso, superius non est, ergo inferius non est.

Ad hæc autem dicendum, sicut in doctrina *Universalium* meminimus nos dixisse, quod superiora esse actuale secundum naturam non habent, et esse perfectum ultima perfectione, nisi in individuis, quæ sola perfectum esse in natura attingunt, et quod omnia quæ sunt in genere et specie, esse habent in potentia et indeterminatum et confusum et fluidum quousque illud attingunt: et ideo illis non existentibus, nihil aliorum habet esse actuale in natura et determinatum.

Ad ea autem quæ contra hoc obijciunt, dicendum quod priora secundum naturam non destruuntur ut priora, destructis sequentibus posterioribus, secundum esse priorum: et sic destructis individuis remanet esse eorum quæ natura priora sunt individuis, et destructis speciebus remanet esse eorum quæ speciebus priora sunt secundum esse illud quo priora sunt eis: hoc autem est esse intellectuale quo sunt genera et species, et non est esse actuale perfectum in natura: quo ad hoc enim destruuntur destructis primis, quia tale esse non habent nisi in primis.

Ad hoc autem quod obijcitur de loco ab inferiori ad superius, qui non valet nisi affirmando, dicimus quod hoc verum est: sed non est locus ab inferiori, sed est locus a partibus sufficienter enumeratis sicut hic: hoc non habet esse nisi in A, et B et C; si igitur nec est A, nec B, nec C, sequitur necessario ipsum non esse, et hoc quidem est verum. Sic ergo verum est quantum ad esse actuale in natura perfectum, quod destructis primis et principalibus substantiis impossibile est aliquid aliorum secundum esse tale remanere.

Si quis autem opponat et dicat quod non sequitur quod si non remaneat secundum tale esse, quod non remaneat secundum esse simpliciter. Dicendum quod

Ad primam.

Ad secundam.

Ad tertiam.

Objectio.

Solutio.

rum de-
uctis pri-
is sub-
stantiis sit
impossibile
ias rema-
nere.ima objec-
tio.

Secunda.

Tertia.

tale esse est esse simpliciter, et omne aliud esse est esse secundum quid : unde si secundum tale esse non remaneret, simpliciter quidem non remaneret, sed maneret secundum quid : et sic loquitur Aristoteles.

CAPUT V.

Quod species sint magis substantiæ quam genera, non sic autem species specialissima respectu alterius specialissimæ.

Quod species sint magis substantiæ quam generis.

Secundarum vero substantiarum magis sunt substantiæ species quam genera propter eandem rationem quæ dicta est ; species enim propinquior est primæ substantiæ quam genus secundum descensum in linea prædicamentali : et quia propinquior est, magis determinat de esse ipsius. Et hoc probatur per hoc quod si quis interrogatus de prima substantia quid est, ut quid est aliquis homo, assignet respondens ad quæstionem quid est prima substantia, evidentius et manifestius assignabit quid est prima substantia, speciem proferens in responsione quam proferendo genus : species enim est totum formale esse cujusdam hominis : esse autem hominis in genere non est totum sed secundum partem, et est communitate generis confusum : unde sicut determinatius est esse cujusdam hominis in quodam homine quam in homine, sic determinatius est esse cujusdam hominis in specie quam in genere : assignando ergo hominem manifestius assignabis quid est quidam homo, quam assignando animal esse in specie : sicut esse hominem magis est proprium alicui homini quam esse in genere ut esse animal : esse namque animal est esse communius et magis confusum et indeterminatum quam esse hominem, sicut patet in similibus inducendo. Cum enim interrogatus fueris quid sit aliqua arbor ? et dixeris aliquam arborem esse secundum speciem, manifestius et certius quid est quædam arbor assignabis quam si dixeris plan-

tam esse. Ergo a simili et quemdam hominem assignando dicens esse hominem, manifestius quidem assignabis quid est, quam si dixeris eundem animal esse.

Amplius hoc quidem probatur alia ratione : principales enim substantiæ ideo principales dicuntur, eo quod omnibus aliis substantiis et subjectis sunt, et alia omnia aut de his prædicantur aut sunt in ipsis, sicut dictum est : ideo enim maxime substantiæ in physicis sunt vocatæ. Sicut autem primæ substantiæ in substando et fundando in esse actuali ad omnia alia se habent, sic et species se habent ad genera : subjacet enim generi species ut determinans confusionem ejus ad esse formale ultimum : et hoc probatur ex hoc quod genera de speciebus prædicantur sicut magis commune de minus communi, et sicut totum de parte ejus est totum. Species autem de generibus minime prædicantur, eo quod non convertitur, quod sicut genus de specie universaliter prædicatur, sic prædicetur species de genere. Sequitur ergo ex his quod species magis dicit substantiam et quid est primæ substantiæ quam genus.

Videtur tamen contra hoc objici, quia in quæstione quid est, magis dicit causam qui assignat causam illam quæ per se causa est, quam si assignat causam quæ per illam priorem habet quod est causa : sed generalissimum quod est omnium principium, per seipsum causa est in quæstione quid est, omnia alia inferiora per id sunt causa, et sic magis videtur dicere quid est, assignans genus, quam assignans speciem : quod si concedatur, contrarium est huic quod dictum est. Adhuc autem cum in inferiori sit superius actu et intellectu, qui assignat id quod inferius est, assignat etiam id quod superius est : qui autem assignat quod superius, nec actu nec intellectu assignat quod inferius est, quia non est in ipso nisi secundum potentiam : plus igitur causam ejus quod quid est assignat qui

Object

Soluti

assignat speciem quam ille qui assignat genus : et hoc est concedendum. Et quod objicitur quod qui assignat quod inferius est, assignat quod per aliud causa est : Dicendum quod inferius non est per aliud causa quod sit extra ipsum, et ideo non est causa omnino per aliud, sed per seipsum. Si autem esset per aliquid extra seipsum, tunc esset causa omnino per aliud : et ideo in quæstione quid est, melius assignat causam qui dicit speciem quam qui dicit genus. Manifestum est igitur quod inter secundas substantias magis est substantia species quam genus.

Sed ipsarum specierum quæcumque sunt species specialissimæ, ita quod nullo modo possunt esse genera, nihil magis altera quam altera est substantia : quia quælibet illarum æqualiter totum est esse suorum individuorum in forma ultima determinatum, cui in esse individi nihil additur nisi materia et accidens individuans. Quod probatur inducendo : quia si interrogatus fueris de aliquo homine quid est et de aliquo equo quid est, nihil familiarius assignabis ad esse hujus hominis pertinens sive determinans respondendo de aliquo homine ipsum hominem quam de aliquo equo equum : æque enim determinatum et certum est esse cujusdam hominis in homine, et esse cujusdam equi in equo. Æque igitur homo et equus, quæ sunt species specialissimæ, substantiæ sunt quantum ad actum substandi. Similiter autem et principalium substantiarum unius speciei quam alterius speciei, quæ ambæ sunt specialissimæ et non subalternæ subalternatim positæ, nihil magis principalis est substantia unius speciei quam principalis substantia alterius speciei, et magis vel minus substantia principalis quam altera : nihil enim magis est substantia principalis aliquis homo quam aliquis bos vel aliquis equus, sed æque sunt principales substantiæ omnia individua specierum.

Sed non sic est in generibus : quamvis enim genus sit generis superius usque ad

generalissimum, non tamen sequitur quod genus generis sit tertia substantia et genus illius generis sit quarta substantia, et sic ascendendo sit quinta, et sexta, ita quod ultima sit generalissimum : quia in formis communibus quæ prædicantur, non est nisi confusum et determinatum per ultimum actum : et ideo non sunt nisi duæ in genere substantiæ secundum magis et minus, determinata quidem quæ est species et indeterminata quæ est genus : sed hoc verum est, quod in confuso est confusum, confusius, et confusissimum : sed hæc non faciunt gradum secundum speciem differentem, quia pluribus illorum confusum est et indeterminatum : merito ergo ea quæ ascendendo post principales substantias sunt inferiorum species et genera dicuntur substantiæ, et sola illa sunt substantiæ secundæ : sola enim hæc indicant secundum quæstionem factam per quid est, principalem substantiam confuso esse et indeterminato inter ea quæ de principali substantia prædicantur : omnia enim prædicabilia prædicantur in quale : aliquem enim hominem assignando quid est, demonstrabit aliquid familiarius et certius si speciem et hominem esse dicat quam genus, dicendo quod sit animal. Aliorum vero prædicabilium quæ secundum accidens prædicantur, eo quod in subiecto sunt, quidquid assignaverit respondendo ad interrogationem factam per quid, quilibet assignabit extranee : nec erit de essentia primæ substantiæ, videlicet de quidditate ejus. Ex opposito ergo ista de causa species et genera solum secundæ substantiæ dicuntur.

Amplius autem hoc idem etiam hoc modo probatur : quia principales substantiæ ab actu substandi substantiæ sunt vocatæ, ideo dicuntur principales substantiæ quia omnibus scilicet aliis subjacent prædicatis sive essentialibus sive accidentalibus. Sicut autem primæ substantiæ ad omnia alia prædicata se habent in subiacendo, ita species et genera principalium substantiarum ad reliqua alia accidentia, scilicet prædicata se habent :

quia de speciebus et generibus omnia reliqua accidentaliter prædicata, prædicantur per modum qui supra determinatus est: aliquem enim hominem dices esse grammaticum, ergo et hominem et animal grammaticum dicis, sicut nuper ante probatum est: similiter etiam est in aliis accidentalibus prædicatis. Secundum igitur locum in substando species habent et genera: ideo secundæ dicuntur substantiæ, et omnes dicuntur substantiæ, et nullæ tertiæ vel quartæ.

CAPUT VI.

De hoc communi substantiæ quod est in subjecto non esse,

His determinatis de principalibus et secundis substantiis, jam nunc proprietates sive passiones genus substantiæ consequentes relinquitur determinare. Tangemus igitur prius proprietates quæcumque substantiæ conveniunt in quantum est in prædicabilibus, quia illæ sunt huic nostræ intentioni magis propriæ. Quia vero proprium est conveniens omni et semper, ideo ea quæ proprie dicuntur esse toti generi et toti coordinationi substantiæ, sunt speciebus et generibus communia.

Primo tanguntur proprietates substantiæ prout ipsa est prædicabile.

Prima proprietas substantiæ.

Dicamus igitur quod commune est omni substantiæ in subjecto non esse eo modo quo accidens est in subjecto. Jam enim ante distinximus quod subjectum dicitur secundum nomen, idem quod subtus jactum sive suppositum, et sic natura communis in suo inferiori est sicut in subjecto, sicut genus in specie, et species in individuo, et universaliter secunda substantia in inferiori et particulari. Dicitur autem subjectum ens in se completum, quod est accidentis vel alterius causa existendi in eo: et hoc modo non nisi accidens est in subjecto: et sic omni substantiæ tam secundæ quam primæ commune est in subjecto non esse.

Hoc autem patet inductione. Principalis substantia quæ est particulare substantiæ, neque de subjecto dicitur, quia nihil sibi substat ut suppositum, neque est

in subjecto sicut accidens esse est in subjecto esse, quia est per se existens. Secundarum vero substantiarum similiter manifestum est quod nulla est in subjecto sic dicto subjecto quod est ens completum, quod alii dat esse in seipso, quod esse non habet nisi insit ei: homo enim qui est substantia secunda dicitur quidem de subjecto, prout suppositum dicitur subjectum quando de aliquo homine prædicatur, ut cum dicitur, aliquis homo est homo. Sed non est in aliquo homine ut in subjecto, prout subjectum dicitur ens completum, alii dans esse per hoc quod est in ipso et non haberet esse nisi in ipso esset. Cujus probatio est: quia sicut homo quod est secunda substantia non est in aliquo homine, ita quod accipiat ab aliquo homine esse, quod non haberet nisi in ipso esset: homo enim prout substantia secunda et species est esse individuorum et esse alicujus hominis, dans esse particularibus, et ideo impossibile est quod esse accipiat propter hoc quod insit eis. Similiter autem et animal quod est substantia secunda ut genus, de subjecto quidem dicitur de aliquo homine vel aliquo animali, sed non inest alicui animali vel homini ut accidens in subjecto.

Et secundum hoc patet quod si fiat talis argumentatio, scilicet, substantia secunda est in prima, et prima substantia est subjectum secundæ: ergo est in ea sicut in subjecto: peccat secundum fallaciam æquivocationis, quia substantia in prima stat pro supposito, in conclusione autem stat pro subjecto in se completo quod est subjectum accidentis.

Amplius, sicut ante habitum est, eorum quidem quæ in subjecto sunt ut accidens est in subjecto, nomen quidem nil prohibet aliquando prædicari de subjecto in quo sunt, rationem vero eorum prædicari de subjecto, ita quod prædicetur ut ratio subjecti, est impossibile, sicut ante ostensum est. Secundarum vero substantiarum prædicatur de subjecto quod est suppositum, et nomen et ratio diffinitiva: quod patet, quia nomen hominis quod est

Remo-
dubiu

substantia secunda prædicatur de aliquo homine, aliquis enim homo est homo : et ratio similiter, quia aliquis homo est animal rationale et mortale : igitur secunda substantia non est de numero eorum quæ in subjecto sunt sicut accidens est in subjecto.

Hoc autem quod est in subjecto non esse, est quidem proprium quod convenit omni substantiæ et semper, sed non convenit soli : convenit enim etiam differentiæ quæ in prædicamento substantiæ secundum rectam lineam prædicabilium in superstando et substando non est : differentia enim in subjecto non est : bipes enim et gressibile, quæ sunt differentiæ animalis mobilis divisivæ, et speciei hominis differentiæ constitutivæ, dicuntur et prædicantur de subjecto in quo sunt quod est subjectum, ut suppositum de homine : in subjecto autem nullo sunt, prout subjectum in se completum dat esse accidenti quod est in potentia : differentia enim in specie dat esse actu speciei : quia, sicut in scientia *Universalium* determinatum est, differentia est quod ad esse conducit et quod ejus quod est esse rei pars est : igitur nec bipes nec gressibile in homine est, ita quod per inesse accipiat quod sit : confert enim speciei esse differentia, et non accipit ab ipsa : si enim acciperet esse a subjecta sibi specie, oporteret quod species acciperetur in diffinitione differentiæ sicut subjectum recipitur in diffinitione accidentis : hoc autem non fit : sed potius differentia recipitur in diffinitione speciei : patet igitur quod non inest speciei ut accidens. Adhuc autem de quocumque prædicatur differentia ut de subjecto nomine, de eodem prædicatur ratio sive diffinitio differentiæ, sicut patet exemplo : quia si gressibile de homine dicitur sive prædicatur, tunc etiam ratio diffinitiva gressibilis de homine prædicatur, quæ est pedibus esse mobile voluntate sive appetitu secundum processivum motum : est enim homo gressibilis, homo mobilis voluntate motu processivo.

Potest autem hic oriri dubium, utrum differentia sit substantia ? Videtur enim ipsam non esse substantiam propter hoc quod dicitur, hoc quod est in subjecto non esse, non soli substantiæ convenit sed etiam differentiæ : per hoc enim videtur differentiam substantiam non esse. Sed hoc jam in scientia *Universalium* sufficienter determinatum est. Est enim differentia illa quæ magis proprie differentia est, secundum id quod est et secundum suam naturam substantia, quæ est forma substantialis, quæ dat esse actu substantiæ toti, et hoc modo totius esse : quod autem est notio designans totum esse in actu, differentia est, et ideo de toto prædicatur. Si tamen differentia prout relata ad genus consideratur, cujus qualitas est in ipsius potestate consistens, sic se habet ad genus ut perfectum esse generis consequens, et ideo in hac comparisonem comparatur ad genus ut qualitas accidentis inseparabilis : quæ tamen qualitas secundum naturam qualitatis qualitas non est, sed est qualitas essentialis propter hoc quod generis potentia est potentia imperfecti, cujus imperfectio ad actum perficitur determinata potentia generis per conjunctam sibi differentiam : et hoc modo substantialis forma est habens modum qualitatis. Comparata autem ad speciem quam in suo esse constituit, qualitas est etiam essentialis et substantia, quia nihil constituit in esse nisi substantia : et quia sic habet modum qualitatis et effectum substantiæ, ideo non secundum suam totam rationem substantia est. Et quia est simplex et non composita, ideo in directa linea coordinationis prædicabilium substantiæ cadere non potest secundum ordinem superstandi et substandi : quia non respicit ad genus substantiæ, sicut ad sui esse principium, ideo per se genus esse non potest : prima enim genera sunt prima rerum principia. Respicens autem ad aliud ut ad sui principium in quo est, primum principium esse non potest, et sic non potest esse genus. Cum ergo respiciat ad genus

Dubitatio.

Solutio.

non sicut generi suppositum, sed sicut ad id in quo est sicut in potestate naturali, relinquitur necessario quod sit in linea laterali, et ideo neque in genere est, neque omnino extranea et separata a genere. Et hujus quidem doctrinam in scientia *Universalium* tradidimus in tractatu de *Differentia*: sed in tantum hic dicimus, in quantum intentioni præsentī est necessarium. Quia igitur in genere substantiæ non est, propter hoc dicitur quod in subjecto non esse non solum convenit substantiæ, sed etiam differentiæ.

Sed est aliquid quod conturbare posset secundum hanc doctrinam: ita quod aliquis posset moveri de substantiarum principalium partibus, ut est manus, pes et hujusmodi, vel etiam sicut materia et forma, ex quibus fit substantia composita: illæ enim partes in substantia composita videntur esse sicut in subjecto: non enim habent esse partium nisi in composito, manus enim abscissa non est manus: et ita forte aliquis putaret, quod secundum hanc doctrinam cogamur multipliciter eas dicere non esse substantias et conversim, per hanc rationem quod non sint sicut substantiæ. Ea enim quæ tanquam partes essentielles vel integrales sunt in aliquo, per hoc quod sic sunt in toto, non habent esse in subjecto: est enim alius modus essendi aliquid in aliquo sicut pars in toto, et alius modus essendi in aliquo sicut accidens in subjecto, ut in quarto *Physicorum* determinatur.

Sciendum tamen est quod pars non est in actu nisi quando est in toto: sed est in potentia pars et non secundum actum quando non est in toto, et sic a toto accipit actum et rationem: actus autem ipsius et forma est operatio ipsius quam habet secundum formam, sicut oculi videre, et radicis alimentum trahere, et folii fructum a caumate defendere, et manus opus intellectus imperatum perficere, et hujusmodi: et potestates adhuc partes habent in toto, et non habent

quando in toto non sunt: et ideo abscissæ partes, æquivoce nomina illa recipiunt quæ habent in toto: sed quod in toto aliquo modo recipiunt nomen et rationem, est a toto: hoc autem non facit accidens quando est in toto ut in subjecto. Et ideo æquivocatio est quando dicitur pars in toto, et quando dicitur accidens esse in toto: accidens enim non est forma partis sed totius, quia subjectum accidentis est ens in se completum: completum autem est totum compositum. Est autem adhuc etiam dissimilitudo, quia partes in toto sive sint essentielles sive integrales, totum constituunt secundum esse, et ideo substantiæ sunt totius: accidens enim non est in toto sicut constituens ipsum secundum substantiam, sed est sicut constitutivum in esse quomodocumque per substantiam, et ideo in diffinitione accidentis recipitur subjectum sicut causa est accidentis: in diffinitione autem compositi recipiuntur partes sicut principia cognoscendi totum: quia eadem sunt principia cognoscendi et essendi, sicut dicitur in principio *Physicorum*¹: dicit autem Aristoteles quod compositum et totum cognoscimus cum scimus ex quibus, et quot, et ex qualibus est.

Ex his autem quidam errantes obijciunt, ut dicit Gregorius Nyssenus, Quæcumque ut endelechia sunt in aliquo, aut ut accidens sunt in aliquo, aut sicut forma materialis quæ habet esse extra ipsam: anima autem ut endelechia habet esse in corpore: aut ergo est in ipso sicut accidens in subjecto, aut sicut forma materialis: et quodcumque horum detur, sequitur quod non habet esse nisi in corpore, et non habet esse extra ipsum. Ad hoc autem quidam respondere nituntur dicentes, quod anima habet esse in corpore sicut motivum in moto, sicut rex in regno, et nauta in navi, et ideo separabilis est a corpore, et separata habet esse in seipsa.

Sed, salva pace istorum, isti non sol-

Pars non
habet esse
in actu,
nisi dum
est in toto.

¹ In primo, tex. com. 4.

vunt objectionem, quia objectio sic procedit dicens, quod quæcumque ut endelechia sunt in corpore, etc., motivum autem in moto est sicut endelechia : anima autem in secundo de *Anima*¹ dicitur esse endelechia corporis organici, potentia vitam habentis. Et hoc dictum est de anima, non secundum quod est anima, sed secundum quod est corporis animati forma : et ideo dicit Aristoteles quod sic diffinita anima est in habitu, et sicut somnus, et sicut figura elementalis : et est diffinitio ad demonstrationem se habens sicut conclusio : et ideo in sequentibus corrigit eam Aristoteles dicens, quod anima secundum substantiam secundum quod anima substantia est, diffinitur sic : Anima est principium et causa vitæ, supple, talis qualis ipsa anima est : vegetabilis enim est causa et principium vitæ vegetabilis, et sensibilis principium et causa vitæ est sensibilis : quæ vitæ non sunt sine corpore : et ideo illæ animæ non sunt principia et causæ talis vitæ, nisi in corpore : anima autem intellectualis principium et causa talis vitæ est sine corpore : intelligentia enim perficitur sine aliquo corpore, et est ab omni corporali subjecto separata : si igitur principium et causa talis vitæ est, et secundum seipsam talis vitæ erit principium et causa : separata igitur a corpore talis vitæ est causa et principium.

Aliter. Ad objectum autem dicendum quod anima intellectualis non est endelechia corporis, nisi per suum actum, qui est infusio sensus et motus in corpus, et isti sunt actus ipsius secundum id quod est pars et potentia ipsius, sicut vegetabile et sensibile : actus autem et operatio ipsius secundum id quod est in substantia, est secundum id quod intellectualis est : et hic actus et hæc operatio est sine corpore. Hæc autem quamvis ad propositum non sint, tamen propter objectionem removendam posita sunt, ut perfectior sit doctrina.

CAPUT VII.

De proprio substantiæ et differentiæ quod est univoce prædicari.

Adhuc autem est proprium quod convenit semper, sed non soli, neque omni : soli quidem non convenit, quia convenit substantiæ et differentiæ : non autem omni convenit, quia non convenit principali substantiæ. Hoc autem proprium (quod inest quidem ut proprium substantiis quæ a substando et superstando substantiæ dicuntur, et inest differentiis quæ a substando directe in genere esse non dicuntur) est quod omnia prædicata quæ sunt ex ipsis et de numero eorum sunt, univoce prædicantur de his de quibus prædicantur : omnia enim prædicata quæ sunt ab his, hoc est, substantia et differentiis sumpta, aut prædicantur de individuis aut de speciebus, generaliter dicta specie ad subalternam et specialissimam. Hoc autem proprium non omni convenit substantiæ, quia non convenit principali substantiæ quæ est substantia individua. A principali namque substantia nulla est prædicatio, quia individuum de nullo prædicatur : et si nulla est prædicatio sumpta de principali substantia, tunc non prædicatur univoce de aliquo, eo quod de nullo ut sibi subjecto prædicatur ipsa : est enim omnium novissimum subjectum, et ideo habere non potest aliquid quod sibi sit subjectum, prout subjectum dicitur secundum naturam substans suppositum, nec potest dici de subjecto : omne autem quod univoce prædicatur de aliquo, de ipso dicitur ut de subjecto : prima igitur substantia de nullo univoce prædicatur. Et sic habentur duæ conditiones, scilicet quod non prædicatur, et quod non prædicatur univoce.

Huic autem videtur contrarium esse quod in libro de quinque universalibus dicit Porphyrius quod scilicet individuum

Objectio.

¹ Tex. com. 4.

Solutio.

de uno solo, hoc est, de seipso prædicatur. Sed hoc in scientia quam de *Universalibus* scripsimus solutum est. Ibidem enim diximus quod aliquid prædicari de seipso naturali prædicatione non contingit, sive essentiali prædicatione. Quia in tali prædicatione prædicatum debet esse de ratione subjecti et principium constituendi et cognoscendi ipsum. Hoc autem non potest esse quando idem de seipso prædicatur. Eodem modo quando subjectum est de ratione prædicati, tunc subjectum est principium cognoscendi prædicatum : et hoc iterum esse non potest quando idem de se prædicatur : non enim potest esse nisi prædictio per accidens si prædictio est : non enim ibi prædicatur proprius effectus de causa. Sed per accidens non est prædictio, quia nec prædicatum est accidens subjecti, nec subjectum est accidens prædicati. Et sic nec est prædictio per se, nec per accidens : ergo nulla. Et hoc quidem verum est, quia quando individuum de se prædicatur, significatur idem sibi inesse : quod nullo modo potest intelligi : quia nihil inest sibi ipsi, ut dicit Aristoteles¹. Sed quod dicit Porphyrius, intelligendum est de inordinata prædicatione, quæ non est universalis alicujus prædictio : et tunc illa prædictio reducitur ad artem, ut idem secundum id quo est intelligatur prædicari, et hoc est cum dicitur, hic homo est hic homo, vel Socrates est Socrates, ut sensus sit, quia hic homo secundum id quod est res naturæ est hic homo quo habet esse hominis, vel Socrates secundum quod est hic Socrates, est Socrates quo habet esse Socratis, hoc est, secundum quod est sub individuantibus significantibus ipsum esse Socratem. De talibus prædicationibus hic non loquimur.

Hoc autem modo loquendo, ut dicit Boetius, nullæ sunt propositiones veriores his, in quibus idem de seipso prædicatur : quia in talibus idem secundum id quo est de eo quod est prædicatur, esse

enim quo est id quod est, ab eo quod est, inseparabile est per intellectum : et ideo semper est vera, et ut quidam dicunt, a nullo nisi a seipsa talis propositio suam habet veritatem : semper enim verum est hoc, homo est homo, domus est domus, quia esse in eo quod est, semper accipitur per intellectum, et ideo æterna est talium veritas propositionum, ut dicunt quidam.

Patet igitur qualiter est et qualiter non est a prima et principali substantia prædictio. Quod autem univoce non prædicatur, facile probatur per hoc quod non habet aliquid sub se suppositum, in quo sit ut genus, vel differentia, quod causa est univocæ prædicationis. Cum autem aliquo modo de se prædicatur, non tamen prædicatur ut ens de ratione sui ipsius, et sic univoce de se non potest prædicari.

Quod autem omnis prædictio quæ sumitur de secundis substantiis et differentiis sit univoca, probatur per inductionem : quia quæcumque sunt de numero secundarum substantiarum, sunt species vel genera : et species quidem essentialiter prædicatur de pluribus differentiis numero solo, et hæc sunt individua : genera autem prædicantur et de speciebus et de individuis substantiali prædicatione, quia genus prædicatur de pluribus differentiis specie. Similiter etiam differentie prædicantur de speciebus et individuis specierum quas constituunt, sicut essentialiter formales quæ insunt speciebus et individuis : et quando species de primis substantiis prædicantur, tunc primæ substantie suscipiunt rationem specierum, quia species individuo dat nomen suum et rationem : et similiter quando genera de speciebus prædicantur et individuis, species suscipiunt rationes generum propter eandem causam, quia per hoc quod genus essentialiter est in specie et actu et intellectu, genus speciei dat nomen suum et suam rationem per illam quæ præmissa est dignitatem, scilicet quod quando al-

Quomodo
individuum
potest præ-
dicari.

¹ ARISTOTELES, In 4 Physicorum, tex. com. 7.

terum de altero prædicatur ut de subjecto, quæcumque substantialiter de prædicato prædicantur, omnia de subjecto dicuntur eodem modo et ordine prædicationis. Similiter autem quando differentia prædicatur de speciebus et individuis, per hoc quod essentialiter ut actus est in illis, tunc diffinitivam rationem differentiae suscipiunt et species et individua, quia ipsa differentia, ut actus et ut forma est essentialiter in illis. Sed jam habitum est quod univoca sunt, quorum nomen est commune et unum, et ratio diffinitiva secundum id nomen data est eadem. Nominem autem uno et ratione una prædicantur secundæ substantiæ et differentiæ: ergo omnia prædicata quæ a substantiis secundis et differentiis ordinata prædicatione sumpta sunt, univoce dicuntur sive prædicantur.

Attende autem, quod quamvis differentia non sumatur ut genus, et subjectum in recta linea standi supra et subtus non habeat, sed sit a latere respiciens talem lineam, tamen differentia subjectum habet cui inest, de quo est ut prædicabile et ut quoddam universale, et sic de illo prædicatur univoce.

Adhuc autem notandum est, quod quamvis differentia non habeat genus quod in ipsa sit per intellectum, et sic non habeat veram diffinitionem qua prædicetur, tamen habet assignatum nomen suum per essentialia sua formativa per causam essentialem, sicut quod dicitur quod ad esse conducit, et quod ejus quod est esse rei pars est. Hæc enim assignatio per causam data est, secundum quod ipsa differentia est causa esse, et per hanc univoce habet prædicari: et cui convenit prædicatio sui nominis, in ipso est differentia per hanc eandem rationem completam, scilicet quod differentia id ad esse conducit, et quod ipsa differentia esse illius rei pars est essentialis. Sic enim intelligitur quid prædicari nomine et ratione, sic scilicet ut subjectum de quo prædicatio fit, sicut participat prædicatum nomine, sic participet ipsum ratione.

CAPUT VIII.

De proprio substantiæ quod est significare hoc aliquid.

Omnibus autem jam habitis proprietatibus quæ substantiam secundum quod est unum prædicabilem consequuntur, nunc restat videre de proprietatibus ipsius secundum quod ipsa est substantia absque hoc quod consideretur ut prædicabile vel unum prædicabilem sive prædicamentorum. Dico igitur, quod omnis substantia videtur hoc aliquid significare: hoc autem aliquid significare convenit quidem soli substantiæ, sed non convenit omni, quia sicut univoce prædicari convenit secundæ substantiæ et non primæ, ita hoc aliquid significare convenit primæ substantiæ et non secundæ, quamvis convenire videatur etiam ipsi substantiæ secundæ. Et in primis quidem indubitabile est et verum universaliter, quoniam primæ substantiæ hoc aliquid significant: quia habent materiam terminatam et signatam accidentibus et individuantibus, per quæ sunt hic et nunc, et per quæ singula earum est unum numero, et hic et nunc, in quo, ut dicit Boetius, non invenitur diversitas in numerando: quod non convenit ei quod est specie vel genere unum, quod nec habet materiam determinatam neque signatam, et ideo divisione materiæ agit in individuorum pluralitatem, et divisione differentiarum genus dividendum in specierum pluralitatem, ita quod unitas numeri non servatur in ipsis. Prima igitur substantia quod sit hæc, habet ab individuatione et terminatione individuantium, quod autem aliquid in forma, habet a specie quæ est in ipsa, et est esse ipsius, et sic proprie dicitur hoc aliquid: unde dicit Boetius in libro de *Hebdomadibus*: Omne quod est, ab alio habet quod est, et ab alio quod hoc est: quod enim hoc est, per designationem est hujus, quia hoc est: quod au-

Significare hoc aliquid est proprietas substantiæ, secundum quod ipsa substantia est.

Unde habet prima substantia quod hoc aliquid significet.

Removet dubium.

tem est, non potest esse nisi per hoc quod est sibi causa essendi.

In secundis autem substantiis videtur quidem sub appellationis figura similiter nomen hoc aliquid significare, quando aliquis dixerit nominans hominem vel animal : non tamen verum est, quod nomen substantiæ secundæ significet hoc aliquid, sed nomen secundæ substantiæ magis significat quale aliquid et non hoc aliquid. Id enim quod ut subjectum in nomine significatur, neque unum est numero, quemadmodum unum numero est quod nomine primæ substantiæ subjectum significatur : subjectum enim nominis speciei prædicatur de pluribus numero in quibus actu esse et simul significatur, et animal quod est subjectum nominis generis, et de pluribus dicitur specie differentibus et numero in quibus est actu et simul.

Quid per appellationis figuram intelligendum ?

Dico autem *appellationis figuram*, non ut quidam dicunt nominis institutionem, quam dicunt primo in individuis factam esse, eo quod nomina prius dicunt instituta fuisse ad individuorum significationem. Sed dico appellationis figuram similem nominis formationem ad significandam speciem et ad significandum individuum. Natura enim, ut dicit Damascenus, dupliciter consideratur, in se scilicet, et in atomo sive individuo, et in utraque consideratione simili nomine natura designatur. Natura enim communis in se considerata homo dicitur, et considerata in atomo hic homo dicitur : et quia una est, non differens nisi communi et determinato, propter hoc uno nomine designari eam oportuit : et hoc vocatur appellationis figura. Et hæc appellationis figura nobis etiam causa deceptionis est in fallacia figuræ dictionis, quia sæpe quale quid ut hoc aliquid interpretamur.

Hujus autem figuræ appellationis causa est : quia et genus et differentia et species et individuum videntur idem et eandem naturam significare. Genus enim dicit formam in materia indeterminata dif-

fusam, et talis esse compositi ipsum genus est notio quædam : et ideo prædicatur de toto, quia totum dicit modo qui dictus est. Differentia autem dicit formam et actum ad materiam indeterminate relatam et inclinatum, et quasi ad talem materiam reflexam : propter quod et hæc dicit totum esse totius compositi, et ideo etiam ipsa de toto prædicatur. Species autem dicit formam in materia quæ ad actum ultimum stat ut perfecta, sed non est terminis limitata et loco et tempore determinata : et ideo et hæc dicit totum esse, et est notio totius et non partis, et ideo de toto prædicatur. Individuum autem dicit formam in materia determinata, limitantibus locis et differentia temporis et septem individuantibus designatam, quæ in scientia de *Universalibus* determinata sunt. Et quia sic unum in omnibus est secundis et primis substantiis et differentiis, oportuit quod similis esset appellationis figura.

Quamvis autem unum sit in omnibus quod sub appellationis figura designatur per nomen, non tamen unus est ipsius modus quo est in omnibus aliis : non enim idem modus confusi est et stantis ad actum ultimum, nec idem modus est communis indeterminati limitibus substantiæ numeri et terminis. Et ideo non semper est verum hoc sub appellationis figura designari. Propterea secunda substantia quamvis significare videatur hoc aliquid, attamen non significat hoc aliquid sed quale quid, scilicet quid per id quod primum formabile subicitur in ipso quod est indeterminatum et confusum : et quod sit quale, per qualitatem essentialem habet, aut secundum potestatem, aut secundum actum differentiæ determinantis ipsum ad actum, sed non determinantis ipsum limitibus temporalibus vel corporalibus, sicut linea, et superficies, et locus, et tempus, et patria, et parentela, et nomen et huiusmodi, quibus aliquid diffinitum et determinatum hoc aliquid efficitur, et hic et nunc circumscriptum vel diffinitum suæ existentiae limitibus, ultra

Quomodo secundum substantiam significat quale quid ?

quod nihil est de sua substantia. Aliter autem aliquantulum differentia significat quale quid, quod dicit Avicenna, hæc enim suo nomine dicit quale, quid autem quod est subjectum formabile, non dicit nisi per effectum, quia scilicet in actu facit ipsum.

Dubitatio.

Sed hic adhuc surgit quæstio de generalissimo : hoc enim in se non habet differentiam, et sic videtur dicere quid et non quale quid. Sed ad hoc respondetur, quod differentiam qua formabile est, in se habet per potestatem, et sic aliquo modo habet eam : et in quantum habet eam, in tantum quale quid significat.

Solutio.

Cum autem dicimus quod substantia secunda et differentia significat quale quid sub appellationis figura, non intelligimus quod sic significet quale quid, sicut album quod sub appellationis figura videtur qualitatem circa substantiam significare : quia album per qualitatem quam circa substantiam significat non significat nisi qualitatem quæ vere et secundum se qualitas est, et accidens subjecti illius circa quod ponitur qualitas illa in figura appellationis per denominationem significatur : quale autem quod significat animal vel homo vel rationale, est qualitas essentialis quæ significat quamdam substantiam illa qualitate perfectam. Sed per illam qualitatem in genere secundum appellationis figuram signatam fit plus in hoc determinatio, quia determinatur genus ad plura significanda quoad ambitum communitatis quam in specie : tam enim species quam genus qualitate differentie determinantur, sed genus per suam qualitatem determinatur ad significandum plus quam species, quia genus sua qualitate determinat sibi subjecta differentia specie et numero, qualitas autem quæ speciei communitatem determinat, non determinat speciem nisi ad hoc ut contineat differentia solo numero. Et ideo dicens animal

plus complectitur in animalis qualitate, quam dicens hominem complectitur in hominis essentiali qualitate : quamvis utriusque qualitas communis sit multorum.

CAPUT IX.

De proprio substantiæ quod est substantiæ nihil esse contrarium.

Nunc dicendum videtur de proprietatibus substantiæ secundum quod substat accidentibus, et est subjectum generum aliorum : quia enim, ut dicit Aristoteles¹, subjectum nullum est contrarium et ideo subjectum est contrariorum : sic inest substantiæ et proprium ejus nihil illi esse contrarium. Hoc autem probatur inductione, quia nihil potest esse contrarium primæ substantiæ eo quod maxime substat, et ei quod substat utrique contrario, nullum potest esse contrarium, sequitur quod nec fingi posset (si fingere liceret) primæ et principali substantiæ aliquid esse contrarium, ut alicui homini nihil est vel potest esse contrarium. At vero nec homini qui est substantia secunda et generaliter secundæ substantiæ aliquid potest esse contrarium, nec animali quod est genus aliquod est contrarium.

Obijciunt autem quidam quod non corrumpitur aliquid nisi contrarium contrario : substantia autem corrumpitur : ergo contrarium habet a quo corrumpatur. Adhuc autem ut in secundo de *Generatione*² habetur, ignis aquæ contrarius est, et aer terræ : hæc autem substantiæ : ergo substantia substantiæ est contraria. Multa autem talia sophistica obijci possunt, quæ omnia solvit Aristoteles³. Subjecto enim communi nihil potest esse contrarium secundum seipsum, sed contrarietatem habet in dispositionibus suarum qualitatum, et sic unum corrumpi-

Obiectio.

Solutio.

¹ ARISTOTELES, In fine primi Physicorum, tex. com. 57.

² Tex. com. 24.

³ ARISTOTELES, In fine primi Physicorum, tex. com. 67 et 82.

tur ab alio, et contrarium agit in contrarium, ut grossum in subtile, et grave in leve, et calidum in frigidum, et sic de aliis. Hæc autem contrarietas non est substantiæ quæ subjectum est, quia si esset alicui contrarium, non posset utriusque contrariorum esse subjectum.

Contrarietas
tripliciter
dicitur.

Et attende, quod multipliciter dicitur contrarietas : primo perfecta distantia oppositarum differentiarum in eodem genere, cujus subjectum est primum genus, ad quod illa contraria sicut ad unum genus reducuntur, et sicut ad unum subjectum, in quo illa contraria sunt potestate et non actu, sicut videtur Aristoteles ¹ dicere, quod in omni genere primo est una contrarietas prima. Et secundum hanc contrarietatem proprium est substantiæ (secundum quod substat et subjectum est) non habere contrarium. Secundum autem quod substantia dicitur essentialis forma quæ est differentia, sic habet contrarium : quia una differentia est alii contraria. Sed hoc modo de substantia non loquimur hic, quia non ponimus differentiam esse in genere substantiæ, secundum quod de substantiis loquimur ut de substare et de subjecto. Primam autem Philosophus hoc modo dictam contrarietatem considerat, qui ad unum genus reducit ea quæ sunt ejusdem rationis substantiæ aliquo modo. Dicitur etiam contrarietas habitus et privatio, sive contrariæ formæ circa eandem materiam quæ substat utrique : et est substantia a substando dicta, et illi iterum convenit neutri esse contraria, ut probatur in fine primi *Physicorum* ². Dicitur etiam contrarietas distantia completa passionum et qualitatum circa idem subjectum, quod manens unum et idem, receptibile est utriusque contrariorum, ut albi et nigri, et calidi et frigidi, et huiusmodi : et iterum ei quod utrique contrariorum substat, convenit nulli esse contrarium : et iste est verus intellectus

Aristotelis qui hæc omnia dicit et probat rationibus quæ inductæ sunt.

Quamvis hoc autem substantiæ proprium sit et conveniat omni substantiæ substanti, non est tamen conveniens soli substantiæ, sed est proprium multorum aliorum : quantitas enim nihil habet contrarium, neque linea, neque superficies, neque corpus, et sic de aliis. Simili inductione probatur in discretis. Nihil est numero denario contrarium, neque quinario, et sic de aliis.

Habent tamen hæc omnia vel habere videntur sophisticas instantias : quia aliquis forte in discretis multa paucis diceret esse contraria, vel magnum parvo, vel breve longo : quæ qualiter opponantur, in decimo *primæ philosophiæ* determinari habet. Sed hic dicendum quod hæc oppositam quantitatem non dicunt, sed qualitates circa quantitatem dictas. Quod autem quantitas nihil habeat contrarium, a simili probatur, sicut probatum est de substantia : quantitas enim his subicitur, vel substantia gratia quantitatis suæ secundum quod est quanta : sic nulli istorum est contrarium.

Objecti
textus.

Solutio
tus.

Unde concluditur generaliter quod determinatorum ad naturam et speciem quantitatis, nullum penitus nulli ad quantitatis naturam et speciem quantitatis determinato est vel esse potest contrarium : sed hoc modo possit esse contrarium, sicut et solo illo modo substantiæ detur habere contrarium : sed prout substantia subjectum et substans potest habere contrarium : quod esse non potest, sicut probatum est hic. Hoc igitur modo et non aliter intelligenda sunt dicta Aristotelis.

CAPUT X.

De proprio substantiæ quod est non recipere magis et minus.

Est iterum aliquid substantiæ proprium, quod quidem omni, sed non soli

¹ARISTOTELES, In 10 primæ philosophiæ, tex. com. 13, et I Physic. tex. 50 et 56.

² Tex. com. 7.

convenit: videtur enim substantia nec magis nec minus suscipere per intensiōnem et remissionem. Hoc autem ideo non dico quod una substantia a substando dicta non magis sit substantia quam alia: hoc enim in ante habitis jam dictum est, quia prima substantia magis est substantia quam secunda. Sed ideo dicimus illud proprium omni substantiæ conveniens esse, quia unaquæque substantia, sive secunda, sive prima sit, hoc ipsum quod est, non dicitur magis nunc esse et minus tunc vel alio tempore, per hoc quod est secundum esse substantiale intendi et remitti: homo enim nec ipse a se, nec alter homo ab altero per intensionem et remissionem dicitur magis et minus homo, sicut bonum et album et idem a se in diversis temporibus, et unum ab altero dicitur magis et minus album, et bonum per intensionem et remissionem dicitur magis et minus bonum. Substantia vero sive prima sive secunda, hoc modo per intensionem non dicitur magis et minus substantia: hæc enim nihil penitus dicitur nunc magis et minus homo per intensionem et remissionem quam prius homo fuit: propter quod generaliter concluditur quod substantia in hoc quod substantia est, non suscipit magis et minus.

Hujus autem causa est, quod præhabitu est, quod substantiæ non convenit habere contrarium: minus enim secundum intensionem est habens de contrario plus, et magis est de contrario minus habens: ita quod contrarium large accipiat. In quibusdam enim est oppositio ut privatio et habitus, sicut inter bonum et malum: in quibusdam tamen duo motus oppositi ad idem et ab eodem sunt contrarii, et sic suscipit magis et minus, secundum quod ista adverbia sunt bonum et malum, et hoc modo intensa et remissa intercipiunt de contrario: in quibusdam sunt contraria per formas contrarias, et illis est intensio et remissio per hoc quod

intercipiunt motum in omni medio de extremis contrariis abjiciendo unum et accipiendo reliquum, secundum quod dicit Aristoteles¹, albius est nigro impermixtius. Et hoc modo substantia non potest suscipere magis et minus: cujus causa in scientia de universalibus reddita est a Porphyrio: quia omne esse substantiale semper idem et simul est, et ideo non potest suscipere magis et minus: quia, sicut probat Avicenna, si magis susciperet, sequeretur quod ipsum esse substantiale plus formæ substantiali appropinquaret per ipsius formæ adeptiōnem, quod falsum est, cum nihil medium habeat, inter esse enim et non esse nihil est medium, sicut inter album et nigrum multa sunt media: et ideo secundum esse substantiale non potest esse intensio neque remissio in aliquo.

Adhuc cum opponitur, quia generatio et corruptio sunt mutationes in substantia: omnis autem motio successiva est sicut tempus, quod est mensuratio ipsius: in tali autem successione est recessus ab uno fine, et accessus ad alium continue: hoc autem magis et minus esse videtur secundum intensionem et remissionem: ergo in esse substantiali videtur esse intensio et remissio.

Adhuc autem una substantia miscibilis est cum altera, ut dicit Aristoteles², quod et probat. Mixta autem necessario intenduntur et remittuntur, ut ex dictis ejus habetur ibidem. Substantia ergo recipere videtur magis et minus, et intensum et remissum.

Hæc omnia et similia sophisticè obijciuntur, quia de necessitate est concludens illa probatio quæ probat substantiam non recipere magis et minus, per hoc quod non habet contrarium. Ad hoc ergo quod dicitur de mutatione, dicendum quod mutatio et generatio et corruptio dicuntur uno quidem modo ut utrumque est mutatio simplex, quæ (ut dicit Averroes super lib. de sensu et sen-

Objectio
prima.

Secunda.

Ad primam.

¹ ARISTOTELES, In 4 Topic. cap. 2.

² Id. In 2 de Generatione circa principium,

Nota distinctionem de mutatione.

sato) est finis motus et non motus. Finis autem motus est, in quo motus est in motum esse et non in moveri: et hæc mutatio est simplex inter esse et non esse, inter quæ nihil potest esse medium, et ideo in hoc non est intensio et remissio. Et ideo dicit Aristoteles¹, quod generatio et corruptio non sunt motus sed mutationes. Est autem mutatio modo dicta sive generatio et corruptio immixta motui, qui est alteratio, sicut quando de semine alterato paulatim fit animal vel homo: et tunc intensio et remissio non refertur ad esse et non esse substantiæ, sed potius ad qualitates activas vel passivas quibus perficitur talis generatio. Et hoc est quando qualitates activæ et passivæ materiam alterant et movent prout sunt instrumenta substantialis formæ, quæ ut formans et artifex est in semine. Et tunc forma substantialis dicitur etiam in successione non gratia sui, sed gratia instrumentorum suorum quæ sunt qualitates active vel passive agentes vel patientes in materia seminis. Et hoc modo dicit Aristoteles², quod non est vivum et animal simul, et quod non est animal et homo simul: non quod aliquid sit medium inter vivum et non vivum, vel inter esse animal et non esse animal, et inter esse hominem et non esse hominem: sed quia actione primarum qualitatum prout instrumenta cæli sunt, vel formativæ virtutis quæ est in semine, materia prius accedit ad potentiam et ad actum unius quod est vivum, et postea ad potentiam et ad actum alterius quod est animal: et hoc non est intendi et remitti, sed potius in eadem forma secundum potentiam et actum plus et minus accedere ad veram nominis impositionem.

Ad secundam.

Quod autem obijcitur de mixtione substantiarum animalis, nihil penitus facit ad propositum, quia in mixto non sit intensio et remissio secundum substantias mixtorum, sed secundum qualitates illarum substantiarum. Et ideo intensio re-

fertur ad qualitates et non ad substantias. Patet igitur quod substantiæ convenit nec magis nec minus recipere.

CAPUT XI.

De proprietate substantiæ quæ est, quod substantia secundum sui mutationem eadem numero manens, susceptibilis est contrariorum.

Maxime autem substantiæ proprium esse videtur, quod et proprie proprium est, et convenit omni et soli et semper, cum unum et idem numero sit contrarium susceptivum, vel susceptibile esse. Dico autem quod cum unum sit a quo sit contraria potentia suscipiendi. Hoc autem habet substantia ab eo quod ipsa est subjectum ens in se completum: et hoc habet a specie in quantum est substantia, et hoc est in quantum est substantia: quia prima substantia est ex eo quod jam substat accidentibus individuantibus. Et ideo dico numero propter primam substantiam in qua est secunda, et in qua veritatem accipit substandi et habet.

Ex hoc patet quod substantia secunda in quantum est in prima, est ens universale perfectum, et ex genere formato et differentia ad perfectum esse formantem consistit. Ex hoc autem virtutem accipit substandi accidentibus, quod non haberet si in seipsa ens perfectum non esset, quia quod in se perfectum non est, alii dare non potest esse per hoc quod existit in eo. Sic igitur ens in se perfectum et idem numero est per materiæ individuantis divisionem: ita quod in quantum secunda substantia est in prima, sit unum perfectum: in quantum est individuata per indivisam et unam materiam, sit idem numero.

Sic esse unum et idem numero subijcibile propriis contrariis est proprie proprium substantiæ secundum quod dicitur

¹ ARISTOTELES, In 5 Physic. tex. com. 8, 40 § 48.

² ARISTOTELES, In 15 Animalium, cap. 3.

substantia ab actu substandi, sicut in ante habitis dictum est. Et in aliis quidem rebus aliorum prædicamentorum non habebit nec inveniet quis quod proferat cui hoc proprium conveniat. Quæcumque res generum aliorum non sunt substantiæ ab actu substandi dictæ, ita scilicet quod res alterius generis sit contrariorum susceptibilis, cum sit in se manens unum et idem numero. Velut si quæramus in rebus quæ sunt in genere qualitatis, et dicamus quod color cum sit manens unum et idem numero, non erit album et nigrum per successionem, ut videlicet sit actu album, et postea actu nigrum.

Removet
dubium.

Sed forte si est colôr medius, in se habebit album et nigrum permixta: sed hoc est contraria permixta et in potentia habere, et non habere actum utrumque per successionem manente eodem subjecto. Similiter si quis proferat de genere actionis aliquid, quod contrariorum videatur esse susceptivum, et dicat quod eadem actio prava sit et studiosa, sicut actio voluntatis deliberativæ, dicimus quod eadem actio numero manens una numero, non potest esse per successionem prava modo, et postea studiosa: quia pravum et studiosum sunt accidentia inseparabilia ab actione: et ideo actio prava eadem manens nunquam erit studiosa, sed alia similitudinis illi in causa (in eo quod est voluntaria) potest esse studiosa. Similiter una et eadem numero linea non erit recta et curva per successionem: et similiter est in omnibus aliis rebus aliorum generum quæ non sunt substantia. Sola autem substantia cum sit una et eadem numero manens in subjecto quod est substantia, capax est contrariorum, ut modo sit sub uno et postea ipsa eadem numero sit sub alio, ut patet inductione, ut quidam homo qui est prima substantia cum sit unus et idem numero, aliquando quidem est albus, aliquando autem niger; et aliquando calidus, et aliquando frigidus. Similiter secundum contraria morum aliquando quidem pravus et postea studiosus, et non simul pravus studiosus. In

aliis autem prædicamentis nullum tale ens invenitur.

Forsitan autem aliquis instans contra ea quæ dicta sunt, dicet orationem quæ est in genere discretæ quantitatis, vel visum sive opinionem quæ est in genere qualitatis, tale aliquid esse secundum quod eadem oratio manens numero eadem, videtur esse vera et postea falsa per successionem, et sic suscipere contraria. Nec modo fiat vis utrum verum et falsum contrarie vel privative opposita sunt: velut si dicamus in exemplo, quod hæc oratio aliquem sedere dum sedet est vera, et eadem oratio manens eadem numero per syllabas et dictionum operationem falsa erit illo non sedente. Similiter autem est de visu opinantis alicujus. Si quis enim opinetur sedere aliquem, dum sedet, verum opinabitur: quæ opinio manens eadem in anima opinantis, falsa erit illo surgente, si ejusdem opinionis visum de eodem surgente retineat, quem prius illo sedente habuit.

Objectio
textus.

Sed ad hoc dicendum quod etiam si quis hoc suscipiens concedat eandem orationem esse, vel eandem opinionem, quæ sic contraria suscipiat, quod tamen falsum est, sicut inferius patebit, quia verum et falsum est in talibus sicut in signo, et non in subjecto. Dicimus tamen quod hoc dato differentia est in modo suscipiendi contraria. Nam ea quæ in substantiis sunt, ipsa quidem mutata et alterata secundum seipsa susceptibilia sunt contrariorum: quando enim id modo quod est frigidum, est factum de eo quod prius erat calidum, ipsum subjectum secundum seipsum mutatum est, alteratum enim est: et quod ex albo fit nigrum, ipsum alterum et alteratum est factum. Similiter est quando ex pravo per alterationem fit studiosum, et similiter est in omnibus aliis quæ de contrario mutantur in contrarium. Unde id quod mutationem secundum seipsum suscipiens est, susceptibile fit contrariorum: sed oratio quidem et opinio, in quibus est verum et falsum sicut in signo ex ratione alterius ad ipsa,

Solutio
textus.

ipsa quidem immobilia perseverant, et in nullo mutata. Cum vero res movetur et mutatur, ex cujus relatione ad ipsa vera vel falsa efficiuntur, fit contrarium circa orationem et opinionem; oratio enim quæ est, quod sedet aliquis vel aliquem sedere, semper eadem permanet in nullo mutata. Cum vero res quam significat oratio mota vel mutata sit, fit oratio ex relatione rei ad ipsam tanquam ad signum, aliquando vera, et aliquando falsa; in talibus enim verum est ex adæquatione signi ad significatum, et ideo mutato significato verum vel falsum efficitur signum, sicut dicit Boetius de dextro et sinistro: res enim quæ modo a dextris est, nulla mutatione facta in ipsa, fit sinistra, si res quæ modo a dextris est transeat in sinistram, me semper manente immobili. Propter quod hoc solius et solummodo substantiæ proprium est et nullius alterius, quod propter sui (prout subjectum est unum et idem manens in substantia) mutationem in formis accidentalibus factam, captabilis vel susceptibilis sit contrariorum, et non propter alterius mutationem quod in aliquo respectu aliquo modo se habeat ad ipsam.

Aliter et est
secunda so-
lutio textus.

Si quis ergo non concedens suscipiat, dicens aliquo modo orationem et opinionem esse susceptibilia contrariorum, suscipit et concedit hoc quod non simpliciter est verum. Oratio namque et opinio non dicuntur susceptibilia esse contrariorum in eo quod ipsa secundum seipsa aliquid recipiant, sed in eo quod circa altera alia quædam (quæ sunt significata orationis vel opinionis) sit facta passio quædam secundum mutationem. Et patet: quia in eo quod res significata per orationem vel opinionem sic est vel non est prout in oratione vel opinione signata est, oratio vel opinio vera vel falsa dicitur, et non in eo quod ipsa oratio vel opinio manet eadem in substantia, et mutata in accidentibus captabilis vel susceptibilis sit contrariorum. Simpliciter autem oratio vel opinio secundum se considerata nullo modo moventur vel mutantur. Propter

quod oratio vel opinio secundum seipsa non erunt susceptibilia contrariorum, cum nulla penitus in eis facta sit passio alterationis. Verum substantia contrariorum susceptibilis est in eo quod ipsa secundum seipsam contraria secundum sui ipsius passionem et alterationem suscipiat: quod inducendo manifestum est in exemplis: animal enim unum et idem manens in substantia, languorem suscipit et sanitatem, aliquid passum et motum et alteratum secundum qualitatem quæ est dispositio et habitus. Similiter suscipit candorem sive albedinem et nigredinem, passum et alteratum secundum qualitates quæ sunt passio vel passibilis qualitas. Et similiter unumquodque talium ipsa substantia manens eadem, contrariorum receptibilis esse dicitur, quod secundum sui mutationem in qualitatibus alteratur. Proprium igitur est substantiæ cum unum et idem sit numero, secundum suam mutationem susceptibile esse contrariorum.

CAPUT XII.

De dubitationibus circa ea quæ dicta sunt, quod substantia suscipit contraria.

Obijcitur contra ea quæ dicta sunt: quia non videtur omni substantiæ conveniens, quod secundum sui mutationem est susceptibilis contrariorum: forma enim substantialis substantia est, tamen non secundum sui mutationem susceptibilis est contrariorum.

Adhuc autem et intelligentia substantia est, et non secundum sui mutationem susceptibilis est contrariorum. Similiter etiam Deus sive prima causa non secundum sui mutationem susceptibilis est contrariorum.

Similiter corpora cœlestia quæ directe cadunt in prædicamento ut composita substantia sunt, et tamen secundum sui mutationem non sunt susceptibilia contrariorum, ut videtur: quia corpus cœ-

Object
prim

Secun

Terti

leste, ut dicit Averroes, nno est susceptible contrariorum.

Quarta. Adhuc etiam quod dicitur quod substantiæ nihil est contrarium, videtur habere instantiam, quia differentia est substantia et tamen habet contrarium. Quod enim differentia substantia sit, per hoc probatur quod quidquid essentialiter est pars substantiæ substantia est: differentia autem est pars substantiæ, quia est pars speciei, quoniam constituit speciem, ergo est substantia: et tamen habet contrarium, quia rationale mortale contraria sunt, et fundantur super formas contrarias. Omnia enim ista prædictis videntur contraria esse.

Solutio. Sed ad hæc omnia dicendum quod doctrina habita de substantia secundum quod est prædicamentum stat immobili virtute, ista autem quæ inducta sunt instantiæ sunt sophisticæ. Quod igitur objicitur de forma, dicendum quod forma et materia non sunt in genere substantiæ prout substantia est de numero prædicabilium. Forma ista ut forma prout est pars et principium compositi, de generibus, de speciebus et individuis non prædicatur. Similiter est dicendum de materia quæ nullo modo prædicatur: et si esset in genere substantiæ prædicabilis, procul dubio oporteret quod prædicaretur. Unde forma et materia sunt in genere substantiæ ut principia substantiæ reducta ad genus, prout genus quod est substantia est res vere per se existens, et non prout est unum prædicabile. Proprietas autem substantiæ signatur prout est de numero prædicabilium, aut prout est res vere non absoluta a prædicatione. Sed nullo modo forma et materia sic se habent ad substantiam: et ideo non est mirum si non convenit eis proprietas assignata substantiæ, aut prout est prædicabile, aut prout est res vere non absoluta a prædicatione. Si autem absoluta accipitur a ratione prædicabilis, non erit de consideratione logici, sed primi Philosophi.

Quod autem de prima causa objicitur

quæ est Deus, dicendum quod prima causa non materia est, nec forma, nec compositum, nec universale, nec particulare, nec species, nec genus, nec individuum, nec differentia: et ideo nullo modo est in genere, vel reductum ad genus, sed ante omne genus et supra omne genus. Et quando omnia resolvuntur ad ens, non est illud ens substantia prima quod est Deus, sed ens de quo dicitur in libro de *Causis*, quod est creatum primum: et ante ens istud est creator creativus, et ideo cum dicitur, Deus est substantia, intelligitur quod ipse est ens per se et a se existens et in seipso, et quod alia quæ dicuntur substantiæ non sunt substantiæ, nisi per analogiam et proportionem ad ipsum vere ens et substantiam quæ Deus est: et secundum quod propinquius et similis sunt per se apta ad ipsum, sic verius attingitur esse per seipsa. Quare hoc modo Deus non est substantia prout est unum prædicabile, et ideo non est mirum si non convenit Deo substantiæ proprium.

Ad hoc autem quod de intelligentia dicitur, planum est respondere, si intelligentia accipiat proprie secundum intelligentiæ rationem. Sic enim intelligentia est agens intellectus, qui est essentia potius quam substantia, et non habet compositionem nisi eam quæ est ex esse et quod est, et est res consistens in lumine esse proprie: et hoc non est in genere univoce cum aliis quæ sunt in genere, sed reducitur ad genus, et suscipit nomen generis secundum analogiam et proportionem sicut causa prima. Et hæc solutio est secundum intentionem philosophiæ Peripateticorum qui de intelligentiis bene sunt locuti.

Quidam autem Arabes et quidam Judæi de intelligentiis secundum rationem suæ legis loquuntur, quod nullo modo probare possunt ex alicujus philosophiæ principiis, dicentes intelligentias Angelos esse, qui localiter moventur et mittuntur

ad homines¹, quod a Stoiciis secundo et ab Epicureis primo ortum habuit et assumpsit, et ab his qui leges posuerunt. Et secundum istos intelligentia habens est genus et speciem et individuum. Et genus quidem est in intelligentia omnibus communis. Species autem sunt intelligentiæ in diversis ordinibus distributæ : et quæ in uno ordine sunt, ejusdem sunt speciei, et diversæ sunt in specie quæ in diversis ordinibus sunt constitutæ. Et individua specierum sunt singulares intelligentiæ sive Angeli : et illis, ut dicunt, convenit substantiæ proprium, quia quamvis justitia Dei sint confirmatæ in bono vel in malo, tamen natura sunt vertibiles ad utrumque, ut dicit Dionysius. Ad hæc autem hoc advenit, quod non recte intelligunt illud Platonis² : Dei Deorum quorum opifex paterque ego : natura quidem mutabiles, voluntate autem mea sic permanentes. Sed Plato loquitur de mutabilitate quam sustinet omne quod creatum vel causatum est, quod ex se nihil est, et id quod est, et esse suum est per relationem ad causam primam. Hæc autem subtiliter determinari habent in prima philosophia in illa parte ubi agitur de fluxu entium a causa prima.

Ad tertiam. Quod autem de corporibus cœlestibus objicitur, dicendum quod illa prout composita, sunt in genere substantiæ secundum rectam lineam et ordinem prædicabilium, et sic sunt proprietatis substantiæ susceptiva corpora cœlestia : primæ enim differentiæ contrariorum sunt secundum situm, et differentiæ situs : unde etiam per situs contrarietates omnia alia contraria, ut dicit Averroes³, diffiniuntur per maxime distare : distantia enim in situ causa est omnis distantiae omnium aliorum generum. Differentiæ autem situs contrariæ sunt, ut dextrum et sinistrum, ante et retro, sursum et deorsum, ut dicit Aristoteles, et horum contrariorum sui mutationem corpus cœleste est

susceptivum : sed sua mutatio non est nisi ad ubi, quia non est in potentia nisi ab ubi et nunc : quamvis Averroes de substantia orbis dicat, quod Messhalach probat in libro de *Sphæra mota*, quod corpus cœleste susceptibile sit raritatis et densitatis secundum suæ substantiæ mutationem.

Sed hoc verum est, secundum quod hæc raritas et hæc densitas sunt æquivocæ, et ad minus non univocæ ad raritatem et densitatem quæ sunt in elementis : densitas enim et raritas in elementis mutant substantiam sicut raritate transit aqua in aerem et aer in ignem : sed in cœlestibus non dicunt nisi situm partium in toto corpore, et non mutationem a forma cœlesti in formam aliam. Est enim densum in cœlo, cujus partes positionem habent propinquam, propter quod sol spissus esse dicitur. Rarum autem cujus partes secundum positionem stant remotæ, et ideo substantia circulorum cœlestium dicitur esse pervia plus raritate et pervietate omnium elementorum et elementatorum.

Quod autem de differentia objicitur, in præcedentibus est solutum : secundum enim contrarietatem distantium perfecte quæ prima est in quolibet genere, sic differentia contraria est differentiæ : et hoc modo differentia non est in genere nisi per reductionem ad genus, ut sæpius jam in doctrina ista et in doctrina de *universalibus* dictum est. Si autem sumantur contrariæ qualitates quæ mutuo se expellunt ab eodem susceptibili, quod potentia utrumque natum est recipere, sic differentia differentiæ non est contraria, sed aliquid habet proportionale ad contrarietatem hoc modo dictam, in quantum differentiæ oppositæ natæ sunt fieri circa idem genus, et non possunt simul esse actu in illo, genus enim proportionatur materiæ, sicut olim sæpius dictum est.

Ex his ergo manifestum est, quod proprie proprium substantiæ est secundum

¹ Vide S. Joan. Chrysost., Hom. I in Joannem.

² PLATO, in 2 Timæi.

³ AVERROES, 3 Physic., com. 39.

sui mutationem susceptible esse contrariorum, et quod hæc convenit omni et soli et semper illi substantiæ quæ cadit in genere substantiæ, prout ipsa est prædicamentum, vel prout ipsa est ens constitutum et non absolutum a ratione prædicamentali.

CAPUT XIII.

De dubitationibus quæ sunt circa hoc, quod oratio suscipit verum et falsum.

De hoc etiam quod dictum est quod oratio susceptible est veri et falsi, una et eadem manens ad rei significatæ mutationem, multæ sunt dubitationes, quæ videlicet sit res significata, et qualiter significatum sit in oratione. Est enim oratio hæc quæ verum et falsum significat, sola oratio quæ enuntiatio vel interpretatio vocatur.

Videtur enim quod oratio in significando non mutatur per hoc quod res mutatur significata: hæc enim oratio, ego sedeo, significat me sedere dum sedeo: nec minus significat me sedere dum non sedeo, sed æqualiter et semper significat me sedere: ergo in significando quod significat nunquam mutatur, facit enim semper quod a prima institutione accepit significare, quod ego sedeo, et hoc semper et immobiliter agit: uno ergo modo se habet ad hoc significandum, sive ego sedeam sive non sedeam. Quod autem uno modo se habet in significando, non modo est verum et modo falsum secundum rei mutationem. Videtur igitur quod oratio non est susceptiva veri et falsi ad rei mutationem.

Adhuc, Omne signum est verum, quando ita significat prout est institutum significare. Sed hæc oratio, ego sedeo, instituta est ut significet me sedere, sive sedeam sive non sedeam. Sive ergo sedeam, sive non, facit quod incepit facere a prima institutione: sed tunc est

significativa veri, quando significat sicut incepit significare: igitur sive sedeam, sive non, hæc oratio, ego sedeo, semper est vera significando.

Adhuc, Sicut oratio est significativa rei, ita significativa est conceptus sive cogitationis sive opinionis ejus qui profert orationem illam, eo quod voces sunt notæ passionum quæ sunt in anima. Ergo sicut est susceptiva veri et falsi ad rei mutationem, ita est susceptiva veri et falsi ad conceptus vel cogitationis sive opinionis mutationem illius qui profert orationem: sicut enim est verum quod est adæquatio vocum et rerum significatarum per voces, sic est verum quod est adæquatio vocum et conceptus prolati per voces. Videtur ergo quod hæc oratio, ego sedeo, mutetur de vero in falsum, et e converso, quando ille qui profert eam mutatur secundum opinionem, quod sedeam, vel quod non sedeam. Et hoc jam in hac oratione dixit Pythagoras, qui posuit verum et falsum in dictione opinando vel non opinando id quod dictum est in voce significante.

Secundum autem eundem modum videtur Anselmus probare¹: quia verum in signo est immobile et unum in omni signo significante: signum enim verum est quando significat hoc quod significare accipit in primæ sapientiæ veritate: sed signum semper hoc significat quod accipit in prima veritate significare: ergo quando significat hoc, sive res sit, sive non sit, semper est verum in significando: sive ergo res sit, sive non sit, oratio quæ est signum, semper vera est in significando: non ergo ad rei mutationem oratio susceptible est veri vel falsi, ut videtur.

Adhuc autem secundum hoc videtur, quod una veritas significetur et sit in omnibus veris: omne enim signum significat quod significare accipit in prima veritate: quod autem in prima veritate est, unum et idem est, non diversum: idem

Tertia.

bjectiones.
Prima.

Quarta.

Secunda.

Quinta.

¹ S. ANSELMUS, Lib. de veritate, cap. 2.

ergo et unum significatur in omnibus veris, ut videtur.

Sexta.

Adhuc, Idem est et unum quod immobile est ad omnium rerum mutationem : significare autem hoc quod accipit significare in prima veritate, immobile est ad omnium rerum mutationem : ergo idem et unum est, quod significatur in omni signo significante : hoc autem non potest nisi veritas prima, ut videtur : videtur ergo, quod veritas prima significetur in omni oratione significante, et sic totum falsum esse videtur quod dictum est, quod scilicet oratio verum et falsum significat in eo quod res significata est, vel non est. Hæc et hujusmodi sophismata multa induci possunt contra ea quæ determinata sunt, si rationes Heracliti et Pythagoræ et Anselmi in libro de *Veritate* considerentur.

Solutio.
Veritas signi quid.

Ad hæc ergo et hujusmodi dicendum videtur, quod veritas signi, quod est enuntiatio vel dictum enuntiationis, est adæquatio vocis significantis et rei significatæ per vocem, et ideo verum et falsum in voce est sicut in signo relato ad rem significatam : propter quod etiam mutatur significatio ad rei significatæ mutationem, sicut superius dictum est : et nunc manente oratione una et eadem ad rei mutationem, mutatur de vero in falsum, et e converso de falso in verum.

Ad primam

Ad id autem quod objicitur quod idem semper significat, sive sit res, sive non sit, dicendum quod hoc verum est : sed significatio non est vera vel falsa in hoc quod ipsa idem significet, sed in hoc est significatio vera vel falsa, quod rei adæquatur vel non adæquatur significatio, et ideo inæquali facta re cui signum non adæquatur, falsa est oratio.

Ad secundam.

Ad hoc autem quod objicitur, quod significat quod accipit a prima institutione, dicendum quod a prima institutione accepit ut rem per sui adæquationem ad rem significaret : et quando non adæqua-

tur rei, tunc non facit signum illud quod facere accipit a prima institutione : nemo enim signum sic instituit significare ut vagam et non rei significatæ æquatam habeat significationem : unde quando rei non adæquatur, tunc fallit ab hoc quod accepit a prima institutione : non enim instituta est tantum significare, sed instituta est ut per significationis adæquationem significet rem ut est, nec magis nec minus. Ad hoc enim sermo inventus est, ut dum rebus in communicando nobis invicem uti non possumus propter rerum infinitatem, et propter hoc quod plures res non semper habemus, sermonibus pro rebus uteremur, quando conceptus et affectiones quas de rebus habemus nobis invicem pandere et communicare volumus¹.

Quod autem objicitur de hoc quod sermo semper significat hoc quod in prima veritate significare accepit, dicendum quod in ordinatione primæ veritatis non accepit significare vaga tantum significatione, sed significare rem sicut est ratione rei, significatione rei adæquata : et hoc dico salva fide Anselmi². Et ideo falsi et veri susceptiva efficitur per mutationem rei. Si autem non accepisset nisi adæquationem instituentis et signi instituti ad significandum, tunc aliquo modo esset verum quod dicitur, sed hoc meo iudicio non est verum.

Ad hoc autem quod dicitur quod verum est in adæquatione intellectus vel conceptus ad signum quod conceptum significat, dicendum quod conceptus vel intellectus vel opinio vel quocumque modo dici possit id quod est in anima (cujus voces prolatae signa sunt) non absolvitur a rebus quæ sunt causa conceptuum : et ideo illis prout conceptæ sunt res adæquatur : non enim sermo inventus est ad significandum conceptum fictum, qui non est nisi in concipiente, quia sermo inutilis esset, quia per sermonem

Ad quæ tam.

¹ Et hoc est dictum Platonis, et est etiam Aristotelis primo Elenchorum.

² Cf. Anselmum, lib. de veritate.

audiens nullam de re conciperet veritatem vel significationem. Et ideo dictum Pythagoræ et Heracliti non habet veritatem : quia dixerunt, quod verum est in apprehendendo vel opinando secundum quod opinio est opinantis passio : sed hoc verum est, quod verum est in opinando vel concipiendo secundum quod conceptus vel opinio est rei significatæ æquata passio vel conceptio : et ideo sermo talis conceptui æquatus, æquatus est etiam rei : et ideo dicit Aristoteles quod veritas est adæquatio rei ad intellectum.

quintam. Ad hoc autem quod dicit quod omnia sunt vera prima veritate, quia signa sunt primæ veritatis in hoc quod significant quod in prima veritatē acceperunt significare, dicendum ut prius, quod in prima veritate acceperunt, quod significant res, et adæquata significatione significant verum, et non adæquata significant falsum. Et ideo mutata significatione signi mutatur adæquatio. Et quod dicunt de immo-

bilitate veritatis, dicendum quod illa immobilitas non est nisi circa significandum relatum ad significandum, et non circa signum rei significatæ æquatum vel non æquatum : et ideo signo illo manente immobilis est veritas : sed illa prima veritas esse potest, quia corrumpitur et mutatur mutato signo.

Ad id autem quod dicitur, quod omne Ad sextam. signum significat id ad quod significare ordinatum est in prima veritate, dicendum quod quamvis hoc concedatur, non sequitur quod omnia sint vera prima veritate, quia in prima veritate ordinatur quod oratio significet res per æqualitatem ad ipsas prout sunt vel non sunt : et sic in prima veritate voces ad res significantes referuntur. Si autem veritas non esset nisi adæquatio vocis ad primam veritatem in significando tantum, tunc posset aliquo modo verum esse quod dicitur. Hæc igitur de prædicamento substantiæ dicta sufficiant.

TRACTATUS III

DE QUANTITATE.

CAPUT I.

De divisione quantitatis.

Inter prædicabilia quæ sunt de natura accidentium substantiæ, primum occurrat prædicabile quod est quantitas, eo quod hoc immediate sequitur, ut dicit Rabbi Moyses : cum enim substantia potentia divisibilis sit secundum id quod est ex parte subjecti et materiæ quæ substat et secundis substantiis et accidentibus : potentia autem divisibile non reducitur ad actum ut actu divisibile fiat sive efficiatur nisi per quantitatem, oportet quod primum quod accidit substantiæ sit quantitas.

Quare post
substantiam
immediate
egit de
quantitate.

Adhuc, Cum materia, ut dicit Avicenna, in sufficientia sua subjiciatur generationi et generaliter mutationi in quantum potentia est trinæ dimensionis, et non actu formata ad aliquod esse, per generationem actu fiet trinæ dimensionis : oportet quod id quod primum ad materiam accidit ut formarum motus, et ipsius motus sit receptibile, et sit quantitas, quia aliter mobile non esset nisi esset quantum : eo quod Aristoteles probat in sexto *Physicorum* ¹ quod nihil est mobile nisi quantum. His igitur rationibus immediate post substantiam quantitas est ordinanda.

Adhuc autem propter hoc quod formarum alterationis non est receptibilis nisi per quantitatem, quia in ipsa substantia existentes, quantæ efficiuntur per quantitatem quæ jam inest subjecto, sicut al-

bedo et caliditas et hujusmodi. His rationibus rationabiliter immediate post substantiam ponitur quantitas : inter accidentium enim genera nullum est penitus absolutum nisi quantitas et qualitas. Qualitatis autem præcipue quantum ad duas species illius quæ sunt passio vel passibilis qualitas, et forma vel circa aliquid constans figura, non est susceptibilis substantia nisi mediante quantitate, et ideo immediatus adhæret substantiæ quantitas quam aliquod aliorum generum accidentis.

Quia autem quantitas multarum divisionum est, oportet primo nos notificare quantitatem per divisionem ipsius, quia si per diffinitionem notificaremus eam, non possumus dicere nisi quia est mensura substantiæ : et cum ratio mensurandi non sit per unum modum in continuo et discreto, et in habente positionem in partibus et in non habente, non habemus quod una ratio esset quantitati secundum quod in genere accipitur diffinitivum. Cum enim, ut dicit Aristoteles ², unumquodque mensuretur sui generis minimo, oportet quod sicut differunt mensurata, sic etiam differunt mensuræ, et eodem modo differat in eis mensurandi ratio : non habentes ergo quantitatis in genere sumptæ diffinitionem, ut aliquo modo declaratur, oportet quod ex posterioribus notificetur per divisionem.

Ilac igitur necessitate coacti, dicimus quantitatem in genere per differentias primas dividentes, quod quantitatis aliud continuum, aliud discretum. Non autem

Quare d
sit quant
tem et
diffinitiv

Remov
dubium

¹ ARISTOTELES, In 6 Physic. tex. com 32.

² Id. 10 Metaphysic. tex. com. 3 et 4.

dicimus dividendo, quod quantitas dividitur continuitate et discretione : quia continuitas et discretio non sunt prædicabilia de quantitate, cum sint formæ abstractionis modo significatæ, quæ non sunt in genere quantitatis, sed nominentur qualitates quæ dicuntur circa quantitates.

Sic igitur tangentes quæ in genere sunt quantitatis, dicimus quod quantitatis aliud continuum, aliud discretum. Antequam autem has partes per diffinitiones assignemus quid sunt, oportet aliam subijcere divisionem, cujus partes communicant utrumque istorum dividendum : et hoc est, quod quantitatis aliud quidem est ex habentibus sive de numero eorum quæ habent positionem in partibus, et aliud ex partibus non habentibus positionem, sicut patebit inferius.

Has autem inducentes divisiones, nullam de unitate et puncto faciemus mentionem, quia hæc in genere quantitatis non sunt, nisi per reductionem ad genus, sicut principia generis ad genus reducuntur. Continuum enim habens positionem fluit a puncto sicut ab indivisibili corporali principio. Discretum autem habens ordinem in partibus loco positionis sicut numerus, causatur ab unitate sicut a suæ discretionis essentiali principio. Et hæc omnia inferius erunt manifesta.

Et quia habere positionem in partibus accidit continuis vel continuæ quantitati, et eidem accidit non habere positionem in partibus, ideo explanari non poterant membra primæ divisionis, nisi prius daretur et altera. His autem ita per duas divisiones præmissis, est consequens membra istarum explanare sive declarare divisionum : et quia ratio discreti (ut Boëtius in prologo *Arithmeticæ* dixit, et ante eum dixerat Pythagoras in *Consistentia*) constat numerorum proportionibus, ideo prius declaranda est discreta quantitas, præcipue propter hoc quod principium istius quod est unitas, simplicius est quam essentielle principium continuæ

quantitatis quod est punctum : unitas enim est indivisibile simplex, non habens positionem, punctum autem est indivisibile positum sive positionem habens.

Quod autem diximus dividentes, quod quantitatis aliud est continuum, aliud est discretum, præmisimus continuum discreto quoad nos : quoad nos enim cognoscimus numerum divisione continui, ut dicit Aristoteles¹ ; cum tamen unitas cujus iteratio causat essentialiter totum numerum quoad naturam rei simplicior sit quam punctum cujus fluxus causat essentialiter continuum. Hac igitur consideratione dicimus in primis describendo discretum per exemplum, quod discreta quantitas est ut numerus habens ordinem, et oratio habens voces et ordinem et rationem. Continua vero quantitas est, ut exemplariter declaretur, ut linea, superficies et corpus.

Amplius autem præter hæc tempus et locus : hæc enim præter dicta aliam suæ continuitatis habent causam : illa enim habent causam suæ continuitatis inter se et inter suam continuitatem essentialiter contentam, ut linea punctum, et superficies lineam, et corpus superficiem : locus autem in sua continuitate habet terminum corporis locati qui non est locus, et tempus continuatur continuitate motus : motus autem continuatur continuitate mobilis et continuitate magnitudinis inter duos terminos motus existentis. Hac igitur de causa dicitur quod præter hæc sunt tempus et locus. Hæc autem inferius melius patebunt, quando de singulorum istorum sigillatim loquemur continuitatibus.

CAPUT II.

Qualiter numerus et oratio sunt quantitates discretæ.

Quod autem numerus sit quantitas discreta sic probatur : primo quidem quod

Removet
dubium.

emovet
dubium.

Quomodo
numerus sit
quantitas.

¹ ARISTOTELES, In 4 Physicorum, tex. com. 112.

sit quantitas, quia quo mensurante red-
ditur quantitas discretorum, illud per se
est quantitas: numero autem redditur
quantitas ovium, canum, hominum, et
de aliis quæ discreta sunt et sub una for-
ma continuitatis non continentur: nume-
rus igitur est quantitas. Et quod sit dis-
creta quantitas, probatur per hoc, quod
continuum et discretum sunt oppositæ
differentiæ, primo circa primum genus
quantitatis: hæc autem sunt quantitates,
et non continuæ: ergo discretæ: quia
discretionem non cognoscimus nisi pri-
vatione continui, oportet quod hoc pro-
betur continuitatis privatione. Dico ergo
quod partium numeri nullus est conti-
nuus terminus indivisibilis, ad quem ut
ad unum copulentur, ita quod sit termi-
nus partis unius et finis ad quem finitur
continuatio ejus, et sit terminus alterius
ut a quo incipit ipsius continuatio. Hoc
autem probatur inductive et exemplariter,
sicut quinque et quinque si ponantur par-
ticulæ numeri decem sive denarii, istæ
particulæ nullum habent communem ter-
minum qui sit unius partis finis et alte-
rius principium ut continuans: prima
enim quinque in ordine unitatem ad quam
finiuntur non habent eamdem a qua in-
choantur quinque sequentia secundum
substantiam, sed divisim habent eam et
discretam ab unitate a qua incipit quina-
rius sequens: et sic est de omnibus parti-
bus denarii. Semper enim partes denarii
quocumque modo accipiantur, semper
discretæ sunt, sicut si accipiantur septem
et tria, vel duo et octo, vel sex et quatuor,
vel decem unitates, semper non copulatæ
et non continuatæ accipiunt: ita quod
singulæ in suis discretionibus nullo modo
continuantur aliquo modo copulatæ. Nu-
merus igitur est discreta quantitas, et iste
numerus est formalis, qui est unus, duo,
tres, etc., quo reddimus eorum quæ nu-
merantur quantitatem discretionis. De
hoc tamen inferius plenius erit manifes-
tum.

Similiter autem et oratio discreta est
quantitas, et est de numero discretorum,

ita quod omnes ejus particulæ sunt ab in-
vicem separatæ. Quare autem sive prop-
ter quid oratio sit in genere quantitatis
manifestum est: omne enim cujus quan-
titas mensurante aliquo et certificante
mensuratur, est quantitas et in genere
quantitatis. Sonus autem litteræ et sylla-
bæ sive brevis sit vel longa, mora pro-
nuntiationis mensuratur. Ergo oratio con-
sistens ex his, est quantitas et in genere
quantitatis. Dico autem orationem cum
voce prolatam, sive, quod idem est, pro-
latione vocis sive vocali pronuntiatione:
sic enim non est unus sonus vel vox con-
tinue sonans vel vocans, sed est aggrega-
ta et discreta vocatione sonorum, qui
sonus discretorum elementorum in lit-
teris et syllabis sua multitudine et ordine
conficiunt hoc totum quod est dictio vel
oratio. Sic enim divisio litteræ cum divi-
sione litteræ non est continuum, sed ab
eo discretum, et cum eo compositum con-
ficit syllabas, et syllaba cum syllaba com-
posita conficit dictionem, et eo modo dic-
tio cum dictione conficit orationem: in
omnibus enim his syllaba, dictione, et
oratione constitutio fit totius, discreto-
rum congregatione et ordine. Quod ma-
nifestum est ex hoc quod soni elemen-
torum et syllabarum et dictionum et ora-
tionum ad nullum communem terminum
copulantur. Si enim dicam, baculus vel
virga, discrete sonant omnia litteræ ele-
menta, et nihil est continuans inter ea,
quo continuante unus sonus alteri copule-
tur. Et similiter est de sono litterarum in
syllaba, et sono syllabarum in dictione,
et sono dictionum in oratione: nullus
enim terminus est ad quem syllabæ copu-
lentur in pronuntiatione, sed semper una-
quæque divisa manet secundum seipsam
discreta.

Sed hic advertendum est quod quam-
vis discretæ maneant omnes particulæ
orationis et numeri, tamen sub una for-
ma specifica discretionis vinciuntur, nu-
merus enim unitatis constituitur aggrega-
tione et ordine, et quæcumque unitas
est congregationis ordinatæ terminus, in

Quod sit di-
creta quan-
titas.

Quod
sit qua-
discre-
tione
orationis
ca-

ma nu-
i quid.

quo stat aggregatio ut in complente unitate illa, ut finis et complementum est forma numeri illius, ut in quinario quinta, et in denario dena, et sic de aliis. Et ideo dicit Aristoteles¹, quod decem non est tria et septem, aut bis quinque, aut octo et duo: sed oportet accipere formam in unitate ultima prout est finis aggregationis ordinatæ ad unitatem illam quæ complementum est talis aggregationis.

Similiter autem in oratione prout est in litterata pronuntiatione: illa enim est aggregatio sonorum, elementorum, syllabarum et dictionum, ad unum totum complens ordinatam aggregationem, sicut litterarum in syllaba est unum complens, et syllabarum in dictione est complens unum, a quo dicitur dictio una in tota syllabarum aggregatione. Similiter et dictionum in oratione est complens unum, a quo tota illa aggregatio distinctorum et ordinatorum sonorum dicitur oratio una, cum cujuslibet elementi vel syllabæ sonus maneat in se distinctus et nec continuus, nec permixtus, ita quod unus est brevis, et alter longus, et unus est brevis brevior, alter vero longo longior est: et in talibus nihil facit unum nisi ordo ad unum: et ideo ista extensa aggregatio secundum seipsam quantitas est discreta sicut numerus: propter quod oratio est quantitas, cujus indivisibile non est unum, cujus iteratio facit illam aggregationem, sed indivisibilia multa sunt quæ sunt soni elementorum in litteris, et soni syllabarum in dictionibus, et soni dictionum in oratione, sed inter ea solum indivisibile est littera vel litteræ elementum, a quo ordinato cum alio fit syllaba, et e syllaba ordinata cum alia fit dictio, et a dictione ordinata cum alia fit oratio.

Sed inter elementa litterarum non est unum indivisibile, quod per substantiam iteratum, totam compleat illam aggregationem, sicut est unitas in numero. Nisi aliquis dicat unum alicujus litteræ ele-

mentum esse primum, quod syllabaliter iteretur in omnibus aliarum litterarum elementis, et quod elementa aliarum litterarum constant ex iteratione illius. Sed hoc quamvis aliqui dixerint, tamen falsum est et probari non potest. Ideo nos sic dicimus orationem ordine multorum componi indivisibilium secundum sonum elementorum, et in hoc orationem differre a numero, et esse ab ipso numero diversum secundum speciem quantitatis.

Si autem objicitur, quod omnis quantitas procedit ab indivisibili, Dicendum quod hoc verum est, quod sicut numerus ab unitate, et continuum a puncto, et tempus ab instanti, sic oratio procedit ab indivisibili litterati soni: sed hoc indivisibile non est elementum alicujus litteræ, cujus elementum iteratum faciat talem orationis quantitatem, sed indivisibile cujus ratio in quolibet sono servatur cujuslibet litteræ cum alia in tali pronuntiatione aggregatæ.

Hinc enim Democritus et Leucippus, et alii quidam *atomos* ponentes, principium non dixerunt unum atomum aliquod principium, sed multos figura et ordine differentes et sic omnia constituentes. Et suæ rationis dederunt exemplum in litteris: in litterato enim sono sive pronuntiatione non est aliquod unum indivisibile causa aggregationis, sed multa figura, sono et ordine differentia. Sic enim oratio est quantitas mensurata syllaba, vel littera longa vel brevi pronuntiationis, et distincta in tota congerie talis aggregationis, et est quantitas in seipsa, ita quod substantia sua et quidditas quantitas est prædicto modo a numero differens. Istæ sunt ergo duæ primæ species discretæ quantitatis.

CAPUT III.

Qualiter linea, superficies et corpus sunt quantitates continuæ.

Nunc restat dicere qualiter continuæ

Objection.

Solutio.

¹ ARISTOTELES, In 5 primæ philosophiæ, tex.

com. 49.

Quare prius
egit de di-
creta quan-
titate.

quantitates sunt linea, superficies et corpus. De discreta enim prius conveniens fuit dicere, propter hoc quod indivisibile a quo perficitur numerus, et indivisibile a quo perficitur oratio, simpliciora sunt quam indivisibile a quo perficitur continuum: unitas enim est indivisibile, nec possessionem habens in continuo, nec continuans ea quorum est terminus. Litteratus etiam indivisibilis est sonus, nec indivisibile in continuo positum positionem habens, nec continuans ea quorum est terminus vel principium: quia si est principium, non est a quo sit continuatio: et si est medium, non est unum et idem finis unius et principium alterius, sicut est punctum continuans: et si finis est, non est terminus ad quem continue copuletur in forma continuationis continuum: et ideo et ipsum indivisibile soni litterati simplicius est puncto: propter quod naturalis ordo exigit quod prius de numero, et postea de oratione, et tertio de speciebus continuæ quantitatis diceretur.

Quod autem quidam dicunt, quod ideo prius fuit dicendum de numero, quia numerus est in corpore et in incorporeis invenitur, et non continuum, et quod res ab institutione mundi proportionibus numerorum factæ sunt. Rationes istæ non sunt veræ, nec ad propositum facientes, et fundatæ super falsum: sed de illis videatur quod tales asserunt rationes.

Hac igitur quam nos dicimus necessitate, post numerum et orationem dicimus, quod linea de numero continuorum est: potest enim a quolibet sumi continuus terminus, ad quem omnes quæ sub una forma continuitatis sunt particulæ lineæ copulantur. Hic autem communis terminus est punctum, cuius fluxus in continuum vel ductus facit lineam: et ideo linea quamvis in puncto non dividatur, tamen non potest dividi nisi in puncto, quia linea ubique substantialiter punctum est: substantialiter, dico, a substantia quæ est quasi materia: punctum enim extensum sive protensum in continuum

est linea, cuius ipsa protensio quantitas est et substantia protensa punctum est. Et sic linea est ex uno substantiali quasi subjecto quod est punctum, et ex uno formali quod est protensio extensa in continuum quod est continuatio: et hoc quidem est linea, et ideo quia ubique substantia lineæ materialis est punctum, ubicumque sumatur punctum non absolutum ab extensione in continuum, ibi punctum est in ratione finis et principii: finis quidem ad anterius, et principium ad posterius. Communis ergo terminus est istius copulationis partis anterioris cum sequente per totum continuum, et quia punctum est indivisibile positum, ideo tota intellectualis et realis ejus extensio in tota longitudine substantiæ servat indivisibilitatem. Propter quod linea secundum latitudinem et profunditatem est indivisibilis, solum divisibilis longitudine, quam causat non punctum, sed puncti extensio et fluxus in continuum, quia ista extensio formam continuitatis dat, quæ secundum seipsam divisibilis est semper.

Similiter superficies quantitas est continua: generatur enim expansione lineæ ad latum in continuum, sive ex fluxu lineæ vel ex ductu lineæ, ut dicit Euclides: et sic erit latitudo sine profunditate, ubique ex duabus lineis ad rectum angulum se secantibus mensurata: quæ quia fluit ab indivisibili secundum profundum, ideo profundum non habet: quia autem fluit a divisibili secundum longum, ideo secundum longum habet divisibilitatem: et quia fluxus illius lineæ est ad latum et non ad punctum quod est terminus lineæ, et fluxus est continuus, ideo continuitatem habet superficies in latum, et ex illa superficies est: continuitas enim quæ est in longum in superficie, est ex linea: et ideo substantia superficiæ est linea, sicut punctum est substantia lineæ: propter quod undecumque dividitur superficies, erit linea dividens ipsam sicut punctum dividit lineam, et ubicumque accipiantur duæ partes in superficie, erit linea copu-

Quomodo
partes lineæ
copulantur
in termino
communi.

Quomodo
causatur
superficies

lans partes illas, et est communis terminus copulationis earum : est enim principium unius ex quo est continuïtas ejus, et est finis alterius ad quem est continuatio ejus : planum namque est quod superficiei particulæ ad quemdam communem terminum dicto modo copulantur. Dicitur planum superficies, eo quod fluxu lineæ intelligatur sterni sicut in planum, nulla partium ejus super alteram eminente. Talis igitur est intellectus superficiei secundum quod est species continui.

Similiter autem et in corpore est sumere communem terminum particulas corporis copulantes: corpus enim est ipsa trina dimensio, quæ sit tribus diametris in omni parte corporis ad rectum angulum se contingentibus et se secantibus, una in longum, et altera in latum a puncto præcedentis, et tertia in profundum ab angulo prædictarum protractis generatur enim ex fluxu vel protensione superficiei, non in longum vel in latum, sed in profundum mota vel protensa superficie. Et ideo dicebat Plato quod substantia corporis secundum id quod est, est superficies, sicut punctum est substantia lineæ et linea substantia superficiei : et ideo dividitur corpus ut corpus est superficies, sicut superficies linea, et linea puncto, et ubicumque partes duas accipias corporis, illæ habent superficiem ad quam est continuïtas præcedentis, et a qua incipit continuïtas sequentis. Est ergo illa superficies in corpore communis terminus, qui est finis unius et principium alterius : et ideo est aliquid unius, et aliquid alterius : propter quod communis terminus continuorum vocatur. Si autem communem in corpore terminum accipere vis secundum latum, tunc, ut jam ante dictum est, sumes terminum copulationis lineam. Si autem vis terminum communem copulationis accipere in longum, necesse est quod accipias commune punctum, qui copulat partes in longum.

Punctum igitur quamvis nulla pars sit lineæ, tamen est aliquid lineæ, quia est

terminus lineæ, et copulans partes ejus : et secundum id quod punctum positionem habet in continuo, sic est substantia lineæ, sed formale esse est continuïtas in longum, et illa est a fluxu intellectuali puncti in continuum. Et omni eodem modo se habet linea ad superficiem, ita quod non est pars aliqua superficiei, et tamen est aliquid ejus, tum quia est terminus ejus copulationis, tum etiam in hoc quod est substantia superficiei, et forma continuïtatis quam ponit circa substantiam est ab intellectuali fluxu lineæ ad latus lineæ, et non ad punctum. Secundum eundem modum etiam se habet superficies ad corpus, et in hoc quod est communis copulationis terminus, et in hoc quod est corporis substantia materialis, circa quam ponitur forma continuïtatis corporis ex fluxu intellectuali superficiei in profundum.

Ex hoc patet quod continuum dividitur in infinitum in quantum continuum est : in quocumque enim termino accipiatur indivisibile, terminus est copulationis : erit ergo per consequens causa continuïtatis, eo quod intelligitur in ratione finis et principii, quod non potest intelligi nisi per hoc quod fluit ex uno in alterum : ratio ergo divisionis non aufert formam continuïtatis : remanente forma continuïtatis ponitur divisibile : quæcumque ergo dividi intelligantur, semper ponitur ad hoc indivisibile.

Non autem moveat quemquam, quod hoc dicimus fieri secundum intellectum, cum in hoc libro loquimur de decem generibus rerum principiis, ad quæ omnia prædicabilia reducuntur : omnia enim abstracta et mathematica sunt accepta secundum intellectum : secundum enim esse in natura hoc vel hoc non invenitur nisi in sola luce, ut quidam dicunt, quamvis dictum eorum cum Philosophis non concordet. Quamvis ergo ista accepta sint secundum intellectum, iste tamen intellectus a specialibus rebus causatus est et ad esse refertur : quia dicit naturam et esse rei ut est hoc quod est, ut est significatum.

Quare superficies dicitur planum.

Quomodo causatur corpus mathematicum.

Ratio quare continuum sit divisibile in infinitum.

Removet dubium.

per nomen quod est notio prædicabilis : et ideo dicit Aristoteles sic, Abstrahentium non est mendacium¹. Quinimo est certissime verum, quamvis secundum esse ista non inveniuntur distincta in natura : insunt enim hoc modo quo determinata sunt in ipsa substantia quantum.

Attendendum etiam quod non potest esse quarta species quantitatis continuæ habentis in partibus positionem et ex seipsa continuitatem et substantiam circa quam ponit formam communitatis et continuitatis : quia non est motum intelligere alicujus aliquo modo indivisibilis, nisi vel in longum, vel in latum, vel in profundum : altum enim est a profundo terminis tantum differens : et ideo non sunt nisi tres species hujus quantitatis, a quibus prædicabilia sumi possint.

Sciendum est etiam, quod linea est quantitas unius divisibilitatis, superficies autem est quantitas duarum divisionum, et corpus quantitas est trium divisionum propter causas quæ in ante habitis sunt determinatæ.

CAPUT IV.

Qualiter tempus est quantitas continua.

Est autem de numero talium quantitarum continuarum et tempus et locus : præsens enim tempus copulatur et ad præteritum et ad futurum per instans medium quod est terminus talis copulationis. Accipimus autem hic præsens, tempus divisibile quod adjacet motui et actioni præsentī. Præteritum autem dici-

mus, quod terminatur ad præsens per instans quod est præteriti finis et principium præsentis : et præsens etiam copulatur ad futurum per instans quod est finis præsentis et principium futuri : et sic totum tempus continuum est. Sicut enim in aliis continuis fluxus continui est ab uno aliquo secundum aliquem modum indivisibili, ita est etiam in tempore.

Intelligendum igitur est, quod si non esset motus, non esset tempus, et motus extensio est causa extensionis temporis, sicut motus etiam est causa temporis. Motus autem est in eo quod movetur sicut in subjecto. Est autem id quod fertur sive movetur, idem secundum substantiam in toto motu : secundum esse autem ipsius secundum quod motus est in ipso, protensum et procedens est de ante in spatio in post, sive de anteriori parte spatii in posteriorem non interrompendo. Protensio autem, ut sæpe diximus, causa est quantitatis. Protensum est partim hic et partim ibi, continua et non interrupta protensione. Quod autem sic divisibile est, continuum est. Motus igitur (qui secundum esse potensum inest ei quod movetur) est continuus, non ex seipso, sed ex spatio distantiae quæ est inter duo motus extrema. Cum autem sit continuum et quantum aliquo modo, sequitur quod sit ejus aliquid mensura : et quia omne quantum habet mensurans proprium secundum propriam divisionem, sicut secundum spatium continuum ad modum lineæ vel superficie vel corporis, habet ulnam vel palmam vel pedem, vel decempedam et aliquid talium : propter quod in omnem diametrum certa reddi-

¹ ARISTOTELES, 2 Physic. tex. com. 48. *Abstrahentium non est mendacium*. Hoc est, intellectus abstrahendo unum ab alio, et illud seorsum considerando, nullam falsitatem committit, nam ut sine falsitate procedat nostra cognitio et concipiendi ratio, non debet semper id quod objective alicui rei, sive essentiæ alicujus rei convenit, apprehendere, dummodo non tribuamus rei quod ei non convenit, aut omnino sub falsa quapiam et repugnante ratione, quæ rei non convenit, rem apprehendamus, ut pluribus

bene Tannerus (t. 1, d. 2, q. 2, dub. 5, n. 12) prosequitur, et hæc vocatur abstractio *præcisiva*.

Alia est *negativa*, quæ unum de alio negatur, ubi potest esse falsitas et mendacium. Hinc considerans animal in homine sine rationalitate, non mentitur : dicens autem, homo non est animal, mentitur. Et hinc : « Veritas et falsitas proprie tantum est in secunda operatione. » Cf. Reeb.

tur quantitas ipsius, nec certificari potest nisi secundum hoc quod dividitur. Oportet igitur, quod per hunc modum mensurans motum, secundum esse quod habet in eo quod movetur, sit certificans quantitatem ipsius.

In eo autem quod movetur secundum quod motus est actus ejus sunt tria, scilicet indivisibilis substantia ipsius quod movetur, quæ eadem manet in toto motu: et esse protensum in spatio continuo: et divisio prioris quod accipit in spatio quod derelinquit continue, a posteriori quod jam accepit in illo protendendo. Si ergo sic debeat mensurari, tria sunt in mensura reddente quantitatem ipsius: quia aliter mensura rei mensuratæ non esset adæquata: mensurans autem ipsum sic non potest sibi esse intrinsecum, eo quod intrinsecum est alterius generis: est enim in motu locali intrinsecum motui ubi fluens, et hoc non est secundum sui naturam in genere quantitatis, sed in genere ubi: et ideo motus in ubi non est in genere quantitatis, sed est in genere ubi. In alteratione autem est quale fluens quod per fluxum non amittit proprii generis naturam: et ideo sicut quale est in qualitate, sic et motus in qualitate. Similiter et motus augmenti quamvis sit in quantitate, non tamen sic est in quantitate, quod motus faciat ipsum in quantitate esse tanquam in genere, sed potius per hoc est in genere quia est quantum continuum positionem habens in partibus fluens, sicut corpus quod per fluxum non amittit naturam corporis. Et ideo motus non per partem motus vel per substantiam est in genere vel specie quantitatis, sed per hoc quod est quantum fluens quod fluxu non amittit naturam fluentis. Similiter est in generatione et corruptione, quæ sunt mutationes in substantia: propter quod dicit Aristoteles ¹, quod via in naturam dicitur natura, cum motus et mutatio non possit habere mensurans circa quod sit substantia motus, et circa quod ponat motus suam continuitatem. Relinquitur

igitur quod habeat mensurans extrinsecum adjacens, et hoc vocatur tempus, et tempus in sua substantia et suo esse diversum et linea et superficie et corpore.

Quod ergo per intellectum adjacet ei quod defertur et in toto motu est idem per substantiam, cum hoc semper obijciatur præsentiae accipientis ipsum, est præsens quod vocatur instans quasi non stans, sicut et id quod movetur, non stat quamdiu motus est ejus actus. Quod autem adjacet protensioni ejus, quod secundum quod movetur, est continue protensum a retro in ante, illud est et vocatur tempus. Et id quod adjacet ei quod est in spatio accepto in retro, vocatur in tempore prius vel præteritum. Et quod adjacet ei quod in motu est in spatio accepto in ante, est et vocatur futurum. Et quod adjacet ei quod obijcitur præsentiae accipientis in protensione motus et spatii, vocatur præsens tempus. Cum tamen tria ista, præteritum, præsens et futurum non sunt diversa et separata, non sunt discreta sed sunt simul copulata. Copulatorum autem semper est communis terminus, qui est finis unius et principium alterius, et est aliquid utriusque et neutrius per se, id copulans particulas temporis vocatur indivisibile instans, quod quidem secundum se est substantia temporis, sicut punctum est substantia lineæ, qui fluxu suo causa est continuitatis quæ est forma successionis continuæ quæ ponitur circa substantiam instantis, sicut dictum est in aliis continuis. Sicut autem ulna iterata est numerus reddens quantitatem continui, ita instans distinguens prius et posterius in motu protensum super partes motus, iteratur et certificat quantitatem motus. Et ideo dicit Aristoteles ² quod tempus est numerus motus propter prius et posterius.

Et ideo non est inconveniens quod tempus sit continuum, et tamen sit numerus: quia est numerus sicut ulna panni, vel alterius mensurati per ulnam. Et quando dicitur quod tempus est continuum, et

Instans quid
et quare sic
dicitur.

Tempus.

Tempus
præteritum.

Tempus fu-
turum.

Tempus
præsens.

¹ ARISTOTELES, In 2 Physic. tex. com. 14.

² Id. In 4 Physic. tex. com. 401.

tempus est numerus, non intelligitur quod secundum unum et idem sit continuum et numerus : secundum enim quod adjacet protensioni ejus quod movetur est continuum, secundum autem quod instanti copulante distinguitur id quod est ante ab eo quod est post, et iteratur hoc in toto motu, sic est numerus. Et quando dicitur quod est numerus, non dicitur nec intelligitur quod simpliciter sit numerus, sed quod est numerus motus per esse motus : sed motus per prius et posterius, quod iteratur in motu sicut id quod movetur in toto spatio motus. Propter quod non sequitur quod tempus sit simpliciter continua quantitas. Et ideo manifestum est quod non est in duobus generibus primis quantitatis ex æquo, scilicet in genere continui et in genere discreti, sed simpliciter est in genere continui et secundum aliquid accipit formam discreti. Patet etiam qualiter fluit tempus ab hoc indivisibili quod est instans.

Dubitatio.

Sed remanet quæstio, quare motus non ponatur esse in genere quantitatis sicut tempus ? præcipue cum multis rationibus probet Aristoteles¹ motum esse divisibilem in infinitum, et cum expresse dicat motum esse speciem quantitatis in quinto *primæ philosophiæ*². Sed ad hoc per ante dicta facilis est responsio : si enim consideretur id quod dat motui speciem et nomen, et per consequens dat ei genus, eo quod species et genus ad unam pertinent naturam : tunc videbitur causa ejus quod quæritur : quale enim dat alterationi nomen et speciem, propter quod dicitur in genere alteratio, et secundum speciem calefactio, vel albatio. Et sic similiter est ubi quod motui locali dat nomen et speciem et genus. Et similiter in augmentatione. Et facile est videre in omnibus aliis sicut motus per accidens qui in omnibus est generibus. Continuitas autem motus non est a natura illa quæ fluit, sed potius est causata a processione illius in quo est

motus ut in subjecto : subjectum autem non est aliquid de essentia illius quod est in ipso, et ideo motus proprium et sibi determinatum genus non habet. Alia autem quæ dicenda erant de tempore, vel ad physicum pertinent, vel ad metaphysicum, et ideo illuc differantur : in quarto enim *Physicorum*³ determinabitur natura temporis : in parte autem illa *primæ philosophiæ* quæ est de causis determinabitur qualiter tempus se habet ad æternitatem, et qualiter se habet nunc temporis ad nunc æternitatis. Quantum autem pertinet ad intentionem logicam de tempore sufficere videtur quod modo dictum est.

CAPUT V.

Qualiter locus est quantitas continua.

Nunc autem videndum est qualiter locus est continua quantitas. Locus est quidem ubi continenter corporis locali particulæ, qui locus distantia est in qua distenditur tota corporis quantitas, ita quod nihil corporis vel partium corporis est extra illam distantiam secundum longum, latum et profundum corporis : est enim tanta illa distantia, quantum est corpus, et nec minor nec major, sed in toto est corpore commensurata : sicut distantia diametrorum corporum quæ sit protensa inter spatium diametrorum loci et corporis, secundum esse quidem est una et eadem, ut probatur, distantia locali. Et hæc quidem distantia loci et corporis secundum esse quidem est una et eadem, ut probat Aristoteles⁴ contra Philosophum loquens qui Xutos vocatur. Quamvis autem secundum esse sit eadem, differt tamen superficiebus continentibus, et differt actu mensuræ et ratione mensurandi. Superficie quidem : quia loci superficies est extra locatum, et continens et tangens undique locatum. Superficies

¹ ARISTOTELES, In 8 Physic. tex. com. 33.

² ID. In 5 primæ philosophiæ, a tex. com. 48.

³ ID. In 4 Physic. a tex. com. 87 usque in

finem.

⁴ ARISTOTELES, In 4 Physicorum, a tex. com. 79.

autem locati est intra locatum, et est aliquid ejus, et est contenta non continens. Actu autem mensurandi : quia omnes diametri distantiae quæ vocatur locus, sunt mensuræ mensurantes in longum, latum et profundum, et nulla est mensurata. Omnes autem diametri ejus quod locatum est, sunt diametri mensuratæ et contentæ, et sic mensuratum non mensurat distantiam loci, sed quantitatem corporis non ut locatam sed secundum quod ipsum est quantum.

Sic autem accipiendo locum, est locus mathematica quantitas, copulata punctis usque ad centrum locati ejus ; quia diametri secundum esse sunt eadem cum diametris ad idem centrum copulatis : quia centrum loci et centrum locati idem sunt secundum esse, differunt autem secundum actum et rationem : et quia distantia locati est continua quantitas, necesse est quod locus sit continua quantitas in hoc differens ab aliis quod non ex se, sed ex distantia diametrorum corporis usque ad centrum suam habet copulationem. Aliæ autem distantiae linearum et superficierum et corporum ex seipsis et inter seipsa suam habent copulationem et suas copulationes. Sunt enim diametri secundum aliquid differentes quæ diversa habent suæ protractionis principia : diameter enim distantiae loci suæ productionis principium habet superficiem extra continentem : diameter autem distantiae quæ est distantia locati, suæ protractionis principium habet superficiem locati intra locatum existentem : unum autem est centrum utrorumque secundum esse et non secundum actum, ut dictum est. Et sic locus erit diversa secundum modum istum quantitas ab omnibus aliis speciebus continuæ quantitatis : sic enim mathematica abstractione separatur loci quantitas a quantitate locati. Et sic est verum quod dicitur, quod singulæ particulæ loci continent singulas particulas corporis locati. Et ideo tam loci quam corporis locati particulæ ad unum terminum copulantur. Et sic loquendo de loco mathematicis

dandus est locus, ut in *prima philosophia* dicit Aristoteles.

Est autem aliter consideratus locus quando est de consideratione naturalis Philosophi, secundum quod scilicet locus est, ad quem et ex quo est motus : sic enim est superficies continentis corporis habens in se virtutes omnium continentium tam cœlorum quam elementorum circumdantium, per quas virtutes generat et salvat id quod locatum est in ipso : et de hoc loco hic Aristoteles non loquitur, quia per illas proprietates non est in genere quantitatis, quamvis in seipso sit quantus. Primo igitur modo considerando locum continua quantitas erit locus, eo quod particulæ ejus quæcumque ad unum communem terminum copulantur, et est speciale genus quantitatis propter causam in ante habitis assignatam.

Locus naturalis quid.

CAPUT VI.

Qualiter quædam quantitates habent positionem in partibus, et quædam non.

Amplius autem aliqua de numero specierum quantitatis continuæ ex particulis quæ in eis sunt, constant ex talibus positionem habentibus in continuo ejus sunt particulæ. Alia vero quæ sunt de genere et de numero quantitatum, constant etiam ex particulis positionem non habentibus in continuo vel discreto, ejus sunt particulæ.

Positionem autem habere tria concernit, scilicet ut assignetur ubi in continuo sita sit particula, et ut una pars permaneat stans in eodem continuo cum altera, et ut teneatur cum altera copulatione. Et quodcumque horum trium deficiat, non habebit in partibus positionem. Positio enim dicit ordinem, et propter hoc oportet ut assignetur ubi in continuo posita sit. Positio autem in continuo dicit permanentiam, quia positum est fixum immobile secundum esse, et ideo oportet ut dicat permanentiam. Positio autem in continuo dicit copulationem unius cum

Quantitas habens positionem tria concernit.

alio, et ideo oportet ut dicat copulatorum connexionem per communem terminum, qui aliquid est utriusque copulatorum.

Ex his patet quod lineæ quidem particulæ positionem habent in continuo quod est linea, et ad se invicem sunt habentes positionem. Singulum namque signatum in particulis lineæ situm est alicubi, vel ante in linea, vel post: et permanentibus partibus sic positis sic habes unde sumas partem permanentem, et assignes in continuo unumquodque quod est de numero particularum, ubi sive in qua parte ordine partium in loco situm est suppositum: et hoc planum est valde et facile ad intelligendum. Et habes unde assignes ad quam particulam, et per quem communem terminum cæteræ quæcumque particulæ sumptæ fuerint, copulantur: quod planissimum est ex prædictis. Similiter autem et particulæ plani sive superficiiei quamdam secundum latitudinem habent positionem. Similiter namque sicut et in linea facile ostenditur, ubi jacent in superficie positæ, et quæ sunt quæ copulantur ad invicem, et quo copulante ut communi termino. In linea enim copulat punctum: in superficie autem copulat linea et communis terminus. Soliditatis quoque sive corporis particulæ eodem modo et eadem de causa habent positionem et permanentiam et copulationem. Et loci particulæ secundum quod mathematicè sumitur locus, talem in partibus habent positionem et permanentiam et copulationem.

In numero autem in partibus positionem et permanentiam et copulationem non potest quisquam per intellectum perspicere: cujus causa est, quod natura partium numeri repugnat ad tria quæ dicta sunt: et ideo non invenitur quod particulæ numeri positionem habeant ad invicem. Primo enim deficit situs in continuo alicubi, quia unitas (cujus iteratio facit numerum) non est indivisibile habens in

continuo positionem, sed potius a natura positionis penitus separatum: et ideo non potest dici quod unitas vel pars numeri sit sita alicubi in continuo. Nec potest dici quod aliquæ particulæ numeri ad se invicem in aliquo (quod aliquid utriusque sit) habeant connexionem sive copulationem, sicut in capitulo de discretione numeri est probatum: sed omnes particulæ manentes discretæ et separatæ ab invicem, ad unum ultimum habent ordinem, cujus additione perficitur species numeri.

Sed nec ea quæ sunt particulæ temporis habent in suis partibus positionem, quia quamvis habeant connexionem et terminum communem in quo connectuntur et continuantur, tamen nullam habent in esse permanentiam: quod autem in esse non permanet, de illo non potest dici ubi situm sit. Nusquam enim situm est, quod secundum esse non est.

Sed secundum hoc videtur, quod non habeat copulationem vel connexionem, quia quod secundum esse non est, nulli potest copulari. Sed ad hoc dicendum est, quod in successione est quod copulatur, et in successione esse, est secundum aliquid esse. Est et præteriti in hoc quod copulat usque ad quid sicut ad finem (quem intra se ut aliquid sui habet) ipsa successio et similiter futurum cui copulantur est secundum successionis principium: quod iterum ipsa successio futuri intra se habet ut aliquid sui, quia est successionis principium: et sic in instanti (quod est medium, scilicet finis præteriti et principium futuri) copulantur præteritum et futurum¹. Et aliquo modo est præteriti successio in præsentis ut in termino, et successio futuri est in eodem sicut in principio. Sic ergo copulationem habent partes temporis, et tamen nullam habent permanentiam neque possessionem.

Sed in hoc conveniunt cum partibus numeri, quod ordinem quemdam dices

¹ Nota tamen quod successio præteriti imperfecti melius est in præsentis quam successio præteriti perfecti et futuri, et ideo respectu

primi dantur ampliationes, non autem respectu aliorum.

Objectio.

Solutio.

habere particulas temporis in eo quod quædam sunt priores et quædam posteriores tam in præterito quam in futuro, sed priores in præterito sunt a præsentī longinquiores, priores autem in futuro sunt quæ ad præsens sunt priores : et sic aliquid particularum temporis est prius, et aliquid suarum particularum est posterius. Sic etiam de numero similiter est, quod scilicet in particulis numeri non est positio, sed ordo enumerationis : quia prius enumeratur unus quam duo, et prius duo quam tres, et sic de aliis numeri partibus : et sic est in numero quod unitati quæ iteratur in numero est propinquius : et sic ordinem quemdam habebunt numeri partes, positionem vero non habebunt aliquo modo, nec etiam copulationem sive connexionem, nec communem terminum, qui aliquid sit utriusque partis, prioris scilicet et posterioris, et ideo manent partes divisæ discretæ. Quod etiam ostendit ratio nominis numeri. Numerus enim dicitur quasi numerus verus, hoc est, divisionis : quia quæque unitates in partibus numeri inveniuntur divisæ et segregatæ. Patet igitur quod nullam hujusmodi partes perficiunt positionem.

Similiter et oratio se habet in partibus suis : hæc enim in discretionē partium convenit cum numero, in successione autem convenit cum tempore quo pronuntiatur orationis pronuntiatio, et ideo partes ejus discretæ sunt et non permanentes. Oratio igitur est de numero eorum quæ dicta sunt, quæ scilicet in partibus non habent positionem. Nihil enim permanent particulae orationis et minus stare possunt quam particulae temporis, quia ad minus in tempore est accipere nunc vel præsens instans, in quo aliquo modo est præteritum, et aliquo modo est futurum. Sed in oratione nihil est accipere aliquo modo : cum omnia indivisibilia elementorum discretasunt et in nullo connexa, sed quodlibet eorum dictum est et transit, et ideo non potest amplius sumi ut denominetur permanens : propter

quod nulla erit positio particularum orationis : propter quod nihil re permanet particularum ejus. Et sic probatum est inducendo quod intendimus, quod scilicet alia de genere quantitatis constant ex particulis quæ in eis sunt essentialiter positionem habentibus ad se invicem, alia autem ejusdem generis constant ex particulis non habentibus ad se invicem positionem.

CAPUT VII.

De dubitationibus circa ea quæ dicta sunt de linea.

Quia autem quantitates de quibus dictum est sunt mensuræ substantiæ, antequam dicamus de proprietatibus, in se habent dubitationes quæ sunt circa ipsas determinatæ. Et primo de linea : hæc enim videtur extensio infinita secundum longitudinem, cum dicat Euclides quod licet lineam protrahere in infinitum et continuum et directum. Adhuc cursus puncti, qui mathematicam facit lineam, non sistit in continuo. Videtur ergo quod procedat in infinitum. Sed contra hoc videtur esse, quod natura et intellectus abhorrent infinitum. Ergo videtur quod linea sit de his quæ abhorret intellectus. Sed quæstio penitus nulla est, quia linea non est infinita in actu, sed secundum potentiam, per hoc solum quod in continuo secundum quod continuum est, assignari non potest ei terminus ad quem stat protractio ipsius. Et propterea dicit Euclides quia licet lineam in infinitum producere in continuum et directum, tale autem infinitum aliquid potentia est, nec natura abhorret neque intellectus.

Adhuc autem dubitant quidam utrum linea sit mensura substantiæ corporalis ? si enim non est mensura, cum per nullam aliam dispositionem possit reduci ad subiectum quod est substantia, videbitur quod non sit accidens : constat autem, quod nec est substantia : ergo nihil est quod stare non potest. Si autem est men-

Prima dubitatio.

Solutio.
Linea non est infinita in actu, sed solum in potentia.

Secunda dubitatio.

Numerus
quare sic
dicatur.

Solutio.

surā, tunc videtur quod sit imperfecta : quia corpus mensuratur longo, lato et profundo : linea autem est longitudo tantum. Ad hoc autem dicendum quod linea est prima et perfecta mensura substantiæ. Est enim linea mensurans in longum, et mensurans in latum, et mensurans in profundum. Dicit autem Avicenna in *Sufficientia* quod corpus mensuratur tribus diametris. Diametri autem lineæ sunt. Ergo corpus mensuratur lineis, et incrementum omnis corporis naturalis est secundum extensionem trium diametrorum et omnium natura constantium terminus est et ratio magnitudinis et augmenti. Quod autem superficies mensuratur, hoc est secundum totam corporis extensionem inter diametros mensurantes in altum, in latum, in profundum ; et quod corporea quantitas mensurat corpoream substantiam, hoc est secundum repletionem quantitativam quæ secundum intellectum est inter omnes superficies : et sic dicendum est de istis mensuris substantiæ. Nec dicendum, ut quidam male dicunt, quod linea sit mensura non separata a superficie actu vel corporea quantitate, et ideo juncta cum aliis fit mensura perfecti corporis, quamvis in esse non sit separata a superficie et corpore, tamen in actu mensurandi secundum naturam et intellectum separata in eo modo quo diximus : et ideo specialis species est quantitatis continuæ.

Tertia dubitatio.

Dubitant etiam quidam quid linea habeat pro materia et pro forma, dicentes quod in linea non sunt nisi duæ partes, scilicet lineæ quæ copulantur et communis terminus copulationis ; aut ergo erunt ei partes pro materia aut terminus copulans. Dicunt autem quod terminus copulans non potest esse lineæ pro materia, eo quod terminus copulans est punctum : linea autem non est ex punctis, ut probat Aristoteles¹. Si autem partes copulatæ erunt pro materia, adhuc sequitur major abusio : partes enim lineæ sunt li-

neæ : ergo linea est materia lineæ : et illa linea iterum habet materiam : ergo illius lineæ erunt materia lineæ, et ibitur in infinitum, aut erit idem materia sui ipsius, quod absurdum est : ergo videtur quod nullo modo possunt esse lineæ. Adhuc autem si punctum dicatur forma lineæ, videtur inconueniens esse : quia ea quæ sunt ex materia et forma, non possunt intelligi id quod sunt sine forma : potest autem intelligi linea sine puncto si intelligatur longitudo infinita ex utraque parte.

Uterius etiam quæritur, utrum linea possit esse ex punctis, et videtur per Aristotelem² quod non, quia non se tangentium non est continuatio, punctum autem non tangit punctum. Aut enim tangeret secundum partem aut secundum totum. Si secundum partem, sequitur quod punctum habet partem, quod falsum est : quia dicit Euclides quod punctum est cujus pars non est. Si autem secundum totum tangitur, hoc est iterum impossibile, quia contactus est eorum quorum ultima sunt simul, et sic puncta se tangentia haberent ultima : sed quidquid habet ultimum, aliud est ipsum, et aliud est ultimum ipsius : igitur punctum est aliud ab ultimo ipsius : et sic iterum sequitur quod punctum secundum quantitatem partes habet : ultimum scilicet et id quod habet ultimum : non ergo linea componitur ex punctis.

Quarta dubitatio.

Si hoc autem conceditur, tunc quæritur quare numerus componitur ex indivisibilibus, et continuum ex indivisibilibus componi non potest ?

Quinta dubitatio.

Hoc autem facile est solvere si ad memoriam revocentur quæ de natura continuæ quantitatis dicta sunt. Dicendum enim pro certo, quod linea forma est et non habet materiam ex qua fit : et ideo quæstio nulla est. Si autem sic formaretur quæstio, quid habeat linea pro substantia secundum id quod est, et quid pro formali principio ? tunc quæstio valet : et quod dicatur, quod partes lineæ sunt in

Solutio tertie dubitationis.

¹ ARISTOTELES, In 6 Physic. tex. com. 4.² Id., In 6 Physic. a tex. com. 4.

ea ut substantia materialis, omnino est impossibile et stultum dicere: quia, sicut objectum est, partes lineæ sunt lineæ et oportet de illis idem quærere: unde hoc est stultum. Sed dicendum quod sicut in tempore substantia temporis est nunc, ita in linea mathematice per intellectum generata et constituta, substantia lineæ punctum est fluens in continuum: et sicut esse temporis fluens successio est, ita in linea esse formale lineæ est continuitas circa puncta copulativa posita per fluxum puncti intellectualem. Cujus probatio est, quia id est formale principium in quolibet, per quod in sui generis specie ponitur: linea autem ponitur in specie quantitatis per longitudinis continuum: longitudinis igitur continuum est forma ipsius. Continuum autem non fit nisi ad unum communem terminum copulatione: et copulatio non fit nisi fluxu extenso; fluxus ergo intellectualis puncti facit continuitatem in linea, et punctum est substantia ipsius, et hoc est verum. Et dicere quod punctum est forma, et partes materia, deliramentum est: nec punctum nisi fluens ponitur in diffinitione lineæ secundum quod linea est longitudo, cujus medium non exit ab extremis, cujus extrema sunt duo puncta.

Adhuc autem quod quæritur utrum linea sit ex punctis, Dicendum quod hoc est impossibile, sicut probatur quod linea constet ex punctis integraliter componentibus lineam; quia ex indivisibilibus non fit continuum divisibile: sed hoc modo quo dictum est, non est impossibile, quia secundum hoc puncta sunt substantiæ positæ in linea, circa quæ ponitur continuatio, sicut circa terminum in quo fit copulatio: et hoc modo fit omne continuum ex indivisibili in se posito, circa quod (sicut terminum in quo fit copulatio) ponitur forma continui.

Ad hoc autem quod quæritur quare numerus fit ex indivisibilibus et non linea, vel aliud continuum, Dicendum quod sicut in ante habitus dictum est, hoc est ideo, quia numerus est discre-

tum, et indivisibilia in numero manent discreta et non faciunt unum nisi aggregatione ad unum complens summam ordinatam ad id, sicut superius dictum est.

CAPUT VIII.

De dubitationibus quæ sunt circa dicta de superficie et corpore.

Eodem modo quæritur, utrum superficies habeat lineam pro materia, et sit materiale principium ad corpus, sicut videtur Plato dicere et quidam alii Philosophorum? Hoc enim videtur ex modo loquendi: quia superficies est longitudo et latitudo sine profunditate: et constat quod latitudo dat speciem superficiæ: quod autem ante speciem est, materiale totum est: longitudo igitur materialis est ad latitudinem, et per idem concluditur quod superficies est materialis ad quantitatem corporis. Adhuc autem quæritur mathematice loquendo, an superficies prodicitur ex linea et corpus ex superficie? Si enim unum ex alio producat, videtur, quod unum sit materiale ad aliud.

Adhuc autem quæritur, an ista simul et secundum actum possunt esse in eodem: quia si linea inest, tunc inest longitudo sine latitudine et sic cum superficies latitudo sit, videtur non posse inesse superficies. Et similiter eadem ratione superficies si insit, videtur quod non possit inesse profunditas.

Adhuc autem quæritur, quare profundum non est sine longitudine, sicut longitudo sine latitudine, et latitudo sine profunditate?

Quærent etiam quidam, propter quid non sunt nisi tres dimensiones?

Quæritur etiam in quo differt corpus quod est substantia a corpore quod est quantitas?

Adhuc autem ulterius quærent, utrum quantitas sit in substantia ex parte, materiæ, vel ex parte formæ, vel ex parte

Prima dubitatio.

Secunda.

Tertia.

Quarta.

Quinta.

Sexta.

Ad quartam.

Ad quintam.

compositi? Non enim videtur advenire ex parte materiæ: non enim possibile est aliquid esse substantiam in potentia et quantum esse in actu. Materia autem est substantia in potentia: non ergo erit in actu quanta. Adhuc autem esse receptibile alicujus diminuit et privatum est a forma recipienda: materia autem receptibilis est quantitatis: ergo in seipsa ab omni quantitate est privata. Hæc et hujusmodi sunt quæ quærentur a quibusdam.

Ad primam. Ad hæc autem et hujusmodi solvendo, dicendum est quod linea pro certo materialis est ad superficiem, hoc modo quo superficies quæ formalis essentia est, potest habere materiale principium, ex quo mathematice generetur: fit enim superficies ex motu lineæ ad latus. Et attende quod superficies secundum quod superficies est, non fit ex linea ducta in seipsam: ex linea enim ducta in seipsam, sive ex ductu lineæ in seipsam, fit hæc superficies secundum speciem determinata quæ est quadratum, et ex tali ductu non fit superficies secundum quod est superficies in genere sumpta: nec iterum ex ductu lineæ finitæ in continuum ad latus lineæ facto non fit superficies secundum quod superficies est in genere, sed ex talis lineæ ductu vel motu fit superficies finita tantæ mensuræ in latum, quantæ mensuræ est linea in longum: relinquitur igitur quod superficies secundum quod superficies, fiat ex motu lineæ secundum latus in continuum.

Objectio. Si autem objicitur, quod terminus communis in quo copulantur superficiei partes, est linea, et ille terminus est habens actum formæ, quia copulare actus formæ est, Dicendum quod, sicut de puncto diximus, quod superficies non habet materiam ex qua fit, sed ipsam punctum et ipsa linea dupliciter considerantur, scilicet prout substantiæ positæ in continuo, et sic accipit linea a puncto, et superficies a linea substantiam quæ est

id quod est. Possunt et hæc considerari prout termini copulantes, et sic accipitur ab eis esse formale quantitatis illius quæ est linea, vel illius quæ est superficies, et sic habet actum formæ qui est copulare: et non est inconveniens, quod unum et idem utrumque horum perficiat in consideratione diversa.

Si autem objicitur quod materia non coincidit in unam rem cum forma, absurdum est: quia non est materia ex qua fit res, sed tantum est hæc substantia secundum id quod est, et secundum quod est id quod est: et hæc in uno esse possunt secundum diversa quæ sunt in ipso, sicut est expresse exemplum nunc temporis, quod secundum quod adjacet ei quod fertur, est substantia temporis, et secundum quod fluit, causat esse temporis: et per eundem modum dicimus, quod superficies habet se ad corpus.

Ad hoc autem quod quæritur, utrum simul in uno inveniatur istæ dimensiones, Dicendum quod sic. Et cum inferitur, quod aliquid est longum et non latum, Dicendum quod nihil valet: quia affirmationes quæ in harum dimensionum diffinitionibus ponuntur, et negationes non opponuntur, quia non sunt relatæ ad idem et secundum idem. Et quando dicitur quod linea est longitudo sine latitudine, non negatur nisi latitudo lineæ et non superficiei: et ideo dimensiones simul sunt in eodem.

Ad hoc autem quod quæritur, quare ultra tres dimensiones non est quarta dimensio, Dicendum quod hoc ideo est, quia non sunt, nec possunt esse plures quam sex differentiæ positionis, quæ sunt sursum et deorsum, dextrum sinistrum, ante et retro, inter quas non possunt esse nisi tres dimensiones: et hoc jam probavit Aristoteles¹. Mathematicæ autem loquendo de propriis quantitatis, dicendum est quod ad unum angulum rectum non possunt convenire sive concurrere nisi tres lineæ rectæ in diversa protractæ,

¹ ARISTOTELES, In 2 de Cælo et Mundo, tex.

com. 12.

Objectio.

Solutio.

Ad secundam.

Ad quartam. Quare non sunt nisi tres dimensiones.

quarum quælibet directe protrahitur in continuum ad diversa positum, una scilicet secundum longitudinem, et una secundum latitudinem, et tertia secundum altitudinem et profunditatem. Non enim potest intelligi quarta positio continui in quod protrahatur diameter mensurans substantiam : et ideo dicit Aristoteles ¹, quod perfectio est in istis secundum tres cœli motus, ab Austro scilicet in Aquilonem, qui est motus profunditatis, quia ante est nobis in Aquilone et Auster est retro : et iste est motus de tropico in tropicum per æquinoctialem. Et motus a dextro in sinistrum, qui est motus latitudinis cœli et planetarum. Sed planetæ dextrum suum habent in Occidente et sinistrum in Oriente primi cœli. Et motus sursum et deorsum qui est motus totius sphaeræ secundum totum luminis et virtutis cœlestis ad centrum : propter quod perfectio est in tribus dimensionibus. Et quia perfectum est, ut dicit Aristoteles ², cui nihil addi potest, ideo quarta addi non potest dimensio.

est habens potentia et non actu tres dimensiones : corpus autem quantitatis est ipsa trina dimensio.

Ad hoc autem quod quæritur, utrum Ad sextam. ex parte materiæ, vel formæ, vel compositi adveniat quantitas substantiæ, Dicendum sicut in ante habitis, quod potentia suscipiendi est a materia, quæ potentia divisibilis est : actus autem disponendi quamlibet partium in situ et dimensione propria ne effluant partes a terminatione totius, est a forma terminante partes materiæ ad situm proprium ordinatæ : ipsa autem dispositio partium in situ et ordine, est totius et utriusque, tam formæ scilicet quam materiæ secundum quod totum sunt. Et sic patet omnium solutio.

CAPUT IX.

De dubitationibus quæ sunt circa hoc quod dicitur, quod tempus est continua quantitas.

Contra hoc etiam quod tempus dicitur esse quantitas, opponunt quidam dicentes quod cujus partes non sunt, ipsum non est : partes autem temporis non sunt : præteritum namque non est, quia præteritum et abiit in non esse : futurum autem nondum est, sed expectatur : præsens autem est indivisibile nunc, quod non potest esse pars continui si quælibet pars continui divisibilis est sicut ipsum continuum : ergo nulla pars temporis est : et sic ipsum tempus non est : et sic ulterius non continua quantitas est.

Primum argumentum.

Si forte aliquis dicat, quod præsens est pars temporis, in quo tempus habet esse aliquo modo. Contra hoc esse videtur, quod in aliis continuis id in quo copulantur partes continui, est indivisibile et non pars continui, sicut punctum in linea : præsens autem est in quo copulantur partes temporis, præteritum et futurum : ergo præsens est indivisibile tempus et non pars ipsius.

Secundum.

Ad hoc autem quod quæritur, in quo differat substantia corpus, et corpus quantitas, superius jam dictum est : quia materia prout est subjectum generationis,

¹ ARISTOTELES, In 2 de Cœlo et Mundo, a tex. com. 4.

² ARISTOTELES, In 5 metaphys. tex. com. 21.

Tertium. Adhuc autem compositum ex aliquibus ut partibus, est divisibile in his ex quibus ut partibus compositum est: tempus autem non est divisibile in nunc: ergo non est compositum ex nunc sicut ex partibus vel parte.

Quartum. Adhuc quælibet pars continui est alia ab ejusdem continui parte cui continuatur: nunc autem, ut probat Aristoteles¹, non continuatur cum nunc: ergo nunc præsens non est pars continui.

Quintum. Adhuc autem nunc non potest esse continuum ad nunc, vel cum nunc: continua enim sunt, quorum ultima sunt unum: nunc autem cum sit indivisibile non habet ultimum: igitur cum alio non habebit ultimum idem, et sic nunc non potest esse pars temporis.

Sextum. Adhuc etiam concessio quod nunc est pars temporis, et quod sit id quod de tempore est accipere, adhuc non sequitur, quod tempus sit actu: quia, ut dicit Aristoteles², nunc in tempore non est in actu, sed potentia.

In oppositum. Si propter hoc dicatur quod tempus non est, et ideo non est species continuæ quantitatis, in oppositum objicitur quia constat quod motus est continuus divisibilis, sicut constat ex sexto *Physicorum*³. Aut ergo est mensura, aut mensuratum aliquod. Si est mensura, non potest esse mensura nisi aut ejus quod movetur, aut magnitudinis super quam est motus. Et constat quod neutro modo potest esse mensura: mensura enim et mensuratum sunt ejusdem generis: id autem quod movetur est permanentis. Similiter autem et magnitudo de permanentibus est. Motus autem est de numero successivorum. Si modo dicatur motus mensuratum quoddam esse, tunc erit aliqua mensura mensurans ipsum: sed constat quod nec id quod movetur, nec magnitudo super quam est motus propter causas quæ dictæ sunt: cum ergo non sit invenire mensuram ejusdem generis cum motu nisi tempus, erit tempus mensura ejus succes-

siva sicut motus. Ex quo sequitur quod tempus est, quia esse mensuram non est determinatio diminuens ad esse, sed in esse constituens.

Dicimus igitur his consentientes quod tempus est, sed est secundum esse successivi, sicut et motus cujus ipsum est mensura.

Ad id autem quod objicitur de partibus temporis quæ non sunt, dicendum quod totum secundum quod in genere totum accipitur, non dependet ab esse partium actu: hoc enim non habet nisi totum in partibus permanentis. Et hoc non habet totum successivum, quod non dependet a constitutione partium nisi secundum quod sunt in ordine. Et tales partes habet tempus. Successivum enim totum est dum fit, et habet esse permixtum potentia, et ideo non oportet quod partes simul actu habeant.

Ad hoc autem quod quæritur, utrum nunc sit pars temporis, dicendum quod præsens accipitur ut divisibile tempus, de quo dicit Priscianus, quod præsens est cujus pars præterit, et pars in instanti est, et pars in futuro: et hæc copulantur præterito et futuro. Est etiam præsens nunc indivisibile, et hoc non copulatur sed copulat: et hoc quidem est aliquid temporis, sed non est aliqua pars temporis: et secundum hoc facile est solvere objecta.

Si autem quis objiciat dicens quod tempus est numerus motus, et ita discreta et non continua quantitas: est satis responsum per antedicta. Est enim tempus numerus continui primo numeratus, et postea numerans: numeratus quidem a priori et posteriori in magnitudine et motu: numerans autem et certificans quantitatem motus. Taliter autem numeratus numerus non est discreta quantitas sed continua. Sic ergo tempus est continua quantitas, et non discreta. Multa autem de tempore quæ dicenda videntur, ad naturalem pertinent Philosophum.

¹ ARISTOTELES, In 6 Physic., a tex. com. 24 usque ad 32.

² Id., In 4 Physic., tex. com. 104.

³ Id., In 6 Physic., a tex. com. 33.

Quædam nuper in præ habitis dicta sunt. Hæc igitur ad intentionem istam sufficiant.

CAPUT X.

De dubitationibus circa ea quæ dicta sunt de loco, et de his quæ habent positionem in partibus, et quæ non.

Dubitatur etiam de his quæ dicta sunt de loco, et de his quæ dicta sunt de quantitibus positionem habentibus in suis partibus. De loco quidem dubitatur, quia cum locus sit superficies continentis corporis, videtur quod impossibile sit ad eundem terminum copulari particulas loci, ad quas particulæ locati copulantur: secundum enim esse non est unus communis finis continentis et contenti. Et si dicatur, ut quidam dicunt, quod superficies ultima corporis continentis est terminus, ad quem sicut ad terminum intrinsecum copulantur partes loci, et eadem superficies est terminus extra ad quem copulantur particulæ locati: hoc videtur absurdum esse, quia ea quæ copulantur in uno communi termino, vel ad unum communem terminum, continuantur in illo et sunt continua ad invicem: locus autem et locatum hoc modo sumpta in communi termino non continuantur: ergo superficies interior corporis continentis non est communis terminus ad quem copulentur loci particulæ et locati, nisi æquivoce terminus accipiat in loco et in aliis continuis.

Eodem autem modo dubitatur de his quæ positionem dicuntur habere, et de his quæ positionem dicuntur non habere: numerus enim positionem videtur habere, cum habeat partium permanentiam et ordinem.

Adhuc autem non est positio nisi habentium locum: non habent autem locum linea et superficies, quia locus est tantum corporum: videtur igitur quod

linea et superficies in partibus positionem non habeant.

Uterius etiam quæritur, cum in quinto *primæ philosophiæ*¹ motus dicatur quantitas, videtur quod plures sunt species continuæ quantitatis quam superius assignatæ.

Adhuc autem tempus continuitatem habet a motu: motus autem a spatio in quo est, quod est distantia continua inter duos terminos motus: videtur igitur quod tam motus quam tempus non sunt quantitates continuæ, nisi per aliud et per accidens: non ergo debent poni species continuæ quantitatis, quia species recipit prædicationem generis per se et non secundum accidens, istæ autem sunt per accidens quantitates.

Adhuc autem sicut motus et tempus sunt quantitates per aliud et per accidens, sic etiam albedo est quanta, quia quanta est superficies, tantam albedinem esse dices.

Ad hæc autem et similia dicendum, quod absque dubio, sicut superius ostensum est, duæ sunt loci considerationes. Una quidem mathematica, secundum quam locus est quantitas longum habens et latum et profundum secundum corporis locati dimensiones. Alia est physica de loco consideratio, secundum quod locus quæritur propter motum, ut dicit Aristoteles², et si non esset motus, non quæreretur locus. Et de loco secundum utramque istarum considerationum intentionem dictum est in ante habitis. Quia autem dicitur esse communis terminus ad quem particulæ loci et particulæ locati copulantur, superficies interior locantis et exterior locati, hoc potest esse in consideratione loci physica: sed hoc non sufficit in consideratione logica et mathematica: quia procul dubio quæcumque in communi termino copulantur, unum efficiuntur continuitate: locus autem physicus cum locato physico, non efficitur per continuationem unum. Et

Quarta.

Quinta.

Sexta.

Ad primam. Locus duplex, scilicet naturalis, et mathematicus.

¹ Tex. com. 18.

² ARISTOTELES, In 4 Physic. tex. com. 32.

ideo oportet dicere, sicut superius dictum est, scilicet quod communis terminus est usque ad quem omnes loci particulæ continuantur sicut centrum loci, in quo etiam solo virtutes loci physici, ut Astronomus dicit, congregantur per lineas a circumferentia loci productas. Ad quem etiam terminum continuantur particulæ locati: propter quod Aristoteles¹ probavit unam numero esse distantiam loci et locati: quod negabant illi qui ponebant vacuum. Dicuntur tamen lineæ sive diameter illius distantiae aliter esse loci et aliter locati. Loci enim sunt ut continentis, et virtutem continue per diametros illos influentis omnibus locati particulis. Dicuntur autem esse corporis locati sicut contenti, et continue virtutem recipientis, ne defluant particulæ a sitibus et virtutibus suis.

Ad secundam.

Ad hoc autem quod quæritur de positionem habentibus et non habentibus, dicendum pro certo, quod habens positionem, tria exigit et requirit, scilicet situm, ordinem et permanentiam: et quia numeri partes non habent situm, eo quod unitas est indivisibile non habens positionem vel situm, ideo quamvis habeant permanentiam et ordinem, tamen non dicuntur habere positionem: et quia partes orationis et temporis et motus non habent situm nec permanentiam, quamvis habeant ordinem, non dicuntur habere positionem.

Ad tertiam.
Quomodo
linea et superficies
habent positionem
in loco.

Quod autem objicitur quod situs est habentium locum, hoc verum est. Sed habere locum dupliciter dicitur secundum quod locus est quantitas. Dicitur enim habere locum quod secundum seipsum loco continetur secundum omnes loci differentias, et sic solum corpus locatum habet locum. Dicitur etiam habere locum, cui assignatur principium medium et ultimum secundum aliquas loci demensiones sive distantias, et sic linea et superficies habent situm et positionem

in loco: et hoc modo intelligitur quando dicitur quod particulæ lineæ habent in loco positionem, et similiter particulæ superficiæ.

Ad id autem quod de motu quæritur, dicendum quod motus est quantitas per accidens, habens continuitatem a spatio quod est inter duos terminos motus: et quamvis sic habeat per accidens, tamen habet eam intra essentiam suam, ita quod sibi est essentialis, et ideo in veritate esse motus ut motus quantitas est. Quantum ad id quod fluit in motu, aliud est quod est ubi, vel quale, vel quantum, et in mutatione est substantia. Ideo motus quantum ad id quod in motu est (ut substantia fluens) non est quantitas: et ideo apud logicum qui considerat secundum suam substantiam ad quod genus reducat motus non est quantitas, et ideo inter species continuæ quantitatis non ponitur².

Ad quæ-
tam.

De his autem quæ quanta dicuntur per accidens, vel quia quantitate distenduntur propter subjecti distensionem, hic notandum est quod secundum suum esse et secundum id quod sunt, non in eis est intrinseca et essentialis quantitas, sicut temporis et motui: quamvis in hoc differant, quod temporis intrinseca est, et secundum id quod est et secundum esse: nunc enim quod est substantia temporis, non est absolutum a distensione fluxus. Motui autem est intrinseca distensio secundum esse motus, et non secundum id quod est. Aliis autem non est sic, quia illa sunt formæ advenientes materiæ non secundum quod simpliciter substantia est, sed secundum quod est materia et subjectum jam actu quantum, et ideo denominationem recipiunt a subjecti quantitate: quia talis forma est in majori major et in minori minor. Quæ autem adveniunt materiæ secundum quod materia est, et non secundum quod est quanta, sicut humanitas, non sunt in majori major et in

Ad quin-

¹ ARISTOTELES. In 4 Physic. a tex. com. 79 usque ad tex. com. 87.

² Cf. Averrœm, 5 metaphys. cap. 13.

minori minor. In substantialibus autem hoc in sola reperitur materia, quæ in majori major est et in minori minor: et hoc non est in forma substantiali.

Et per hoc etiam patet quod quantitas advenit substantiæ ex parte materiæ et non ex parte formæ: quinimo forma substantialis advenit materiæ secundum ordinem naturæ ante quantitatem, et ideo distribuit partes materiæ secundum diametros a natura determinatos et mensuratos. Hoc igitur est quod dixit Aristoteles de his quæ sunt quantitates per accidens, dicens quod proprie quantitates sunt hæ solæ quas diximus superius.

sextam.

Alia vero omnia quæ quanta dicuntur, secundum accidens quanta et quantitates dicuntur. Hujus autem signum est, quod alia quanta non dicimus, nisi aspicientes per intellectum ad hæc quæ proprie sunt et dicuntur quantitates, ab his quæ sunt proprie quantitates, alia quæ sunt per accidens quanta denominantes, ut multum dicitur aliquid album et multa albedo, eo quod superficies in qua est albedo est multa. Sic et actio dicitur longa, eo quod tempus mensurans eam et longum et multum sit, et hoc modo dicitur etiam motus multus: quamvis de motu aliter sit quam de aliis, ut patet ex supradictis. Non enim singulum horum per se quantitas dicitur, quod secundum id quod est et secundum suum essenziale esse sit quantitas, sed quia quanta dicuntur his quodammodo dimensa: ut si quis interrogatus fuerit quanta sit actio, assignet quantitatem ejus quantitate temporis, dicens eam esse annuam vel diurnam. Et interrogatus quantum sit album, designabit quantum sit album definiens quantitatem superficiæ: quanta enim fuerit superficies, tantum in dimensione album esse dicet. Propterea solæ proprie et secundum se dicuntur quantitates ipsæ quæ in præ habitis dictæ sunt. Aliorum vero nihil per se dicitur quantitas: sed si forte aliquid aliorum dicatur quantitas, hoc erit per accidens sive accidentali denominatione.

CAPUT XI.

De proprio quantitatis quod est non habere contrarium.

Postquam de speciebus quantitatis quantum ad intentionem logici spectat expeditum est juxta modum quem in declaratione substantiæ tenuimus, sequitur declarare hoc prædicabile quod est quantitas per proprietates ipsum consequentes. Quamvis autem consequatur ipsum ex hoc quod est accidens in subjecto esse, sicut substantiam consequeretur in subjecto non esse, tamen hanc proprietatem non assignamus, quia non convenit quantitati per hoc quod quantitas est, sed convenit ei per hoc quod est accidens, et ideo non potest esse consequens quantitatem secundum quod quantitas est: sed in subjecto non esse proprium est substantiæ, quia consequitur ipsam substantiam secundum quod substantia est.

Esse in subjecto non est proprium quantitatis.

Adhuc autem univoce prædicari de sibi subjectis, substantiam sequitur per hoc quod substantia est. Sed hoc non assignatur quantitati nec aliis accidentium generibus propter duas rationes: quarum una est communis, quia ex quo univoce prædicari sequitur substantiam, prout est genus prædicabile suæ coordinationis, ut dicunt quidam, et quod sequitur alia genera in quantum prædicabile suæ coordinationis sunt principia: et ex quo facile hoc scitur, non oportuit ad hoc studere ut poneretur in aliis generibus hoc consequens proprium. Secunda ratio melior est, quod accidens proprie perfectam non habet rationem, sed sola substantia: ideo cum univoce prædicari sit prædicari nomine et ratione, non convenit hoc generibus accidentium quæ nec proprie nec perfecte habent rationem.

Univoce prædicari non est attribuendum alicui accidenti.

Convenit autem quantitati secundum id quod quantitas est, quod secundum essentiam quantitatis nihil habet contrarium, ita quod sint in genere quantitatis

Quomodo quantitati nihil est contrarium, et quare.

formæ contrariæ, quarum utraque sit quantitas, sicut in genere qualitatis sunt formæ contrariæ, quarum utraque est qualitas. Et hujus causa et, quod materia per hoc quod est substantia simplex, non est susceptibilis contrarietatis, sed per hoc quod est quanta: et nisi sit quanta, non suscipit contraria, quia contraria sunt agentia et patientia, quæ non conveniunt nisi ei quod movetur: non movetur autem nisi divisibile, ut probatur in sexto *Physicorum*¹: divisibile autem est quantum actu: non ergo suscipit nisi quod actu quantum est, et ideo oportet quod quantitas sit in materia ante omnem proprie sumptam contrarietatem. Et quod est ante omne contrarium, illud non potest habere contrarium. Igitur quantitas secundum quod quantitas non potest habere contrarium.

Hoc autem non tantum ratione, sed inductione probatur. In definitis enim, hoc est in determinatis per speciem quantitatis hoc quod diximus manifestum est. Determinatis enim nihil est contrarium, ut bicubito, et tricubito, vel lineæ, vel superficie, vel corpori. His enim et omnibus quæ sunt similia alicui talium in hoc quod determinatæ sunt species quantitatum, nihil est contrarium, sicut patet, quibus nec inveniri potest contrarium in quantitate.

Nisi forte aliquis multa paucis in genere discretæ quantitatis dicat esse contraria, vel magnum parvo dicat esse contrarium in genere quantitatis continuæ.

Hoc tamen esse non potest, quia ea quæ sunt contraria, formas habent maxime distantes. Multa autem dicunt multitudinem, et pauca similiter dicunt multitudinem, quamvis non tantam: unde si quæretur in quo ut in genere sit paucum, diceretur quod in genere multitudinis, est enim paucum multitudo restricta vel restricta ad non multos: quoniam utrumque tam multum quam paucum dicunt unum, quamvis non eodem modo.

Similiter autem de magno et parvo, quorum utrumque dicit magnitudinem: sed magnum dicit magnitudinem perfectam, parvum autem dicit magnitudinem imperfectam. Contraria autem quæ vere contraria sunt, non dicunt circa formam unam in specie perfectum et imperfectum: sed utrumque contrariorum ab altero est absolutum, et æque perfectum actu contrarietatis. Et hæc est vera causa quare multum et paucum, et magnum et parvum contraria esse non possunt.

Cum autem hoc dicimus quod horum nominum quæ dicta sunt secundum formam significatam in nomine nihil est quantitas: hæc enim nomina non designant formas quantitatis, sed potius formas circa quanta, quibus ipsa sunt ad aliquid secundum veritatem, quamvis in modo significandi non dicant modum dependentiæ secundum modum quo illa quæ dicuntur ad aliquid dependentiam habent ad alia, sicut ipso nomine dependentiam dicunt dominus servus, pater filius: multum enim significat id quod ad alterum est, quamvis in nomine modum non importet quo ad alterum est. Et similiter est in paucis, et eodem modo est in parvo et in magno.

Quod autem ad aliquid sint ea quæ dicuntur magna et parva, probatur inductione: nihil enim invenitur in omnibus magnis et parvis, quod per seipsum absolute semper dicatur magnum et ad omnia magnum: quod enim simpliciter est aliquid, ad omnia est id, sicut simpliciter calidum ad omnia est calidum, et simpliciter album ad omnia est album, et sic de aliis omnibus. Sed magnum non ad omnia magnum est, sed alicui comparatum dicitur non magnum. Sequitur igitur quod magnum non est simpliciter et secundum formam absolutam magnum dictum. Hujus autem probatio est per inductionem in eo quod mons, qui simpliciter magnus videtur, non sit aliquid magnum simpliciter et sine comparatione

Aliter, e
solutio
tus.

Quod n
gnum
parvum
ad aliq

Objectio
textus.

Solutio quæ
non ponitur
in textu.

¹ Tex. com. 32.

dictum : sed mons dicitur parvus majori comparatus : et granum milii quod simpliciter parvum videtur, dicitur magnum grano papaveris vel rutæ comparatum. Dicitur autem milium magnum, non ideo quod simpliciter magnum sit, sed ideo quod comparatum rebus sui generis, dicatur magnum : et mons parvus dicitur, non quia simpliciter parvus sit et absolute, sed quia comparatus rebus sui generis, hoc est, aliis montibus, ut Caucaso, aut Olympo, parvus sit respectu illorum. Patet igitur quod magnum et parvum talia sunt, quorum est ad aliud relatio secundum veritatem, quamvis modum dependentiæ ad aliud non importent in nomine : nam si per se et absolute magnum et parvum dicerentur, nunquam quidam diceretur mons parvus ad aliquid aliud comparatus, nec milium ad aliud granum comparatum diceretur magnum, sicut album nulli comparatum dicitur nigrum, et calidum nulli comparatum dicitur frigidum.

Et similiter est de multo et paucio : quia iidem secundum numeri quantitatem, id est, homines multi dicuntur et pauci. Si enim in vico sunt, verbi gratia viginti homines, multi homines dicuntur, et si sunt in civitate, dicuntur pauci : quia civitas requirit multo plures habitatores quam vicus, sicut in *Politicis* dicit Aristoteles ¹, et ideo qui multi sunt in vico, pauci sunt in civitate, quamvis forte illi qui sunt in civitate, sint multiplices ad illos qui sunt in vico : tripli enim vel quadrupli ad eos qui sunt in vico, adhuc pauci sunt in civitate. Eodem autem modo de his qui sunt in domo et in theatro, qui est locus ad speculandum ludos et facta tironum : et illa multitudo hominum quæ multa est in domo ultra numerum qui requiritur in patrefamilias et uxore et filiis et clientibus ad domus dispensationem, et hæc eadem multitudo pauca dicitur esse in theatro : quia ad speculandum in theatrum multo plures de diversis domibus et vicis

habent convenire et propter hoc si de tribus domibus tantum ad theatrum conveniant, pauci dicuntur, cum tamen sint multo plures ad eos qui in una domo sunt ad dispensationem domus pertinentes. Patet ergo quod multum et paucum, et magnum et parvum, sunt ad aliud comparata, et non dicunt formas specierum quantitatis absolutas, sicut continuum et discretum, et linea et superficies, et tempus et locus, vel sicut bicubitum, vel tricubitum, vel unus, duo, tres, vel aliquid huiusmodi.

Amplius bicubitum et tricubitum et unumquodque eorum quæ numeravimus, significant quantitates sub formis quæ essentialiter sunt quantitates. Multum vero et paucum, et magnum et parvum, secundum nomina sua non significant quantitates principaliter, sed significant ad aliquid circa quantitatem dictum. Multum ergo et paucum, et magnum et parvum, non significant quantitates contrarias.

Amplius hoc etiam ostenditur deducendo ad impossibile. Detur enim ab aliquo quod ea quæ dicta sunt sint quantitates, tunc sequitur quod non sunt contraria : id enim quod non contingit sumere per seipsum et absolute, sed oportet semper sumere ad alterius relationem, quomodo potest intelligi quod sic dependentialiquid sit contrarium, cum ea quæ vere sunt contraria, maxime distent eorum quæ sunt sub eodem genere, et unum eorum non dependeat ad reliquum, et sit aliud genus oppositionis contrarietas quam est oppositio relativorum ? Propter quod etiamsi concedatur quod quantitates sint ista quæ dicta sunt, adhuc non sequitur quod quantitas habeat contrarium : quia ista non sunt contraria, sed opposita secundum relationem. Et habetur virtute huius argumentationis non quod quidam dicunt, quod ea quæ sunt ad aliquid, non habeant contrarium, vel quod ea quæ sunt ad aliquid, non suscipiant contrarium : tamen hoc etiam est verum, quod

¹ In 1, cap. 1.

quæcumque sunt ad aliquid secundum modum et veritatem simul, non suscipiunt contrarium, sed ea quæ sunt ad aliquid secundum modum, et sunt in alio genere secundum veritatem, possunt habere contrarium.

Amplius adhuc per deductionem ad impossibile idem probatur, quia si detur quod magnum et parvum sint contraria, continget sive sequetur quod idem simul actu recipit contraria, et sequitur quod eadem ipsa sibi met sunt contraria. Contingit enim idem simul esse magnum et parvum: quia aliquid ad hoc quidem comparatum est parvum, ad aliud vero comparatum est magnum: et si est contrarium, ut prius dictum est, semper est contrarium: quia comparatio non dat ei formam contrarietatis, nisi habeat eam. Sequitur ergo quod simpliciter idem erit magnum et parvum si magnum et parvum sint contraria.

Objectio. Videtur autem forte alicui quod hæc non valeat argumentatio, sed procedit secundum modum sophisticum qui vocatur ignorantia elenchi, sicut hoc est leve ad hoc, et non est leve ad illud: ergo est leve et non leve, vel leve et grave.

Solutio. Sed hoc jam exclusum est per hoc quod diximus, quod contrarium ad hoc sequitur simpliciter esse contrarium, sicut calidum ad hoc sequitur esse simpliciter calidum. Quod autem sequantur prædicta inconvenientia probatur ex hoc, quod contingit aliquid ad hoc quidem comparatum esse magnum, et ad aliud comparatum esse parvum: et si hæc sunt contraria, sequitur quod idem simpliciter est magnum et parvum simul, et sic simul eidem insunt contraria. Sed contra hoc est, quod nihil est quod videtur in eodem tempore simul suscipere contraria posse, cum contraria sint quæ se mutuo expellunt ab eodem susceptibili: quamvis enim substantia susceptibilis sit contrariorum secundum sui mutationem, non tamen in uno eodemque tempore et secundum idem suscipit contraria, sed in diversis temporibus: mutatur enim de uno in

aliud per vices temporum: nullus enim simul sanus et æger est, nec albus et niger. Et sic patet inducendo in omnibus aliis, quod nihil simul in eodem tempore contraria suscipit.

Contingit etiam, ut diximus, eadem sibi ipsi esse contraria: nam si magnum parvo est contrarium, hoc jam probatum est, quod ipsum simul magnum et parvum est: sequitur quod ipsum sibi ipsi contrarium est. Et hoc sequitur ex hoc: quia si comparatum alicui formam recipit contrarii, illud simpliciter habet formam illam, et ut alii comparatum habet formam alterius contrarii, sequitur quod simpliciter etiam habet illam, quia contrariæ formæ quibus insunt simpliciter insunt, eo quod non sunt formæ comparisonis, ut dicit Avicenna, sed sunt qualitates absolutæ. Est autem impossibile idem sibi ipsi esse contrarium: non enim est magnum parvo contrarium, et per eandem rationem multum non erit paucum sive exiguo contrarium. Propter quod quamvis quilibet dicat hæc non esse opposita, adhuc stabit hoc quod dictum est, quod quantitati nihil est contrarium: sequitur enim inconveniens, et ostenditur quod non sunt contraria ea quæ in genere quantitatis dixit esse contraria.

CAPUT XII.

De dubitationibus quæ sunt circa prædicta.

Contra hæc tamen quidam objiciunt dicentes motum esse in genere quantitatis, qui dicitur esse augmentum vel diminutio. Motus autem est de contrario in contrarium, ut in quinto *Physic.* probat Aristoteles: videtur igitur quod quantitas quantitati sit contraria.

Adhuc autem quia quantitas corrumpitur, arguitur quod quantitati sit contrarium: non autem corrumpitur per se nisi contrarium a contrario: habet igitur quantitas contrarium.

Sed ad hoc dicendum, quod quantitas

Argumentum primum.

Secundum.

Solutio.

quantitati non est contraria per se, sed circa quantum ratio perfecti et ratio imperfecti sunt contraria¹. Unde etiam ex libro de Anima habetur, quod termini inter quos est motus augmenti et decrementi, sunt magis relationes quam quantitates, ubi dicit Aristoteles, quod omnium natura constantium est terminus et ratio magnitudinis et augmenti. Nec motus exigit quod sit inter terminos contrarios secundum esse, sed sufficit quod sint contrarii secundum rationem. Unde magnum parvo non contrariatur, nisi in quantum parvum est in ratione imperfecti, magnum autem in ratione perfecti.

olutio secundum.

Ad aliud autem dicendum quod quantitas non corrumpit quantitatem nisi per contrarias qualitates activas et passivas quæ sunt in quanto, et non per hoc quod utrumque est quantum.

Maxime autem videtur aliquibus quod circa locum quem quantitatem esse diximus sit talis contrarietas quæ sit quantitatis, ita quod locus loco sit contrarius: sursum enim prout locus est et loci differentia, ponunt antiqui Philosophi contrarium esse ad locum qui in medio est, quem deorsum dicunt. Ratio autem quare hæc duo loca dicuntur esse contraria, est ex eo quod multa et maxima distantia sit ad mundi terminos: quia circa circumferentiam est ubique sursum, et circa centrum similiter ubique deorsum: et ideo videntur antiqui Philosophi etiam aliorum contrariorum diffinitionem per hoc quod contraria maxime distant transumendo distantiam ad diffinitionem aliorum contrariorum proferre ab his quæ loco distant ad illa quæ non loco, sed essentiali distant repugnantia et sunt de numero eorum quæ sunt sub eodem genere. Et hanc quidem instantiam contra dicta sua ponit Aristoteles, sed non eam determinat: sed oportet nos investigare utrum instantia vera sit aut non, et quæ sit causa quod eam tangit Aristoteles, et non solvit neque determinat.

¹ Vide 8 Physic. tex. com. 62 et D. Albertum, ibid. 2 de anima, tex. com. 41.

Ad hoc autem quidam dicunt quod instantia non valet multipliciter. Et quia hoc patere omnibus dicunt, ideo eandem Aristotelem non dicunt determinare. Dicunt autem primam causam esse quare non valet, quia falsum supponit in hoc quod multa vel maxima distantia sit circumferentiæ ad medium; hæc enim distantia non est nisi semidiametri: maxima autem distantia est secundum totam diametrum quæ producitur de summo circumferentiæ, sicut ad multum ejusdem, sicut de cœli distantia usque ad cœlum.

Solutio quorundam.

Dicunt etiam quod secunda causa est quare non valet, quia distantia in loco et distantia essentialis repugnantia in contrariis non est sumpta univoce. Unde sic transferentes peccant secundum æquivocationem, quod verum dicunt etiam parum peritis manifestum esse: propter quod dicunt Aristotelem hanc instantiam ut eam quæ manifeste nulla sit transire.

Sed hoc dictum procedit ex magno errore. Si enim taceamus de antiquis, Averroes in duobus locis, scilicet super *Physicam* et super *primam philosophiam*² dicit ad contrariorum diffinitionem ab his quæ in loco sunt contraria, distantiam esse transumptam. Et si forte hoc non curetur nec attendatur, quid dicetur de omnium contrariorum vera diffinitione, cum dicantur contraria esse, quæ maxime distant eorum quæ sunt sub eodem genere? Scimus quod distantia proprie est in loco primo. Si ergo transferatur ad alia, constat quod a loco transferatur ad illa: primum enim transfertur ad secundum propter aliquam similitudinem et non secundum ad primum: quia sic translationis esset translatio, quod est inconveniens. Adhuc autem quod maxime distent medium et circumferentia, in multis locis dicit Aristoteles, et quod ubique circa circumferentiam est locus sursum. Igitur circa hemisphærium esse sursum, et circa hemisphærium esse sub

Improbatio ejus.

² Averroes, 5 Physic. com. 99, et 1 metaphys. com. 16.

terra, non distant penes sursum et deorsum, quia utrumque est sursum: nec tota diameter distinguit sursum et deorsum, sed semidiameter. Scimus autem quod in loco maxime distant sursum et deorsum, sicut dextrum et sinistrum, et sicut ante et retro: et ideo dicta ista valde sunt erronea. Scimus enim quod in libro de *Cælo et Mundo* probatur, quod ad medium motus contrarius est ei qui est a medio ad circumferentiam: et sunt motus contrarii qui sunt ad contraria: ergo locus circa medium contrarius est ei qui est circa circumferentiam, et sic adhuc stat dictum Antiquorum. Adhuc prima contraria probantur esse ea quæ in loco sunt contraria (quæ sunt causa omnium aliorum) in metaphysicis et in physica. Videtur ergo quod stet et perfecta sit ista instantia, et ab Aristotele per hoc quod contra eam nihil dicit, videtur esse approbata.

Alia solutio.

Ahuc autem quod in veritate dictum est de quantitatis proprietate, stat immobili veritate, et instantia prima est bona valde et subtilis: et verum est quod distantia a contrariis in loco ad aliorum contrariorum diffinitionem est transumpta, sicut Antiqui dixerunt: sed quod locus sursum est contrarius loco deorsum, non ex natura est qua locus est locus, sed ex hac natura qua locus distat a loco: locus enim non distat a loco per hoc quod locus est, sed per hoc quod distantia a principio facit contrariam naturam et formam in ipsa, sicut natura densi et gravis et frigidi et aliorum, quæ ut dicit Avicenna, si abscindantur, sistunt motum et faciunt immobilitatem in his quæ ibi sunt: sursum autem cum sit circa principium motus propter prope esse ad principium, in his qui sursum, oppositas inducunt naturas et formas. Non ergo sequitur ex dicta instantia, quod quantitas secundum quod quantitas est suscipiat contrarium, sed circa differentias situs ejusdem quantitatis quæ locus est, sunt ratio-

Quomodo locus sursum contrarius est loco deorsum.

nes et formæ contrariæ, propter quas inter tales differentias loci motus est. Et hoc quidem non solvit Aristoteles; quia ante solutum est in simili de magno et parvo, prout magnum et parvum sunt rationes perfecti et imperfecti circa motum augmenti et diminutionis.

Quod enim sursum et deorsum non maxime distent secundum loci proprietates et motus, error intolerabilis est et destruens totam philosophiam quæ est de mobili recto, quæ in tertio et quarto *Cæli et Mundi* determinatur.

Ad hoc autem quod dicunt, quod distantia æquivoce sumitur in loco et aliis contrariis, dicendum quod non sumitur omnino æquivoce, sed distantia est per se in loco, in aliis autem quæ distant essentiali repugnantia est distantia per comparisonem ad illam: et sic est de multis, ut probat Aristoteles¹. Sic ergo intelligenda est dicta instantia.

CAPUT XIII.

De eo quod quantitati convenit non suscipere magis et minus.

Sed adhuc non videtur quantitas suscipere magis et minus, sive intensionem et remissionem, sicut nec substantia, ut patet inductione et exemplari declaratione, ut bicubitum: neque enim est unum alio magis vel minus bicubitum: neque in numero est magis vel minus, unus enim trinarius non est magis unus trinarius quam alius, nec tria dicuntur magis vel minus tria quam quinque dicuntur quinque: neque tempus unum quodcumque dicitur magis vel minus tempus quam aliud, ut dies non dicitur magis tempus vel dies quam annus dicatur tempus vel annus: neque in his omnibus quæ superius dicta sunt, ut oratio, linea, superficies, et locus, omnino nullum est quod secundum magis et minus dicatur sive secundum intensionem et remissionem:

¹ ARISTOTELES, In 10 primæ philosophiæ, tex.

com. 16.

propter quod quantitas non potest recipere magis et minus.

Quare quantitas non suscipit magis et minus.
 Hujus autem una causa est, quia omne quod suscipit magis et minus, sive intensiorem et remissionem, oportet quod sit in eo intensio et remissio ex una duarum causarum, scilicet aut ex actione contrariorum in ipsum, quorum unum confortatur et alterum debilitatur, et sic intenduntur et remittuntur quæ causantur ab actionibus eorum: aut sit intensio et remissio a mixtione contrariorum, sicut in doctrina de *Universalibus* dictum est. Nuper autem in præhabitis diximus quod quantitas est in subjecto secundum naturam antequam substantia sit susceptibilis contrariorum, vel mutationis secundum contraria. Sicut igitur subjectum non intenditur vel remittitur ab actione contrariorum, ita nec quantitas intendi potest vel remitti. Adhuc omne quod intenditur, non intenditur nisi a suo simili, et omne quod remittitur, non remittitur nisi a suo contrario: quantitas autem non habet contrarium, non habet etiam simile quod suo contrario contrarium est; simile enim dicitur quod in qualitate est unum.

Objectio.
 Obijciunt tamen quidam contra hoc dicentes, quod in quacumque natura est maxime, in eadem etiam est magis et minus. In natura autem quantitatis aliquid est maxime: ergo et magis et minus. In quarto enim Euclidis in quo agitur de inscriptione figuræ, dicitur sive ostenditur quod circulus maxime distat a figuris angularibus, et ostenditur quantumcumque figura fiat polygonia, quod usque ad capacitatem circuli non deveniet, etiamsi in infinitum multiplicentur anguli: est ergo in quantitate illa magis et minus secundum accessum ad circuli capacitatem, et sic videtur quantitas suscipere magis et minus. Sed hoc citius solvitur, si bene natura quantitatis secundum quod est quantitas attendatur: circulatio enim et angulatio non sunt quantitates, sed qualitates circa quantitatem dictæ secundum illam qualitatis speciem quæ est forma, seu circa aliquid constans

figura: et ideo magis illud et minus non est quantitas sed qualitas, et est secundum majorem vel minorem recessum ab angulatione.

Obijciunt autem quidam quod in multitudine magis est quinque et minus tria, et hæc sunt in numero qui est quantitas: ergo quantitas videtur suscipere magis et minus. Ad quod dicendum quod hic magis et minus est æquivocum ad illud magis et minus quod est secundum intensiorem et remissionem: magis enim in multitudine est secundum totius extensionem in plura, magis autem et minus in intensione et remissione est secundum accessum vel recessum a contrario vel ad veram nominis impositionem.

Alia objectio.

Solutio

Attendendum autem quod quamvis quantitas subijciatur contrarietati quæ facit magis et minus, tamen non potest esse proprium quantitatis, quod sit hoc aliquid et numero unum, sicut hoc convenit primæ substantiæ: et hoc est ideo quia quantitas et universaliter omne accidens non enumeratur, nec efficitur numero unum per aliud quod sit suæ essentiae, sed potius per hoc quod est in substantia sicut in subjecto: substantia autem numeratur per materiam, et per eandem efficitur numero una et ipsa est aliquid suæ essentiae: et propter hoc esse hoc aliquid et numero esse unum remanet proprium proprie substantiæ.

Quomodo quantitas non est hoc aliquid.

Adhuc autem intelligendum est quod quamvis substantia contrarietati subijciatur mediante qualitate, et similiter mediante quantitate subijciatur motui, tamen secundum sui mutationem suscipere contraria, non potest esse proprium quantitatis sed solius substantiæ. Et hujus causa est, quia quantitas nec una numero, nec una specie ultima sive specialissima, subijcitur contrariis: quod patet in curvo et recto, quibus non subijcitur nec una numero linea, nec una specie ultima. Et similiter est in numero pari et impari circa numerum, quibus nec unus numero, nec unus specie ultima subijcitur numerus, sed unus tantum genere vel specie

Solutio.

subalterna. Substantia autem una et eadem numero secundum sui mutationem subjicitur contrariis.

Est igitur proprium substantiæ et non quantitatis : quamvis enim hoc accidens quod est quantitas sit juxta substantiam propinquissimum, tamen non est substantia : sed substantia mediante eo quibusdam aliis substat accidentibus : et hæc efficiuntur quanta per accidens, per hoc quod sunt in majori subjecto majora et in minori minora.

Sunt autem et alia multa quantitatem consequentia, sicut dividi vel augeri in infinitum : in continuo quidem dividi, in numero autem augeri : quia enim continuum dividitur in infinitum, et quia divisum additur partibus acceptis per divisionem, ideo, ut dicit Aristoteles, numerus augetur in infinitum. Quæ quidem consequentia quia non sunt quantitatis ut est prædicabile, sed ut est quædam natura, hic non ponuntur a nobis.

CAPUT XIV.

De proprio quantitatis quod est secundum eam æquale vel inæquale dici.

Proprium autem maxime quantitatis est, quia æquale et inæquale secundum eam dicuntur quæcumque ejusdem sunt quantitatis sive discretæ sive continuæ : unde hoc est proprium quod convenit omni soli et semper. Hoc autem inductione probatur, quia singulum eorum quæ proprie quantitates sunt dictæ secundum diversas quantitatis species in præcedentibus, dicitur æquale et inæquale. Similiter autem et in aliis quæ sunt quantitates per accidens, quæ supradicta sunt, in singulis sigillatim dicitur æquale vel inæquale secundum quod referuntur ad quantitatem : nam affectio quæ est corporis vel animæ passio, et dispositio quæ est qualitatis passio animalis vel corporalis, non multum dicitur æqualis vel inæqualis : non enim proprie dicitur quod æquales sint duo in actione,

quando circa idem sunt affecti, nisi affectio referatur ad tempus. Similiter etiam de duobus dispositis ad idem non multum proprie dicitur quod æqualiter dispositi sint, vel inæqualiter. Sed proprie dicitur, similiter sunt affecti et similiter sunt dispositi. Similiter album æquale et inæquale secundum seipsum, nisi referatur ad quantitatem superficiem, non multum dicitur, quia non dicitur nisi per accidens : secundum seipsum enim proprie dicitur simile vel dissimile : quia, ut dicit Aristoteles in primo *primæ philosophiæ*, unum in substantia facit idem, unum autem in quantitate facit æquale, et unum in qualitate facit simile. Propter quod quantitatis est proprium secundum se æquale vel inæquale dici.

Cum autem, ut dictum est, unum in substantia faciat idem, sicut unum in quantitate facit æquale, debet etiam substantiæ proprium esse secundum eam dici idem vel diversum : quod non videtur esse verum, cum etiam idem inveniatur in accidente sicut in substantia, sicut idem genere, et idem specie, et idem numero, ut album et visus disgregativum.

Adhuc autem secundum hoc secundum qualitatem simile vel dissimile dici, videtur esse proprium qualitatis : quod iterum non videtur convenire, cum homines sint similes in rationalitate et similes in humanitate, cum dicat Boetius quod species similitudo essentialis est individuum. Adhuc sunt similia in positione et habitu quæcumque nunc habent differentiam in positione vel habitu : non ergo simile vel dissimile dici est secundum solam qualitatem, nec idem vel diversum dici secundum solam est substantiam, et tunc videtur mirabile si æquale vel inæquale dici secundum solam sit quantitatem.

Adhuc autem secundum virtutem secundum quod virtus est ultimum potentiæ videtur æquale vel inæquale dici : cum tamen virtus sit qualitas : dicitur enim Hercules cum Achille vel Ajace, et

Objectiones
contra dicta.
Prima.

Secunda.

Tertia.

Socrates cum Platone æqualis virtutis vel honestatis vel inæqualis : et sic non secundum solam quantitatem videtur æquale vel inæquale dici.

Quarta.

Adhuc autem cum æquale vel inæquale sint dicta secundum proportionem, videtur secundum hoc quod proportionale esse quantitatis est proprium, et multi modi proportionum videntur in genere esse : magis ergo proprium quantitatis erit secundum eam proportionale dici, quam æquale vel inæquale : quia proportionale esse in plus est et communius quam esse æquale vel inæquale.

Ad primam.

Ad hæc autem et hujusmodi dici potest quod idem vel diversum non potest esse substantiæ proprium propter rationem quæ inducta est, quia secundum quod substantia quæ est quid, est in aliis generibus, ita etiam idem vel diversum est in eis.

Ad secundam.

Similiter dicendum est de simili in qualitate : est enim qualitas et quale multipliciter dictum, et est qualitas substantialis secundum quam quale dicitur, et similiter in positione et habitu, actione et passione, sicut dictum est : et ideo secundum eam simile vel dissimile dici non est proprium qualitatis secundum quod qualitas est genus determinatum. Sic autem non est in genere quantitatis secundum eam æquale vel inæquale dici : hoc enim soli convenit quantitati proprie, et non multum convenit aliis generibus : quia non convenit eis per se, sed secundum quod referuntur ad quantitatem.

Ad tertiam.

Ad hoc autem quod objicitur de quantitate virtutis, dicendum quod quantitas æquivoce dicitur de quantitate dimensio-

nis et quantitate virtutis, quia utraque mensuratur per partium divisionem ; sed quantitas dimensionis mensuratur per dimensionem partium quas habet in seipsa, sicut dicimus spatium habet tricubitum vel tricubitorum longitudinem, quæ est spatium per partes sibi æquales et intrinsecas mensurantes ad certum numerum reddentes : quantitas autem virtutis mensuratur ad partes quas extra se habet in virtutis objecto, sicut si aliquis quærat, quantus est Hercules, vel quantæ est virtutis, dicimus quod potest in decem, et in tot potest Achilles qui æqualem cum Hercule habet virtutem. Sic etiam dicimus de virtute morali, quod tantæ virtutis Socrates est quod etiam sensum vel motum omnis excludit inhonesti. Et dicimus quod Cato secundum eundem modum est æqualis in virtute Socrati. Hoc autem per similitudinem quamdam dictum est, non enim est proprie æquale sed simile, et attenditur similitudo etiam virtutis extensione vel intensione, seu perfectione, vel radicatione, vel puritate, vel in aliquo talium.

Ad id autem quod de proportionali objicitur, dicendum quod hoc proprium esse non potest, quia non omnis quantitas cuilibet quantitati proportionalis est, sed omnis quantitas cum quantitate (cui comparabilis est) æqualis est vel inæqualis ; et quod dicunt quod æquale vel inæquale proprie numeratur, et quod æquale prius est in numero, omnino falsum est : quia dicit Euclides quod æqualia sunt quæ sibi invicem supposita non se excedunt nec exceduntur ; et hoc convenit æqualiter continuo sicut discreto.

Ad quartam.

TRACTATUS IV

DE PRÆDICAMENTO AD ALIQUID.

CAPUT VI.

*Quomodo ad aliquid sit prædicamentum.*Opinio Ze-
nonis.Prima ejus
ratio.

Tractaturis nobis de coordinatione prædicabilium quæ sunt in genere ad aliquid, primum occurrit nobis omnium antiquorum dissensio circa prædicamentum ad aliquid. Zeno enim et quidam alii hoc prædicamentum dicebant non esse prædicamentum, sed esse secundum rationem aliis prædicamentis immixtum eorum ad invicem comparatione. Et cum prima genera sint voces, primarum rerum genera significantes : cum autem hoc genus non significet ut ens ab aliis separatum, sed ut aliis immixtum, videtur quod significatum ejus non sit ens quod sit de primis partibus entis. Adhuc autem ad idem induxit, quod ad aliquid consistit in comparatione : comparatio autem materiæ inest comparatæ : comparatio ergo secundum intellectum comparata et res in qua est comparatio ponit secundum intellectum ante se : quod autem secundum intellectum aliquid ponit ante se præter subjectum, non est primum genus : videtur ergo quod ad aliquid non sit principium generis alicujus accidentis : id enim in quo fit comparatio et comparationis rationem ponit ante se quæ non est subjectum, sed aliquid de intellectu accidentis in quo fit comparatio. Hoc autem confirmabat per hunc modum : si enim comparetur A, AD, B, oportet quod aut secundum seipsum comparetur ei, aut mediante aliquo quod sit ratio comparationis. Non seipso, quia sic

quodlibet ad aliquid comparabitur, et nihil erit absolutum : ergo comparetur A, AD, B, mediante C ; oportebit igitur quod C sit ratio comparationis A, AD, B ; si ergo non est C, non erit comparatio : intelligitur ergo C, inesse A, et B ante comparationem : nihil autem talium ante quod secundum intellectum est accidens, est genus primum accidentis : ergo ad aliquid non est genus accidentis.

Adhuc nullum generum accidentis est accidens alterius : comparatio autem sive ad aliquid accidit omnibus generibus accidentis, sicut per se patet : igitur ad aliquid non est generalissimum inter genera accidentis.

Adhuc autem ad aliquid coaccidit omnibus ex hoc quod in eis sunt genera et species, et totum et pars ; videtur ergo quod ad aliquid sit quoddam coaccidens omnibus aliis ex ipsa coordinatione generum et specierum : non ergo per se constituit genus, ut videtur.

Adhuc quia genus et species sunt in omnibus, non dicimus quia generalitas sit genus, et similiter non dicimus quod specialitas constituat genus, vel etiam differentia, vel proprium, vel accidens : omnia enim hæc circumstant genera ratione modi prædicandi qui invenitur in ipsis : a simili ergo ex quo ad aliquid est accidens commune quod accidit omnibus ex comparatione prædicabilium ad invicem, non debet esse genus, sed generum aliorum quoddam accidens.

Adhuc autem fortius objecerunt quidam posteriorum, sicut Avicenna et Alfara-
bius, dicentes quod nulla forma quæ sit ens, est in re quæ non sit absoluta secun-

Secunda.

Tertia.

Quarta.

Quinta.

dum esse quod habet in ipsa, sicut patet inducendo de calido, frigido, albo, et nigro, et omnibus aliis: sed comparatio quæ fit rerum ad invicem secundum formas quæ sunt in rebus, fit actu rationis, quæ dicit quod in quibus non est una qualitas sunt dissimilia, et in quibus est una sunt similia: comparisonis ergo forma quæ est in his quæ sunt ad aliquid, non est res sed ratio, ut videtur, quia nihil est extra animam comparantis unum alteri: generalissima autem prima genera rerum significant: ad aliquid autem non est ens ratum apud naturam extra, sed ens rationis: ad aliquid ergo non potest esse generalissimum de talibus quæ sunt apud animam rebus, quia sic generalissima non significarent prima genera rerum simpliciter.

Ex his et similibus rationibus moti fuerunt Antiqui et fere omnes præter Platonem et Aristotelem qui dixerunt ad aliquid non esse genus quod sit prima pars accidentis vel una de primis, sed dixerunt ipsum ex habitudinibus aliorum generum ad invicem per actum rationis comparantis unum ad alterum omnibus aliis esse immixtum, ita quod dicunt ad aliquid non esse unum de generibus primis, sicut tangit Averroes super quintum *primæ philosophiæ* Aristotelis¹.

Nos autem Platoni et Aristoteli consentientes, dicimus ad aliquid esse generalissimum, et esse unum de primis generibus accidentis: eo quod tam Porphyrius quam etiam Aristoteles et Avicenna dicunt, quod accidens duobus modis prædicatur de eo cuius est accidens, et duobus modis causatur a subjecto. Quoddam enim est forma absoluta et non per aliquid est accidens, nisi quia in subjecto sequitur esse perfectum subjecti in suis substantialibus: et ideo est accidens, quia non potest esse de substantia rei quod sequitur perfectum esse, et sic quantitas est accidens, et qualitas et huiusmodi. Quoddam autem est accidens, non

quia sequatur esse rei perfectum, nec quia sequitur ad rem nisi gratia substantialium, sed ex aliquo quod est extrinsecus se habens ad rei substantialia, sicut hoc ad hoc quod aliquid sit ejus quod se habet ut primum, aliud ut secundum, vel unum ut totum, et aliud ut pars, vel ut conveniens vel differens ab alio, sequitur ab extrinseco quod unum sit comparabile ad aliquid secundum ipsam rem: quæ comparatio ad actum reducitur quando actu per rationem comparantur, et a tali accidente quod sic accidit rebus proprie causatur ad aliquid: et propter hoc quod tale accidens invenitur in multis, propter hoc putatur esse omnibus aliis immixtum, cum tamen sit modus accidentis ab aliis accidentium modis distinctus: et ideo proprium accidens significat, quod in genere suo est primum. Nec moveat quemquam quod ab omnibus aliis est causatum, et ideo videbitur forte non esse generis unius sed omnium: non enim causatur ab omnibus ut divisa et discreta sunt, sed causatur ab eis ut unum, et una ratione communi est in eis: et hæc comparabilitas vel ratio comparisonis, et quod sic sequitur ad rem, est ad aliquid et non absolutum.

Ad hoc quod objicit Zeno, dicendum quod ad aliquid non relinquit ante se aliquid quod sit de intellectu ipsius, sicut genus vel sicut magis commune est de intellectu speciei vel minus communis quod relinquitur ante se: sed relinquit ante se illud quod est causa talis accidentis, et hæc est ratio comparisonis, sive id in quo fit comparatio. Hoc autem non impedit quin sit genus speciale accidentis, quia quodlibet genus accidentis ante se relinquit in subjecto causam per quam efficitur in subjecto.

Ad hoc quod dicitur quod nullum genus accidentis est accidens alterius, dicendum quod si dicatur, quod unum genus accidentis non accidit alteri ut subjecto, dicendum quod hoc verum est: sed

Ad argumenta Zenonis.
Ad primum.

Ad secundum.

¹ Com. 20.

quod unum genus non mediante altero fiat in subjecto, hoc est falsum, sicut patet in actione, et passione, et ubi, et quando, et in multis aliis. Et sic similiter nihil prohibet quin ad aliquid in subjecto sit mediante aliquo alio: hoc enim non impedit intellectum generalissimi: generalissimum enim ut generalissimum facit talis modus prædicandi per se vel per accidens qui ad alium nullum modum reduci potest, sed est ipse secundum seipsum modus prædicandi alicujus specialis: et sic patet quod significant generalissima prima rerum principia speciali et distincto modo prædicabilium, et significant prima rerum principia vel per se vel per accidens: quia prædicabilia ut prædicata sunt distincta secundum primos modos prædicabilium.

Ad tertium
et quartum.

Ad hoc vero quod obijcitur quod coaccidit ad aliquid omnibus generibus, sicut esse genus et esse speciem, est in omnibus, dicendum quod non est verum: quia genus et species accidunt secundum suas rationes ex speciali modo prædicandi universaliter secundum rem ipsam, qui ad alios modos reduci non possit. Ad aliquid autem ponit modum universalem suæ coordinationis, qui ad nullum alium modum reduci potest, et ideo ad aliquid non est coaccidens modus prædicandi, sed est modus prædicandi per se distinctus cujusdam generis accidentis.

Ad quintum.

Ad hoc autem quod posterius obijciunt, dicendum videtur quod per comparationem dupliciter est considerare, secundum aptitudinem scilicet et secundum actum. Secundum aptitudinem quidem est in rebus, et jamdudum supra in scientia *Universalium* determinatum est, quod aptitudo sola sufficit ad modum prædicandi, constituendi et causandi. Secundum actum autem comparatio est in ratione vel anima comparantis: et actus ille non facit, quod non secundum aptitudinem sit in rebus comparatis: et ideo secundum aptitudinem quidem est in rebus, secun-

dum perfectionem autem est in ratione. Et hoc multos decipit in isto prædicamento: et est quod dicit Aristoteles quod quædam insunt ut accidens, quædam autem ut quodammodo se habere ad alterum. Et bene concedendum est quod accidens istud minus habet de ente quam aliud quod est absolutum: sed ex hoc non sequitur quod nihil habeat, et secundum quod habet de ente accidentali non ponat modum prædicabilium ab aliis prædicabilibus accidentis distinctum et separatum.

CAPUT II.

Quid hoc genus habeat de ente, et quid in eo sit generalissimum, et quid subalternum, et quid specialissimum, et quid individuum.

Consequenter determinandum est quid de ente significet hoc genus, et quid sit generalissimum, et quid specialissimum, et quid subalternum, et quid individuum. Hæc enim ad omnem coordinationem pertinent generalissimorum: omne enim generalissimum aliquam significat partem entis¹, et in omni coordinatione prædicabilium aliquid est ut generalissimum, et aliquid ut subalternum, et aliquid ut specialissimum, et aliquid ut individuum. Aliter enim modus prædicandi prædicabilium completus non esset nisi distinctus esset ab aliis et non staret in infimo nec staret in summo, nisi per media descenderet ordinate quæ sunt subalterna et specialissima.

Manifestum autem est ex præinductis, quod ad aliquid minus de ente habet quam quantitas vel qualitas, quia illa significant ens actu perfecte quiescens in subjecto quod est substantia, et tale ens non significat ad aliquid, sed potius id quod secundum aptitudinem et causam est in subjecto: perfectio autem ejus est in ratione comparante, propterea non

¹ Ex quo patet individua esse in prædicamen-

to. *Jammy.*

quiescit in subjecto, sed habet ad id quod extra subjectum est comparisonem, et ideo minus de ente significat quam aliud genus, et præcipue quando non fundatur in substantia nisi per actum substantialem, sicut patet quod nihil fundatur in substantia, et non habet causam nisi actum substantialem qui est activa generatio : et cum actus sit in agente, per hoc quod est ab agente fit propter hoc quod tale ad aliquid in subjecto vel nihil vel parum reducit comparisonis : ex hoc enim quod ille generavit, sequitur quod pater sit, et ex hoc quod alter est genitus, sequitur quod sit filius, ita tamen quod neuter nec generans nec genitus formam aliquam receperit, vel aliquid passus sit secundum aliquod accidens : quia per actum substantialem et effectum actus fit huiusmodi comparatio, et quia vel nihil in simplicibus sicut materia, vel parum valde in his quæ materialia sunt inducit comparisonis, patet quod minus de ente habet quam significata aliorum generum accidentis : quamvis etiam aliquando fundetur super formam accidentalem in subjecto præsuppositam, cum dicitur quod isti sunt similes, quia uterque albus est ; et tunc quidem est relatio compositi ex subjecto et accidente, sed ipsa de se non maiorem affert comparisonem nisi comparabilitatis illius quæ est secundum aptitudinem, sicut paulo ante diximus : et ideo de se minimum quid significat entis, quod tamen modum specialem importat prædicationis : propter quod oportet ipsum esse distinctum ab aliis prædicamentis : ille enim modus in multis invenitur quæ ordinabilia sunt secundum illum modum in genera et species et individua.

tionem accidentis (quod accidens est quod ut consequens substantiale esse cadit ad substantiam ut ad subjectum) sic æqualiter participant accidentis prædicationem omnia genera accidentium : sed secundum hoc quod accidentia primorum generum significant quasdam species vel partes entis primas quæ non sunt de esse substantiæ, sic non participant æqualiter modum accidentis novem genera, quæ accidentium genera dicuntur : sic enim nec entis prædicationem æqualiter participant, quia quælibet sunt entia, et quædam significantia sunt non ens quidem principaliter sed quomodo se habeat ens ad aliud : et illa sunt minus entia quam illa quæ significant ens in aliquo absoluto quiescens, et secundum hunc modum participant entis prædicationem. Accidentis autem prædicationem participant e converso : sicut enim accidens per se minus habet de ratione accidentis quam accidens per accidens, ita plus habet de accidente quod est accidens ex comparabilitate quam id quod solum ex hoc accedit, quia est in alio, non sicut quædam pars esse ipsius : et per prius et per plus accidentalitatis prædicatur accidens de ad aliquid quam de aliis generibus accidentis.

Generalissimum autem in hujus prædicabilis coordinatione est ad aliquid, vel relativum, vel minus proprie, ut dicunt quidam, relatio : sed notandum quod nullo nomine ita expresse significatur generalissimum sicut per hoc quod est ad aliquid, quod est præpositio cum casuali : hoc enim duo importat quæ sunt in relativo, diversitatem scilicet per transitionem quam notat præpositio, et terminationem comparisonis quam notat casus accusativus, cum dicitur ad aliquid.

Et si obijcitur quod in nomine hoc quod est ad aliquid non importatur id quod comparatur ad aliquid, neque etiam ratio comparisonis, sed tantum diversitas comparatorum, et id ad quod refertur comparatio, Dicendum quod hoc quod competentius potest importari in nomine comparativo de se et ratione sua formali est

Objectio.

Solutio.

Objectio.

Si autem aliquis obijciat, dicens quod secundum ea quæ dicta sunt, accidens prædicatur per prius et posterius de ad aliquid, et de aliis generibus accidentium, quod videtur inconveniens, cum omnia genera accidentium ex æquo referantur ad unam accidentis divisionem, Dicendum est quod secundum hanc communem ra-

Solutio.

ad aliud ; et id quod comparatur ad aliud, non est nisi materialiter in ipso. Nomina autem imponuntur ab eo quod formaliter significatur in ipsis, et non ab eo quod est in eis ut materiale : ratio autem comparisonis, ut ante dictum est, non respicit comparisonem nisi ut causa et non ut forma, et ideo etiam non debet significari in nomine, quia est extra formam illam a qua imponitur nomen ; et ideo aptius nominatur hoc genus nomine ad aliquid, quam aliquo alio nomine quo possit nominari.

Et sciendum quod, ut dicunt Porphyrius et Alexander, Plato invenit hoc nomen, cum relatio tunc vocaretur. Relatio autem nominari non debet, quia sicut nec alia genera in abstracto significata prædicabilia sunt, ita nec istud : abstracta enim significant essentias simplices quæ secundum hoc quod sic significantur, non sunt formæ totius esse significativæ et notiones alicujus totius esse, ipsius totum essentiale vel accidentale significantes. Ab Antiquis autem relativum dicebatur, quod, ut dictum est, emendavit Plato considerans quod relativum est dictum quasi antecedentis reductivum, ut dicitur in grammaticis, et hoc non consideratur in comparatione nisi materialiter : id autem ad quod refertur, est sicut finis qui formalis est in eo quod terminat et finit comparisonem : propter quod melius ad aliquid quam relativum nominatur.

Habet ergo istorum prædicabilium coordinatio ad aliquid pro generalissimo. Ad aliquid autem dici secundum id quod sunt, et ad aliquid dici quomodolibet ad aliud, sunt prima dividenda generalissimum, et cum eo subalterna genera et species constituentia : ut specialissimum autem habet ad aliquid, quorum hoc ipsum quod sunt ad aliquid sunt : ut individua autem habet hoc sic ad aliquid esse et id sic, ut pater, filius, dominus, servus.

Attendendum autem valde est, quod

¹ Ergo *relatio* significat comparisonem ut conceptum tantum, *ad aliquid* significat compa-

quædam significant comparisonem quæ sunt ad aliquid ut conceptum tantum, et ista dicuntur absoluta, sicut hoc ipsum quod dico relatio, vel comparatio, et ideo illa non referuntur ad aliquid, sed absolutas dicunt suas significationes. Alia significant relationem ut exercitam et secundum actum comparatam, sicut ista ad aliquid vel relativum. Quædam etiam significant eam ut in potentia ad exercendum, sicut hoc ipsum relativum quod potentiam activam ad referendum significat. Et ex hoc iterum est, quod aptissime hoc genus vocatur ad aliquid et minus apte relativum¹. Sed cum dicitur relatio, minimum habet congruentiæ nomen illud.

Ex hoc iterum ulterius patet ratio ordinis, quod post prædicamentum quantitatis inter genera accidentium prædicamentum hoc est ordinandum, quia scilicet quantitas propinquissima est substantiæ, cum substantia ordinanda est. Propter quod etiam quantitatis diffinitiones quamvis concernant materiam, non tamen concernunt hanc vel illam sensibilem, et sunt propter hoc de necessitate mathematicæ scientiæ. Aliorum autem accidentium diffinitiones et passionες concernunt materiam sensibilem et habent plus de accidentalitate, et minus appropinquant ad substantiam. Et cum inter illa plus habet de accidentalitate ad aliquid, ut dictum est, merito præponitur inter illa. Et hoc dico salva pace Boetii, qui aliam causam assignat hujus ordinationis : dicit enim quod quia in ordine discretæ quantitatis est primum et secundum, quæ relationem et comparisonem dicunt, et quia tam in prædicamento substantiæ quam in prædicamento quantitatis resultant genus et species quæ sunt relativa, ideo statim post ista duo ponitur relatio, quamvis qualitas secundum naturam qualitatis sit ante relationem. Quæ ratio non est sufficiens, sicut cuilibet bene consideranti facile patere potest.

rationem ut actu exercitam, *relativum* vero significat eam ut in potentia ad exercendum.

Ordinis ratio hujus prædicamenti.

Damnat Boetium in assignatione causæ ordinis hujus prædicamenti.

CAPUT III.

De diffinitione dicente quid est ad aliquid secundum Platonem.

Ad aliquid autem secundum diffinitionem quam Plato dedit sic diffinitur : Ad aliquid talia dicuntur quæcumque hoc ipsum quod sunt aliorum dicuntur, vel quomodolibet aliter ad aliud¹. Et quod dicat Plato, quod ad aliquid *talia* dicuntur et non dicit hæc vel illa, notat quod ad aliud non refertur substantia sola : quia non est in substantia, ut substantia est, causa relationis, sed substantia cum forma accidentis quæ est causa relationis, refertur ad aliud : et ideo dicit talia et non dicit hæc vel illa. Quod autem dicit *dicuntur*, notat quod diffinitur, ut prædicabile, quod per dici, et non per esse habet diffiniri : et ideo dicit *dicuntur*, et non dicit sunt. Quod autem addit *quæcumque*, notat quod semper in diversitate et pluralitate eorum quæ ad invicem ad convertentiam dicuntur, consistit relatio. Quod autem addit *hoc ipsum quod sunt*, notat ea quæ secundum esse sunt relata ad alia. Secundum esse autem relata sunt ad alia, quæ non habent aliud esse quam relationis sive ad aliquid, sicut pater in nullo genere accidentis habet aliud esse nisi paternitatis, cujus esse totum est ad alterum, et non fundatur super aliquod aliud esse accidentis, sicut æqualis vel similis, quod fundatur vel super unam quantitatem quæ est in pluribus, vel super unam qualitatem quæ est in pluribus, et sicut idem quod præsupponit unam substantiam in qua fundatur. Sed pater, filius, dominus, et servus, et quæcumque ex seipsis non dicunt nisi accidens comparisonis ad aliud, illa secundum hoc quod sunt aliorum dicuntur genitive. Quia genitivus secundum suum nomen dicit id quod est alterius sicut finis et terminus in quo finitur generatio, et sic est ad aliquid alio-

rum, ut patet exprius habitis. Quod autem addit *dicuntur*, dicit propter modum prædicandi quem specialem inter genera habet accidentium.

Quia autem non omnia comparata ad aliud sunt hoc modo aliorum, sed etiam dicuntur secundum alios casus ad aliquid ut secundum dativum, accusativum et ablativum, quæ non sunt adeo vere comparata ad aliud secundum totum esse suum, et tamen aliquo modo sunt ad aliquid, sicut illi, vel ad illud, vel ab illo : ideo necessarium fuit per disjunctivam conjunctionem conjunctam et congregatam esse diffinitionem, per quam quidem orationis notaretur conjunctio, sensus vero disjunctio : et sic notaretur divisio eorum quæ sunt ad aliquid, quæ sunt duorum modorum. Et ideo subjungit *vel quomodolibet aliter ad aliud dicuntur*, hoc est, secundum aliorum casuum habitudinem : et quæ non adeo vere sunt relativa, quod secundum totum esse suum sint ad aliud, sed fundantur in quodam esse quod non est ad aliud, sicut diximus. Hæc autem diffinitio declaratur exemplorum positione et eorum quæ sunt ad aliquid inductione. Eorum enim quæcumque hoc ipsum quod sunt, aliorum vel alterius sunt secundum genitivum casum. Exemplum est, ut majus quod ratione comparisonis quam dicit, secundum id quod est, alterius est : est enim majus minoris vel minore majus, et minus majoris vel majore minus : quia Græci non habent ablativum, sed genitivo utuntur tam pro genitivo quam pro ablativo. Majus igitur secundum id quod est, est alterius sive dicitur aliquo majus. Secundum exemplum est ut duplum, hoc est secundum id quod est alterius dicitur : alicujus enim sicut dimidii, vel subdupli duplum dicitur. Similiter autem secundum totum esse aliorum sunt, quæcumque sunt hujusmodi sive his similia.

At vero secundum secundam partem diffinitionis et hæc ad aliquid sunt, quam-

Quare dixit talia et non hæc vel illa.

Quare dixit dicuntur et non sunt.

Quare dixit quæcumque.

Quare dixit hoc ipsum quod sunt. Quæ sint relativa secundum esse.

Quare dixit vel quomodolibet aliter ad aliud.

¹ *Supple*, dicuntur.

vis non ita vere et ita perfecte sicut alia quæ dicta sunt, dicunturque exempla illorum, ut habitus, affectus, disciplina, positio: hæc enim omnia quæ exemplariter dicta sunt, hoc ipsum quod sunt, secundum ipsam comparisonem aliorum dicuntur, et non dicuntur aliter ad aliud per hoc ipsum quod sunt, quia nomina eorum imposita sunt de tali comparisonem, sed dicuntur secundum alios casus: habitus enim dicitur secundum genitivum casum: dicitur enim alicujus habitus, eo quod dicitur habentis habitus, et habens habitum, habens dicitur secundum accusativum; et disciplina alicujus disciplina est, sed convertentia secundum ablativum casum, dicitur enim disciplina disciplinati disciplina, sed disciplinatum non dicitur disciplinæ disciplinatum, sed dicitur disciplinatum disciplina disciplinatum per ablativum per quem notatur habitudo causæ formalis. Similiter positio alicujus positio est: est enim partium ordinarum positio, et positæ partes sunt positione positæ, quia partes ordinatæ in toto positione sunt ordinatæ: et iterum sit conversio per ablativum, sed et alia similiter relativa se habent.

Concludatur ergo per exempla declarata diffinitio. Ad aliquid ergo sunt quæcumque hoc ipsum quod sunt et quod in eorum nomine importatur, aliorum dicuntur secundum genitivum casum, vel quomodolibet aliter secundum alium casum ad aliud se habent, ut mons magnus, non secundum genitivum, vel dativum, sed secundum accusativum ad alium montem comparatus: magnum enim ad aliud secundum accusativum dicitur, et simile ad aliquid dicitur simile secundum dativum casum, dicitur enim simile simili simile, et æquale æquali æquale, et idem eidem idem, et e converso: et omnia talia quæcumque secundum aliquem casum ad se invicem referuntur, dicuntur ad aliquid secundum similitudinem istorum.

Attendendum autem est in quibus dativus habitudinem unam et eandem dicit cum genitivo, quod in illis in genitivo et

dativo unus modus est in relatione sive eorum quæ sunt ad aliquid, ut pater filio vel filii, et filius patri vel patris. In his tamen posset esse deceptio, quia dictum est quod accubitus et statio et sessio et similia, positiones quædam sunt et ordinatio partium in toto, et dictum est quod positio ad aliquid est, sed ab his sumpta quæ sunt jacere et stare et accumbere, quæ dicuntur accidens inclinatum ad subiectum verbaliter ut actum significatum, positiones non sunt secundum suum nomen, sed denominative sunt dicta verbaliter ab his quæ sunt positiones veræ, ut sessio statio et accubitus. Sedet enim cui inest sessio, ut actus, et accumbit cui inest accubitus ut actus: cui autem inest per id quod inest, recipit denominationem vel nominaliter vel verbaliter vel participialiter, ut sedet, stat, accumbit, sedens, stans, accumbens: et hæc non dicuntur ad aliquid, quia sedens vel qui sedet ad nullum comparatus sedet et similiter est de aliis quæ per eundem modum dicuntur.

Hæc igitur diffinitio est Platonis, eorum quæ sunt ad aliud, quam tamen secundum aliquid calumniatus est Aristoteles, sicut patebit in sequentibus: eo quod secundum eam quædam substantiæ videntur esse ad aliquid, sicut in sequentibus hujus tractatus ostendetur.

CAPUT IV.

De proprio ejus quod est ad aliquid, quod est suscipere contrarietatem.

Sic itaque declarata diffinitione Platonis eorum quæ sunt ad aliquid, manifestandum est hoc prædicamentum per sua propria consequentia ipsum, sive sint communia, non proprie propria sive etiam proprie propria. Dicimus itaque, quod inest contrarietas in relatione, sed non inest his quæ secundum id quod sunt totum et perfectum, sunt aliorum, quæ sola sunt veræ et secundum totum esse ad aliquid: sed est secundum alia

Objectio.

Contrarietas est in relativis secundum dici, et non in relativis secundum esse.

quæ secundum aliquid sui sunt relativa, et secundum aliquid sunt alterius prædicamenti: et per id quod sunt alterius prædicamenti, inest susceptibile esse contrarietatis. Ut autem hoc pateat in exemplis, virtus vitio contrarium est, cum utrumque eorum, tam virtus scilicet quam vitium, aliquo modo ad aliquid est, est enim virtus virtuosus virtus et virtuosus virtute virtuosus: sic enim disciplina est contraria ignorantiae, et scientia inscientiae, cum tam disciplina quam scientia sint ad aliquid, quia disciplina disciplinati est disciplina, et scientia scibilis est scientia, et disciplinatum disciplina est disciplinatum, et scibile scientia scibile.

Hujus autem est id quod diximus ratio, quod nec virtus nec disciplina nec scientia secundum totum esse suum sunt alterius vel ad aliquid: virtus siquidem est habitus in mente consistens secundum suum esse, et sic est in prædicamento qualitatis, et hoc modo suscipit contrarietatem. Addit autem supra rationem habitus relativam comparisonem ad alterum sicut ad actum, in quo perfecta est virtus secundum optimum, et sic est alicujus virtus, ut comparati ad actum per virtutis habitum, et sic proprie est virtuosus vel studiosus virtus, sicut securis secantis vel ædificantis est securis vel instrumentum. Et similiter sicut disciplina potest considerari secundum quod est habitus cognitivus: et hoc est esse suum per quod in prædicamento qualitatis reponitur, et habet ignorantiam contrariam, et non illam quæ est puræ privationis, sed illam quæ est contrariæ dispositionis secundum principia, hoc est, illius qui dispositus et informatus est contrariis principiorum, et ideo ignorat: et erit tunc disciplina habitus disciplinabilis sicut mathematicorum, et ignorantia contraria dispositio ad eamdem. Scientia autem est habitus conclusionis, et similiter considerata ut habitus intellectus est in prædicamento qualitatis, et sic suscipit contrarium et necessario est necessaria

dispositio circa eamdem. Utrumque autem horum supra esse talis habitus intellectus addit esse virtutis intellectivæ, quæ potens efficitur quis ad actum intellectus: et sic est relativum, quia sic scientia est scientis potentia ad scibile, et sic est disciplina disciplinati virtus ad disciplinam perceptibile, et quoad hoc esse non habet contrarium.

Ex hoc patet quod non est simile de albo quod quidam dicunt et de albedine, quod ita possit dici, quod albedo sit albi albedo, et album albedine album, et sic posset dici relative: ex hoc enim quod aliquid sit alicujus ad hoc quod sit relativum, oportet quod ipsius sit ut perfecti vel instrumenti ad alterum, et quod sit ab ipso ut instrumentum vel organum. Sic autem non est albedo albi, sed est albi ut formativum, nec perficit ad actum qui sit ejus quod est album, sed agit in ipso proprium albedinis actum, qui nullo modo est actus ejus quod est album: albedinis enim actus est disgregare visum, et ille actus non est albi, hoc est, ejus quod est album. Sic autem non est de virtute, et disciplina, et scientia, quæ ut virtutes sunt electivæ vel intellectivæ, organa vel instrumenta quædam sunt ad actum rationis vel electivæ voluntatis, et ideo supra esse habitus addunt rationem relationis. Et sic est de affectu ad affectibile: quia affectus dicit instrumentaliter expediens voluntatem ad hoc quod inclinetur ad volitum et inhæreat illi, ideo affectus est affecti ad affectibile affectus, et habet modum ejus quod est ad aliquid, quamvis non secundum totum esse suum sit ad aliquid.

Sic ergo relativa secundum modum relativa existentia, non secundum veritatem sui esse, suscipiunt contrarietatem: sed hoc proprium nec soli convenit nec omni. Soli quidem non convenit, quia convenit quantitati; non omni autem convenit, quia non convenit relativis quæ secundum esse et secundum veritatem et non secundum solum modum sunt ad aliquid: duplo enim sive duplici, quod

Nota.

Habere contrarium non est proprium relativorum.

secundum veritatem est relativum, et similiter triplici et subduplici et hujusmodi nihil est contrarium, neque alicui talium quæ secundum totum id quod sunt, ad aliquid sunt, sicut pater filius, frater soror, dominus servus, et alia his similia. Sic ergo neque omni nec soli convenit ista proprietas, sed convenit quibusdam quæ secundum modum solum sunt ad aliquid.

CAPUT V.

De proprio relativorum quod est suscipere magis et minus.

Alia autem similis huic proprietas nec soli nec omni conveniens proprietas est, quod videntur relativa et magis et minus suscipere, quod inductione probatur et exemplorum positione. Simile enim et magis et minus dicitur: unus enim magis et minus similis est alteri cui similis est et ad quem dicitur. Similiter autem et inæquale magis et minus dicitur. Quamvis enim æquale sit uno modo tantum secundum quod alteri suppositum nec excedit nec exceditur, propter quod æquale secundum veritatem non suscipit magis et minus, tamen inæquale magis vel minus est secundum quod plus vel minus recedit ab æqualitate. Sed simile et dissimile utrumque recipit, scilicet magis et minus, sicut album et nigrum, justum et injustum. Sed non sic rectum et curvum, si vere et proprie sumatur rectum, ut diffinit Plato, cujus medium ab extremis non exit: hoc enim significat ut in termino sicut et æquale: sed contraria illorum suscipiunt magis et minus secundum recessum ab illo quod significat rem suam ut in termino. Simile ergo et inæquale, ut dictum est, magis et minus suscipiunt, cum tamen utrumque sit relativum secundum modum et non secundum esse totum. Simile enim ponit unam qualitatem subjectam similitudini, quæ non est

ad aliquid, et æquale ponit unam quantitatem subjectam æqualitati, quæ non est ad aliquid: et per oppositum dissimile et inæquale diversas supponunt qualitates et quantitates, cum sint relativa secundum modum. Simile enim dicitur alicui simile et ad alterum, æquale autem alicui æquale ad aliquid.

Hoc autem proprium non omnibus relativis convenit. Non enim relativa suscipiunt magis et minus, nisi ea sola quæ secundum modum et non secundum totum esse sunt relativa. Unde non omnia relativa secundum unam similitudinem suscipiunt magis et minus, ut duplex, subduplex: nec aliquid talium relativorum quæ secundum veritatem et modum simul sunt reliqua.

Hoc autem proprium causatur ex præcedente, quia minus suscipere est plus habere de contrario, magis vero suscipere est minus habere de contrario¹. Multa autem accidunt relativis quæ secundum solum modum sunt relativa, quæ non accidunt eis quæ secundum veritatem et modum sunt relativa, propter hoc quod inest eis etiam aliquid quod est alterius prædicamenti, quod non inest aliis quæ secundum totum id quod sunt, relativa sunt, sicut ista duo consequentia de quibus jam pertractatum sunt est. Et similiter quod quædam eorum relativa intrinseca, et quædam extrinseca. Dico autem relativa intrinseca quæ intra se claudunt per significata sua ea ad quæ referuntur, quæ dicuntur sua correlativa, sicut cum dicitur, isti sunt similes, hoc est, iste illi, et ille isti, vel isti sunt æquales: quod non est invenire in his quæ vere et secundum esse et secundum modum relativa sunt, sicut pater et filius, dominus et servus, causa et causatum, principium et principiatum, et alia hujusmodi: non enim dicitur, isti sunt patres, ita quod iste illius et ille istius, et ista sunt dupla, ita quod hoc ad illud et illud ad istud.

Objiciunt tamen quidam contra ea quæ Objectio.

¹ Hoc idem colligitur in 4 Topicorum, cap. 9.

dicta sunt de contrarietate, dicentes quod Aristoteles dicit, quod motus secundum accidens est in omnibus prædicamentis : ergo motus secundum accidens est etiam in ad aliquid : et ubi est motus, est aliquo modo contrarium : ergo quæ sunt ad aliquid secundum veritatem, etiam aliquo modo suscipiunt contrarium. Ad quod dicendum est quod quamvis motus secundum accidens sit in omnibus, tamen non est uno modo in omnibus. In ad aliquid ergo est motus, ut dicit Aristoteles¹, quia per motum inducitur, ut pater per generationem et hujusmodi, sicut per motum ad formam alii conformem.

Solutio.

Est autem attendendum quod hæc duo propria, suscipere contrarium, et suscipere magis et minus, ut in pluribus se concomitantur, quia suscipere magis et minus, ut dictum est, causatur ex hoc quod est plus vel minus habere de contrario. Unde contingit quod quamvis oppositio relativa non sit oppositio contrarietatis, nec e converso, quod contraria nunquam possunt simul esse relative opposita (quod ex hoc patet, quia contraria nata sunt fieri circa idem, relative autem opposita circa diversa : et contraria non possunt esse in eodem simul actu, relative autem opposita possunt, dummodo respectus fiat ad diversa : est enim idem pater et filius respectu diversorum) tamen relative opposita secundum modum et non secundum esse et veritatem, secundum id quod non sunt relativa, possunt habere contraria et suscipere magis et minus, quia non habent unam simplicem oppositionem, sicut contraria : sed sunt duo, et ratione unius suscipiunt contraria magis et minus, ratione autem alterius non.

Adhuc autem notandum quod inæquale recipit magis et minus, cum tamen quantitas supra quam fundatur ad aliquid, magis et minus non suscipiat : et hoc ideo quia hoc modo quo ad aliquid fundatur supra quantitatem, est magis et minus in quantitate, sicut in quantitate

quæ est numerus, est major et minor, ita inæqualior est quæ in pluribus partibus mensuræ quantitatis ab æquali recedit, et ideo inæquale hoc modo dicitur magis et minus inæquale².

Si autem aliquis sic arguat, ubi est magis et minus, possibilis est motus ; sed in ad aliquid non est motus, ergo etiam in ad aliquid non est magis et minus. Jam autem ad hoc satis responsum est : quia in his quæ sunt vere ad aliquid, non est motus, nisi sicut in his quæ per motum inducuntur, et non sic quod termini motus sint ad aliquid. In his autem quæ sunt ad aliquid secundum solum modum, potest esse motus, non secundum quod sunt ad aliquid, sed secundum quod sunt in genere qualitatis, ut dictum est : in talibus autem ad aliquid aliquando recipit magis et minus secundum genus, et non secundum speciem, quia inæquale est magis et minus : duplum autem et triplum non dicuntur secundum magis et minus, et hoc est ideo quia certa est dispositio in specie quæ non est in genere : non enim dicitur magis et minus duplum, quia certa mensura ponitur in specie quæ non ponebatur in genere inæqualitatis : certa enim mensura est dupli vel subtripli quæ non potest esse magis et minus, incerta autem importatur per inæquale, cui addi potest et minui. Hoc est igitur quod circa ista duo propria est notandum.

Objectio.

Solutio.

CAPUT VI.

De proprio relativorum quod est dici ad convertentiam.

Proprie autem proprium relativorum quod omni et soli et semper convenit ei quod est ad aliquid, sive secundum modum solum, sive secundum modum et veritatem sit ad aliquid, est ad convertentiam dici. Sed convertentia et convertibilitas et conversio in hoc differunt, quod

Quid convertentia.

¹ ARISTOTELES, In 5 Physic. tex. com. 10.

² Et hæc est opinio et explicatio Boetii.

Quid con-
vertibilitas.

Quid con-
versio.

convertentia dicitur eorum quæ ad invicem referuntur per habitudinem, ut sicut primum refertur ad secundum, ita secundum refertur ad primum sub eodem casu vel diverso, sicut in ante habitis dictum est. Convertibilitas autem proprii et speciei cujus est proprium est, quod sicut unum sequitur ad alterum, ita sequetur alterum ad primum, ut utrumque sit antecedens et consequens ad alterum. Conversio autem in transpositione subjecti in prædicatum, et e converso, sub eadem qualitate, et quantitate, vel diversis.

Dici autem ad convertentiam convenit his quæ sunt ad aliquid secundum veritatem vel secundum modum tantum: quod convenit omni soli et semper, etiamsi non æqualiter sint ad aliquid, sed unum per se referatur ad aliquid, et aliud non per se sed mediante primo referatur ad primum: sicut scientia ad scibile per se refertur, scibile autem ad scientiam non refertur nisi mediante scientia. Hoc autem inferius declarabitur.

Declaratur autem per exempla et inductionem, quod ad aliquid ad convertentiam dicuntur, et primum in his quæ secundum veritatem sunt ad aliquid: dicitur enim servus domini servus, et dominus servi dominus, et duplum dimidii duplum, et e converso dimidium dupli dimidium: et hoc est secundum casum genitivum qui maxime præpositus est relativis. Quædam etiam ad convertentiam dicuntur secundum ablativum, ut majus minore majus, et minus majore minus. Similiter autem est in omnibus aliis quæ quocumque modo sunt ad aliquid: omnia enim dicuntur ad convertentiam, quamvis diverso casu referantur in relatione ad invicem secundum figuram locutionis, ut diximus, ut disciplina dicitur disciplinati disciplina secundum genitivum: sed e converso oportet mutare casum, ut dicatur disciplinatum disciplina secundum ablativum: disciplina enim refertur ad disciplinatum in habitudine genitivi, disciplinatum autem ad disciplinam in habitudine ablati-

Casus genitivus maxime præpositus est relativis.

vi. Et similiter sensus dicitur sensati sensus: e converso autem secundum ablativum dicitur sensatum sensu sensatum, et scientia scibilis scientia, quia scibile non dependet per se ad scientiam nisi in quantum de ipso est scientia, propterea non refertur ad scientiam nisi mediante scientia, ut dicatur scibile scientia scibile. Et similiter se habet sensatum ad sensum, et in aliis talibus est simile. In relativis enim sic est, quod quandoque unum dependet ad aliud simpliciter, et alterum non secundum seipsum dependeat ad illud, nisi secundum quod stat sub forma primi: eo quod ratio non est æqualiter in utroque extremorum, sed in uno est secundum esse, et in alio non est nisi secundum rationem secundum quam primum refertur ad ipsum, ut dicitur scientia scibilis scientia, et scibile non dicitur scientiæ scibile, sed dicitur scibile scientia scibile: quæ propter diversam habitudinem necesse est mutare genitivum in ablativum. Et similiter sensus sensibilis sensus dicitur, sensibile autem e converso dicitur sensu sensibile.

Quod autem nunquam sub recto ad rectum sit convertentia, ratio est, quia rectus ad rectum non ponit transitum si-
ve diversitatem quam semper exigunt relativa, sed rectus ad obliquum notat diversitatem. Si enim sic diceretur, scientia est scibile, falsa esset locutio, et e converso. Mutationis etiam casuum causa est multitudo habitudinum in casibus diversis assignatarum. Cum enim dicitur, scientia scibilis scientia, notatur quod scientia est scibilis ut subjecti vel objecti. Cum autem convertentia fit, ut dicatur, scibile scientia est scibile ut forma quæ ponitur circa ipsum, vel verius forma quæ a scibili causatur in sciente: quia scibile secundum formam efficitur in intellectu scientis.

Si quis autem objiciat, quod tales modos constructionum considerare habet grammaticus, et ad logicum non pertinet, Dicendum quod secundum quod hujusmodi habitudines ex diversa fiunt con-

Quare non sit convertentia sub recto casu in relativis.

Objectio.

Solutio.

structione, considerate eas grammaticus, secundum autem quod voces in hoc significant diversas rerum prædicationes et prædicabilium modos, eas habet considerare logicus. Sic igitur ad convertentiam dicuntur ea quæ sunt ad aliquid.

Est tamen in his aliquando in figura vocis impedimentum, quod aliquando removetur convertentia secundum dictionem : unde aliquoties videbitur esse non verum, quod relativa secundum convertentiam dicantur, nisi convenienter secundum nominis figuram et casum assignetur ad id ad quod dicitur secundum nomen et casum. Nisi ergo peccet is qui assignat, ita quod non referat ad hoc ad quod dicitur secundum nomen et casum, tunc videbitur converti, sicut manifestum est in ala, quæ quia organum volandi dicit ipso nomine, patet quod alterius est quod utitur ea ad volandum et non est absolute dicta : quia si esset absolute, etiam abscissa adhuc esset ala, quod falsum est. Quia igitur ala non sua sed alterius est, nec sibi sed alteri ala est, si assignetur quod si avis ala, peccatum est in assignatione, et ideo non convertitur : quia prima assignatio non fuit conveniens, quando dicebatur ala avis ala : et ideo non convertitur, ut dicatur, avis alæ avis. Non enim in eo quod avis est, dicitur alæ avis, sed in eo quod alata est : multorum enim etiam animalium aliorum alæ sunt, quæ tamen non sunt aves, nec in genere avium continentur. Propter quod si convenienter secundum nomen et casum assignetur ala ad id cuius est, statim convertitur, ut si ala alati ala dicatur : tunc enim convertitur, ut dicatur secundum ablativum casum, alatum ala alatum.

Unde etiam in talibus in quibus nomina non sunt posita, aliqua necesse est fingere nomina secundum convenientem assignationem, ut in remo patet, quod quia instrumentum dicit id quod alterius est vel alteri est. Si igitur sic assignetur, ut dicatur remus navis remus, non erit secundum rem et nomen et casum convenienti assignatio : neque enim remus di-

citur navis in eo quod navis : sunt enim naves quarum remi non sunt, sicut magnæ naves quas lintres vocant quæ malis moventur et velis, et remis impelli non possunt : et ideo quia non conveniens fuit assignatio, non convertitur, ut dicatur, navis remi navis. Sed forte convenienter erit facta assignatio, si sic dicendo assignetur, remus remitæ rei remus, aut quomodolibet aliter secundum convenientem vocis assignationem dictum sit. ut si remitæ non placet, dicatur rematæ : ad placitum enim fingentis nomina talis fit assignatio, nomen enim in talibus non est positum, sed convertitur si nomen secundum figuram dictionis et secundum convenientem casum assignetur : sicut enim remus remiti remus est, ita remitum remo remitum est. Similiter autem est in aliis, quæ hoc ipsum quod sunt, aliorum sunt, et non absoluta sunt hoc quod sunt, nec sibi in se habent hoc quod sunt : in talibus enim omnibus convertentia fit si convenienter assignetur, ut caput, quod quia membrum et organum est, non sibi sed alteri et alterius est : ideo caput capitati est et non est caput animalis caput, quia non in eo quod aliquid animal est, caput est : multa enim animalia sunt capita non habentia, sicut omnia genera ostreorum conchiliorum, ut purpuræ, murices, et alia multa. Sic autem fortasse facilius sumitur convertentia, ut quando nomina non sunt posita, vel formetur ab illis quibus nomina posita sunt, vel fingatur et figuretur ab his quæ convertuntur, sicut patet in his quæ dicta sunt, sicut formatum est ab anima animatum et a remo remitum.

Ex his igitur universaliter concluditur, quod omnia quæ dicuntur ad aliquid, si convenienter secundum figuram appellationis et casum assignentur, ad convertentiam dicuntur : nam si ad quodcumque assignentur ad quod non dicuntur, et non assignentur ad id ad quod dicuntur, non fit convertentia. Quod sic probatur Prima ratio. per locum a majori : quia etiam in his quæ indubitanter convertibilia dicuntur, et

quibus nomina posita sunt secundum quæ fit convertentia, non fit convertentia nisi ad eadem quæ sunt, sub convenienti referantur assignatione, ut si assignentur ad ea quæ extrinseca sunt et accidunt his ad quæ sunt per se illa relata, et non assignentur ad ea ad quæ sunt referenda secundum hoc quod sunt aliorum, ut patet. Si enim servus ad hoc quod ad aliquid est indubitanter, si non referatur ad dominum ad quem dicitur et cuius est secundum hoc quod ad aliquid est, sed quia accidit domino hominem esse, referatur ad hominem, ut sic dicatur, servus hominis servus, vel dicatur, servus bipedis servus, vel alicujus talium quod accidit domino ad quæ non per se refertur secundum dependentiam quam important in nomine, non fit convertentia, eo quod ad hoc non erat conveniens assignatio: multi enim sunt homines et bipedalia non habentia servum.

Secunda ratio.

Amplius si id quod est ad aliquid indubitanter, convenienter assignetur ad id ad quod est et ad quod dicitur, omnibus aliis circumscriptis et remotis quæ accidunt illi, relicto illo solummodo ad quod secundum convertentiam assignari habet, semper ad ipsum dicetur secundum convertentiam, ut si servus ad dominum dicatur, omnibus aliis circumscriptis quæ accidunt domino ad quem dicitur servus, ut circumscribantur ab eo esse bipedem, vel scientem, vel disciplinæ perceptibilem, vel hominem, vel animal, relinquatur autem hoc solum quod dominus est, tunc adhuc secundum convertentiam dicetur, servus enim domini servus est. Similiter e contra si servus assignetur ad aliquid ad quod non convenienter dicitur secundum quod servus est, omnibus aliis circumscriptis vel remotis, quæ illi accidunt ad quod non convenienter assignatus est, et solum illud remanere ponatur ad quod non convenienter relatus est, relinquatur quod non dicitur ad illud. Verbi gratia: assignetur enim servus hominis servus, et ala avis ala, et circumscribatur ab eo esse dominum, patet

quod jam statim servus ad hominem non dicitur: cum enim dominus non sit, sequitur servum non esse, quia relativa posita se ponunt, et precepta se perimunt, ut in sequentibus erit manifestum. Similiter est de ave, hoc non tribuatur alæ, sed alatum esse, et sic ala est avis ut alata est et non avis. Et hoc patet per antedicta: si enim avi assignetur, tunc jam amplius non erit ala ad aliquid sive alicujus ala, nisi dicatur alati ala, et alatum ala alatum: cum enim ponitur quod nihil est alatum, sequitur quod ala nihil erit, quia hoc erit ala alterius et non sui ipsius.

Ex dictis igitur concluditur, quod id quod est ad aliquid, oportet convenienter assignare ad id quod est et non ad aliud: et sic si utrique est nomen positum, facilis erit assignatio secundum convertentiam: si autem non sit nomen utrique positum relativorum, forte necessarium erit nomina fingere si ad convertentiam dici debeant relativa. Si autem sic secundum figuram appellationis et casus convenienter ad invicem reddantur sive referantur, tunc manifestum est quod omnia relativa conversim, hoc est, secundum convertentiam dicuntur ad invicem.

CAPUT VII.

De proprio relativorum quod est simul esse natura.

Ex his autem quæ dicta sunt, quod scilicet relativa ad convertentiam dicuntur, sequitur aliud proprium relativorum, quod est quod relativa sive ad aliquid videntur simul esse natura. Quod autem secundum convertentiam dicuntur, et quod simul sunt natura, differunt in hoc, quod convertentia est in hoc secundum mutuam relationem eorum ad invicem et appellatione et casu: sed simul sunt natura in hoc, quod secundum quod relata sunt, in esse et non esse, sive in ortu et occasu, ut dicit Avicenna, simul sunt, ita quod posito uno in esse secundum quod

relativum est, et positum est aliud secundum quod refertur ad illud : et destructo uno secundum quod relativum est, destruitur et aliud secundum relationem secundum quam refertur ad illud. Et in aliis pluribus hoc verum est, quia simul sunt natura secundum dictum modum : et dicitur quod posito uno ponitur et reliquum, et destructo uno destruitur reliquum. Cum enim sit duplum, sequitur quod sit dimidium, et e converso : et cum sit servus ut servus, sequitur quod sit dominus secundum quod dominus, et e converso cum dominus ut dominus est, sequitur quod sit servus ut servus. Similiter autem est in aliis : secundum hoc enim quod relativa sunt, simul se auferunt ab invicem : quia sicut posita se ponunt, sic ablata se auferunt, ut patet inductione et exemplo : cum enim sit duplum, sequitur quod sit dimidium, et cum non sit duplum, sequitur quod non sit dimidium, et e converso. Similiter autem est in omnibus aliis quaecumque talia sunt, quod secundum veritatem et secundum id quod sunt, aliorum sunt.

Et non in omnibus hoc verum esse videtur. In quibusdam enim quæ modum habent relativorum, hoc verum esse non videtur, quod sic simul sint natura, quod posita se ponant et destructa se perimant. Instantia enim esse videtur : quia cum scibile sit, non est scientia : et si sit relativum scibile ad scientiam, videtur tamen scibile non simul natura cum scientia esse, sed natura scibile prius est quam scientia : cujus probatio est, quia nos ut in pluribus non accipimus scientias de rebus, nisi rebus jam subsistentibus : eo quod non possumus reales scientias accipere, nisi ex principiis rerum intellectu acceptis, et sic oportet res scibiles prius esse, quam nostra scientia de rebus. Dico autem in pluribus sic esse : quia si aliqua scientia non est de rebus quæ extra nos sunt, sed de rebus quæ sunt a nobis, in his pro certo oportet quod scientia præcedat scibile, sicut est in ethicis, ad quorum essentiam præcedit scire et velle.

Hoc in realibus scientiis generaliter verum est, quod scibile secundum hoc quod est, videtur præcedere nostram scientiam quæ est de scibili ipso. In paucis ergo vel forte nullis potest aliquis recipere simul cum scibile esse scientiam. In paucis autem dico propter moralia : in nullis autem, quod etiam in illis aliquo modo scibile ut conceptum, quamvis non ut in esse positum, est ante scientiam.

Amplius autem hoc idem probatur alio modo : quia a scibili ad scientiam non convertitur consequentia : scibile autem sublatum simul aufert scientiam : nam si scibile non sit, scientia non est, eo quod nulla scientia est quæ non sit de aliquo scibili : si vero e converso scientia non sit, nihil prohibet adhuc scibile esse : ut enim dicit Boetius, multa sunt scibilia quorum scientiæ non sunt inventæ, sicut potest intelligi in circuli quadratura, quod etsi scibile sit, scientia tamen de ea nondum inventa est.

Amplius hoc idem probatur a minori arguendo sic : minus videtur quod animali sublato auferatur scientia, quam quod scibili sublato auferatur scientia : ergo multo magis aufertur ablato scibili : omni enim animali sublato non potest esse scientia : sed posito quod nullum sit animal et nulla sit scientia, adhuc contingit plurima esse quæ sunt de numero scibilium.

Similiter autem his habent se relativa quæ sunt circa sensum et sensibile quod ad sensum refertur. Sensibile enim prius videtur natura esse quam sensus secundum actum factus : quia de hoc sensu loquimur et non de eo qui est potentia sentientis : sensibile enim objectum agens in sensum, prius est sensu et prius secundum naturam quam sensus, et ideo sensibile interemptum simul interimit secundum actum sensum secundum actum factum. Sensus autem secundum actum factus interemptus, sensibile non interimit. Cujus causa est, quia sensus secundum actum factus non est nisi circa corpus quod sensu percipitur, et sensus secun-

dum actum facti in corpore aliquo sensibili sunt quidem per qualitates sensibiles quæ sensum faciunt secundum actum. Cum ergo corpus sensibile nullum sit, necesse est quod nullus sensus sit secundum actum factus : perempto ergo sensibili perimitur sensus secundum actum factus : ergo sensibile peremptum simul secum perimit sensum. Sensus vero peremptus non necessario perimit sensibile, quia nullo sensu secundum actum existente, multa adhuc sensibilia sunt.

Et hoc patet iterum a minori arguendo : quia minus videtur quod animali perempto remaneat sensibile non peremptum, quam quod perempto sensu sensibile perimatur : animali autem perempto omnis sensus perimitur : sensibile autem adhuc est et permanet : multa enim adhuc remanent corpora calida et dulcia et amara et omnia alia quæ sunt secundum qualitates sensibiles disposita : quæ omnia sunt sensibilia.

Sensatum
pro habente
sensum.

Amplius ad hoc idem facit quod sensus fit cum sensato sive cum eo quod habet sensum, hoc enim sensatum dicimus : simul enim fit animal cum sensu, quia propter sensum dicitur et est animal, ut dicit Avicenna. Sensibile autem ante est per naturam quam esset animal vel sensus, quia ex sensibilibus generatur animal et sensus : ignis enim et aqua et huiusmodi elementa ex quibus constat materialiter secundum naturam sunt antequam sit animal. Ergo sensibile videtur esse prius quam sensus.

Removet
dubia.

Attendendum autem quod omnia relativa, sicut dictum est, sunt simul natura secundum quod sunt relativa, quamvis non sint simul secundum quod simpliciter sunt. Sunt enim relativa ea quæ sunt prius et posterius, quæ quidem secundum esse suum nunquam possunt simul esse, tamen prius in ratione prioris simul est cum eo quod eo est posterius in ratione posterioris, et hoc modo posita se ponunt et perempta se perimunt.

Hoc autem quod de scibili et scientia dictum est et de sensibili et sensu, sic in-

telligendum est quod scibile quidem et sensibile possunt accipi secundum hoc quod stant in esse substantiali, vel secundum hoc quod stant sub forma scientiæ et sensus : et hoc est dicere quod possunt accipi materialiter, vel formaliter. Si accipiuntur materialiter, tunc scibile præcedit scientiam, et sensibile sensum, sicut in ante habitis dictum est, quia scibile est causa scientiæ et sensibile causa est sensus secundum actum facti. Si autem accipiuntur hæc formaliter secundum quod scibile quidem stat sub forma scientiæ, sensibile autem sub forma sensus, sic sunt simul natura, et hoc solo modo sunt correlativa et non aliter. Et similiter est de causa et causato, et principio et principio, et multis aliis.

Attendendum etiam est, quod natura (cum dicitur quod relativa sunt simul natura) non supponit nisi formam relationis : unde simul sunt natura, quæ simul sunt secundum formam sive secundum naturam relationis : quia ad naturam eorum quæ sunt relata ad invicem, non sunt simul, et secundum naturam illam aliquando unum est prius, et alterum posterius, ut dictum est de causa et causato, et principio et principio, et patre et filio, et præcipue in hoc quod est prius et in hoc quod est posterius.

Quid per
naturam in-
telligendum.

Adhuc autem scias, quod hoc argumentum non valet : scibile dicitur secundum potentiam : potentia refertur ad actum, ut dicit Aristoteles in decimo *primæ philosophiæ* : ergo scibile refertur ad scientiam secundum actum : quia multa sunt relativa in genere, quæ non sunt relativa in specie, ut patet in scientia quæ refertur, et grammatica quæ non est relata.

CAPUT VIII.

De disputatione contra diffinitionem Platonis inductam et correctionem ejus dicti.

Habet autem quæstionem sive dubitationem, utrum secundum superius indu-

ctam Platonis diffinitionem nulla substantia ad aliquid dicatur, quemadmodum videtur ex substantiæ ratione quæ est ens per se subsistens : et quod est per se subsistens, est absolutum, et sibi apud seipsum et esse suum non est ex hoc quod sit ad alterum. Sic ergo videtur quod nulla sit ad aliquid, sive sit prima substantia sive secunda : sive significetur substantia de toto sive de parte, suo nomine semper est ens per seipsum et non est alteri.

Si autem hoc conceditur esse verum, tunc adhuc remanet ad oppositum disputatio secundum superius inductam diffinitionem, quæ dicit ad aliquid esse, quæcumque hoc ipsum quod sunt, aliorum dicuntur : quia si hæc diffinitio est bene assignata, substantia videtur ad aliquid esse secundum quasdam substantias de parte et non de toto significantes. Cujus probatio est, quia in primis substantiis verum est quod non dicuntur ad aliquid, sive de toto sive de partibus significetur primarum substantiarum : aliquis enim homo non dicitur alicujus aliquis homo, cum tamen per genitivum maxime dicantur ad aliquid in his quæ sunt relativa¹ : neque aliquis bos alicujus aliquis bos, quia homo et bos rationem substantiæ important in nominibus suis, et nihil additum dicunt substantiæ per quod ad aliquid referantur : et ideo etiam non grammatice dicitur, alicujus aliquis bos, nec alicujus aliquis homo : quia genitivus in talibus nullam habet notare habitudinem secundum quam fiat constructio. Similiter autem est etiam in partibus quæ sunt ut primæ substantiæ partes : quædam enim manus non dicitur alicujus quædam manus, sed simpliciter dicitur alicujus manus. Et illius causa est, quia quamvis dicat substantiam quæ est pars alicujus totius, et in nomine manus per rationem manus ut est organum intellectus et organum organorum, importetur comparatio ad motorem manus, per quod efficitur motor, ita quod non absoluta sit a rela-

tione, tamen per hoc quod dicitur quædam manus, fit singularis manus : et est idem quædam manus, quod hæc manus demonstrata, et demonstratione determinatur ad hoc quod sub sensu est, quod secundum quod sub sensu est, non refertur ad alterum : et ideo nihil est dictu, alicujus quædam manus : et hæc est vera causa. Nec est curandum de hoc quod alii dicunt in loco isto.

Per eandem etiam rationem quoddam caput non dicitur alicujus quoddam caput, quia quamvis caput sit dicens substantiam sub comparisone ad motorem cujus est caput, cum tamen refertur ad hoc singulare per hoc quod dicitur quoddam caput, quod idem est quod hoc caput, non dicitur nisi sub accidentibus quibus demonstratur : et per hoc non dicitur ad aliquid, quia comparatio quam dicit in nomine, non est demonstrabile accidens : et ideo non dicitur alicujus quoddam caput, sed dicitur alicujus caput sine determinatione ad hoc singulare propter comparisonem quam importat nomen, quando absque determinatione ponitur ad singulare : tunc enim est nomen organi sive organicæ partis quæ semper secundum rationem sui nominis refertur ad aliquid cujus est organum : talia enim quæ talem in nomine important comparisonem dicuntur ad aliquid, ut dixit Plato.

Similiter autem manifestum est in secundis substantiis quæ de toto significant, quod non dicuntur ad aliquid : et hoc patet inducendo in pluribus, ut homo non dicitur secundum nomen alicujus homo : quia homo absolute nominat substantiam, et per rationem nominis nullam addit supra substantiam comparisonem quæ in nomine significetur. Et per eandem rationem non dicitur bos alicujus bos sub nomine bovis, vel lignum alicujus lignum sub nomine ligni, sed hoc si alicujus dicitur, erit sub alio nomine, comparisonem ad aliquid in modo signifi-

¹ Et ideo supra, in cap. 6, dicit quod geniti-

vus est maxime præpositus relativis.

candi importante, ut si dicatur possessio, quia possessio importat ad possessorem comparisonem, dicitur enim possessor possessionis possessor, et possessio possessoris possessio. In his igitur substantiis manifestum est quoniam sub nominibus primæ et secundæ substantiæ non sunt ad aliquid.

In aliquibus autem secundis substantiis de parte organica et non de toto significantibus habet aliquam dubitationem propter hoc quod nomen partis organicæ non dicit substantiam nisi stantem sub comparisonem, quæ quia importatur in nomine, necesse est quod semper dicatur ad aliquid, quamvis secundum esse suum quod est substantiale, scilicet esse ex carnibus et ossibus non sint ad aliquid : talia ergo dicuntur ad aliquid et non sunt ad aliquid secundum id quod sunt sive secundum esse substantiale a quo imponitur nomen. Sic ergo caput dicitur alicujus caput, et manus alicujus manus, et singula nomina partium organicarum sunt hujusmodi secundum dici relata ad aliquid et non secundum esse : propter quod hoc nomina partium organicarum secundæ substantiæ fortase ad aliquid esse alicui videbitur.

Videtur enim fortase alicui quod sicut est in dici per nomen, ita sit secundum esse, quod tamen non est verum ut patebit inferius : cum hoc fuerit causa deceptionis Platonis, qui omnia talia dicebat esse ad aliquid propter modum eorum quæ sunt ad aliquid quæ important in dictione. Si ergo aliquis concedat quod diffinitio eorum quæ sunt ad aliquid, sufficienter est assignata, ita quod convertibilis sit cum his quæ sunt ad aliquid, aut nimis difficile aut impossibile est solvere quin secundum illam diffinitionem aliqua substantia sit ad aliquid. Si enim quæcumque ad aliquid dicuntur secundum nomen, et ad aliquid sunt secundum esse et veritatem, ut dixit Plato, impossibile est evadere quin pes, manus, et caput (quæ sunt secundæ substantiæ) sint ad aliquid, et præcipue si concedatur quod est

idem dici ad aliquid et esse ad aliquid. Si autem dicatur quod dici ad aliquid secundum nomen connotans relationem, non sit esse ad aliquid secundum veritatem, adhuc difficile erit solvere vel evadere quin aliquæ secundæ substantiæ sint ad aliquid : quia nomen manus et nomen capitis et nomen pedis et hujusmodi, quamvis materialiter dicant substantias tanquam id cui imponitur nomen, tamen formaliter quantum ad proprietatem a qua imponitur nomen, dicunt id quod refertur ad aliud, quia dicunt id quod dicunt per modum organi et officialis membri ad actum aliquem : tale autem nomen dicit relationem ad aliquid, scilicet ad motorem cujus est tale organum. Boetius tamen et Alexander dicere videntur quod cum dicitur, aut nimis difficile, aut impossibile est solvere, quod unum dicitur ad alterius expressionem : ac si diceretur, nimis difficile est et, ut expressius dicatur, impossibile est solvere.

Si autem dicatur quod inducta diffinitio non sufficienter sive convertibiliter est assignata, sed sit corrigenda, quia sunt ad aliquid, quibus hoc ipsum esse est ad aliquid quodammodo se habere et non solum dici, tunc fortase aliquid dicitur. Et dici potest contra illa, scilicet quod substantiæ secundæ sicut substantiæ non sunt ad aliquid nisi secundum modum quemdam qui est in dictione : quia tunc ista nomina, pes, manus, et caput, partes substantiæ principaliter significant, et substantia non est composita nisi ex substantiis, et secundario per modum significandi connotant cum principali significatione id quod dicitur ad aliquid : et hoc quidem est verum. Ea autem quæ sunt ad aliquid, in principali significatione dicunt id quod suum principale esse est ad aliquid, et esse suum habet ab eo ad quod est, et non a seipso, nec in seipso, sicut pater, et filius, et dimidium, et hujusmodi.

Hæc autem diffinitio differt ab alia quæ præinducta est : quia prior diffinitio sequitur omnia relativa, sive secundum

Alia diffinitio eorum quæ sunt ad aliquid, et est Aristotelis.

veritatem sint aliquid, sive secundum modum solum : sed non propter hoc inest omnibus relativis, quod hoc ipsum quod sunt secundum totum suum esse aliorum dicantur : hoc enim non omnibus convenit relativis : quædam enim connotant cum principali significatione modum relativorum, et non secundum veritatem. Hoc Plato videtur ignorare.

Et sic caput et manus connotant id quod dicitur ad aliquid : principali autem significatione dicunt substantiam. Et hæc est vera solutio difficultatis inductæ : quia sic reducit nomen relationis ad rem quæ est una de rebus primis vel de primis generibus rerum, quæ significare contingit per unam de primis vocibus prædicabilem.

CAPUT IX.

De proprio verorum relativorum quod est si quis noverit unum eorum diffinite, et reliquum noscet diffinite.

Ex his autem potest haberi, quod ex quo eorum quæ sunt vere ad aliquid, esse et quidditas est ad aliquid, quod si quis diffinite, hoc est, determinate per veram diffinitionem, novit unum eorum quæ sunt ad aliquid, sequitur quod id ad quod est et ad quod dicitur, per veram diffinitionem sciturus est : et hoc est unum relativum diffiniri non quidem per reliquum, sed diffiniri ad reliquum : nec intellectus quidditatis sive diffinitionis ejus stat ut determinatum nisi determinari significetur ad alterum, sicut cum dico, pater filii pater, et filius patris filius. Palam ergo hoc est quod dictum est. Si enim novit aliquis diffinite id quod ad aliquid est secundum veritatem et esse suum, hoc est, si esse talis quod ad aliquid est, diffinitum et certum quodammodo habet, hoc est, secundum relationem se habere, ita quod habeat esse principale relationis, necessario sequitur quod etiam novit diffinite ad quod se habet illud quodammodo sive secundum

relationem : et hoc non sequitur nisi quia diffinite non ponitur primum, nisi alterum ponatur determinate secundum vocem secundum esse diffinitam. Si enim non novit hoc ad quod id quodammodo, hoc est, secundum relationem se habet cum diffinite ponatur in diffinitione, idem est sciturus si id quod dicit esse ad aliquid, se habet ad id secundum esse. Hoc autem palam est per inductionem in singulis, ut in hoc quod est duplum : si quis enim diffinite novit, quod hoc est duplum, et diffinite intellectus quidditatis ejus assignatur secundum nomen certum ad id cujus est duplum, sequitur quod mox ipsa assignatione novit et hoc cujus est duplum : quia hoc certa nominatione exprimitur in dupli assignatione, cum dicitur duplum dimidii duplum. Si autem nihil sive nullo modo diffinito et certo novit cujus est duplum, sequitur quod etiam omnino non novit, quod id est duplum quod duplum esse dicebat. Similiter etiam si novit diffinite in comparativo, quod hoc melius vel majus est, sequitur etiam quod diffinite cognovit quod melius est : quia comparatio aliter vaga esset, quæ significatur in comparativo, cum nulla possit esse comparatio nisi finita in terminis : quia aliter comparationis non habet intellectum. Propter quod generaliter concluditur, quod est necessarium, quod si quis diffinite novit unum relativorum, etiam id ad quod dicitur, secundum relationem diffinite cognoscere necessarium est.

Si autem objicitur contra hoc quod relativa opposita sunt, opposita enim nata non sunt se invicem diffinire, Dicendum quod uniuscujusque rei debet esse diffinitio secundum modum quidditatis ipsius : esse autem et quidditas relationis non est esse absolutum et quidditas absoluta, nec ex genere et differentia constituitur sicut ens absolutum, sed sicut ens dependens, et quod plus est sicut dependentia quædam ad aliud, et dependentia est ei pro genere, et correlativum ad quod est, sibi est pro differentia fini-

Objectio.

Solutio.

ente ipsum ut actu sit relativum : et ideo sic non per ipsum sed ad ipsum diffinitur, sicut in esse et quidditate est ad ipsum ¹, et hoc modo utrumque diffinitur per reliquum. Nec tamen sequitur quod unum sit notius altero, vel prius altero, vel simplicius altero, secundum quod esse utriusque finitur et determinatur per reliquum : nec est inconveniens, quod id quod est ad aliquid, non diffiniatur sicut prædicamenta alia, quia esse suum non est sicut esse aliorum ².

Ex his autem manifestum est quod manus et caput et similia quæ sunt de numero eorum quæ sunt substantiæ sicut partes substantiæ secundæ, hoc ipsum quod sunt secundum esse substantiale quod in nomine principaliter significatur, potest sciri diffinite secundum quod est pars componens substantiam : et propter hoc non est necessarium scire hoc ad quod dicuntur, quia non habent relationem nisi in connotato in nomine, et non in principali significatione : et ideo in ratione capitis et in ratione manus quantum ad principalem significationem non est dici diffinite cujus est hoc caput et cujus est hæc manus : quia caput et manus diffiniuntur non ad id cujus est caput et cujus est manus ³ : et sic non potest diffiniri pater vel duplum : vel melius propter quod sequitur, quod secundum veritatem et esse suum principale non sunt ad aliquid. Si autem hæc quæ sunt partes substantiæ secundæ, non sunt de numero relativorum, cum de illis magis videatur quam de aliis, necesse est dicere quod nulla substantiarum primarum vel secundarum sit ad aliquid secundum veritatem.

Tamen fortase difficile est de huiusmodi relativis confidenter, hoc est, ratione certa aliquid determinare propter similitudinem eorum quæ dicuntur ad aliquid, ad ea quæ sunt ad aliquid secun-

dum veritatem, nisi sæpe subtiliter pertractata sint, ut distinguantur ea quæ dicuntur ad aliquid ex connotato, ab his quæ dicuntur ad aliquid secundum esse totum et quidditatem et secundum veritatem. Pertractando autem subtiliter dubitate de singulis horum quid hoc vel id sit non erit inutile, quia sic invenitur veritas eorum quæ dicuntur ad aliquid, et eorum quæ sunt ad aliquid secundum esse suæ quidditatis et secundum veritatem. Propter quod dicit Aristoteles ⁴ quod potentes ad utramque partem dubitare, de facili speculabuntur quid sit verum et quid sit falsum in unoquoque.

Attendendum tamen quod multis modis dicitur ad aliquid, scilicet ut ad finem et actum propter quem est, sicut oculus ad videndum, et securis ad incidendum, et multæ substantiæ sunt ad aliquid. Dicitur etiam ad aliquid ut materia ad formam, et sic propria materia est ad propriam formam. Et dicitur ad aliquid ex connotato cum principali suo esse, sicut caput, et manus. Et dicitur ad aliquid secundum principale et totum esse, sicut pater et duplum : et sic nulla substantia est ad aliquid, ut dictum est. Sic igitur corrigi debet diffinitio : non enim facit esse prædicamentum, habere in aliquo alicujus prædicamenti modum, quia etiam differentiæ substantiales habent qualitatis modum, et non propter hoc sunt de prædicamento qualitatis.

CAPUT X.

De dubitalibus quæ sunt circa prædicta.

Est autem dubitatio quæ oritur ex his quæ dicta sunt : si enim relativa sive ad aliquid sunt quæcumque, hoc ipsum quod sunt, alterius sunt, et ex comparisonem ad aliquid habent esse : tunc videtur quod unum accidens aliquo modo ha-

¹ Id est, ad reliquum.

² Cf. 6 Topic, cap. 5.

³ Hic nota quod videtur D. Albertus contrapicere his quæ dixit in capite præcedenti, ubi

affirmat quod caput, manus et huiusmodi possunt capi materialiter et formaliter.

⁴ ARISTOTELES, In I Topicorum, cap. 2.

Nota.

Prima
objectio.

bet esse in duobus subjectis, ita tamen quod remanet idem in essentia : qua enim ratione est in uno, eadem ratione est in alio : dicitur enim pater filii pater : nec potest uno subjecto determinari vel diffiniri.

Secunda. Adhuc autem videtur quod secundum hoc duæ oppositæ relationes sunt una numero relatio, sicut paternitas quæ est in patre respectu filii, et filiatio quæ est in filio respectu patris.

Tertia. Item videtur quod filiatio et paternitas non differant nisi penes terminos, sicut via quæ est a Thebis ad Athenas, et ab Athenis ad Thebas, quæ eadem est, quamvis terminis differat.

Quarta. Adhuc quæcumque comparationes ab eisdem comparatis et eadem causa comparationis sunt, essentialiter illa sunt eadem : sed paternitas et filiatio et universaliter quæcumque relationes vel correlationes ab eisdem comparatis et eadem causa comparationis contrahunt esse : videtur ergo quod eadem sint in essentia.

Quinta. Adhuc autem quæritur, si paternitas relatio est, ad quid refertur? si dicatur quod ad filiationem, videtur quod falsum sit, quia relationes generantur ex motu aliquo, sed circa filiationem non fit motus, sed circa filium.

Sexta. Adhuc filius refertur ad patrem filiatione : si igitur filiatio etiam refertur, aliqua relatione refertur, et relationis est relatio, et hoc procedet in infinitum.

Septima. Adhuc generatione activa pater efficitur pater, et fit paternitas in ipso : et si generat alium filium, eadem ratione fit in ipso nova paternitas, et eadem ratio est de tertio, ac deinceps : videtur ergo quod multæ paternitates secundum idem fiunt in eodem. Sed contra hoc est : quia duo accidentia ejusdem speciei non possunt esse simul in eodem secundum idem, sicut duæ albedines : fiunt enim unum accidens, quia nec essentia ac substantia possunt habere differentiam. Ergo etiam duæ vel plures paternitates in eodem secundum idem esse non possunt.

Si dicatur quod distinguuntur respectu diversorum filiorum, contra hoc est, quia secundum quod sunt in patre, per hoc distingui non possunt. Adhuc autem relatio accidens est genere, quia in subjecto est, et postea est comparatio ad alterum : ergo habet in se duo : et sic generalissimum est compositum, ut videtur.

Ultima.

Ad hæc autem et his similia dicendum videtur quod unum accidens non est in duobus subjectis ut subjectis, sed unum in uno ut subjecto, et in altero non ut in subjecto, sed sicut in termino et fine ad quem sumitur dependentia ipsius, sicut paternitas est in patre ut in subjecto, et in filio ut in termino ad quem sumitur dependentia ipsius : et sic filiatio est in filio ut in subjecto, in patre autem sicut in termino finiente dependentiam ipsius : et hoc est ad patrem et non in patre : et sic pater cadit in diffinitione filii, et e converso. Nec est inconueniens, quod hoc modo diverso unum accidens ad duo se habeat.

Responsio ad primam.

Ad aliud dicendum quod duæ oppositæ relationes, sive correlationes non sunt una : comparatio enim relationis in medio duorum relativorum nihil est : quia, sicut jam dictum est, relatio in uno non est, sicut in subjecto, et non extenditur essentialiter ad aliud : sed unum dependet ad ipsum secundum intellectum.

Ad secundam.

Et quod objicitur de eadem via quæ est de Thebis ad Athenas, et e converso, dicendum quod omnino simile non est, nisi in terminis : mediam autem extensionem non habet, sed per extensionem non habet nisi inclinationem dependentiæ unius ad alterum, et ideo non est omnino simile.

Ad tertiam.

Ad aliud autem dicendum quod paternitas, et relatio, et hujusmodi abstracta, sunt de prædicamento relationis in genere vel in specie, ut concepta et non ut exercita : et ideo talia ad nihil referuntur, sed ipsis ut formis ea quæ referuntur ad invicem, scilicet relativa, referuntur, relatio relatione, et pater paternitate, et

Ad quartam, et quintam, et sextam.

hujusmodi, et ideo non itur in infinitum.

Ad septimam.

Ad aliud dicendum quod multæ paternitates non fiunt in uno : cum enim unum sit principium ex quo generat pater, et actus generationis specie unus ad omnes genituras, una erit paternitas ad omnes : sed multi filii multis filiationibus numero referuntur ad istum unum patrem.

Objection.

Et si obijcitur quod mortuo filio non est pater ; et ponamus quod unus filiorum moriatur, tunc videtur semper quod una paternitas destruitur, et manet, Dicendum quod non est verum : non enim facta tali positione destruitur paternitas simpliciter, sed destruitur respectus ejus ad hoc, et hoc non est destrui simpliciter.

Solutio.

Alia obiectio.

Et si secundo obijcitur quod paternitas

non est nisi respectus, et si destruitur quoad respectum, tunc videtur destrui simpliciter, Dicendum quod hoc non est verum : manet enim adhuc in causa, et ideo non simpliciter destructa est : dico enim quod manet in causa ad effectum reducta respectu aliorum filiorum.

Solutio

Ad ultimum dicendum quod relatio est accidens : et ita oportet quod aliquid addatur accidenti per quod fiat hujus generis accidens : et sic omne generalissimum est compositum ex duobus intelligibilibus : propter quod generalissima dicuntur species entis : unde etiam propria non assignantur eis nisi prout sunt species entis : quia omne proprium causatur a specie, ut dicit Boetius ; species autem habet duos intellectus, sicut sæpe in scientia de *Universalibus* dictum est.

Ad ultimum.
Generalis-
ma dicunt
species e-
tis, nec pr-
pria eis a-
signantur
nisi prout
sunt speci-
entis.

TRACTATUS V

DE QUALITATE.

CAPUT I.

Quid sit qualitas, et secundum quam intentionem sit unum de decem prædicamentis.

Postquam jam dictum est de quantitate quæ cum substantia proxima ordinanda fuit, eo quod substantia motui et alterationi secundum quam fiunt formæ accidentales multæ in substantia, per quantitatem subicitur, eo quod non movetur, nisi quantum, ut probat Aristoteles¹; postquam etiam ad aliquid determinatum est, quod alteram partem accidentis importat, quod est ad aliquid quodammodo se habere: nunc de qualitate restat dicendum, eo quod per qualitates activas et passivas ad agere et pati substantia disponitur, quæ sunt sequentia prædicamenta: per ad aliquid autem quodammodo efficitur susceptibilis ubi et quando, situs et habitus. Et ideo ista quatuor prædicamenta quasi principia disponentia ad illa sex quæ sequuntur præmittuntur. In quantitate enim determinatur de esse quod accidenti convenit; in ad aliquid autem determinatur ad aliquid se habere, a quo non absolvuntur ubi et quando, situs et habitus: in qualitate disponitur substantia ad agere et pati, quæ duo qualitatem consequuntur. Hæc igitur quatuor præcedunt, ut substantiam ad sequentia disponentia. Et quia ad aliquid se habere accidit ex comparatione suæ substantiæ ad aliquid, qualitas autem ex hoc quod est activa

vel passiva ab alio vel in aliud, ideo ad aliquid ordinatur ante qualitatem.

Assignando igitur qualitatis descriptionem dicimus, quod qualitatem describens, dico secundum quam ut formam accidentalem quales dicimur per denominationem. Non enim, ut diximus in ante habitis², denominatio a substantia fieri potest, eo quod forma substantialis abstrahi non potest, eo quod est in ratione subjecti de quo prædicatur, sive sumpta in potentia ut notio totius, sicut signatur in differentia, sive sit notio totius implicite, sicut significatur in specie, sive sit notio totius explicite, sicut significatur in diffinitione: et ideo non secundum illam quales ut quales dicimur, sed potius quod vel quale quid dicimur. Et quia differentia secundum Porphyrium et Antiquos non in quale tantum sed in quale quid prædicatur, quia quamvis prædicetur in quale, tamen quid efficitur in eo de quo prædicatur. Quantitas autem non est secundum quam quales dicimur, sed secundum quam quanti vel aliquanti dicimur. Ad aliquid autem et alia prædicamenta sunt secundum quæ dicimur ad aliquid nos aliquo modo habere, quia comparatione unius ad alterum non absolvuntur³. Et ideo soli qualitati convenit quod secundum eam simpliciter et absolute quales dicimur: hoc enim nec substantiæ, neque quantitati, neque ad aliquid simpliciter convenit, quia forma substantialis vel differentia non dicuntur simpliciter quale, sed quale quid, ut diximus. Alia autem prædicamenta et formæ acci-

¹ ARISTOTELES, In 6 Physic. tex. com. 32.

² Vide supra in capite de denominativis.

³ Ex quo patet quod septem sunt prædicamenta respectiva.

dentales et prædicamenta accidentalialia, aut dicunt id secundum quod formæ accidentales, et prædicamenta accidentalialia qualitatem accipiunt per accidens in subiecto, quamvis non insit nisi substantiæ, aut dicunt id quod est ad aliquid se habere.

Tertius autem modus prædicationis remansit, qui est quales dici : secundum quem modum activum et passivum substantia quæ est subiectum efficitur. Et iste modus inter simplices modos prædicandi remansit solus. Simples autem dico, qui in suis prædicandi modis nihil aliud concipiunt, nisi unum modum simplicem¹. Omnes enim sex alii modi prædicandi aliquid præter se concipiunt in subiecto de quo prædicantur, sicut actio principium actionis, passio principium passionis, et quando, et ubi, et situs, et habitus concipiunt unius ad alterum comparisonem. Isti autem quatuor prædicandi modi simplices sunt, sicut substantia in quid, quantitas subiecti in quantitatem dimensionum, ad aliquid in comparisonem, et qualitas in qualitatem secundum quam affecta vel disposita substantia perfecta est ad agere et pati. Et quia antecedentes tres modi sunt substantiæ ut substantia est, ideo prius de ipsis erat agendum. Quia vero qualitas non est substantiæ, ut substantia est in seipsa vel comparata, sed est ipsius ut perficitur ad id quod est agere et pati, propter hoc quarto loco de hoc prædicamento est agendum.

Sic ergo qualitatem describens dico secundum quam simpliciter nos, qui homines sumus, quales dicimur : quia quamvis et alia qualia dicantur secundum aliquam qualitatem, tamen non omnia omnium qualitatum sunt susceptiva : sed solus homo inter ea quæ nota nobis sunt, contrariarum est qualitatum susceptivus : habitus enim et dispositionis secundum

omnes species et habitus dispositionis non est susceptivus nisi homo, et non alia existentia nota nobis. Hæc est igitur causa quia sic dicimus, quod qualitas est secundum quam quales dicimur, et non dicitur secundum quam qualia dicuntur.

Et quod posset objici quod differentia est secundum quam quales dicimur, jam solutum est : non enim secundum differentiam simpliciter quales dicimur, sed etiam quid : quia, ut dicit Porphyrius, differentia est quod ad esse substantiale conducit, et quod ejus quod est esse rei pars est : omnis autem alia forma accidentalialis quamvis in quale prædicetur omne accidens, non tamen dicit quale simpliciter, sed potius vel quantum, vel aliquo modo se habere addit supra quale quod prædicat præter solam qualitatem accidentalem : et ideo sola qualitas per quale secundum eam dici recta diffinitione diffinitur.

Si autem aliquis objiciat quod quale est quod a qualitate quale dicitur, et quale per qualitatem et qualitas per quale diffinitur, et est idem notius et ignotius altero, et e converso, et idem notius et ignotius seipso. Facile est respondere secundum antedicta, quod scilicet quando quale per qualitatem diffinitur, datur diffinitio ex notioribus simpliciter : quando autem e converso qualitas per quale diffinitur, tunc datur per notiora quoad nos, et hoc modo non est inconveniens idem esse notius et ignotius altero nec seipso.

Ab his autem facile est intelligere in qua intentione qualitas vel quale sit prædicamentum : est enim qualitas vel quale prædicamentum secundum quod est prædicans simpliciter quale et nihil aliud : hoc enim est solum quale accidentale omnino absolutum a comparisonem et quantitate quæ possint ipsum ad aliud genus prædicamenti determinare, sicut diximus.

aliquid præter se concipiunt in modo prædicandi.

Alia ratio
ordinis præ-
dicamenti
qualitatis.

Solus homo
est suscep-
tivus om-
nium quali-
tatum inter
omnia ani-
malia.

¹ Quatuor ergo tantum sunt modi prædicandi simplices, scilicet substantiæ, quantitatis, qualitatis et ad aliquid : alia autem sex principia

Object
Solutio

Object

Solutio

In qua
tentio
qualitas
quale
prædic-
amentum

Ex hoc autem facile patet quare de prædicamento quantitatis non diximus, quantitas est secundum quam quanti dicimur: quantitas enim in quale prædicatur, eo quod est accidens: sed id quale materiale est in ipsa ad quantitatem per quam ad genus prædicamenti determinatur. Et ab illo communi quanto unius modi non poterat haberi communis denominatio, quia aliter fit denominatio a quantitate discreta et aliter a continua, Adhuc autem quantitas est propinquissima substantiæ, et ideo subjectum potius constituit secundum esse quo substare potest motui qui est secundum accidentia, quam denominet proprie loquendo. Qualitas autem continet terminos motus secundum quos fit substantiæ denominatio.

Objectio.

Solutio.

Et si quis objiciat quod motus etiam est in quantitate et sic deberet esse denominatio. Jam in ante habitis hoc solum est, quod motus non est in quantitate secundum quod est quantitas, sed secundum rationem perfecti et imperfecti quæ sunt qualitates in quantitate. Contingit ergo proprie soli qualitati simpliciter secundum quale denominatio, et secundum hoc simplex prædicatum ipsa est prædicamentum: quia etsi in aliis prædicamentis quale prædicatur, tamen ad aliud quod aliud formale determinatur.

CAPUT II.

Qualiter qualitas multipliciter dicitur, et de speciebus ejus.

Est autem qualitas secundum quod sic in communi accipitur ut prædicamentum, de numero eorum quæ multipliciter dicuntur. Non autem sic dicitur multipliciter, ut æquivocum, vel analogum quod per prius et posterius dicitur, sed est multipliciter dictum ut genus, quod per diversas differentias in ea dividitur quæ sunt sub ipso æqualiter, ita quod æque exeunt ab ipso, et non unum per aliud. Sic enim sunt quatuor genera vel species

qualitatis, quorum nullum per alterum participat qualitatis prædicationem, et ideo species qualitatis ab hoc communi quod est qualitas, exeunt ut multitudo. Propter quod dicimus, quod qualitas de istis dicitur ut de multis, et non de uno per quod de aliis dicatur, sicut substantia, vel aliud genus: quia etiam in quantitate quantitas continua non fit mensura substantiæ nisi quantitas continua fiat numerus. Et in aliquid ad ea quæ sunt ad aliquid secundum modum, oportet quod respiciatur ad ea quæ sunt ad aliquid secundum veritatem, et sic ad unum ordinantur. In qualitate autem statim commune multiplicatur in quatuor, quorum unum non participat commune per alterum, sed sunt coequalia sub ipso quod commune est.

Et si quæritur, secundum artem dividendi cujus sit divisio, quando dividitur qualitas in quatuor genera vel species qualitatis? Constat quod non potest reduci nisi ad generis in suas species divisionem: sed illæ quatuor species sunt coequæ sub genere, et nulla alteri subalterna.

Si autem objicitur quod divisio debet esse bimenbris, Dicimus quod hoc verum est quando datur omnino per differentias in genere vel specie constituentes: has enim oportet esse oppositas per affirmationem et negationem, sicut rationale et irrationale: quando autem datur divisio accidentis in modos vel species quibus accidens efficitur in substantia, non oportet: quia illi modi non sunt finiti, nec finitam stantem et ordinantem habent causam. Et ideo oportet dare talem dispositionem per modum multipliciter et multitudinis: et sic est de speciebus qualis et qualitatis, nam in qualitate talis convenit divisio. Et hæc est causa quod (sicut dicunt Alexander et Boëtius) ipse Aristoteles hoc prædicamentum intitulavit de quali et qualitate: quia qualitas non cognoscitur nisi ex modis ejus quod est quale, cum de modis substantiæ qualitas hæc vel illa causetur.

Prima autem harum est, quæ commu-

Objectio.

Solutio.

Objectio.

Solutio.

Quomodo intelligitur illud dictum quod divisio debet esse bimenbris.

Prima species qualitatis.

nus respicit substantiam, quæ habitus et dispositio dicitur: hæc enim incorporeæ substantiæ convenit et corporeæ rei quæ est ex utrisque composita, ut homo. Et convenit secundum animam et secundum corpus: quia scientia et virtus secundum animam insunt homini, et sanitas et complexio quæ sunt habitus et dispositiones, insunt homini secundum corpora. Habitus igitur et dispositio primæ sunt species qualitatis.

Quamvis autem circa idem sunt habitus et dispositio, et ideo dicuntur una species qualitatis, tamen quia oppositum modum vel oppositos modos dicunt circa idem subjectum in quo sunt, et quod secundum ea quale dicitur, unum nomen habere non possunt, quia opposita non significat nomen unum, ut dicit Aristoteles¹. Et hæc est causa quare unus modus dicitur habitus, et alius modus dicitur dispositio. Habitus autem est nomen perfecti in hac specie, dispositio autem est nomen imperfecti. Et ideo principale nomen est habitus, et secundarium quod adhuc est in fieri, est dispositio. In quocumque autem sunt (ut dictum est) circa idem sunt, non ex æquo, sed secundum quod subjectum per ea quale efficitur: hoc enim movetur ad hoc, et est in fieri: et postquam perfecte ad hoc motum est et in facto esse, et tunc est perfectum: et ideo quamdiu est in fieri, est in dispositione: quando autem est in facto esse, tunc est in habitu. Habitus igitur est actus quidam, dispositio autem est admixta potentiæ.

Quomodo differt habitus a dispositione.

Ex quo patet quod habitus differt a dispositione, eo quod habitus diuturnior est et permanentior in subjecto in quo est: quod fit vel usu temporis, vel radicatione in subjecto quæ fit per remotionem eorum quæ impediunt subjectum ad expedite agendum id cuius accipit habitum: dicit enim Averroës²: habitus est quo quis aliquid agit quando voluerit. Unde habitus est qualitas qualem faciens potentiam ad

perfecte agendum effectum illius potentiæ proprium, sive sit potentia animæ, sive corporis. Tales sunt habitus intellectuales, vel rationales, vel opinativi, vel virtutes quæ insunt secundum voluntatem, et secundum alias partes appetitus, sicut est concupiscibilis et irascibilis, et etiam secundum rationem secundum quod ipsa est rationem participans: quia secundum hæc ordinativa est aliorum, et est in ea sicut virtus moralis quæ dicitur iustitia. Scientia enim et virtus secundum suum nomen videntur esse de numero eorum quæ sunt permanentia, et sicut perfecta, et stantia et radicata in subjecto: et videntur esse de numero eorum quæ difficile moventur, sive removentur a subjecto. Huiusmodi autem exemplum est, ut si dicamus aliquem mediocriter scientiam sumere: sumens enim eam non fortiter non tenet, quia de facili delebile est, quod ad perfectum non est acceptum: sed postquam sumpta est, difficile mobilis est a subjecto, nisi forte fiat grandis permutatio per aliquam amentiam, aut apoplexiam, vel aliud huiusmodi. Et quia non nisi magnis accidentibus mutatur, propter hoc quidem non omnino immobilis est, sed difficile mobilis esse videtur.

Per ægritudines autem maxime fiunt huiusmodi permutationes, quia quamvis tales habitus insint secundum animam, quia tamen corpus organum est animæ, permutatio corporis impedit animæ operationes et corrumpit habitus tales. Talis etiam habitus (cum perfecte et ad actum expeditum habetur) dicitur. Similiter dicitur et virtus, quæ est fortitudo, et iustitia, vel castitas et huiusmodi, quæ sunt de numero talium, quæ scilicet dicunt perfectiones ad proprium et generalem actum, sive sit naturæ, sive sit artis, sicut visus habitus est naturalis, et scientia et virtus habitus sunt acquisiti, et sanitas habitus corporis et ægritudo. Similiter quando talia perficiencia potentias animæ

Remo-
dubiu

¹ ARISTOTELES, In 4 primæ philosophiæ, tex. com. 27.

² Averroës, 3 de Anima, com. 18.

vel corporis ad actus sibi debitos, radicata sunt et adepta sic ut non facile possint a subjecto removeri nec facile permutari nisi ex magnis permutationibus, tunc dicuntur habitus, eo quod tunc habeantur adeptione perfecta: et quia tunc potentia quæ ante nutabat in actu et fluctuabat, stat in ipsis, sicut in forma perficiente et perfecta ad operationes illius potentiæ.

Affectiones vero dicuntur sive dispositiones, quando subjectum non nisi aliquatiter est affectum vel dispositum per illa, et potentia nondum adepta est perfecte, sed continue disponitur ad aliud. Et ideo tales dispositiones vel affectiones sunt facile et cito etiam parvis occasionibus permutabiles in contrarium, sicut calor quando primum afficit corpus, et non transivit in habitum, sicut in ethico in quo habetur calor ut habitus: et sicut frigiditas quæ primo afficit id quod tangit, et adhuc non transivit in habitum, sicut in eo qui frigida paralysi dissolutus est: et sicut sanitas quæ est habitus et medietates temperatæ ad naturam complexionis, et ægritudo quæ est huiusmodi medietatis distemperantia, et alia huiusmodi: circa enim talia quamdiu dispositiones sunt, afficitur homo quodammodo tactu metaphorico ad non magnam immutationem: cito enim et facili occasione permutatur homo talibus, sicut cum ex calido frigidus fit, et e converso: et sic facile ex sanitate in aliquam ægritudinem transit. Similiter autem est in aliis habitibus per modum habitus dictis. Dispositio enim quodlibet talium dicitur, nisi forte in his quæ dicta sunt sic fiat, quod contingat ea per longitudinem temporis transferri in aliquod simile naturæ cujuscumque, quod secundum ea quale dicitur: tunc enim vincit potentiam, et stat in eo potentia sicut in ultimo perfecto, et tunc est habitus: et tunc aliquis secundum ista efficitur insanabilis, hoc est, non facile sanabilis et permutabilis ad formam habitus: talis enim affectus sive dispositio afficiens quemcumque, non de facili mobilis efficitur, et est talis quem quilibet recte lo-

quens habitudinem vel habitum potius quam affectum vel dispositionem nominat.

Quod autem ipsa sua substantiali ratione velint habitudines nominari et non dispositiones, manifestum est quando sunt difficile mobilia et tempore diuturniora per quod transeunt in modum naturæ. Et hoc patet inductione: namque in disciplinabilibus qui disciplinas etiam non multum sunt retinentes, sed adhuc ab eis facile mobiles sunt per oblivionem, dicuntur habitum scientiæ disciplinalis non habere, quamvis ad disciplinam sint vel pejus vel melius forte dispositi et affecti. Propter quod patet quod differt habitus a dispositione non formaliter, sed in hoc quod dispositio facile mobile aliquid est, illud autem quod est habitus, diuturnius radicum est et ideo difficile mobile.

Habent autem ad se invicem habitus et dispositio secundum quod qualem faciunt substantiam, quodammodo sicut inferius et superius: et ideo ad idem et ad eandem pertinent speciem. Habitus enim sunt aliquo modo dispositiones sed dispositiones non necesse est esse habitus. Dispositio enim est id quod disponit ad aliquod agendum, et cum habitus perficiat et inclinet potentiam ad actum sive operationem, est habitus secundum hoc dispositio. Propter quod dicit Tullius, quod habitus est dispositio perfecti ad optimum. Et hoc modo vult Aristoteles in *Ethicis*, quod habitus est dispositio ad felicitatem. Sed dispositiones non necesse est esse habitus, cujus probatio est: quia qui retinent habitum, sunt etiam quodammodo dispositi, quia dispositio dicit ordinationem potentiæ ad actum. Unde habitum habentes dispositi sunt pejus vel melius ad ea quæ habent habitum. Qui autem quodammodo dispositi sunt, non sequitur omnino sive universaliter quod retineant habitum. Et hujus causa est, quod dispositio nomine suo non dicit nisi ordinationem potentiæ ad actum: et hoc potest esse vel plene adeptum, et sic est habitus, vel non plene, et sic non addit ali-

Quomodo dispositio est quodammodo superius ad habitum.

Habitus quare sic dicantur.

quid super commune nomen dispositionis, et vocatur nomine communi dispositio : et in quantum deficit a perfecto, opponitur habitui, et ideo nomen habitus non meretur.

CAPUT III.

De dubitationibus quæ sunt circa prædicta.

Prima dubitatio.

Est autem in his quæ dicta sunt multa dubitatio. Est enim primum dubium, cum una species qualitatis sit una forma simplex, videtur quod unico et simplici nomine habeat nominari. Et videtur quod hæc species unum simplex nomen habere debeat, ut dicatur habitus vel dispositio tantum altero nomine, non autem dicitur habitus et dispositio tanquam utrumque nomen conveniat per copulativam conjunctionem.

Secunda.

Adhuc propter hoc quod est facile mobile vel difficile, videtur quod non deberet nomen geminari vel variari : quia hæc accidunt eidem, et propter accidens nomen substantiale variari non debet, ut videtur.

Tertia.

Adhuc autem cum ex similibus actibus similes relinquantur dispositiones et habitus, videtur quod tam habitus quam dispositio habeant causam efficientem quæ formaliter agit unum : cum autem formaliter agens non nisi ad formam suam agat in eo in quod agit et formam suam inducit, videtur quod dispositio et habitus sint unius formæ, sed a forma nomina imponuntur. Videtur igitur, quod uno nomine formali debeant nominari. Et hoc quidem concesserunt Antiqui, ut videtur Boëtius innuere, et hoc quod nos dicimus dispositionem et habitum communi nomine applicationem nominaverunt.

Quarta.

Uterius etiam quæritur, cum ex dispositione fiat habitus, qualiter fiat habitus ex dispositione : quia enim ex actibus relinquantur dispositiones, oportet quod

aliquid formale relinquat primus actus et aliquid secundus, et sic deinceps : aut ergo idem est quod relinquitur ex actibus aut non est idem. Si idem, sequitur quod idem simpliciter secundum formam agatur a multis agentibus tempore divisus, quod non est intelligibile : idem enim et unum non potest habere multas causas æquepropinquas secundum unum et idem genus causalitatis. Si autem diversa sunt quæ relinquantur ex actibus, tunc quæritur quid illa uniat in una habitus substantia : hoc enim non potest facere subjectum, quia unitas subjecti non facit accidentium unitatem : quia in uno et eodem subjecto multa sunt accidentia et genere et specie differentia.

Adhuc quæritur quot actus, vel quid sive quantum tempus exigitur ad hoc quod de dispositione fiat habitus ?

Adhuc secundum Aristotelem ¹, cum aliquis de non sciente fit sciens, est motus quidam : in alteratione autem est motus, in quo est quale post quale, et forma post formam, et continue fluxus de potentia ad actum : et secundum hoc videtur quod operationes habitum inducentes secundum formam scientiæ vel virtutis continue alterent potentiam animæ et animam, donec veniat in actum perfectum scientiæ vel virtutis, et hoc sit ex dispositione fieri habitum, quod dispositio sit sicut motus, et habitus sit sicut finis motus, quando est in motum esse in actu perfecto. Sed si hoc conceditur, tunc videtur, quod operationes quæ disponunt, non sint continuæ sed interruptæ : et qui sic accipit habitum, non movetur motu continuo, sed interrupto : et videtur quod multoties sit in motum esse, et sic multoties in habitu, ut videtur.

Adhuc multi sunt habitus qui non fiunt ex præcedentibus dispositionibus, sicut habitus infusi et concreati : et sic non semper est habitus ex dispositione.

Adhuc ulterius quæritur de hoc quod videtur dicere Aristoteles dispositiones

¹ ARISTOTELES, In 2 de Anima, tex. com. 57.

esse affectiones : et videtur quod calidum et frigidum, sive calorem et frigus vocet dispositiones et habitus, quæ sunt potius in tertia specie qualitatis, quæ est passio vel passibilis qualitas. Si autem dicatur quod sunt in prima specie et in tertia secundum aliquem modum, contra hunc modum hoc est quod supra in ante habitis determinatum est, quod scilicet diversorum generum non subalternatim positorum diversæ sunt species et differentiæ : dispositio autem et habitus, et passio vel passibilis qualitas, diversa sunt qualitatis genera et non subalternatim posita.

Ad primam.

Ad hæc autem et similia dicendum videtur, quod dispositio et habitus sunt una species et prima qualitatis, quæ facit quale secundum accidentalem denominationem. Sunt autem una species ab una forma qua informatur subjectum in specie : quia dispositio ejusdem speciei est cum habitu, sicut si dispositus sit aliquis scibili logico vel geometrico, idem scibile perfecte habet quando scientiam habet in habitu. Unde scibile in dispositione, et scibile in habitu est ejusdem formæ in scientia, et propter hoc etiam una species et non duæ sunt qualitatis habitus et dispositio. Nominatur autem duobus modis : quia ipsa non nominatur tantum quale quod talis qualitas relinquit in subjecto secundum formam : sed nominatur et hoc accidens secundum quod est id quale in subjecto, secundum hoc quod perfecte subjectum habet illud vel imperfecte. Quæ duo quia modum habent oppositum, uno nomine nominari non possunt, sed unum est imperfectum, alterum perfectum ad actum : habens enim habitum sine impedimento agit cum voluerit, dispositus autem agit impedit. Et quia, ut dictum est, ad unam formam pertinent habitus et dispositio, ideo nomina perfecti et imperfecti per copulativam junguntur conjunctionem, quia indifferenter per esse perfecti et imperfecti quæ in motu uno ordinantur ad unum finem : ideo dispositio materialis est ad habitum, et dispositio est actus imperfecti, habitus autem

est actus perfecti et constituti. Hæc est ergo causa duorum nominum et ordinis dispositionis ad habitum, et copulationis quæ conjungit inter duo nomina.

Ad id autem quod objicitur, quod facile esse mobile vel difficile sunt accidentia qualis, secundum quod est in substantia, Dicendum quod hoc verum est, sed quia nomina ab his accidentibus imponuntur, propterea necesse fuit dari duo nomina. Et quod objicitur, quod duo sunt nomina illius qualis secundum formam, Dicendum quod hoc verum est, sed sunt nomina qualitatis illius, secundum quod quale quod dicit qualitatem illam, radicatum est in subjecto : et a talibus accidentibus sæpe fiunt impositiones nominum, maxime autem in accidentibus quorum propria nominatio et etiam diffinitio est, quod nominentur secundum quod sunt in subjecto a quo et in quo esse et nomen et diffinitionem accipiunt : et hæc est causa quod duo sunt nomina illius speciei, quæ tamen in forma unum sunt et in fine.

Ad secundam.

Ad hoc autem quod objicitur quod ex similibus actibus similes relinquantur dispositiones et habitus, Dicendum quod verum est, et verum est etiam quod sunt unius formæ : sed non semper a forma est nominatio : quandoque enim, sicut dictum est, fit denominatio ab accidente formam consequente, et sic fit hic quando dicitur dispositio et habitus. Ad hoc quod dicitur quod Antiqui hanc speciem uno nomine applicationis nominaverunt, Dicendum quod hoc verum est, et ideo per errorem decepti istas species dixerunt non esse species qualitatis, sed dixerunt eas per modos distingui per quos efficiuntur in substantia, sive per modos per quos insunt subjecto : et quia prima species est per modum acquisitionis per ipsas subjecti operationes, et quod per operationes acquiritur, subjecto paulatim applicatur, ideo primam speciem applicationem communi nomine dispositionis et habitus notaverunt. Et quia secunda species est de potentia consequente esse substantiale,

Ad tertiam.

per quod efficitur aliquid potens ad agendum vel patiendum, ideo illam communi nomine naturalem aptitudinem dixerunt. Quia vero tertia est de his quæ casu agunt in sensibus passiones, vel aguntur ab illis, ideo illam speciem communi nomine vocaverunt casum. Quia autem per quartam speciem componitur substantia in partibus secundum certitudinem terminationum suæ quantitatis, ideo illam communi nomine vocaverunt compositionem. Et quamvis hoc illa ratione quæ dicta est verum sit, tamen patet quod illa nomina communia non dicunt species et formas differentes qualitate et quali quod a qualitate quale dicitur, et sic habent proprie distingui secundum quod etiam species quantitatis, et ejus quod est ad aliquid distinctæ sunt: hæc autem in modo distinguendo unum nomen habere non possunt.

Ad quartam.

Ad hoc autem quod ulterius quæritur de relatione dispositionum et habitum ex actibus sive operationibus, Dicendum quod verum est quod ex similibus actibus similes relinquuntur habitus et dispositiones. Actus autem inducunt dispositiones et habitus duobus modis. Uno modo dispositiones et habitus contrarios a subjecto quod est potentia secundum quam fit operatio removendo: et hunc modum dixerunt Socrates et Plato, qui dixerunt scientias et virtutes inesse per naturam, et per studium et exercitium depurari subjectum ut eluceat in anima quod est per naturam, sicut lapis pretiosus politione quidem nihil accipit, sed cum abstergitur ab eo quod impurum est, tunc micat in eo puritas naturalis. Hic est ergo unus modus quo contrariæ dispositiones remonentur. Secundus autem modus est quo generatur in actu forma in anima, quæ est operationi formæ similis, sicut in eo quod movetur forma motoris secundum actum, quæ antequam moveret motum, non fuit in eo quod movetur nisi secundum potentiam: et sic de potentia ad speciem ope-

rationis educitur anima in dispositione et habitu. Ad hoc autem quod quæritur utrum idem sit quod relinquitur ex primo actu cum eo quod relinquitur ex secundo, et sic deinceps, videtur secundum Aristotelem, quod idem est in substantia formæ sed diversum secundum esse: esse enim relictum ex prima operatione, magis est permixtum potentiæ quam relictum ex secunda, sicut id motu quod est juxta principium, magis in potentia est quam id quod est juxta finem. Quod autem ulterius inferitur, quod unum et idem sic habet multas causas secundum genus causalitatis, Dicendum quod nihil est inconveniens dummodo illud idem sit diversum secundum esse: quia sunt diversa agentia per quæ efficitur in esse, et esse diverso quousque stet in actu ultimo: et sic in uno alterato possunt esse diversa non specie sed numero alterantia, et in uno augmentato possunt esse diversa non specie sed numero augmentantia: et hoc nihil est inconveniens. Sed quod simul in una et eadem hora sint diversa, et æque immediata secundum unum et idem genus causalitatis in idem eodem modo agentia, hoc esse non potest.

Ad hoc autem quod quæritur quot numero actus vel quantum tempus requiritur ad hoc quod ex dispositione fiat habitus, Dicendum quod non est determinare, quia subjecta non æque habilia sunt ad habitus susceptionem: et ideo in uno plura, in alio vero pauciora requiruntur.

Ad hoc quod quæritur de talis motus continuitate vel interpositione, Dicendum quod nihil prohibet motum hunc ex parte mobilis esse continuum, et ex parte motoris esse interruptum. Hoc dicit Averroes super 2 de Anima et super librum de Generatione et Corruptione¹, quod si aliquis per annum augeatur per spatium cubiti, non est necesse quod hoc qualibet septimana, et quolibet die et qualibet hora proportionaliter secundum divisionem

¹ Vide etiam 3 Physic. com. 6 et D. Albertum, ibid.

temporis augeatur : aliquando enim minus, aliquando plus augetur, cum semper exeat de imperfecto ad perfectum, vel exeundo a dispositione contraria, vel augmentum accipiendo. Ita etiam dicendum est hic quod motus est continuus ex parte mobilis continue deponendo dispositiones contrarias, vel speciem moventis accipiendo : sed non oportet quod motor semper maneat actu, quia forma quam primo impressit ipsa in se habens virtutem motoris, movet actu, sicut est virtus movens in semine : propter quod non sequitur quod motus sit aliquando ex parte mobilis interruptus. Et ideo dicit Boetius quod scientia principiorum in sensibilibus seminalem sensualem habet virtutem ad scientias.

Ad septimam.

Ad hoc autem quod dicitur quod multi sunt habitus connaturales et concreati, qui ex dispositionibus non videntur relinqui, Dicendum quod multi habitus connaturales ex dispositionibus relinquuntur naturalibus, ut habitus visus ad quem per principia alterantia disponitur oculus intuentis ex humorum oculi adunatione. Quidam etiam sunt ad quos subjectum per naturam statim dum esse dispositum est, et illi fundantur in dispositionibus suis, quamvis habeant dispositiones se tempore præcedentes.

Ad octavam.
Dispositio dicitur affectio per similitudinem quamdam.

Ad hoc autem quod dispositio dicitur affectio ab Aristotele, Dicendum quod hoc dictum est per quamdam similitudinem, quia sicut affectio est per suam operationem aliquid faciens, hoc est quod actione appropinquat, sed id in quod agit, nondum per actionem suam ad formam suam convertitur : ita dispositio est quædam patientis et moti ordinatio ad actum agentis quem nondum perfecte adeptum est : et per hanc similitudinem dispositio dicitur affectio. Et quod dicitur de calido et frigido per affectionem vel per modum habitus suscepto, totum per similitudinem dictum est ad modum accipiendi habitum et dispositionem : et

Quomodo calor et frigus sunt dispositiones.

non est ideo dictum quod calor et frigus per se sint habitus et dispositiones, sed ideo quia receptio eorum in subjecto aliquando est per modum dispositionis, aliquando per modum habitus. Et ex his patet solutio quæditorum.

CAPUT IV.

De alio genere qualitatis quod naturalis potentia vel impotentia dicitur.

Aliud vero genus non quidem generalissimum, sed genus subalternum est, quod dicimus naturalem potentiam vel impotentiam. Est enim quædam qualitas in substantialibus principiis rei radicata, quæ totum substantiale esse constitutum et perfectum consequitur, secundum quam quales, hoc est, potentes dicuntur ad facile faciendum vel patiendum, et non facile faciendum ea quæ sunt secundum naturam vel naturæ conservationem. Et quando quidem talis potentia causatur ex victoria formæ super materiam quam forma perfecte ad se terminat et tenet terminatam, ita quod contrariis resistit alterationibus, tunc vocatur talis qualitas naturalis potentia : naturalis quidem, quia in naturalibus principiis radicitur ; potentia autem est, quia est vigor et valor formæ super materiam ad agendum ea quæ sunt secundum naturam sine impedimento. Per oppositum autem naturalis impotentia causatur ex victoria materiæ et privationis super formam quam contraria impedit dispositio : quam materia perfecte comprehendere et ad se terminare non potest : et ideo vigor diminuitur ad actiones naturales, et facile patitur, et vincitur a contrariis. Et dicitur naturalis impotentia, non quia natura hujus defectus principium sit, sed quia natura impeditur contrariis dispositionibus ne ad talem vigorem possit pervenire.

Quod sit naturalis potentia vel impotentia, et ex quibus causis causetur.

Hoc igitur genus et non species dicitur¹, quia convenientia in genere minor

¹ Hæc appellatio ab Aristotele est.

est quam convenientia in specie ; convenientia enim in genere conveniunt in potentia materiæ, convenientia enim in specie conveniunt in actu et forma : et quia naturalis potentia vel impotentia non conveniunt nisi in potentia materiæ, ideo dicuntur genus, quia in solo genere conveniunt. Et quia non uniuntur in uno hæc duo, ideo non per copulativam, sed per disjunctivam disjunguntur conjunctionem.

Naturalis igitur potentia est qualitas secundum quam habentes eam potentes ad naturalia dicuntur ; naturalis impotentia etiam quales facit secundum quam eam habentes impotentes dicuntur ad naturalia. Hæc igitur a principiis habita species, aliud est genus qualitatis secundum quod quales dicimus aliquos pugillatores, qui ex ipsis principiis naturam constituentibus apti sunt fortes ictus dare, ut qui fortiora et exercitata ad motum facilem habent brachia et non impedita : et secundum quod dicimus quosdam ex naturalium principiorum dispositione cursores, qui valde longa et agilia et mobilia habent crura, et non magnum pondus corporis quod lassitudinem inducat. Et secundum quod quosdam dicimus salubres sive salvos, ut quorum caro proportionalis est in membris et densa et vestita undique modico adipe : hæc enim non recipit contraria, et fortiter tenet temperamentum complexionis, et a se repellit nociva. Contrarios autem horum in carnis dispositione dicimus insalubres vel ægrotativos secundum naturalem impotentiam, quia nihil horum quæ dicta sunt perficere possunt per potentiam naturalem, hoc modo dicimus sanativos vel ægrotativos. Et simpliciter sive universaliter dicimus omnia illa, et secundum hanc qualitatem qualiacumque dicuntur potentia vel impotentia secundum qualitatem quæ dicitur naturalis potentia vel impotentia. Hos enim dicimus sic potentes vel impotentes, quod aliquo modo sunt dispositi per aliquid generatum in ipsis.

Qui sint pugillatores.

Qui sint boni cursores.

Qui sint salubres, et qui sint insalubres.

Unde non propter dispositionem advenientem dicimus unumquodque illorum naturaliter potens vel impotens, sicut illi qui per artem vel exercitium efficiuntur pugillatores vel cursores, vel operatione medicinæ fiunt sanativi vel ægrotativi : sed ideo dicuntur tales, quod habeant potentiam naturalem in principiis naturalibus fundatam ad facere quid facile eorum quæ sunt secundum naturam, vel nihil patierum quæ sunt contra naturam : sicut pugillatores vel cursores ex naturali potentia dicuntur, non quod sint dispositi arte vel exercitio, sed quia habent naturalem potentiam in principiis naturalibus fundatam hoc facile faciendi sine naturali impedimento : sicut etiam dicuntur sanativi, eo quod habeant potentiam naturalem, ut contra sanitatem aliquibus levibus accidentibus patiantur. Ægrotativi autem dicuntur qui ad hoc ipsum habent impotentiam naturalem, nihil scilicet contra sanitatem patiendi. Similiter autem his sese habent secundum potentiam naturalem. Durum enim dicitur quod a constantia partium habet potentiam naturalem quod non cito secetur vel dividatur, molle autem eo quod cedit cito tangenti, et dicitur ejusdem secationis passivum, in quantum ad resistendum habet impotentiam naturalem, et sic de aliis.

CAPUT V.

De dubitationibus quæ sunt circa secundum genus qualitatis.

Oritur autem dubium circa prædicta : quia cum naturalis potentia vel impotentia sint in primis principiis rei constituentibus radicata, habitus autem et dispositio sint acquisita tempore, indigentia et doctrina, et exercitio assuetudinis, videtur quod naturalis potentia vel impotentia propinquiora sunt substantiæ quam habitus et dispositio. Videtur ergo quod naturalis potentia vel impotentia debeat esse prima species qualitatis et non secunda.

Prima dubitatio.

Secunda. Ad hoc idem facit quod potentia naturalis præcedit esse, dispositio autem et habitus esse rei consequuntur: videtur ergo quod potentia naturalis vel impotentia prima qualitatis species esse deberet.

Tertia. Adhuc omnis dispositio et habitus supponit ante se potentiam naturalem vel impotentiam. His igitur rationibus prior videtur esse species qualitatis, quæ est naturalis potentia vel impotentia.

Quarta. Ulterius autem quæritur utrum potentia naturalis sit qualitas? potentia enim naturalis est a forma vincente super materiam, ut dictum est: hoc autem modo potentia naturalis est rationalitas, et intellectus, et ratio, et voluntas, et huiusmodi, ut generaliter dicatur, omnis potestas animæ secundum omnem partem ipsius, ut adhuc generalius dicas, omnis potestas formæ secundum quod actionis principium est forma: hæc autem omnia partes substantiales esse dicuntur et non qualitates.

Quinta. Adhuc dicit Averroes, super secundo de *Anima*, quod omnis diversitas organorum quæ est in corpore, est propter diversitatem potestatum quæ sunt in anima: sicut ergo se habent partes corporis ad corpus, sic se habent partes animæ ad animam: partes autem corporis substantiæ sunt constituentes et integrantes corpus organicum, partes igitur animæ substantiæ sunt integrantes potestatem animæ, et sic non sunt qualitates animam consequentes: et similiter est de aliis potentiis naturalibus formarum substantiarum quarumcumque.

Sexta. Eodem modo objicitur de impotentiis naturalibus formarum: hoc enim nomen fundatur in privatione, et non videtur fundari in aliquo ente vel in aliqua entis specie: videtur ergo quod non sit qualitas aliqua.

Adhuc autem non videtur rationabiliter dictum quod dictum est, quod scilicet durum est quod potest habere potentiam naturalem ad non secari, et quod molle ejusdem rei habet impotentiam: quia eodem modo potest dici quod molle habet potentiam naturalem ad facile secari, et quod durum ejusdem rei habet impotentiam¹.

Ulterius etiam quæritur, cum potentia se magis teneat ex parte materiæ quam ex parte formæ, videtur quod potentia naturalis debeat esse ex victoria materiæ super formam potius quam e contra.

Ulterius etiam adhuc quæritur quare hæc species vel genus qualitatis uno nomine non nominatur, ut diceretur aptitudo, sicut Socrates et Plato et alii antiqui nominaverunt?

Ad hæc autem et similia dicendum est, quod habitus est prima species qualitatis, propter hoc quod ipsæ formæ substantiales in materia sunt ut habitus, sicut dicit Aristoteles², quod anima secundum quod est endelechia, inest ut habitus, et secundum hoc forma substantialis inest ut qualitas materiæ, et hoc modo differentia est ut qualitas generis. Quia ergo dispositio et habitus modum suum ponunt in primis substantiæ compositæ principii, quæ sola substat accidentibus, ideo sunt prima species qualitatis. Potentia autem naturalis est consequens esse compositi: est enim consequens ad actum quem forma habet in composito et ad actus consequentes naturam compositi, ideo potentia naturalis est secunda species et non prima. Et quod objicitur de tempore et doctrina, non est verum de omni eo quod habet modum habitus, sed est verum de habitu acquisito tantum.

Ad hoc autem quod objicitur, quod potentia naturalis præcedit esse, Dicendum quod hæc est potentia materiæ ad for-

Septima.

Octava.

Ultima.

Responsio ad primam.

Ad secundam.

¹ Hanc objectionem non solvit D. Albertus. Posset tamendici ad eam quod potentia attenditur penes resistantiam, impotentia autem penes non resistantiam: cum autem durum resistat sectioni, videtur habere potentiam

naturalem; molle vero cum cedat et non resistat sectioni, videtur naturalem habere impotentiam. *jammy*.

² ARISTOTELES, In 2 de Anima, tex. com. 5.

mam et ad esse : et hæc non est naturalis potentia, sed hæc potentia est consequens semper esse.

Ad tertiam. Ad hoc autem quod dicitur, quod omnis habitus inest secundum aliquam potentiam, Dicendum quod verum est hoc, sed non oportet quod illa potentia sit esse consequens : quia forma ut habitus inest secundum potentiam esse præcedentem : sed hoc verum est quod aliquis habitus ut acquisitus vel infusus inest secundum potentiam quæ consequitur ad esse, sed ex hoc non sequitur quod generaliter potentia consequens esse sit ante habitum, ut patet per ante dicta.

Ad quartam. Ad hoc autem quod ulterius quæritur, si potentia naturalis sit qualitas? Dicendum quod potentia naturalis ad actus esse consequens est qualitas et accidens, secundum quod omne illud est accidens quod sequitur ad esse perfectum, quia non est de substantia : hæc autem qualitas fluit a substantialibus sicut proprium fluit ab essentialibus speciei. Et quod obijcitur de partibus animæ, Dicendum quod anima non habet partes essentielles cum sit substantia simplex : sed secundum quod anima est totum potestativum, sic vires ejus intellectus, et voluntas, et sensibilis, et vegetabilis sunt partes ejus potestativæ, et sic dicuntur potentiæ naturales radicate in substantia ipsius, et tamen qualitates quia sunt ad actus esse consequentes¹.

Ad quintam. Et quod dicitur, sicut se habent partes corporis ad corpus, sic partes animæ ad animam; hoc est verum secundum aliquid, et secundum aliquid non est verum : quoad hoc enim verum est, quod anima comparatur ad corpus, ut principium vitæ et motus : sic enim fluunt potentiæ ab anima, quibus influit vitam et motum corpori, quæ integrant potestatem et virtutem ejus, sicut corpus in quantum mobile ab anima et vitam recipiens, non potest esse simplex, sed oportet quod a na-

tura ejus fluat diversitas complexionis et compositionis organorum, quibus recipiat diversimode vitam et motum : et hæc sunt partes organici corporis in quantum est organicum et non in quantum est corpus, et hoc modo sic potentiæ sequuntur naturam corporis et substantiam animæ, sicut operatio organorum sequitur naturam corporis : et hoc modo utrumque integratur partibus suis potestativis. Sed quoad modum communem non est verum, quia potentiæ animæ naturam animæ consequuntur, non ut partes naturales, sed ut proprietates naturam animæ constituentes, sed naturam animæ non derelinquentes : organa autem corporis materiales sunt partes corporis, materialiter ipsum constituentes. Et primo modo loquitur Averroes et non secundo. Idem dicendum de omnibus potentiis naturalibus a forma substantiali post esse substantiale ad actus consequentes fluentibus.

Ad hoc autem quod obijcitur de naturali impotentia, Dicendum quod quamvis quantum ad nomen fundetur in privatione, tamen secundum esse fundatur in contrario quod est contraria qualitas in materia potentiam naturalem impediens.

Ad hoc autem quod dicitur quod potentia se magis tenet ex parte materiæ, Dicendum quod hæc non est potentia ad agendum quæ est esse consequens, sed potius est potentia ad esse, sicut dictum est in capitulo præcedenti : unde per hoc patet solutio.

Ad hoc autem quod quæritur de nomine Antiquorum, qui istam speciem vocabant aptitudinem, Dicendum quod non est nomen usquequaque conveniens : quia aptitudo non est nomen univocum ad potentiam et impotentiam ; quia si aliquid est aptum ad agendum, per hoc ipsum non habet aliquid commune isti et illi, per quod erit aptum ad patiendum.

¹ Ex quo patet quod potentiæ animæ sunt realiter distinctæ ab essentia ejus secundum.

CAPUT VI.

De tertia specie qualitatis quæ est passio vel passibilis qualitas.

Tertia vero species qualitatis est quæ dicitur passio et passibilis qualitas. Hanc enim unam speciem ponimus, ideo quod formæ qualitatis non differunt, sed sunt ejusdem speciei qualitatis, et aliquando eadem numero qualitas: primo enim est passio, et postea passibilis qualitas. Quia ergo neque in qualitate, neque in quali (quod secundum eas dicitur) specie differunt, ideo dicimus eas esse species et non genus, et unam speciem hæc duo dicimus esse. Et non conjungemus ea disjunctiva conjunctione sed copulativa, ut notentur ad idem pertinere. Tamen quia passio est afficiens et cito transiens qualitas, passibilis autem qualitas est durans et radicata in subjecto, qui modi sunt oppositi, ad idem nomen non possunt reduci, eo quod hoc nomen ab oppositis rei proprietatibus imponeretur et opposita significaret: ideo duobus modis copulatis hanc speciem designamus. De qualitate enim non possumus loqui nisi sicut de accidente, quod semper in comparisonem ad substantiam habet determinari, et ideo oportet quod determinetur per modos quibus est in subjecto. Sic igitur dicunt quod tertia species qualitatis est passibilis qualitates, quæ jam in subjecto radicata et firmata sunt et passionones.

Hujus autem manifestatio est inductione et exemplo. Sunt enim hujusmodi ut dulcedo, amaritudo, austeritas, sive acuitas in saporibus extremis et mediis omnibus, et qui his qui inducti sunt cognati sunt, ut salsedo, ponticitas, et sapor pinguis. Amplius autem secundum tactum calor et frigiditas, et his similia: secundum visum albedo et nigredo. Odores autem qui inferunt olfactui passio-

nem, juxta sapes determinantur, ut dicit Aristoteles¹. Differentiæ enim sonorum non inducuntur hic²: quia quamvis inferant passionem auditui, tamen ex primis qualitatibus (quæ primo sunt activæ et passivæ, et virtute earum agit quod agit, et patitur quod patitur) non causantur: et ideo etiam non transmutant substantiam nisi per accidens, sicut aer cum tonitru, ut dicit Aristoteles³, scindit lignum.

Quoniam autem hæc quæ dicta sunt sensibilia, sunt qualitates, manifestum est per descriptionem quam primo dedimus de qualitate: quæcumque enim subjecta suscipiunt illa quæ ita dicta sunt qualitates, et quæcumque etiam informantur ipsis, secundum ipsa qualia dicuntur. Qualitas autem est secundum quam quales dicimur; igitur ista sunt qualitates. Hoc autem inductione probatur et exemplo, ut mel: ex hoc enim quod subjectum mellis dulcedinem suscipit, dicitur secundum hoc quale, quia dulce. Eodem modo dicitur corpus album, quia suscipit albedinem se informantem. Similiter autem se habet in cæteris omnibus quæ enumerata sunt.

Hæc autem non ideo passibiles qualitates dicuntur, quod subjecta et objecta quæ ea suscipiunt ut formas aliquid patiantur vel passa sint accidentali passione vel aliqua alia (quamvis naturali passione digestionis habitu passa sint) sed ideo dicuntur passibiles qualitates, quia passionones inferunt sensui: non enim ideo dicitur dulce, quia aliquid ab extrinseco passum sit, et quod hanc sibi impressit dulcedinem. Similiter autem est de omnibus quæ sunt hujusmodi olfactui vel gustui passionem inferentia. Similiter autem est de calore et frigore in igne vel glacie vel aqua: hæc enim omnia non ideo passibiles qualitates dicuntur, quod ea subjecta quæ suscipiunt ea, aliquid passa sint extrinsecus, sed ideo quoniam singula eo-

Passibiles
qualitates
quare sic
dicuntur.

¹ ARISTOTELES, In 2 de Anima, tex, com. 92 et in libro de sensu et sensato.

² Vide 7 Physic. com. 14.

³ In 3 Metereorum.

quare con-
junct eas
et notam
copulatio-
nis.

quare non
cavithanc
speciem uno
nomine.

Removet
dubia.
Primum.

rum quæ dicta sunt, secundum alicujus sensus qualitatem in ipso sensu passionis alicujus ad sensus immutationem perfecta sunt, et ideo passibiles qualitates dicuntur. Patet hoc inductione: dulcedo enim passionem quamdam secundum gustum efficit ad gustus immutationem. Sic facit calor qui passionem facit secundum tactum, et similiter aliæ qualitates tangibiles. Albedo autem et nigredo et alii colores medii non similiter passibiles qualitates dicuntur: non enim sic agunt in subjectum secundum esse materiale, quod suis qualitatibus informant visum: visus enim albi non est albus, quemadmodum gustus dulcis est dulcis, et sicut tactus calidi est calidus: et ideo in visu non perficiunt colores passibiles qualitates. Sed ostenduntur colores passibiles qualitates: quia ipsi colores qui sunt qualitates, innascuntur in nobis ex passionibus quibusdam præcedentibus in nobis. Quod non multæ colorum mutationes sunt in nobis per aliquam passionem præcedentem, est manifestum per inductionem experimenti: erubescens enim aliquis rubeus factus est, cum erubescencia sit timor in turpi perpetrato: timor autem passione et fuga cordis secundum systolem propellens sanguinem in faciem. Et similiter timens aliquis factus est pallidus, sanguine a facie ad cor retracto. Similiter unumquodque talium colorum aliqua innascitur passione: et si tales colores talibus innascuntur passionibus, probatur quod si aliquis est naturaliter aliquid similitum passus, quod scilicet sanguinem diffundat in facie, vel ad cor reducat sanguinem, illum naturaliter oportet habere similem colorem illi qui passione verecundiæ vel timoris rufus vel pallidus factus est: quod ex hoc constat quod quæ affectio naturæ facta est ad verecundiam in expulsiōe sanguinis ad frontem circa corpus, eadem etiam causa fit etiam secundum naturalem affectionem: ita quod color naturalis sit similis ei qui ex passione animæ vel cordis naturalem recipit colorem.

Generaliter autem loquendo quæcumque qualitates sunt de numero talium casuum, hoc est, quæ ex talibus casibus passionum sumpserunt principium ab aliquibus passionibus difficile mobilibus et permanentibus in subjecto, illæ dicuntur passibiles qualitates. Quamvis enim secundum naturalem substantiam sive subsistentiam in primis complexionibus pallor aut nigredo facta est in aliquo, tamen passibiles qualitates dicuntur secundum primam qualitatis rationem: quales enim dicimur secundum tales colores sive qualitates, sive etiam inducta sint talia per accidens, sicut propter longam ægritudinem quæ facit pallorem. Aut propter æstum qui inducit ruborem qui aliquando in facie comburit sanguinem, ita quod remanet, et stantem et permanentem ruborem inducit, aut aliquid simile his: propter quod nigredo vel pallor contingit, non facile præterit, ita quod immutabile vel difficulter mutabile manet. Ista dicuntur passibiles qualitates: secundum tales enim qualitates dicimur quales simpliciter, sicut secundum eas quæ a passionibus naturalibus inducuntur.

Quæcumque vero sunt de numero talium qualitatum quæ cito transeunt et cito de facili solvuntur, dicuntur passionēs: non enim secundum has dicuntur quales, sed potius aliquid passi: nullus enim simpliciter dicitur rubeus propter hoc quia ex verecundia rubeus factus est. Similiter ille cui pallor subitus propter timorem venit, non simpliciter dicitur pallidus sive qualis secundum pallorem, sed magis dicitur convenienter quod aliquid passus sit, non ad denominationem, sed ad subitam mutationem. Ea propter hujusmodi subitæ mutationes dicuntur convenienter passionēs: non autem convenienter dicuntur qualitates, quia non simpliciter quales dicimur secundum eas. Hoc ergo modo se habet de passionibus et passibilibus qualitatibus corporis.

Ad similitudinem autem horum se habet etiam de passionibus et passibilibus qualitatibus quæ inducuntur secundum

Quæ
passibiles
qualitates

Quæ si
passione

accidentia animæ, hoc est, quarum principium est in anima, quamvis mutatio sit in corpore : quæcumque enim talium mox sive subito in nascendo fiunt, ab aliquibus advenientibus passionibus fiunt subito, ut dementia sive insania, vel ira, et aliæ huiusmodi passionibus, si qualitates dicuntur illatæ per sensum et phantasiam vel opinionem : secundum enim talia quales dicimur et denominamur, dicimur enim iracundi et dementes et insani. Similiter autem est si quæcumque alienationes et insanie non naturaliter sunt factæ, sed sunt aliquibus casibus inductæ, ut ex visu, vel terrore sonorum vel his similibus, et sunt difficile prætereuntes vel etiam omnino immobiles : omnia huiusmodi sunt dicenda passibiles qualitates, eo quod secundum tales qualitates quales dicimur et denominamur. Quæcumque vero talium passionum sunt ex his quæ citius prætereunt et facile subjectum derelinquunt, passionibus dicuntur et non passibiles qualitates. Huius exemplum est ut si quis forte contristatus ab aliquo injuriam inferente, iracundior solito effectus sit : hic enim non dicitur propter hoc iracundus per denominationem qua in huiusmodi occasionata passione iracundior est solito, sed magis dicitur secundum iram aliquid passus : propter quod talia passionibus quidem dicuntur, sed non passibiles qualitates.

CAPUT VII.

De dubitationibus circa tertiam speciem qualitatis.

Est autem circa ea quæ dicta sunt dubitatio. Passio enim per se est genus generalissimum, et ideo non videtur posse esse species qualitatis.

Adhuc autem passibile est potens pati vel habens aptitudinem ad patiendum : qualitas autem nulla pati potest, sed secundum eam est passio : videtur ergo quod nulla sit passibilis qualitas.

Adhuc autem aut passio inducit qualitatem coloris, aut si non inducit, tunc remanet tantum passio, et non habet in qualitate determinari : si autem inducit, constat quod ille color qualitas est, et sic passio est passibilis qualitas, et sic male distinguitur inter passionem et passibilem qualitatem.

Adhuc secundum passionem videtur aliquis dici qualis : est enim passio hæc in aliquo genere, constat quod non nisi in genere qualitatis : sed qualitas est secundum quam quales dicimur : ergo secundum passionem dicimur quales, et sic nulla est distinctio inducta inter passionem et passibilem qualitatem.

Adhuc dubium est de hoc quod albedo et nigredo non dicuntur qualitates, eo quod passionibus inferant sensibus : hæc enim sunt objecta visus : visus autem est potentia passiva : objectum igitur quod est proprium agens in visum infert visui passionem, et secundum hoc dicuntur colores passibiles qualitates, sicut alia, et ex simili causa, ut videtur.

Adhuc autem istæ passionibus dicuntur inferentes vel illatæ : colores autem sæpe inferunt passionibus, ut concupiscentias, et delectationes, et tristitias, et huiusmodi : et sic iterum patet, quod sunt qualitates sensibiles ex eadem causa qua alia sensibilia dicuntur passibiles qualitates.

Adhuc autem quæritur quare tertia species qualitatis non dicatur forma aut circa aliquid constans figura ? Terminatio substantiæ est secundum qualitatem : passio vero et passibilis qualitas a casu passionis innascuntur, et ita videtur quarta species propinquior esse substantiæ quam passio vel passibilis qualitas : non ergo ista est tertia, sed quarta (ut videtur) species qualitatis.

Adhuc quæritur quare non uno nomine hæc species nominatur, cum omnes Antiqui et etiam Aristoteles illa communi nomine casus appellaverint ?

Ad hæc autem et similia dicendum est, quod passio secundum quod est prædicamentum, est effectus illatioque actio-

Tertia.

Quarta.

Quinta.

Sexta.

Septima.

Octava.

Ad primam.

nis in id quod patitur : et sic non sumitur passio quæ est species qualitatis, sed pro forma qualitatis quæ afficit subjectum ex hoc quod aliquid passum est, quod est causa affectionis illius, vel ex eo quod affectui subjectum ex ipsa affectione inducit passionem quæ continet subjectum secundum complexionantia vel componentia subjectum, sicut ira inducta ab aliquo circumstante accendit sanguinem circa cor et immiscet vaporem fellis ad vindictæ appetitum. Et ideo æquivocatio est in passione, quæ secundum quod est effectus agentis genus est : secundum autem quod affectio commotione facta vel commotionem inducens est species qualitatis.

Ad secundam.

Ad aliud dicendum quod non dicitur passibilis qualitas eo quod ipsa qualitas aliquid patitur, sed (sicut dictum est) quod vel passione inducitur vel passionem inducit, et quia sic passioni conjuncta est, ut causa vel effectus, ideo dicitur passibilis qualitas.

Ad tertiam.

Ad aliud dicendum quod passio inducit id quod est qualitas secundum essentiam : sed non est qualitas secundum quod ab ipso quale dicitur denominative, quia denominationes non sunt nisi ab his quæ insunt simpliciter : simpliciter autem non inest quod non est in subjecto radicatum et firmatum, quia sic non sequitur, iste est affectus rubore ex verecundia, ergo est rubeus.

Ad quartam.

Et per hoc patet solutio ad sequens : est enim id quod inducitur ex passione in genere qualitatis, sed non secundum quod quale simpliciter, sed secundum hoc denominative prædicatur.

Ad quintam.

Ad id autem quod ulterius dubitatur de albedine et nigredine, satis in ante habito capitulo responsum est. Et quod dicitur quod passionem inferunt visui, Dicendum quod illæ sunt passionem secundum quid et non simpliciter : quia sunt talia in visu secundum esse spirituale, et ideo motum et passionem simpliciter non inducunt.

Ad hoc autem quod objicitur, quod inducunt delectationes et concupiscentias, Dicendum quod hoc est per accidens, non enim hoc faciunt in quantum visibilia tantum, sed in quantum sunt signa delectabilium secundum gustum et secundum tactum : secundum quid enim et non simpliciter est delectatio in visu secundum quod visus movetur a visibili tantum.

Ad id autem quod ulterius quæritur de ordine istarum specierum qualitatis, Dicendum quod ordo est primæ speciei ad secundam qui in præhabitis determinatus est. Quia autem de numero naturalium potentiarum sunt sensibiles vires animæ, et istis inferuntur passionem per passibiles qualitates, ideo statim tertiam speciem qualitatis oportuit esse passionem vel passibilem qualitatem, sicut activum proprium sequitur suum passivum proprium quod infert ei passionem : quia activum suam propriam formam dat passivo, et utrumque refertur ad alterum et cognoscitur per alterum : propter quod tertium statim sequitur post secundum. Adhuc cum objicitur, quod secundum hoc etiam tertia deberet esse quarta, quia actus sunt prius potentiis secundum rationem et objecta actibus, sed ad hoc dicendum quod hoc verum esset, nisi potentia naturalis hic acciperetur secundum quod radicatur in substantialibus principiis substantiæ : secundum hoc enim determinatur hoc accidens, secundum quod substantiæ propinquius est, et ideo secundum hunc ordinem potentia naturalis est ante passibilem qualitatem.

Ad hoc autem quod ultimo quæritur de nomine, dicendum quod de qualitate hic intendimus secundum quod denominative quale ab ea dicitur : et ideo de qualitate hic non intenditur in comparatione ad causam per quam inducitur, sed potius secundum modum quo inhæret subjecto ad denominationem per quale : sed non dicitur casus hic qualitas, nisi in comparatione ad causam per quam inducitur, quia casualis est. Hæc igitur casus non

Ad sequentem

Nota rationem ordinem in tertia specie qualitatis.

Ad octavam.

vocatur. Secundum autem quod est in subjecto, non habet modum unum, sed diversum et compositum secundum quod denominat subjectum simpliciter, et secundum quid, hoc est, ut nunc. Oppositi autem modi eodem nomine non possunt comprehendere. Uno ergo nomine non poterat convenienter nominari, sed duobus, quæ sunt passio et passibilis qualitas.

CAPUT VIII.

De quarto genere qualitatis quod est forma, vel circa aliquid constans figura.

Quartum vero genus qualitatis est forma et circa aliquid constans figura. Hoc autem genus qualitatis, sicut in *prima philosophia* dicit Aristoteles, consequens est speciem substantialem in omni corporea substantia : quia sicut corporeæ substantiæ differunt speciebus, ita differunt figuris : et quorum est una species in communi, horum est in communi figura una, tam in toto quam in membris : sicut hominis figura una, et capræ, asini, et sic de aliis. Forte hoc dicitur genus non species, quia multa valde comprehendit.

Differunt autem hæc, quia modus terminationis linearum in superficie vel corpore referri potest ad intra, ad formam scilicet substantialem, quæ tam in toto quam in partibus, causa est quare dicitur vel sit membrum hoc vel illud, vel etiam totum formetur, et sic dicitur forma. Potest etiam referri ad extra, ad quantitatem scilicet sic vel sic terminatam in tales vel tales angulos, et sic dicitur figura. Unde patet quod unum et idem secundum id quod qualitas est figura et forma, sed secundum esse differt : quia relatum ad intra quod continet et terminat, est forma : relatum autem ad extra, quo talibus vel talibus angulis terminatum aptum est ad hos motus vel illos secundum hos actus vel alios, sic dicitur figura.

Oportet autem scire quod figura dici-

tur dupliciter : secundum id quod est quantitas terminata, et sic dicitur id quod est in genere quantitatis : est etiam figura secundum id quo est figura terminatio quantitatis, et hoc modo non dicit nisi id quod est in genere qualitatis, sed hæc qualitas est circa quantitatem posita. Forma autem quamvis idem sit subjecto, differt tamen ratione, nec dicitur forma nisi secundum quod causata est a forma substantiali actu continenti intrinseca, et ideo forma dicit id quod est qualitatis, et non quantitatis.

Hæc autem ideo genus dicuntur, quia in actibus et ratione non conveniunt : continere enim quod est formæ non convenit nisi genere cum sic vel sic angulatum esse acuto angulo vel recto vel hebetate : hoc enim non dicitur quia contineat, sed quia sic vel sic pungat vel tangat, propter quod non est convenientia speciei sed generis inter illa sic sumpta. Quia tamen hæc unum sunt in eo quod est forma et figura, propter hoc non disjunctiva conjunctione conjunguntur. Duobus autem modis nominatur et non uno : quia continere ad intra, et sic vel sic pungere extra, non sunt reducibilia in unam proprietatem cui nomen unum commune imponatur.

Dicitur autem figura, eo quod ad extra refertur : circa aliquid constans, quia in exterioribus terminationibus linearum concludit et terminat exterius in circuitu, et constant terminationes ejus ad puncta in quibus concurrunt lineæ terminatæ. Hæc ergo est ratio omnium istorum. Hæc autem proprie corporum sunt et superficiem quæ pluribus lineis terminantur.

Amplius autem adhuc in lineis etiam inveniuntur quædam quæ in hoc modo qualitatis sunt ponenda, sicut rectitudo et curvitas : rectum enim est cujus extrema tegunt media, ita quod postea videri non possunt, si rectorum extremitates directe aciebus oculorum opponantur : et hoc dictum est Platonis. Hoc autem magis est forma quam figura, quamvis rationem figuræ habeat secundum quod ad extra

Quare dicitur quartum genus, et non quarta species.

Quare distinctius non conjunguntur.

Quare nominatur duobus nominibus.

Quare dicitur figura, et quare circa aliquid constans.

Quid rectum secundum Platonem.

Curvum est
compositæ
formæ.

undique terminatur in puncto uno. Curvitas autem ex duabus semper componitur formis : habet enim formam concavam subtus, et habet formam convexam exterius, et ideo omne curvum compositæ est formæ. Figuras autem habet tot, quot habet curvitates, quia tot habet terminationes ad angulos divisos. Tale etiam est quod his simile est, sicut circulare, vel sphaericum, et generaliter loquendo rotundum : omnia enim hæc formam habent concavi ad interius, et figuram convexi ad exterius. Quod hæc autem qualitates sint secundum quod talium sunt formæ et figuræ, probatur ex hoc quod secundum unumquodque talium id dicitur quale quod informatum est ex his, sicut patet inductione et exemplo : triangulum enim vel quadrangulum vel rotundum esse quale aliquid dicitur. Similiter autem et rectum vel curvum esse qualis habet prædicationem. Et similiter est in aliis secundum formam vel figuram hoc modo dictis ¹.

Rarum autem et spissum et asperum et lene fortasse putabuntur apud aliquos qualitates principaliter significare : quamvis a linea habent ad hoc quod qualitatem principaliter significant : significant enim primo positionem, et secundario qualitatem partium in loco et in toto positarum, et ideo non pertinent ad divisionem eorum in qua ponuntur ea quæ principaliter sunt in qualitate : hæc enim (ut dictum est) quamdam positionem partium in toto et loco primo principaliter significant quodammodo et non qualitatem : spissum enim sive densum dicitur, eo quod partes materiales ad se invicem sunt propinqua positione : rarum vero per oppositum dicitur, eo quod partes materiales ad se invicem distant in toto : et hæc duo sic secundum positionem partium intrinsecarum sic dicuntur. Lene autem et asperum secundum positionem quamdam partium exteriorum : lene quidem eo quod in rectum vel æque secundum li-

Densum et
rarum quid

Lene et
asperum
quid.

neam vel superficiem sibi partes jacent exteriores et una super alteram non eminet : asperum vero per oppositum hujus dicitur, ideo quod una quidem extremarum partium in linea vel superficie superiore est super aliam eminendo porrecta, alia vero est inferior et simul super alia est depressa. Positiones igitur dicuntur primo, et si qualitates dicuntur, hoc est secundario. Hæc igitur sunt quatuor species qualitatis quæ communiter inveniuntur.

Et fortasse alii quidam modi qualitatum apparebunt : quia quale multipliciter dicitur de substantiali et accidentali qualitate, et ideo multi sunt ejusdem modi : sed quia maxime et principaliter dicuntur qualitates et quales hi qui dicti sunt modi, concludatur ergo generaliter quod species vel genera qualitatum sunt quæ prædicta sunt.

CAPUT IX.

De dubitationibus quæ sunt circa quartam speciem qualitatis.

Est autem in his dubitatio, cum forma sit principium substantiæ uniuscujusque, qualiter possit esse species qualitatis : potius enim reducenda est ad genus substantiæ, quam qualitatis.

Adhuc autem cum figura sit de mathematicis, nihil autem sit mathematicum nisi quantitas discreta vel continua : videtur figura esse aliquid in genere quantitatis et non qualitatis.

Adhuc autem nihil ens videtur addere forma vel figura super quantitatem, quia quod lineæ sic in acutum vel rectum angulum jungantur, non addit quanto ens sed rationem : et sic videtur quod non sunt species in genere qualitatis.

Adhuc autem quod de aspero et leni dictum est, omnino contradicit ei quod dictum est in *sex principiis* de situ vel positione, ubi dicitur quod asperum et lene,

¹ Vide in ex principiis, cap. de Positione.

et rarum et densum, non positiones dicunt sed qualitates circa positiones dictas.

Quinta. Ulterius quæritur qualiter numerus specierum qualitatis accipiat?

Ad primam. Sed ad hæc et similia dicendum est quod forma dicitur secundum id quod forma secundum rationem et substantiam: et sic forma est principium esse et substantiæ in omni eo quod est: et quia substantia vera est, propter hoc forma est principium esse et substantiæ veræ, et secundum aliquid est principium aliorum quo est unumquodque eorum. Dicitur enim forma quasi foris manens secundum nomen, et sic modus continentiæ in terminatione linearum et superficierum dicitur forma, et hæc forma est species qualitatis.

Ad secundam. Ad hoc autem quod de mathematica obijcitur, Dicendum, quod figura non ratione figuræ mathematica est, sed ratione quantitatis cuius est qualitas, et ab ipsa absolvi non potest. Vel potest dici, sicut dictum est, quod figura est mathematica secundum quod est quantitas terminata: secundum autem quod est terminatio quanti, sic est qualitas, et hoc modo non consideratur a mathematico.

Ad tertiam. Ad hoc autem quod dicitur, quod figura nihil addit supra quantitatem, Dicendum quod falsum est: addit enim modum qualitatis qui non est quantitas, qui est acutum, vel rectum, vel hebes in angulis, vel rotundum, vel planum: quæ non sunt rationes tantum, sed sunt res: unde etiam aliter et aliter immutant proprium sensum tactus: omnis autem immutatio sensus proprii est per qualitatem.

Ad quartam. Ad hoc autem quod de *sex principiis* obijcitur, Dicendum quod sicut dictum est, asperum et lene, et densum et rarum, positiones dicunt partium materiæ interius et exterius, sed secundario dicunt qualitates: quia sic vel sic agunt in sensum, et hoc consideratur in libro *sex principiorum*; et ideo dicuntur qualitates, quia lene est quod suaviter immutat, asperum quod immutat cum punctione, et densum est quod visu non penetratur,

rarum autem quod ubique est pervium: et ideo in comparatione ad sensum ita dicuntur qualitates, sed tamen quia positio causa est, quod sic vel sic sensus istos immutent, ideo illa principaliter sunt positiones, secundario qualitates.

Ad hoc autem quod quæritur, penes quid ista species qualitatis accipiantur, Dicendum quod numerus et ordo sic simul accipi possunt: aut enim accipitur penes formale principium substantiæ, aut penes materiale, ex quo omne accidens accipi habet penes modum substantiæ a qua causatur. Si autem accipitur penes principium formale, hoc non potest esse nisi duobus modis: aut enim accipitur penes modum quo perficit forma materiam, aut penes modum quo forma principium est agendi in composito quod perfectum est. Si primo modo, forma non habet se ad materiam nisi ut dispositio vel habitus, et penes hunc modum est prima species accepta qualitatis. Si autem secundo modo est, a forma effluunt potentiæ naturales, et sic est secunda species qualitatis accepta. Illæ ergo potentiæ aut accipiuntur in se aut secundum quod propria activa inferunt eis proprias passiones. Et primo modo est iterum secunda species qualitatis: secundo autem modo tertia inducitur species qualitatis. Si vero ex parte materiæ sumatur quæ per se est corporea, et necesse est quod sit secundum relationem ad formam quæ continet et terminat materiam, tunc inducitur quarta species quæ est forma vel circa aliquid constans figura. Et istæ sunt quatuor species qualitatis, secundum quas aliquid ut frequentius quale dicitur, et a quibus proprie accipitur modus iste prædicamenti qui est proprius qualitatis. Si qui autem alii modi qualitatis inveniuntur, facile reducuntur ad istos.

Sciendum quod Antiqui hanc ultimam qualitatis speciem uno communi nomine vocaverunt compositionem: sed quia duos actus includit, unum ad intus qui est formæ, alterum ad extra qui est figu-

ræ, ideo convenientibus duobus modis nominatur. Quare etiam genus melius dicitur quam species, jam in ante habito capitulo dictum est.

Quod autem quidam has species accipiunt penes ea quæ sunt in nobis in anima, quidam per acquisitionem primam speciem, et secundum ea quæ insunt naturæ secundam speciem, et in corpore quidem per motum tertiam speciem, vel per materiæ terminum quartam speciem: potest dicere qui vult, sed rationem perfectam non videtur habere.

Dubitatio

Sed de hoc quæri potest, quare secundum solam tertiam speciem qualitatis quæ passio vel passibilis qualitas, sit alteratio præhabita, sicut dicit Aristoteles¹, et non secundum aliam speciem qualitatis? Et hæc quidem quamvis pertineat ad Philosophum determinare et non ad logicum, tamen dici potest quod in habitu et dispositione alteratio esse non potest: quia dispositio et habitus sunt ad perfectionem secundum propriæ naturæ actum, qui est ratio vel rationis actus: et ideo attingens esse perfectum non est propriè alteratus physice, sed in esse connaturali et proprio perfectus. Fere eadem ratione non potest esse alteratio in specie secunda: potentiæ enim naturales radicanter in forma substantiali, secundum quod ipsa in eo quod perfectum est convertitur in principium agendi, et ideo consequuntur esse perfectum sicut id quod est esse substantiale consequens, cum perfectio ipsius sit perfectio in illis: propter quod etiam attingens esse perfectum naturalis potentiæ perfectus est, et diminutus ab illo secundum esse corruptus vel in via corruptionis. In quarta etiam specie motus esse non potest, quia circa quantitatem est qualitas quæ a quantitate non absolvitur: sed quantitati nihil est contrarium, ita quod nec illi speciei contrarium est aliquid.

Solutio.

Et si objicitur de recto et curvo, et aspero et leni, et raro et denso, patet quod illæ qualitates nec activæ nec passivæ sunt, neque absolvuntur a positione et situ, et ideo in talibus non potest esse motus alterationis: quia alteratio physica non est nisi inter contraria agentia et patientia ad invicem, et hoc est quod intendit Aristoteles, si quis bene dicta sua inspiciat.

CAPUT X.

De quali quod dicitur secundum qualitatem.

Quia autem, ut dicit Alexander, Aristoteles ipse istum tractatum intitulavit *de quali et qualitate*, et nos jam determinavimus de speciebus qualitatis secundum quam quales dicimur, restat nunc determinare de quali quod denominative ab his speciebus dicitur qualitatis. Dicimus ergo quod qualia dicuntur quæ secundum qualitates dictas dicuntur denominative: denominative autem, quia simpliciter subjectum ab eis denominatur, vel quomodolibet aliter ab his dicuntur informata. Difficile enim est eam quæ ab accidente denominationem simpliciter fieri: multis enim modis accidens inest, ita quod non denominat, ut si inest secundum partem, ut Æthiops est albus dentes, vel si inest ut nunc et non simpliciter, ut rubeus ex verecundia nunc, non sequitur quod sit rubeus. Licet aliquando etiam hoc sit ex parte accidentis, quod ab ipso fieri denominatio non potest, quamvis simpliciter insit et non secundum quid, ut in sequentibus patebit. Et ideo quale secundum istas qualitatis species (aut dicatur secundum istam denominationem aut quomodolibet aliter dicatur ab his) dicitur qualitas ut informans subjectum per concretionem significans: quale enim et qualitas idem prædicatur, quamvis in modo differant:

Objecti
Solutio

Quid sit
quale.

¹ ARISTOTELES, In 7 Physic. tex. com. 15.

quale enim dicit qualitatem subjectum informantem, qualitas autem dicit qualitatem simpliciter.

Objectio.
Solutio.

Et si quis objiciat quod quale dicit duo, subjectum scilicet, et qualitatem, Dicendum quod non dicit principaliter et formaliter nisi qualitatem, sed quia dicit qualitatem in concretionem ad subjectum, ideo dicitur ex consequenti de subjecto facere significationem. Propter quod etiam quale cum qualitate ad idem pertinet prædicamentum.

In pluribus tamen qualitatibus, pene etiam in omnibus qualia dicuntur denominative a qualitatibus, ut a candore candidus, et a grammaticæ grammaticus, et a justitia justus dicitur denominative, et similiter in aliis multis. In aliquibus vero hoc non convenit secundum vocem, quamvis similiter sit secundum esse. Et hujus causa est quod qualitatibus nomina talia posita non sunt quæ solo casu differentia secundum appellationem possint inflecti et informari in nomina denominativa, sicut dicitur cursor, aut sicut dicitur pugillator, non quidem dictus ab actu vel officio currendi vel pugillandi, sed ab ipsa qualitate quæ est naturalis potentia hoc faciendi: hæc enim qualitas nomine proprio non est designata, ita quod nomen secundum validitatem naturalem ad hæc exercenda significet illam propriam qualitatem: non enim sunt talibus validitibus (quæ qualitas sunt) posita nomina secundum quas quales dicuntur et cursor et pugil sive pugillator: sed nomina illa sunt disciplinarum nomina, sicut cursoriæ et pugillatoriæ artis: et hæc non sunt nomina illius vel illarum qualitatum, qua vel quibus dicuntur illi quales, qui affecti sunt illa qualitate, quæ est naturalis potentia ad illa facienda. A nomine autem artis vel disciplinæ denominari potest, qui artis istius vel disciplinæ est ignarus, sicut frequenter contingit, quod habens naturalem potentiam ad aliquid artis, illius ignarus est, quæ docet operationem eandem ad quam habet quis naturalem potentiam: pugillatoria enim di-

citur disciplina pugillandi, sed quales in hac qualitate dicuntur, non qui sunt de arte sive disciplina illa, sed qui afficiuntur per informationem qualitate quæ dicitur potentia naturalis ad pugnandum, sicut dicitur pugil vel cursor qui forte nihil scivit de arte sive disciplina illa, et ideo a disciplina non accipiunt denominationem ut dicantur cursores vel pugilles.

Alii autem etiam posito nomine qualitatis non adhuc quales illa qualitate dicuntur denominative, ita quod nomen qualis secundum figuram appellationis a nomine qualitatis determinetur. Sicut patet in nomine quod est virtus, a quo nomine si denominatio fiat non dicitur virtuosus, sed secundum alios dicitur studiosus, nomine formato a genere virtutis quod est studium, vel quod verius est nomine formato a virtutis causa, quæ est studium. Et secundum posteriores dicitur virtuosus, quamvis non simplicem dicat denominationem, sed cum denominatione, notat plenitudinem. Virtutem enim habens studiosus dicitur, sed non dicitur denominative simplici denominatione a virtute: sed si a virtute dicatur, dicetur virtuosus, quod nomen plenitudinem significat et non facit simplicem denominationem. Hujus autem causa est, quia in virtutibus et vitiis politicis nos domini et causa sumus operum quibus efficiuntur virtutes: quia virtutes per studium fiunt in nobis: quod studium, ut dicit Tullius, est vehemens applicatio animi ad aliquid discendum vel faciendum: ideo Antiqui nomina imponentes, virtuosos intellectuali virtute vel morali vel heroica dixerunt studiosos nomine communi. Virtuosi autem dicuntur non ita convenienter, quia virtus nominat ultimum in bono, ut dicit Aristoteles, et hoc non est ita generale ut primum. Consignificata autem plenitudo adjungitur in talibus, propter hoc quod dicit Aristoteles quod nec intellectualis virtus quæ est prudentia, potest esse sine moralibus, nec morales possunt esse sine prudentia: quia moralis contingit finem, prudentia autem eligit ea, et

Studium
quid.

docet per quæ et qualiter ad finem devenitur: et ideo in quocumque est virtus, quamdam plenitudinem virtutis esse oportet. Propter quod illam denominationem conveniens fuit nomine plenitudinem connotante formari. Et dicitur studiosus et non studialis, et virtuosus et non virtualis. In pluribus autem denominativis non est sic, sed denominativa eorum a nominibus formantur qualitatum quæ insunt ipsis. Concluditur ergo generaliter quod quæcumque dicuntur qualia, aut dicuntur denominative a prædictis quatuor speciebus qualitatis, aut aliquo modo, sicut dictum est, dicuntur aliter ab illis qualitibus quæ dictæ sunt.

CAPUT XI.

De proprio qualitatis quod est suscipere contrarium.

Postquam autem jam de quali et qualitate secundum diffinitionem et divisionem in species determinatum est, consequenter de quali et qualitate secundum suas consequentes proprietates et passionem est determinandum, et primo de proprio quod nec soli nec omni convenit, quod est esse qualitati contrarietatem. Dicimus igitur quod inest qualitati et quali contrarietas secundum quod est quale, sicut justitia injustitiæ est contraria, et albedo nigredini. Quamvis injustitia privationis habeat nomen, tamen hæc privatio in contrario fundatur habitu cujus nomen proprium non est positum, et sic justitia contraria est injustitiæ. Ita et ipsa quæ secundum qualitates has qualia dicuntur, sunt contraria, sicut injustum contrariatur justo, et album nigro. Patet igitur quod in prima et tertia specie qualitatis est contrarietas. Non est autem hoc proprium in omnibus qualitibus primæ et tertiæ speciei, secundum quod contrarietas est distantia et oppositio completa eorum quæ sunt in eodem genere: rubeo enim vel pallido aut hujusmodi co-

loribus mediis nihil est contrarium, cum tamen sint qualitates et in genere qualitatis.

Si autem objicitur quod justitia et injustitia non sunt contraria, quia motus alterationis est inter contraria: in prima autem specie, ut jam ante habitum est, non est alteratio. Dicemus ad hoc, quod alteratio physica non est in prima specie qualitatis: alteratio autem large dicta est in prima specie, secundum quod alteratio est, quando subjecto eodem manente mutatio fit in suis passionibus vel qualitibus. Sic enim quando de justo fit injustus, alteratio facta est: non enim sufficit ad alterationem physicam, quod sit inter contraria, sed cum hoc exigitur quod contraria sint ad invicem activa et passiva secundum actionem et passionem a substantia abjicientem, et subjectum continue a contrario in contrarium transmutantem.

Ad hoc autem quod diximus de coloribus mediis nihil esse contrarium, cum tamen in quinto *Physicorum*¹ dicatur quod medium comparatum extremo, contrarium est, et cum in *Ethicis* dicatur quod medium utrique extremorum contrarium est: non debet aliquis instare, quia hic contrarium accipimus quod secundum maximam distantiam contrarium est. Hoc autem est simplex, nihil de contrario habens admixtum: et secundum hunc modum medium nec opponitur medio nec extremo. In physicis autem contraria accipienda sunt secundum potentiam et actum ubi est motus, et ideo ibi contrarium est id quod aliquid participat contrarii, et est potentia ad alterum, secundum hoc enim movetur ad ipsum ut ad contrarium.

Quod autem in *Ethicis* dicitur quod medium utrique extremorum contrarium est, ideo dictum est, quod quamvis virtus sit medium quantum ad actum et circumstantias, tamen secundum bonum et rationem boni est extremum: et sic ambobus

¹ Tex. com. 52.

extremis opponitur ut extremum, quia sic ambo extrema sunt in genere mali.

Amplius generaliter verum est, quod si ex contrariis unum fuerit quale, et reliquum illi contrarium est quale: cum contraria sint in eodem genere. Hoc autem palam est et manifestum proponenti sive inducenti alia contraria ab his quæ dicta sunt in singulis generibus contraria suscipientibus: semper enim contraria in eodem sunt genere: nam si iustitia contraria est injustitiæ, et iustitia est quale quoddam sive qualitas, sequitur quod etiam injustitia est quale et qualitas est quædam: nulli enim aliorum prædicamentorum sicut generi aptari potest injustitia ut species vel individuum: iustitia enim neque est quantitas, neque ad aliquid, nec ubi, nec omnino sive universaliter aliquid de numero prædicamentorum, nisi quale et qualitas, et illud idem secundum genus prædicamenti est etiam iustitia. Et sic est in omnibus aliis contrariis quæ sunt secundum quale vel secundum qualitatem.

Objectio.

Ex hoc autem forte videbitur alicui, quod prima contraria sint in qualitate: et contra hoc videtur esse, quod prima contraria videntur esse rarum et densum: hæc enim videntur præcedere calidum et frigidum, et inducere ipsa, quia rarum efficitur calidum, et spissum efficitur frigidum: sed ad hoc dicendum, quod in veritate prima contraria vere secundum actionem et passionem sunt contraria in qualitate, et non in positione¹: quia contrariorum est mutuo se expellere ab eodem susceptibili: expulsio autem hæc fieri non potest, nisi per actionem et passionem, et ideo ea quæ vere sunt contraria, sunt activa et passiva ad invicem: et hæc prima contraria sunt calidum et frigidum, et subjecta eorum passiva sunt humidum et siccum, quorum utrumque respicit utrumque illorum ut subjectum: humidum enim est subjectum calidi et

Solutio.

est subjectum frigidi, et siccum est subjectum calidi et est subjectum frigidi in materia elementalī: calidum est effectivum rari, et frigidum est effectivum spissi: et sic prima simpliciter contrarietas est in qualitate: prima autem dispositio materiæ est in positione quæ non absolvitur a qualitate quæ est rarum et densum.

Si autem quis dicat quod leve et grave sint prima contraria, eo quod motus localis sursum et deorsum sunt ad formam: leve autem movetur sursum, grave autem deorsum, hoc omnino nihil est et est determinatum in physicis, quod motus sursum non causatur a levitate, nec motus deorsum a gravitate, sed potius a generante vel removente prohibens: et ideo prius aliquo modo habet formam generantis antequam habeat motum quæ est consequens formam generantis². Et ideo leve et grave non sunt prima contraria moventia, sed potius leve causatur in materia per rarum, et grave causatur in materia per densum: et sic adhuc remanet, quod calidum et frigidum quæ sunt in tertia specie qualitatis sunt contraria.

Objectio.

Solutio.

Si quis vero adhuc objiciat, et dicat contra hoc, quod si simpliciter calidum et simpliciter frigidum quorum neutrum de suo contrario habet aliquid admixtum, sunt contraria prima, tunc sequitur quod nata sunt fieri circa subjectum unum et idem: non autem simpliciter calidum, et simpliciter frigidum nata sunt fieri circa idem: nullum enim elementum est quod manens in substantia ejusdem elementi hoc natum sit suscipere: ergo ista non sunt contraria prima, ignis enim habet non admixtam caliditatem, et non potest habere frigiditatem et caliditatem: ad hoc dicendum quod secundum quod caliditas et frigiditas sunt qualitates primæ, sic opponuntur circa materiam primam elementorum, et circa illam nata sunt fieri: secundum autem quod sunt in ge-

Objectio.

Solutio.

¹ Vide 2 Physic. com. 15, ubi vult proprias qualitates esse prima contraria.

² Ex quo patet quod elementa moventur de

potentia accidentali a generante vel a removente prohibens.

neratis primis quæ sunt elementa, sic sunt potentiae naturales consequentes esse elementorum, et ideo elementis manentibus non deserunt substantias elementorum: et hoc modo circa idem nata sunt fieri, et mutuo se invicem expellentia ab eodem.

Ex hoc autem quod in qualitate est contrarietas prima, intelligitur quod contrarietas in omnibus aliis generibus in quibus est, non est nisi in ratione qualitatis: primum vero est causa omnium aliorum in quolibet genere in quo est primum. Unde etiam in quantitate ratione motus augmenti et decrementi non est contrarietas nisi secundum qualitatem, sicut in tractatu de *Quantitate* dictum est. Et si contraria sunt in ubi vel in situ, oportet quod sint in eis secundum quod non absolventur a qualitate. De his autem disputatio pertinet ad physicum vel metaphysicum, et non ad logicum: logicus enim non considerat contraria, nisi secundum quod sunt in eodem genere maxime distantia, et non considerat ea secundum quod prima et non prima.

CAPUT XII.

De secundo proprio quod est suscipere magis et minus.

Suscipit autem qualitas magis et minus, et hæc est secundæ proprietatis ex ea quæ præcessit causata. Quod autem quale magis et minus suscipiat patet inductione: album enim magis et minus alterum altero dicitur secundum albedinis intensionem et remissionem, et similiter justum magis et minus alterum altero dicitur secundum intensionem justitiæ et remissionem. Hoc autem non tantum est in ipsis quæ qualia sunt sicut alba et justa, sed etiam ipsa quæ sunt qualitates (a quibus talia dicuntur qualia) suscipiunt in seipsis, sicut quæ dicuntur crementa et diminutiones in seipsis. Et dicit Boetius quod hæc fuit sententia Platonis. Hoc autem declaratur exemplo, cum, sicut di-

cunt, candidum quod est candor, sit candidum, contingit, ut dicunt, illum candorem magis intendi per majorem (ut dicit Nicolaus Peripateticus) luminis contrarii admixtionem.

Quamvis autem hoc sit quoddam qualitatis proprium, non tamen convenit omni qualitati, sed plura sunt quæ suscipiunt magis et minus, et non omnia quæ sunt qualitates: justitia enim cum sit qualitas si dicatur (secundum quod in abstracto significatur) suscipere magis et minus, potest quilibet ambigere utrum verum sit an falsum quod dicitur. Similiter autem est etiam in aliis qualitatibus quæ afficiunt per inhærentiam subjecta in quibus sunt, quando per modum abstractionis significantur, ut justitia, albedo, sanitas et hujusmodi. Quidam namque dubitant de talibus, utrum magis et minus suscipiant: quidam enim justitiam a justitia et albedinem ab albedine aiunt non multum dici secundum magis et minus, ita quod una justitia sit magis justitia quam alia, vel una albedo magis albedo quam alia: neque dicunt unam sanitatem ab alia sanitate dici secundum magis et minus. Et causa etiam dicti est, quod nomen uniuscujusque abstractorum imponitur in termino, et non potest intendi et remitti: isti autem dicunt, quod intensio et remissio secundum magis et minus accidit qualitatibus secundum quod sunt in subjecto recipiente ipsas qualitates: dicunt enim alterum altero magis et minus sanitatem et justitiam habere, secundum quod unum dicimus altero saniores et justiores. Sic etiam dicunt et grammaticam et alias qualitates (quæ subjecta in quibus sunt afficiunt, et ideo affectus generaliter dicuntur) secundum magis et minus inesse. Licet tamen Antiqui diversa circa ista sentiant, tamen hoc indubitanter verum est, quod subjecta (quæ secundum illos affectus qualitatum dicuntur qualia) illa procul dubio secundum quasdam qualitates recipiunt magis et minus, et in prima et in tertia specie qualitatis: hoc enim modo unus alio dici-

tur grammaticior, qui magis habet grammaticam : et sic unus dicitur justior et sanior, et sic est in multis aliis primæ et tertiæ speciei qualitatibus.

Sed non est hoc in quarta specie qualitatis : triangulus enim et quadrangulus secundum quod denominative dicta sunt a triangulatione et quadrangulatione, sic dicuntur qualia et non qualitates : et sic dicta non videntur magis et minus suscipere triangulus et quadrangulus, neque aliquod denominatum ab aliis figuris, ut circulus, vel pentagonum, vel hexagonum : hæc enim non dicuntur secundum prædicationem, nisi de illis quæ diffinitionem eorum recipiunt : hæc autem omnia sunt in termino : unde omnia de quibus prædicatur circulus nomine et ratione qualitatis, æqualiter et non secundum magis et minus sunt et dicuntur circulus. Ea autem quæ sunt de numero eorum quæ circuli nomen et rationem non recipiunt, illa in quantum non sunt circulus, et non secundum magis et minus, sed æqualiter circulus negatur in ipsis. Hoc autem patet per exempla : quadratum enim et quadrangulum circuli nomen et rationem non recipiunt, sed ab utrisque negatur circulus, et ideo quadratum non magis et minus est circulus quam quadrangulus. Est enim quadratum figura quatuor lineis æqualibus et quatuor rectis angulis conclusa. Et quadrangulus est figura quatuor rectis lineis, quarum duæ oppositæ sunt æquales sibi invicem, aliis non oppositis inæquales, et quatuor rectis angulis contenta. Et neutra istarum suscipit circuli nomen. Quia circulus est figura plana, una linea contenta, in cujus medio punctum est qui vocatur centrum, a quo omnes lineæ rectæ ductæ ad circumferentiam sunt æquales. Et hæc ratio neque quadrato convenit, neque quadrangulo, quod altera parte longius est. Et ideo æqualiter et non secundum magis et minus quadratum et quadrangulum non sunt circulus, nulla enim talium figurarum recipit diffinitivam rationem circuli. Simpliciter autem loquendo sive univer-

saliter si utraque ista nullo modo recipiunt hujusmodi quod propositum est, hoc est, circuli rationem secundum aliquem modum, tunc sequitur quod alterum istorum non dicitur secundum magis et minus esse circulus : quia quod secundum magis et minus esse vel non esse non dicitur, aliquo modo participat nomen et rationem ejus quod participat secundum magis et minus. Concluditur ergo, quod non omnia qualia suscipiunt magis et minus. Horum itaque prædictorum proprium nihil est proprie proprium qualitatis : neutrum enim illorum convenit omni et soli et semper. Est autem attendendum, quod sicut dicit Boetius ab Alexandro accipiens in commento libri *Prædicamentorum*, fuerunt tres sectæ Antiquorum circa hoc. Plato enim qui ponebat formas, dixit intensionem et remissionem fieri in qualitatibus maxime primæ speciei, sicut circa habitus et dispositiones, quæ dona dixit esse deorum, sicut expresse legitur in libro qui Menoni ascribitur, per immissionem boni divini plus et plus, sicut albedo plus et plus est albedo, cui immittitur plus et plus de claritate luminis, et sic dixit intendi omnes virtutes. Alii autem quidam Epicurei dixerunt per incrementa partium subjecti fieri intensionem, ut albedo vel justitia fit plus et minus, quæ plus et minus occupat et informat de partibus subjecti. Media autem Aristotelis et Peripateticorum opinio est, quod intensio fiat circa qualitatem secundum inhærentiam. Qualitas inhæret subjecto dupliciter : ex parte subjecti et ex parte qualitatis. Ex parte subjecti quidem ex hoc quod plus et minus aptatur qualitati recipiendæ. Ex parte autem qualitatis dupliciter : si enim habet contrarium, tunc plus et minus intenditur secundum majorem et minorem contrarii admixtionem : si autem non habet contrarium, tunc plus intenditur secundum majorem vel minorem accessum ad naturæ terminum, cui nomen et a qua nomen imponitur : et hoc est dicere ad veram nominis im-

Opinio Platonis.

Opinio Epicureorum.

Opinio Peripateticorum.

Quid quadratum.

Quid quadrangulus.

Quid circulus.

Contra opi-
nionem Pla-
tonis.

sitionem. Positio autem Platonis non habet hic probari nec improbari, sed in prima philosophia. Hic autem dici potest, quod si additione doni divini fieret intensio in qualitate, difficile esset valde dicere qualiter addendum ei (cui additur) conjungeretur: et tamen illud quod augetur, augeatur per additum aliquod. Adhuc difficile esset invenire qualiter differt augens ab aucto, vel utrum virtus augens esset in augente vel in eo quod augetur, et alia multa difficilia sunt circa illud, quamvis theologizantes hanc opinionem sequi videantur. Quod autem dicunt Epicurei, probabilius dictum fuit, quamvis in hoc non perfectum sit, quod dicunt secundum partes quantitativas subjecti magis et minus in qualitate esse, cum videamus parvum albius esse quam magnum, sicut margarita fulgens albius est multa cerusa. Media ergo Peripateticorum opinio vera est et tenenda: ad hanc enim pauciora sequuntur inconvenientia.

CAPUT XIII.

De proprie proprio qualitatis quod est secundum eam dici simile vel dissimile.

Differentia
inter simile,
et æquale.

Proprie autem proprium qualitatis est (quod et omni convenit et soli) secundum qualitatem qualia similia, aut dissimilia dici. Unum enim in qualitate est simile, sicut unum in substantia est idem et unum in quantitate est æquale. Aut igitur in diversis est eadem qualitas, aut diversa. Si eadem, tunc dicuntur illa sic affecta similia. Si autem diversa, tunc dicuntur illa sic affecta dissimilia: ut etiam dicit Boetius similitudo est rerum differentium substantia et subjecto qualitas eadem. Similia igitur et dissimilia secundum solas dicuntur qualitates: simile enim et dissimile alterum alteri non est secundum aliquod aliud prædicamentum, nisi secundum illud quod est quale secundum prædicamentum qualitatis. Proprie ergo proprium qualitatis est, secun-

dum eam simile vel dissimile alterum altero dici.

Cum autem dicitur quod similitudo est eadem qualitas in differentibus substantia et esse, non potest accipi eadem numero qualitas: quia eadem numero qualitas non potest esse in differentibus numero, cum qualitas sicut et alia accidentia numerentur numero subjecti. Nec sufficit quod sit eadem genere, quia sic omnia essent similia: nihil enim est quod aliquam non suscipiat qualitatem. Relinquitur quod similia sunt, quorum qualitas est una specie. Unde quandocumque ostendentes erimus convenientiam diversorum in una qualitatis specie, dummodo simpliciter et non secundum quid insit utrique, ostendemus quoniam illa sunt similia. Si autem qualitas illi uni inesset secundum quid et alteri simpliciter, tunc per unam qualitatem quæ sic inesset utrique non probaretur quod illa essent similia, nisi secundum quid: quia aliter Æthiops qui est albus secundum dentes et nix quæ est alba simpliciter essent similia, quod est falsum: et ideo etiam grammaticus perfectus non est similis grammatico discipulo in grammatica, sed dissimilis, et in aliis est similiter.

Sed objiciunt quidam de hoc quod Boetius dicit quod species est essentialis similitudo individuorum, et genus est essentialis similitudo specierum. Ergo secundum genus et speciem aliquid dicitur simile alteri et dissimile, cum tamen genus et species non sint qualitates eorum quorum sunt genera et species. Ad quod dicendum, quod similitudo primo et per se est in qualitate et secundum qualitatem, per posterius autem in his quæ (quamvis essentialiter non sint qualitates) habent tamen modum prædicationis in quale, sicut sunt formæ substantiales. Et si dicatur quod nec genus nec species prædicatur in quale, sed in quid, Dicendum quod prædicari in quid non habent in quantum sunt formæ, sed in quantum sunt formalia vel formata per differentiam constitutivam quæ est forma. Quod au-

Objectio.

Solutio.

tem similitudines sunt specierum vel individuorum, habent in quantum sunt formæ et qualitates essentielles specierum vel individuorum. Hoc igitur est proprie proprium.

CAPUT XIV.

De exclusione erroris qui posset esse circa prædicta.

Circa autem ea quæ dicta sunt, non decet aliquem turbari tanquam nos nobis contrarium dicamus, ea esse genera permixta qui prius distincta esse determinavimus, quando diximus diversorum generum non subalternatim positorum diversas esse species et differentias: hæc enim adhuc certa sunt et firma veritate confirmata et stabilita. Nemo ergo de hoc conturbetur quod de qualitate propositum facientes et tractantes, multa de relativis interposuimus: habitus enim et dispositiones quæ sunt in prima specie qualitatis, sunt de numero eorum quæ sunt ad aliquid: habitus enim alicujus habitus. In omnibus enim talibus pene ipsa genera ad aliquid dicuntur: nihil autem eorum in talibus quæ singularia sunt, ad aliquid sunt: aliter species secundum nomina specierum non dicuntur ad aliquid, sed in generibus et secundum nomina generum sunt ad aliquid: nam cum disciplina sit genus intellectualium habituum, disciplina hoc ipsum quod est, alterius dicitur et ad aliquid: dicitur etiam disciplina alicujus disciplina, quia disciplina dicitur alicujus disciplinati disciplina, sed eorum quæ sunt in hoc genere quod est disciplina singularia sive specialia, nihil hoc ipsum quod est, alterius dicitur, ut aliqua grammatica non dicitur alterius secundum quod est grammatica, non enim dicitur grammatica alicu-

jus quædam grammatica, nec musica, sed quædam grammatica dicitur alicujus disciplina, non alicujus grammatica, et musica dicitur alicujus disciplina, non alicujus musica.

Propter quod quæcumque istarum singularium per se sunt qualitates, et non sunt ad aliquid. Hujus autem causa est, quia singulariter accepta, ut quædam grammatica et quædam musica, in seipsis claudunt ea quorum sunt et ad quæ dicuntur, et ideo nugatorie extrinsecus apponeretur. Hæc tamen in specie et in singulari qualitates sunt: quia secundum ea quales dicimur cum hæc habemus, et secundum quod habemus ea ut adepta, quales dicimur secundum ea: scientes enim dicimur, eo quod habemus singulas scientias: scientes autem dici, est quales dici secundum scientias. Propter quod hæc etiam erunt qualitates, quamvis secundum genus dicantur ad aliquid. Et hoc est secundum singulas scientias secundum quas etiam dicuntur quales et scientes. Hoc autem secundum quod quales dicimur secundum quod hujusmodi est, non est de numero eorum quæ sunt ad aliquid. Amplius adhuc alia causa est quod non oportet ex talibus conturbari, quia nihil est inconveniens si contingat idem et quale et relativum esse secundum diversa quæ sunt in illo: secundum enim diversa quæ sunt in ipso, nihil prohibet idem ipsum diversis generibus enumerare: et sic grammatica, ut est scientia recte scribendi recteque componendi, quales nos facit, et est in genere qualitatis: ut autem est disciplina, est in eo quod est ad aliquid. Et similiter album per hoc quod subjectum dicit, in substantia est: per hoc autem quod quale dicit subjectum, est in qualitate. Hæc ergo de quali et qualitate dicta sunt.

Dubitatio
textus.

Solutio tex-
tus.

Alia solutio
textus.

TRACTATUS VI

DE ALIIS SEX PRÆDICAMENTIS IN COMMUNI.

CAPUT I.

De agere et pati.

Habitis quatuor vocibus quatuor genera rerum significantibus, in quibus substantia prædicat id quod simpliciter est ens et per seipsum, Quantitas prædicat ens in alio per quod ipsa subijcitur et substat multis aliis accidentibus, et etiam motui, quia illi non subijcitur substantia simpliciter sed substantia quanta: et omnibus illis quæ dicunt formas quæ in majori quantitate majores, et in minori minores sunt, sicut sunt omnes qualitates activæ et passivæ, per hanc subijcitur motui et mutationi, quia illis subijcitur materia quantitate determinata: propter quod etiam quantum separatam rationem habet a physico, et est secundum rationem ante ipsum, sicut metaphysicum ante physicum. Ad aliquid autem prædicat id quod est comparatum ad aliquid, qui modus immixtus est omnibus sex prædicamentis, et ideo ut principium ad alia præmitti debuit. Habita etiam qualitate et qualibus, quæ etiam generalem modum prædicandi in quale habent, qui quodammodo inest omnibus aliis. Propterea etiam præmitti debuit, ut hic substantia præcederet ut omni subjectum, quantitas ut subjectum ad physicum, ad aliquid autem ut modus aliorum comparatus, quale autem et qualitas ut modum prædicandi dans residuis omnibus.

Restat enim dicere de his quæ non habent res absolutas prædicare nec modum prædicandi habent ab illis absolutum:

habent enim modum relationis et qualitatis, et addunt aliquid super utrumque, per quod efficiuntur specialia prædicamenta. Propter quod ipsa sex genera causantur ab aliis quatuor, quæ præhabita sunt, et non causantur ab ipsis sicut inferiora causantur a superioribus, quia si hoc ita esset, continerentur in eis, sicut in suis generibus, sed causantur ex comparisonibus supradictorum generum ad aliud: cum tamen secundum causam eandem vel diversam non dicantur ad convertentiam. Sicut actio a forma vel qualitate substantiali, vel accidentali comparata ad id quod actioni subijcitur. Passio a materia vel subjecto quod agenti subijcitur, et in qualitate accidentali actio a potentia naturali, passio a naturali impotentia. Quando vero non a tempore, sed a temporis adjacentia. Ubi autem non a loco, sed a loci circumscriptione. Positio autem a partibus secundum ordinem comparatis inter se et toto et in loco. Habitus autem comparisonem extrinsecorum ad totum subjectum. De quibus omnibus non magnum hic oportet facere tractatum, eo quod hic specialiter intendimus de quatuor quæ aliorum sex sunt causa, postea autem in alio libro de aliis sex est tractandum. Inter hæc primum est prædicamentum actionis, quod est de facere: et quia actio est in patiens per effectum procedens virtus agentis, ideo cum hoc genere oportet etiam de pati determinare.

Sciendum quod Aristoteles in sexto *Ethicorum*. ponit distinctionem inter agere et facere, et dicit quod actio est proprie in humanis voluntatibus, sicut sunt consi-

Quid prædicat substantia et quid quantitas.

Quid prædicat ad aliquid.

Quid prædicat qualitas.

Ordo quatuor prædicamentorum primum.

Unde causatur actio.

Unde passio.

Unde quando et ubi.

Unde post et habitus.

Differentia inter agere et facere.

liari, et eligere, velle et hujusmodi, de quibus est prudentia virtus : facere autem quia virtus efficientis per effectum procedit in patiens, sicut materiam extrinsecam, sicut est secare, vel dolare, vel aliquid talium de quibus cum certa ratione est ars mechanica. Sed quia nos hic non consideramus nisi prædicationis modum, hic generaliter intendimus de facere vel agere, prout communiter se habent ad utrumque, scilicet agere, et facere : et dicimus omnem illam vocem agere vel facere prædicare, quæ significat activam virtutem in effectum procedere ab agente in id quod agenti secundum illam virtutem subjicitur, sicut est intelligere, secare, et urere secundum totum illum modum quo significare potest secundum totum suum declivium, et secundum omnem modum verbalem suum vel etiam participialem : quia etiam participium significat cum actione et tempore, sicut arans, vel secans, sive quodcumque tale similem illis habens suæ prædicationis significationem : iste enim modus significandi rem prædicabilem non potest reduci ad aliquod aliud prædicamentum : per oppositum autem passionem quæ est ab actore receptio ad simplicem actus agentis receptionem, sive ex hoc immutetur patiens, ut in actione physica passum immutatur in aliud ut in physicis, sive non immutatur.

Sed logice loquendo de pati communiter sumitur prout est vox rem prædicamenti significans, quæ est susceptio actus agentis simpliciter prout est suscipiens ipsum tantum : hic enim modus ad nulum aliud reduci potest prædicamentum, et propterea enumerata sunt hæc duo inter prædicamenta : quia sic dicuntur et prædicantur prima quidem rerum principia : principium enim est illud in quo suæ coordinationis secundum communitatem est reductio, et quod ad nullum ut genus reduci potest. Sic ergo ejus quod est agere accepto, distinctio est in agentibus : eo quod virtus agentis in effectum procedens ab ipso, aliquando per seipsum

agit, sicut agit intelligentia et anima. Aliquando autem processus est ab ipsa per qualitatem agentem, sicut est agere a calefaciente vel infrigidante. Et quandoque est processus ab hoc agente per organum et instrumentum, ut secare significat agere, et ad omnia communiter sumitur facere vel agere quando est prædicamentum. Et similiter id quod est pati convenienter significatur per verbum, et non ita convenienter per nomen : melius enim dicitur agere vel facere, quam actio vel factio : et melius dicitur pati, quam passio, quia nominaliter significant ut in quiete et sine tempore, quod non convenit cum agere et pati.

His enim sic determinatis, non videtur aliud dici debere hic de agere et pati, nisi quod suscipiunt contrarietates facere et pati, eo quod contrariis virtutibus causantur : et quia recipiunt contrarietatem, necessarium est quod etiam recipiant magis et minus sive intensionem et remissionem : quia actiones et passiones contrariarum virtutum sunt contrariæ, sicut calefacere contrarium est ad infrigidare, eo quod calidum contrarium est frigidum. Et humectare ad exsiccare contrarium est, eo quod humidum est contrarium sicco : et sic se habent albificare et nigrificare, et actiones omnium contrariorum sic se habent ad invicem. Et sic est in actionibus animæ : quia sic delectare contrarium est ad contristare, et ideo agere et pati recipiunt contrarietatem : quia sicut calefacere contrarium est ad frigefacere, ita calefieri contrarium est ad frigefieri, et sic delectari contrarium est ad contristari, sicut delectare ad contristare. Quia recipere contrarium est causa ejus quod est recipere magis et minus, sicut sæpe dictum est, ideo ista recipiunt magis et minus, quamvis intensionem non recipiant secundum gradus operationis, tamen ipsum agere et ipsum pati sunt res recipientes magis et minus : et hæc intensio causatur ex intensione virtutis in agendo et intensione virtutis passivæ in patiando : et sic calefacere est ma-

gis et minus, et in passione contristari, et calefieri est secundum magis et minus. Recipit ergo magis et minus facere et pati.

De his autem duobus simul determinare oportuit, quia unum est causa alterius, et alterum est effectus ipsius: tamen illud quod prædicat unum istorum, non continetur sub alio sicut sub genere. De his igitur duobus quantum ad præsentem spectat intentionem tantum hæc dicta sunt.

CAPUT II.

De aliis prædicamentis quatuor in communi.

Situs quid.

De situm autem esse (hoc est positum esse secundum ordinem partium ad invicem et in toto et in loco totius et partium) dictum est in his quæ ad aliquid sunt, et quædam sunt quæ sunt relationes, quædam denominative a positionibus dicuntur sicut asperum et lene, rarum et densum, et huiusmodi quæcumque situs partium in toto et in loco significant.

Quando quid.

De reliquis autem prædicamentis quæ sunt quando, et ubi, et habere (eo quod manifesta sunt) nihil aliud in hoc loco dici oportet, quam quæ in principio in ante habitis dicta sunt: quia scilicet unumquodque illorum unum per se significat prædicamentum. Quando quidem non tempus significat, sed esse temporis secundum aliquam temporis differentiam, ut heri quidem fuisse, aut cras futurum esse, aut longe a præsentis, aut prope, et

a præterito, similiter olim fuisse, aut jam, aut dudum, et aliquid huiusmodi: hoc enim prædicamentum nullum aliorum significat. Et similiter est de ubi, ut hic esse, aut esse in foro, aut in theatro, et quæ huiusmodi habent prædicationem: sic enim significant: ubi enim non est locus, sed in loco aliquo situm: et quando non est tempus, sed in tempore esse: et ideo speciale oportet esse prædicamentum. Habere autem comparisonem habentis significat ad habitum circumdantem, quamvis habere dicatur multipliciter, sicut in sequentibus istius libri determinabitur: prædicamentum enim ejus quod est habere, non dicit nisi relationem ad habitum exteriorem qui se mutuat ad figuram et circumdationem habentis, et hoc est habere, sicut dicimus vel bene vel male habere vestimentum ad necessitatem vel decus habentis. Sic enim generalis vox est ens prædicans quod in nullo aliorum prædicatur: et ideo hic secundum intentionem hujus libri nihil aliud de his esse videtur dicendum, quam quæ in principio in enumeratione prædicamentorum dicta sunt, scilicet quod hoc habere significat et prædicat calceatum esse vel armatum esse. Ubi autem prædicat in loco esse, quando etiam heri vel cras vel hodie esse, et alia quædam quæ de his dicta sunt in istius libri parte prima, ubi prædicamenta enumerata sunt. De propositis itaque generibus ea quæ dicta sunt sufficiant. Adhuc etiam in libro *sex principiorum* sigillatim tractabimus de his de quibus hic non est tractatum.

Ubi quid.

Habere quid.

TRACTATUS VII

DE POST-PRÆDICAMENTIS.

CAPUT I.

Quæ sint et quot tractanda in hoc tractatu.

Omnibus igitur jam determinatis, quæ de prædicamentis dicenda esse videbantur, in quantum prædicamentum est sub uno communi nomine prædicabilium coordinatio. Non enim omnia quocumque modo coordinata reducuntur ad genus unum : ideoque post prædicamenta oportuit sequi tractatum de his quæ quidem coordinanda sunt, sed ad unum genus prædicamenti reduci non possunt. Et hæc sunt opposita, quæ in pluribus generibus inveniuntur, et ea quæ sunt prius et posterius, et ea quæ sunt simul, et motus, et habitus : hæc enim omnia talia sunt cum ipsis nominibus coordinabilitatem habentia, et tamen ad unum aliquod genus prædicamenti reduci non possunt.

De his igitur quinque necesse est tractatum facere specialem secundum quod ad logicum pertinent : quamvis enim opposita sint in rebus et in entibus quæ considerat metaphysica, tamen oppositio quæ ponitur inter ea intentionis est : et cum intentio rationem dicat ejusdam ordinationis, et illam habet logicus considerare. Et similiter est de his quæ sunt simul in omnibus : ea quidem quæ sunt opposita per prius vel posterius et simul, sunt in natura rerum : forma autem et intentio oppositionis et prioritatis et simul ponitur a ratione. Motus autem secundum omnes sui differentias est in natura. Reductio autem ad universale et ad genus oportet quod sit in ratione, et

ideo motus cum sit prædicabile quidem de multis, oportet quod secundum hoc a logico et secundum formam coordinationis prædicabilium tractetur. Est autem adhuc coordinatio ejus quod inest cum eo cui inest sicut habitum in habente : quod licet ex parte habentis sit secundum genus unum, tamen ex parte habiti est secundum modos multos ad unum et idem genus non reducibiles : et ideo oportuit etiam tractare de habere secundum rationem coordinationis ejus quod habetur ad id quod habet. Et sic completur omnis coordinabilium et prædicabilium coordinatio, quam sequitur actus rationis, qui est prædicabilium rerum de quibus prædicatur compositio.

Accipiuntur autem eorum quinque coordinationes penes quæ sunt in pluribus generibus aliquo modo coordinationis unam rationem habentibus : hæc enim aut penes omnium generum diversitatem sunt accepta, aut penes ea quæ sunt in generibus contenta, aut penes aliorum coordinationem ad substantiam. Si accipiuntur penes omnium generum diversitatem, cum sicut dicit Boetius, oppositio sit prima causa diversitatis, tunc est oppositio : quia omnia diversa per divisionem quæ est per opposita, exeunt ab uno aliquo, et est oppositio causa diversitatis. Si autem sumitur ratio coordinationis penes illud quod est in quolibet genere, aut sumitur penes naturam eorum quæ sunt ordinata in genere, aut penes ea in quibus stat coordinatio et per quæ fit divisio coordinatorum. Et si primo sumitur, tunc cum ordinata in genere non sint nisi genus et species, inducitur tractatus de eo

Sufficientia
post-prædi-
camento-
rum.

Necessitas
post-prædi-
camento-
rum et nu-
merus.

quod est prius et posterius : quia genus se habet in coordinatione sicut prius, et species sicut posterius, et prius et posterius est ratio coordinationis eorum in genere uno. Si autem sumitur penes ea in quibus stat coordinatio tota, et per quæ fit divisio coordinatorum, tunc erit tractatus de simul : quia etiam et individua in quibus stat coordinatio sunt simul natura, et differentiae per quas fit divisio coordinatorum, ex quo sunt oppositæ simul exeuntes ex eodem genere, sunt simul natura. Hic ergo de necessitate tractandum est eo quod est simul. Quia autem in omni natura cujuslibet generis est potentia et actus, et inter hæc aliquo modo motus (et ideo etiam motus est in omnibus generibus) ideo necesse fuit etiam de illa ratione coordinationis prædicabiliū determinare : et ideo oportuit tractare de motu secundum motus communitatem quam in motibus ponit ratio coordinans prædicabilia ad unum commune quod in generibus pluribus invenitur. Si autem est secundum ordinationem illorum generum ad primum quæ est etiam coordinatio quam ratio ponit, sic logico necesse fuit tractare de habere, et in his sufficientia est coordinationis prædicabiliū.

Ordo capitulorum.

Et per ipsam divisionem patet ordo capitulorum istorum : quia prius est id quod sumitur secundum ipsorum generum diversitatem, quam quod sumitur penes ea quæ sunt in genere : et sic oppositio est ante omnia alia. Adhuc prius est quod est in genere secundum substantiam suæ coordinationis, quam id quod est in genere secundum reductionem ad ens generis : et sic prius et simul sunt ante reliqua. Adhuc quod est in genere secundum reductionem ad commune quod est hoc genus, vel id, est ante reductionem ad unum quod est habens ut subjectum : et sic capitulum de motu est ante capitulum de habere. Patet igitur sufficientia post-prædicamentorum et ordo eorum ad invicem : quia etiam prius est ante simul : quia in coordinatione prius sunt ipsa coordinata

secundum rationem, quam ea in quibus stat coordinatio : et de his hac de causa quæ dicta tractandum est.

CAPUT II.

De oppositione in communi et generibus oppositorum.

Inter illa ergo primo tractandum est de oppositione, quæ forma est et intentio rationis posita supra ea quæ opposita sunt : ideo in quantum stat super ea quæ sunt entia aliquo modo forma est entis : in quantum autem actualis oppositio est comparatio rationis, qua unum oppositorum comparatur alteri, tunc est forma et intentio quæ attingit et non ens, in quantum ens opponitur non enti tam in contradictoriis, quam in privative oppositis, et etiam in contrariis secundum quod contraria ad privationem et habitum reducuntur. Hoc enim non est inconveniens, quod intentio vel forma quæ potentialiter est in rebus et actualiter in ratione, sit et entis et non entis : quia ratio comparans unum alteri, comparisonem facere non potest nisi respiciat et stet aliquo modo super utrumque : et sic quidem oppositio simpliciter est forma entis, secundum quid autem etiam est non entis.

Ex his etiam patet quod oppositio aliquo modo forma est unius, et aliquo modo multorum : est enim unius secundum quod unum consideratur oppositum alteri, sed non est forma quæ absolute sit in uno, hoc est, in uno respectu alterius. Est etiam oppositio multorum, quia dicimus quod illa vel illa sunt opposita, et hoc est, quod per rationem utriusque oppositorum comparata est ad alterum et stat sic in oppositis : hoc enim modo forma quæ non est absoluta potest esse multorum.

Ex his etiam patet quod oppositio in quantum oppositio secundum genus est ad aliquid : quamvis species oppositionis non sint ad aliquid, nisi mediante genere, hoc est, reduplicatione ad genus, sic ut dicatur, quod contrarietas in quantum est oppositio, est ad aliquid, secundum quod

in antehabitis dictum est, quod grammatica secundum quod est disciplina est ad aliquid, et non secundum quod est grammatica vel hæc scientia.

Objectio prima.

Et si quis objiciat, quod relatio est forma eorum quorum utrumque est ens actu : oppositio autem potest esse eorum quorum alterum est non ens : et quod ideo oppositio non sit relatio. Adhuc autem quia relatio est secundum genus unum tantum ; oppositio autem est in pluribus generibus, et quod ideo oppositio non est relatio.

Secunda.

Solutio prima.

Dicendum quod hæ argumentationes non valent, quia oppositio, sicut ante dictum est, est intentio quam ponit ratio super res : et ideo relatio quæ ponitur ibi a ratione, intentio est, et talis relatio est relatio entis, quod (ut oppositum est et non ut res) est in ratione : et tale ens sufficit relationi quæ est posita super intentiones. Ad aliud autem dicendum quod quamvis relatio sit unum genus, non tamen propter hoc sequitur quod relativa sint in genere uno omni modo : oppositio autem est distantia relatorum ad invicem, et hoc modo est in diversis prædicamentis. Sic ergo patet quid sit oppositio : est enim, ut dicit Boetius, hoc habens quod opposita non possunt esse simul in uno et eodem : unde oppositio est repugnantia vel essentialis distantia aliquorum se non permittentium esse in eodem simul.

Solutio secundæ.

Nunc ergo quærendum est secundum oppositionis divisionem, quoties sive quot modis solet unum opponi alteri. Dicitur autem alterum alteri sive unum alteri opponi quadrupliciter, hoc est, uno quatuor modorum : aut enim opponitur ut ad aliquid, aut ut contraria, aut ut habitus et privatio, aut ut affirmatio et negatio. Oppositio enim (quæ est forma rationis secundum intentiones quæ in ratione sunt, quæ respicit tam ens quam non ens) aut est inter ea quæ actu sunt, aut inter ea quorum unum est et alterum non est. Si enim est inter ea quæ actu sunt, et suis formis repugnantiam habent oppositionis,

tunc aut se sunt expellentia ab eodem susceptibili secundum potentiam et actum, aut expellentia se secundum actum, non secundum potentiam. Si primo modo : tunc est oppositio secundum ad aliquid, sicut patet in patre et filio. Idem enim respectu ejusdem pater nec est nec potest esse et filius. Si autem se expellant ab eodem secundum actum, et non secundum potentiam : tunc est oppositio contrarietatis. Et istæ duæ, quia sunt super ens, aliis duabus oppositionibus præordinandæ sunt : et quia oppositio relationis expellit oppositum secundum actum et potentiam, contrarietas autem secundum actum tantum, ideo oppositio relationis ponitur ante oppositionem contrarietatis. Si autem est inter ens simpliciter, et non ens : tunc aut est inter ens simpliciter et non ens secundum quid, aut inter ens simpliciter et non ens simpliciter. Et primo quidem modo est oppositio inter habitum et privationem, quæ licet privet habitum, relinquit tamen subjectum. Et si est secundo modo : tunc est oppositio inter affirmationem et negationem, in quibus affirmatio dicit ens, negatio autem simpliciter non ens, et habent ordinem secundum quod plus vel minus habent de ente, et hoc modo privatio et habitus sunt ante affirmationem et negationem.

Vel si placet, dici potest quod oppositio aut est inter complexa, aut inter incomplexa. Si inter complexa : tunc est oppositio conditionis. Et quia in hac parte complexa secundum logicos non intenduntur nisi secundum potentiam : tractatur enim de ordinabilibus ad complexionem, propter hoc oppositio contradictionis ponitur ultimo, ut minus intenta. Si autem est inter incomplexa : aut est inter ea quæ secundum formam opponuntur ratione repugnantiae formarum, vel ratione perfecti secundum formam et imperfecti. Si secundo modo : tunc est oppositio privationis et habitus. Si primo modo, aut est oppositio secundum formas quæ sunt formam et totum consequentes, aut secundum formas materiam respicien-

tes, in qua fiunt secundum potentiam materiæ ad utrumque per motum et mutationem. Et primo quidem modo est oppositio ad aliquid: secundo autem modo est oppositio quæ est contrarietas. Potest etiam pluribus aliis modis sumi divisio oppositionis: et hoc quia valde facile est cuilibet consideranti naturas oppositorum, ideo pertransimus.

Ut autem sigillatim illa per exempla declarentur, unumquodque istorum oppositorum opponitur, ut relative id quod est dimidium et duplum: ut contraria autem, ut malum et bonum. Quamvis enim malum, ut Aristoteles dicit in tertio *Metaphys.*, sit privatio boni, tamen secundum quod bonum est in habitibus et actibus sunt contraria: quia malus habitus ex malis relinquitur actibus et est qualitas quædam in anima, sicut malus actus est operatio quædam ab anima elicitæ, et sic contrarie opponitur malum ad bonum, prout est bonum in oppositis habitibus et actibus ad malum. Et hoc est accipere id quod est malum, et id quod est bonum: si enim accipiatur utrumque istorum formaliter, scilicet unde malum, et unde bonum, tunc forma tam in anima quam in habitu et in actu, malum ad bonum privative opponitur et in corpore et in natura tota, sicut probant similiter et Aristoteles et Dionysius: quia etiam in corpore malum privatio est, et in tota natura non est nisi privatio: sed hoc non est præsentis intentionis, sufficit enim quod bonum et malum secundum id quod sunt contraria sunt. Secundum privationem autem et habitum opponuntur, ut cæcitas opponuntur visui, cæcitas enim est privatio visus in eo quod natum est habere visum. Ut affirmatio autem et negatio opponuntur, ut sedet, non sedet: quæcumque affirmatio affirmat, negatio negat, et e contra quæcumque negat negatio, affirmat affirmatio. Hi igitur figuratim superficialiter dicti sunt modi oppositionum.

Si autem quærat quæ sit divisio oppositionis in quatuor opposita, Dicendum

quod communiter dicitur quod sit divisio sicut generis in species. Sed secundum veritatem per prius et posterius dividitur in suos modos, quia oppositio de esse et non esse sive secundum affirmationem et negationem, est plus habens de oppositione omnibus aliis. Et oppositio secundum habitum et privationem, quæ est oppositio secundum esse et non esse secundum quid, post hoc plus habet de oppositione. Oppositio autem secundum esse et non esse minus habet, et in tali oppositione plus habent ea quæ sunt actu contraria potentia esse in eodem, quam illa quæ sunt relativa quæ nec actu nec potentia possunt esse in eodem: quia quamvis actu et potentia simul esse non possint, tamen formalem contrarietatem non tantam habent quantam contraria quæ se mutuo expellunt: quia relativa se mutuo non expellunt, eo quod se in eodem non contingunt, et ideo formas non habent invicem activas et passivas. Ex his iterum patet quædam sufficientia oppositionum et ordo ipsarum, secundum quod plus vel minus habent de oppositione: quæ enim minus habent prius, et quæ plus habent posterius ordinantur.

CAPUT III.

De relative oppositis.

Dicamus ergo primo de relative oppositis, quod quæcumque ut relative opponuntur, ea ipsa quæ sunt, oppositorum sunt, et dicuntur secundum eundem, casum vel quolibet aliter ad aliud secundum eundem casum vel diversum: ut duplum et dimidium hoc ipsum quod est utrumque ipsorum, alterius dicitur duplum, dicitur enim dimidii duplum: et hæc sunt vere ad aliquid secundum hoc ipsum quod sunt: sed etiam secundum dici disciplina quodammodo secundum alium casum dicitur disciplinati disciplina, et disciplinatus disciplina disciplinatus, et disciplina disciplinato est opposita secundum relationem, quia disciplina dicitur hoc ipsum quod est disciplinati, et

Divisio
positio
est divi
analogi

Removet
dubium.

Quomodo
bonum et
malum op
ponuntur
contrarie et
privative.

Dubitatio.
Solutio.

disciplinatum hoc ipsum quod est secundum quod disciplinatum est stans sub forma disciplinæ, ad suum oppositum sive correlativum est, quamvis non secundum eundem casum, quia non dicitur disciplinatum disciplinæ disciplinatum, sed disciplina disciplinatum: disciplinatum enim dicimus aliquem, non disciplinæ disciplinatum, sed disciplina disciplinatum per ablativum casum convertentiam facientes.

Concludamus igitur generaliter quod quæcumque relative opposita sunt, hoc ipsum quod sunt, aliorum dicuntur secundum genitivum, aut quomodocumque aliter dicantur ad invicem secundum aliquem alium casum. Hæc autem differunt ab omnibus aliis modis oppositionis et præcipue a contrariis: contraria enim non aliorum dicuntur, sed dicuntur contraria esse sibi vel ad se invicem: non enim dicitur bonum mali bonum, sed dicitur bonum malo contrarium, neque album dicitur nigri album, sed dicitur album nigro contrarium: ex quo patet quod hæc duæ ad invicem differunt oppositiones.

Objectio.

Si autem quis obijciat, dicens quod opposita se mutuo perimunt et expellunt, relativa posita se ponunt et interempta se interimunt, et sic relativa non sunt opposita. Solvendum, sicut in ante habitis dictum est, quod relativa in hoc habent virtutem et naturam oppositorum, quod se expellunt actu et potestate ab eodem susceptibili sive subjecto, et quod posita se ponant, non habent ab eo quod sunt opposita, sed habent ab eo quod a se invicem dependent secundum intellectum: quia sic utrumque est finis et terminus alterius, et sic unum non potest poni sine reliquo: quia quod ponitur esse finitum per intellectum alterius, non ponitur esse finitum ante intellectum illius, nec habet esse sine illo: hac etiam necessitate fit quod destructa se perimunt: destructo enim uno, alterum non

est in esse finitum; nihil autem est actu nisi quod finitum est in esse: igitur quod non est finitum in esse, non est: quod finitum est intellectu, finitum est et in esse, quia per idem intelliguntur res per quod sunt in esse, sicut dicitur primo *Physicorum*¹.

Objectio

Obijcitur tamen contra ea quæ dicta sunt, quod contraria ut contraria ad invicem referuntur, quia contrarietas est forma relationis: et ideo quæcumque sunt contraria in quantum sunt contraria, sunt etiam relativa. Sed ad hoc dicendum sicut prius, quia contraria ut opposita ad invicem referuntur, et sunt relativa secundum genus et non secundum speciem, aut secundum individuum. Et quando dicitur quod contraria ut contraria sunt ad aliquid, locutio est duplex: ex eo quod illud quod dicitur (secundum quod) potest facere reduplicationem contrarietatis ut est oppositio, aut ut hæc oppositio in se designata. Et primo quidem modo vera est hæc, contraria ut contraria sunt relativa, sed tunc non sequitur conclusio, quod oppositio relationis sit oppositio contrarietatis. Si autem facit reduplicationem hujus contrarietatis, tunc est falsa hæc, contraria secundum quod contraria sunt relative opposita, et solvitur per interemptionem propositionis, et ideo patet quod non probat. Quamvis enim ex falso sequatur aliquando conclusio, tamen nihil probatur. Hoc igitur est primum genus oppositionis inter quatuor quæ dicta sunt. Et cum omnia opposita nata sint fieri circa idem, hæc quæ dicuntur relative opposita, semper sunt in diversis, et non sunt nata fieri circa idem, nisi in hoc quod ad invicem referuntur et sunt ad invicem hoc ipsum quod sunt. Quod autem mutuo se expellant actu et potentia essendi in eodem, jam in ante habitis expositum est, et qualiter conveniat relativis.

Solutio.

Quomodo relative opposita inter alia opposita non sunt nata fieri circa idem.

¹ Tex. com. 1.

CAPUT IV.

De contrariis, sive de oppositione contrarietatis.

De contrarie vero oppositis tractantes, nos non oportet diffinire contrarietatis oppositionem, quia jam in tractatu de *Quantitate* ab opinione Antiquorum constat, quod contraria sunt quæ posita sub eodem proximo genere, vere maxime distant a se invicem. Quia etiam quamvis medium comparatum extremo sit contrarium, tamen in quantum distat, distare non habet, nisi in quantum participat aliud contrarium quod maxime distat, et sic medium ab extremo non distat nisi ratione maximæ distantiae. Et sic omnia quæ distant sub eodem genere proximo, aut sunt extrema maxime distantia, aut si non sunt extrema, distant tamen per ea quæ maxime distant, hoc est, participatione extremorum. Nata autem sunt fieri circa idem susceptibile, sive subjectum, quod est potentia utrumque contrariorum : quia quorum est unum genus proximum, horum est una potentia : quia genus est potentia in quo potestate est utrumque, et a quo per divisionem per oppositas differentias factam exit et educitur utrumque. Sic ergo constat de substantiali diffinitione contrariorum.

Contraria
duplicita,
scilicet me-
diata et im-
mediata.

Dico autem, quod contrariorum quædam sunt circa suum subjectum sive susceptibile immediata, quædam autem mediata, hoc est, quod quædam sunt quorum alterum necesse semper est inesse suo susceptibili, quædam autem sunt talia quod alterum non est necesse inesse, sed potest inesse medium quod neutrum est extremorum. Horum autem quorum necesse est inesse alterum eorum, nullum est medium : quorum autem alterum non est necesse inesse, horum medium est aliquid.

Ut autem figuraliter per exempla quæ dicta sunt declarentur, contrariorum im-

plum est languor et sanitas circa animal complexionatum in corpore : hæc enim circa corpus animalis nata sunt fieri, et necessarium est alterum inesse corpori animalis vel languorem vel sanitatem. Nec latet vos, quod Galienus inter sanum et ægrum ponit medium quod est neutrum : verbi gratia, quando animal est actu sanum sed dispositum ad ægritudinem : vel e converso, quando est actu ægrum sed dispositum ad sanitatem : vel quando est in toto et secundum partem ægrum, vel e converso, vel aliquo alio tali modo se habens. Omnia enim contraria quæ fundantur super æquale et inæquale, necessario sunt immediata, sicut et æquale et inæquale esse sunt immediata, quia ad affirmationem et negationem reducuntur et sunt contradictoria in genere, quamvis simpliciter non sint contradictoria. Sanum autem et ægrum fundata sunt super æquale et inæquale, quia sanum est, quod est in æqualitate complexionis, ægrum autem, quod ab æqualitate decessit : et hoc modo neutrum non est medium, sed est ægrum non multum distans a sano, vel sanum non multum distans ab ægro : et hoc considerat Philosophus secundum illam partem physicæ quæ medicina est. Intentiones sani et ægri prout contrarietas est inter eas considerat logicus : quia simpliciter sunt fundatæ super æquale et inæquale, logicus dicit esse immediatas.

Est autem objectio contra ea quæ dicta sunt, in physicis : quia motus semper est de contrario in contrarium : motus autem omnis medium habet, quia omne quod movetur de extremo sive contrario in extremum contrarium, prius est in medio quam in extremo, et sic nulla sunt in physicis contraria quæ medium non habeant, ut videtur. Et hoc quidem verum est per hunc modum, quo procedit objectio, scilicet secundum hoc quod contraria comparantur ab subjectum, quod potentia est sub utroque contrariorum successive : et sic contraria prout eorum est motus considerat physicus. Nihilomi-

Objectio,
quod nulla
contraria
sint imme-
diata.

Solutio.

nus tamen intentiones contrariorum causam aliquando accipiunt oppositionis ab æquali et inæquali, aliquando autem a formis essentialiter repugnantibus. Et quando accipiunt causam oppositionis ab æquali et inæquali, non potest inter illas intentiones esse medium propter affirmationem et negationem : quando autem repugnantia et distantia essentialis est in causa, aut illæ essentialitæ sive formæ sunt miscibiles sibi ad invicem, aut non sunt miscibiles secundum numerum : et siquidem sunt miscibiles, illa contraria habent medium : si autem non sunt miscibiles, sicut æquale et inæquale, sed sunt immiscibilia, tunc illa contraria secundum intentiones suas formales non habent medium.

Sicut autem sanum et ægrum sunt immediata circa corpus animalis, sic par et impar circa numerum immediate opponuntur et de numero prædicantur immediate, ita quod omnis numerus est par vel impar, propter eandem causam, quia numerus par est, qui in duo æqualia dividitur, impar autem qui in duo æqualia non dividitur, sed in duo inæqualia : et sic fundatur par et impar super æquale et inæquale : horum enim alterum necessarium est esse in numero, sicut abundans et perfectum. Dico autem hic abundans, non prout est passio quædam numeri, secundum quam dicitur numerus omnis aut esse perfectus aut esse diminutus. Non sic enim accipimus hic abundans et perfectum, sed secundum quod perfectum est æquale, abundans autem distans ab æqualitate : sic enim par numerus perfectus est quia perfecte stat super æquale, impar autem imperfectus, quia unitate abundans super æquale : impar autem numerus, ut dicit Pythagoras, est qui in duo æqualia non dividitur, impediens ea quæ intercedit unitate. Nihil ergo est in medio istorum inter sanitatem scilicet et languorem, nec inter numerum sic abun-

dantem et perfectum, et imparem et parem.

Contrariorum autem quorum non est necessarium alterum inesse susceptibi illorum, est aliquid medium propter miscibilitatem extremorum, sicut album et nigrum cum sint contraria, in corpore terminato habent fieri sicut in susceptibili : et non est necessarium alterum inesse corpori ; non enim omne corpus terminatum aut album, aut nigrum est, sed aliquando medio colore figuratum. Similiter autem pravum et studiosum prædicantur ut contraria de homine et de aliis multis : unumquodque enim studiosum est quod est perfectum sua connaturali virtute ad proprium et connaturalem actum, sicut homo ad actum hominis, et leo ad actum leonis, et miles ad actum militis, et philosophus ad actum philosophi, et sic est in omnibus aliis.

Hæc tamen contraria, pravum et studiosum, sunt mediata : quia non est necessarium hominem aut studiosum, aut pravum esse : et similiter est de aliis quæ prava dicuntur vel studiosa. Possunt enim esse media, ita quod neque prava neque studiosa sunt, sicut sunt corpora ad virtutem sui actus disposita, neque etiam contrarium habitum habentia, sicut dicit Averroes¹, quia rusticus qui ad civilitatem et curialitatem et virtutem hominis non est dispositus, nec est bonus nec malus, nec pravus nec studiosus. Hesiodistæ autem philosophiam theologizantium sequentes, dicunt inter bonum et malum, sive inter pravum et studiosum non esse medium : non enim dicunt aliquod bonum bonum bonitate naturæ simplicis, sed bonum dicunt virtute perfectum ad actum omnem : qui autem ab illo deficit cum debeat esse perfectus, dicunt esse malum omissionis malitia ad minus, quia studium virtutis non fecit quod debuit : pravum autem dicunt bonum ad pravi actum in nocentia perfe-

Quomodo
inter pr-
vum et stu-
diosum da-
tur medium

Quid per
abundans
et perfec-
tum.

¹ AVERROES, Cf. 3 Metaph. com. 27, et 10 Me-

taph. com. 16.

ctum, et sic dicunt Theologi nostri temporis. Physice autem loquendo medium est inter pravum et studiosum sicut dictum est. Est ergo horum contrariorum medium : albi quidem et nigri medium est fuscum, et pallidum, et sunt alii medii colores, sicut viride, et glaucum, et hyacinthinum, et croceum. Pravi vero et studiosi medium est, quod nec pravum nec studiosum est, sicut diximus.

Sed in aliquibus contrariis nomina mediorum inter media sunt posita, et sunt quorum formæ sunt miscibiles ad formam medii terminatam, sicut inter album et nigrum nominantur media fuscum, et pallidum, et alia hujusmodi. In contrariis autem, quorum scilicet formæ non sunt miscibiles ad medii determinationem, non est idoneum assignare mediorum nomina, cum tamen sint media secundum rei veritatem. Hoc medium in talibus habet determinari per abnegationem utriusque summorum sive extremorum : summa enim sunt maxime in summo distantia ab invicem, sicut si dicerem intermedium boni et mali esse quod nec bonum nec malum est, sicut rusticus nec bonus dicitur civiliter nec malus : vel sicut diceremus inter justum et injustum esse secundum generalem justitiam, quæ idem est omni virtuti, quia nec justum nec injustum est id quod ad civilem justitiam non est dispositum. Quamvis enim talia contraria sint miscibilia, eo quod in omni motu extrema aliquo modo miscibilia sunt, quia aliter inter ea non essent motus, tamen ad formam medii determinabilia non sunt, quia non est status in mediis ipsorum ad speciem determinati medii secundum medii formam.

In omnibus autem sensibilibus contrariis media sunt vel plura vel pauciora secundum doctrinam quæ traditur in libro *de sensu et sensato*. Quia contraria in illis sunt simplices formæ extremorum : in aliis autem quæ fundantur super quasdam

habitudines æqualitatis vel inæqualitatis, non potest esse medium. Quamvis dicant ethici virtutem esse medium duarum malitiarum, quæ tamen non miscetur ex duabus malitiis, quia virtus secundum boni rationem non est medium, sed extremum : in actu autem et medio habitus medium est, nisi mixtum ex duabus malitiis secundum medium duarum malitiarum in circumstantiis actus quas medio modo participat duarum malitiarum, quarum una est secundum abundantiam, altera est secundum defectum. Hæc igitur et talis est oppositio contrarietatis.

CAPUT V.

De privative oppositis.

Privatio vero et habitus secundum quod oppositionis species esse dicuntur, habent fieri circa idem aliquod quod susceptivum proprie est ipsius habitus secundum naturam, sicut visio et cæcitas circa idem sunt habitus per naturam susceptivum, quod est oculus. Oculus enim per naturam susceptibilis est visus : propter quod Philosophus dicit ¹, quod si oculus esset animal, visus esset anima ejus : unde sicut mors et vita opponuntur circa idem quod per naturam vitæ susceptibile est, ita visus et cæcitas opponuntur circa oculum, et auditus et surditas circa aurem, et calvum esse et comatum esse circa frontem, quia per humiditatem naturæ cerebri frons nata est esse comata. Universaliter autem loquendo de omnibus taliter oppositis sciendum, quod in quocumque secundum naturæ principia et naturæ ordinem nascitur habitus vel habet nasci, circa hoc secundum eadem principia et eundem ordinem habet fieri utrumque istorum oppositorum, habitus scilicet et privatio, habitus scilicet constantibus principiis et constante ordine secundum naturæ determinationem, privatio autem

¹ 2 de Anima, text. com. 9.

secundum corruptionem utrorumque, scilicet principiorum et ordinis determinati a natura.

Quod vero ordo requiratur in talibus, patet ex hoc, quia tunc dicimus privari unumquodque suo habitu in illo tempore quo id quod natum est habere aliquem habitum, tunc non habet eum. Et si ante tempus determinatum ad habere habitum non habet, tunc dicimus quod non est privatum: edentulum enim dicimus non eum qui non habet dentes in quocumque tempore, sed eum qui non habet dentes in tempore in quo natus est habere dentes secundum naturam: neque cæcum dicimus, qui in quocumque tempore non habet visum, sed eum qui non habet in tempore in quo secundum naturam convenit eum habere visum vel dentes. Cum enim natura, ut dicit Aristoteles¹, nec abundet in superfluis, nec deficiat in necessariis, et omnia mensurantur periodo, ut dicit idem Aristoteles², si in tempore in quo natus est habere, non habet, privatus pro certo est principio naturæ ad operandum: si ante periodum deficit, non est privatus naturali principio, sed materia in qua comparabatur naturæ principium, ad tam breve tempus complere non potuit. Propter quod pueros primæ plantationis dentes projicientes, edentulos non dicimus, quia manet in eis principium dentium generativum. Quædam enim sunt generationes sive quædam generata, quæ mox nata, nec dentes, nec visum habent, sicut est canis natus, lupus, et catus: et homo quamvis habeat visum, non habet adhuc adunatum, sed dentes mox natus non habet; et tales nati non propter hoc dicuntur edentuli, nec cæci, propter hoc quod non significat corruptionem principii vel membri in quo est privatio et habitus, sed significat brevitatem periodi in qua non poterat compleri organum ad habitus perfectionem.

Sic ergo opponuntur privatio et habitus, quod privatio dicit principiorum habitus corruptionem in eo in quo tunc natus est esse habitus. Et hoc est tripliciter secundum quod dicit Aristoteles in quinto *primæ philosophiæ*, scilicet circa idem numero, ut cæcum circa videns, hoc est, visum habens: vel circa idem genere, sicut talpa dicitur mus cæcus, non quod nata sit videre, sed quod genus ejus (quod est animal) natum est habere visum: tertio circa genus remotum, sicut planta dicitur habere visum, quia vivum natum est habere visum, cum videre sit de operationibus vitæ, quas natum est suscipere vivum secundum quod vivum. His igitur modis privatio opponitur habitui, quando scilicet habitus privatur privatione principiorum ipsius habitus: propter quod etiam videns non opponitur privative ad non videns, quia aliquid est non videns et visu non utens, et hoc non est privatum visu: et est non videns, principia visus nec habens ex genere nec ex specie, sicut lapis est non videns: et sic videns et non videns opposita sunt secundum affirmationem et negationem, et non secundum privationem et habitum. Ad hoc ergo quod privatio et habitus sint opposita, oportet quod sint circa idem habitus per naturam susceptible, cujus susceptionis præcorruptiva sit privatio. Et hæc est causa quod habitus secundum ordinem naturæ præcedit privationem, et privatio comparatur ad habitum sicut secundum, quia primum est habitus. Non oportet autem habitum præcedere actu, sed in ordine principiorum naturæ: si enim actu semper deberet præcedere habitum, tunc nullus esset cæcus vel surdus a nativitate, quod falsum est.

Privari autem et habere habitum non est omnino idem, quod privatio et habitus: quamvis inter ea sit idem modus oppositionis. Habitus est visus: visus au-

¹ ARISTOTELES, 3 de Anima, tex. com. 45.

² Id. 2 de Generatione et Corruptione, tex.

com. 57.

tem essentialiter non est habere visum. Similiter privatio est cæcitas, quia cæcitas suscipit prædicationem privationis, sicut species suscipit prædicationem generis. Habere igitur visum non est visus. Cæcum vero esse et privari visu, non est cæcitas vel privatio : si enim idem esset cæcitas et cæcum esse essentialiter, tunc utrumque eorum de altero prædicaretur, et de quocumque prædicaretur unum, de eodem prædicaretur reliquum : hoc autem minime vel nequaquam convenit, cæcum enim esse vel privari visu dicitur homo, cæcitas vero nullo modo dicitur homo. Et per hoc patet, quod privatio privat habitum in se, et in principiis habitus relinquit subjectum, circa quod est potentia, et illud nihil est privationis. Hæc tamen scilicet cæcum esse et visum habere opposita sunt tanquam privatio et habitus, modus enim oppositionis in utroque idem est : cæcitas enim opponitur visui, sicut cæcum esse opponitur ad visum habere. Sed in hoc est differentia, quod cæcitas et visus nominant ipsa opposita secundum privationem et habitum : cæcum autem esse et visum habere nominant subjectum secundum quod stat sub privatione et habitu, quasi denominatum ab ipsis, et ideo cum subjectum ex se non habeat oppositionem ad seipsum, nec subjectum possit opponi subjecto, relinquitur quod non est ibi oppositio nisi privationis et habitus, quæ circa subjectum posita esse significatur, et ideo necessarium est, quod idem modus oppositionis sit inter cæcitatem et visum, et inter cæcum esse et visum habere, sive inter privari visu et videre sive habitum habere.

Attendendum autem, quod hæc oppositio non est contrariorum oppositio : quamvis enim privatio salvetur in contrario, sicut cum dicitur quod ex non albo fit album, dico quod potest esse album, et hoc est nigrum : tamen nigrum et album prout sunt formæ contrariæ actu, sunt etiam repugnantes sibi invicem, et sic opponuntur ut contraria. Sed in

quantum est idem in illis quæ participant utramque illarum formarum ut perfectum et imperfectum et ut formabile ad speciem, sicut est lux : vel logice loquendo genus quod est in utraque specierum ut potentia, et ut formabile ad speciem : sic opponuntur ut privatio et habitus : et sic de uno potest fieri reliquum, sicut actus de potentia : sic enim utrumque fit ex altero, sicut non hoc potens, potest tamen esse id, et utrumque inchoationem, et principium sui esse habet in reliquo : et hæc privatio quæ est unum de principiis motus, præcedit habitum secundum naturam : et quia materia nunquam est sine forma, ideo privatio talis est fundata secundum modum quem dicimus in forma contraria vel disparata : et ideo dicit Philosophus, quod quorumcumque est genus unum, illorum est materia una. Patet igitur quod privatio et habitus specialem habent modum oppositionis distinctum a modo oppositionis contrariorum.

CAPUT VI.

De oppositione secundum contradictionem.

Quantum autem genus oppositionis est secundum contradictionem : quod quia complexum est, non adeo proposito convenit huic tractatui. In hac enim parte loquentes logice, non intendimus nisi de prædicabilium ordinatione, secundum quod prædicabilia rerum prædicamentorum significativa sunt, et ad res habent reduci : et quia res oppositæ sunt sub contradictoriis, ideo tractando de oppositis, oportuit tractare de contradictoriis secundum quod sub contradictoriis res substant oppositæ. Et ideosciendum quod id quod secundum rem sub affirmatione est, et id quod secundum rem est sub negatione, non est idem quod affirmatio et negatio : cujus probatio est : quia affirmatio est oratio affirmativa, negatio (quæ est contradictoria) est oratio negativa : horum autem quæ sunt affirmatione et

negatione, sunt ut res affirmatæ et negatæ: nullum enim est oratio, sed potius res quæ subjacet orationi, sicut significatum substat signo.

affirmatio
negatio
tripliciter
dicuntur.

Sciendum enim quod affirmatio tripliciter dicitur, et similiter negatio. Dicitur enim affirmatio affirmationis qualitas et forma in parte per assertionem compositionis: et hoc modo affirmatio qualitas est propositionis, et per oppositum negatio dicitur qualitas vel forma divisionis compositorum, et est qualitas negativæ propositionis. Aliquando dicitur affirmatio enuntiativa oratio dicens unum de altero, et sic affirmatio species est propositionis. Aliquando dicitur affirmatio pars negationis, quando scilicet idem negatur in negativa, quod affirmatur in affirmativa: et sic affirmatio et negatio sunt opposita circa idem: quamvis affirmatio non opponatur negationi ut pars est, tamen oppositio est in hoc quod id quod significatur esse in una, significatur non esse in altera: non inesse autem et inesse sunt opposita per affirmationem et negationem.

Objectio.

Si quis autem objiciat quod inter affirmationem et negationem est ordo, quod affirmatio est ante negationem, non enim negat negatio nisi quod affirmat affirmatio; et videtur quod opposita secundum affirmationem et negationem sunt circa idem ordine, et sic sunt opposita ut privatio et habitus, sicut patet per ante dicta, Dicendum quod quando dicitur quod opposita ut privatio sunt circa idem ordine, intelligitur quod ordo ille sit in rebus a natura determinatis: ordo autem qui est inter affirmationem et negationem, non est talis, sed est ordo rationis: quia scilicet negatio non negat, nisi quod affirmat affirmatio in quocumque tempore: et hoc non est in oppositione privationis et habitus. Hæc igitur genera oppositionis distincta sunt ad invicem: et in argumento est parallogismus æquivocus, et quod aliter et aliter hinc et inde sumitur

Solutio.

ordo. Quamvis autem, sicut dictum est, quod substat affirmationi non sit affirmatio, et quod substat negationi non sit negatio, tamen concedendum quod ea quæ substant affirmatio et negationi, sunt opposita tanquam affirmatio et negatio: et est in eis idem modus oppositionis, qui est etiam in contradictoriis: sicut enim affirmatio adversus negationem est opposita, ut quod sedet est oppositum ei quod non sedet, sic et res quæ sub utraque positæ sunt, affirmatione scilicet et negatione, eundem habent modum oppositionis, ut sedere opponitur ad non sedere respectu ejusdem et circa idem.

Objectio.

Si autem quis quærat dicendo, quod ex quo affirmatio et negatio in sermone sunt complexa, in quibus ex natura contradictionis oppositionis, in rebus autem est modus illius oppositionis, videtur quod hæc oppositio prima sit in sermone, et non in re nisi per consequens et non per veritatem, sed per aliquem modum ipsius tantum: etiam hoc aliqui aliquando concesserunt. Sed contra hoc est, quod dicit auctoritas Platonis: quia non sermoni res, sed rei sermo subjectus est, quia sermo non est nisi propter res significandas: et sicut in ante habitis dictum est, in eo quod res est vel non est, oratio vera vel falsa est: et sic videtur primum esse in re, et consequenter, in sermone: et hoc est concedendum. Et propter hoc dicendum quod contradictio non est in sermone, nisi secundum quod refertur ad rem, et est in re sicut in causa, in sermone autem sicut in signo rei. Adhuc autem attendendum est quod in re est sicut in causa et non in compositione et divisione: res enim est in re vel separata a re, sicut compositione media quæ diversa sit a rebus compositis, sed notam compositionis vel notam divisionis ponit anima, ut dicit Aristoteles¹. Et ideo tria sunt in oppositione secundum affirmationem et negationem, scilicet quod ad rem

Solutio.

Tria requisita in oppositione contradictoria.

¹ ARISTOTELES, In 9 primæ philosophiæ, tex.

com. 8.

referantur eamdem affirmatio et negatio, et ad eundem intellectum componentem et dividentem, et quod observetur in sermone identitas significandi in affirmatione et negatione: quia res est causa, intellectus autem componens et dividens, et sermo signum compositionis et divisionis.

Attendendum autem quod diffinientes affirmationem et negationem, utuntur genere remoto dicentes, quod affirmatio est oratio affirmativa, et non dicentes quod est enuntiatio: quia volentes ostendere quod affirmatio et negatio opposita sunt, melius ostenditur ex genere quod est oratio, quia hoc commune est utrique, affirmationi scilicet et negationi: enuntiatio autem species est orationis, et proprie loquendo nihil enuntiatur in enuntiatione negativa, sed potius negatur in enuntiatione aliquid de aliquo: et quod enuntiatum est in affirmatione, negatur in negatione.

Notandum. Adhuc notandum quod cum dicitur, affirmatio est oratio affirmativa, ponitur affirmatio pro specie enuntiationis sive propositionis cuius genus est oratio. Cum autem subjungitur affirmativa, ponitur affirmatio pro qualitate propositionis quæ ad quale informat et denominat orationem.

Objectio. Et si dicat aliquis, quod aliæ orationum sunt affirmativæ, Dicendum quod non sunt: quia non affirmant verum vel falsum. Unde cum dicitur, utinam non moriar, non est negatum aliquid, sed optatum est de non moriendo. Similiter etiam cum dicitur, non fac hoc, vel non facias aliquid aliud, nihil negatur, sed imperium vel præceptum est de non faciendo. Et idem est in affirmativis, cum dicitur, fac hoc, vel utinam facias: hoc enim nihil est dictum, sed præceptum vel optatum de aliquo fiendo vel faciendo: et in talibus non proprie est affirmatio vel negatio, sicut dictum est, quia si insit per modum affirmationis vel negationis, totum significat affectum mentis, qui per

modum verbi importatur quod ponitur in oratione.

CAPUT VII.

De differentia oppositionis secundum privationem et habitum, ab oppositione relationis et contrarietatis.

Sic determinatis generibus oppositionum, videndum est in quibus differant a se invicem et inter seipsa. Quod autem privatio et habitus non sic, vel eodem modo opponantur ut ad aliquid, sed hæc duo genera oppositionis sunt diversa, manifestum est, accipiendo primo differentiam sive differentie rationem ex ipsis quæ opposita sunt: visus enim qui opponitur cæcitati ut habitus privationi, non dicitur hoc ipsum quod est visus sui oppositi quod est cæcitas secundum aliquem casum sive secundum genitivum, sive secundum alium casum, non dicitur ad ipsum: non enim dicitur visus cæcitatibus visus, nec cæcitati visus, nec ad cæcitate visus, nec cæcitate visus: nullus enim horum habituum ad rem referri potest, et ad id quod est visus secundum quod est visus: aliter autem non potest visus hoc ipsum quod est ad alterum esse. Similiter autem nec cæcitas dicitur hoc ipsum quod est cæcitas visionis, nec secundum aliquem alium casum dicitur alterius hoc ipsum quod est. Sed cæcitas dicitur privatio visionis, et sic secundum genus aliquo modo est alterius, sed non secundum speciem: cæcitas autem visionis cæcitas non dicitur. Hujus autem causa in ante habitis in tractatu de *Relatione* dicta est, quia aliquando in ratione nominis speciei clauditur vel concipitur id cuius est, et ad quod dicitur: et tunc incongrue extrinsecus opponuntur.

Amplius adhuc ab ipsis oppositis rationem inducendo, sicut patet ex præhabitis, ad aliquid omnia dicuntur reciproce ad convertentiam: propter quod et cæcitas si esset de numero eorum quæ sunt hoc ipsum quod sunt ad aliquid, conver-

teretur utique ad illud ad quod hoc dicitur secundum ipsum hoc quod est: non autem convertitur: non enim dicitur visus cæcitatibus visus, sicut paulo ante probatum est; ergo nec cæcitas hoc ipsum quod est, ad aliquid est. Sumitur autem modus oppositionis eorum quæ sunt ad aliquid, ex hoc ipso quod sunt ad aliquid. Cum ergo modus oppositionis privationis et habitus ex hoc non sumitur, patet quod alia est oppositio relationis, et eorum quæ opponuntur ut privatio et habitus.

Quoniam autem ea quæ opponuntur ut privatio et habitus, non opponuntur ut contraria, ex his quæ dicentur manifestum: contraria enim sunt aut mediata, aut immediata: quorum autem contrariorum nihil est medium, sicut contrariorum quæ sunt immediata, necesse est semper alterum contrariorum inesse subjecto susceptibili in quo nata sunt fieri illa immediata contraria, aut sunt in quibus et de quibus prædicari per denominationem videntur: alterum enim illorum semper de talibus prædicatur vel ambo sub disjunctione: semper enim secundum omne tempus eorum contrariorum nihil est medium, quorum alterum omni tempore necesse est inesse susceptibili, et quorum alterum semper est necesse de susceptibili prædicari, sicut patet de languore et sanitate circa animal, et abundantiam sive impari et perfecto sive pari circa numerum. Contrariorum vero quorum aliquid est medium, nunquam secundum aliquod tempus necesse est alterum inesse: semper enim potest inesse medium, quod neutrum est contrariorum: non enim necesse est omni vel alicui susceptibili aut candidum sive album, vel nigrum inesse, quia potest inesse fuscum vel pallidum. Similiter non est necesse omni vel alicui susceptibili inesse calidum, vel frigidum, quia potest inesse tepidum, quod nec calidum est, nec frigidum: horum enim et similium contrariorum medium nihil prohibet inesse quod neutrum est extremorum. Sed eorum, ut

diximus, est aliquid medium, quorum non est necesse alterum semper inesse susceptibili, exceptis his quibus naturaliter inest unum contrariorum, sicut inest igni calidum, et sicut inest per naturam nivi candidum esse. In talibus autem necessarium est alterum inesse, et illius oppositum non convenit inesse, sive impossibile et inesse sine substantiæ corruptione. Non enim possibile est ignem esse frigidum, ita quod maneat ignis substantia, vel nivem esse nigram, ita quod maneat substantia nivis: multa enim etiam alia susceptibilia sunt calidi et candoris, præter ea quibus alterum inest per naturam. Et tunc ex his quæ dicta sunt patet, quod non omni susceptibili verum est alterum inesse contrariorum mediatorum, sed his solum susceptibilibus, quibus alterum inest per naturam: et his determinate inest unum, et non alterum convenit inesse.

In privatione et habitu nihil eorum quæ dicta sunt de contrariis immediatis, verum est. Susceptibili enim privationis et habitus non semper necessarium alterum, hoc est, privationem vel habitum inesse: quia hæc non sunt in eo nisi in tempore determinato: sed animal mox natum nondum habet tempus determinatum ad videndum a natura, neque cæcum neque visum habens dicitur esse. Propter quod sequitur quod privatio et habitus non sunt de numero talium contrariorum quorum nihil est medium, quia illorum omni tempore necesse est alterum inesse suo susceptibili. Sed neque sunt privatio et habitus de numero talium contrariorum, quorum aliquid est medium; omni enim susceptibili privationis et habitus, necessarium est unum inesse vel habitum vel privationem, postquam venerit tempus in quo ipsum susceptibile natum est ad habendum habitum: sic enim aut cæcum, aut habens visionem dicitur: et tunc non convenit necessario determinate inesse alterum, scilicet visum determinate vel cæcum determinate, sed indeterminate alterutrum necessario inerit: est enim vel videns, vel cæcum indeter-

minate. In contrariis autem in quibus est medium, nunquam secundum aliquod tempus est necessarium alterum inesse, quia semper potest inesse medium: sed quibusdam susceptibilibus alterum contrariorum mediatorum determinate convenit inesse, sicut diximus, cui illud inest per naturam. Propter quod palam est, quod ea quæ privative opposita sunt, secundum neutrum modum habent oppositionem: nec enim semper alterum inest, sicut contrariorum immediatorum: neque unquam necessarium est alterum inesse, sicut in contrariis mediatis se habet oppositio.

Amplius adhuc idem probatur in contrariis sive mediatis sive immediatis, existente et manente secundum substantiam susceptibili, possibile est ex alterutro in alterutrum fieri alterationis mutationem, nisi alterum contrariorum insit naturaliter, sicut igni inest calidum per naturam. Nam in contrariis immediatis, animal quod sanum est modo, possibile est languere, mutatum ex sanitate in languorem: et in contrariis mediatis, possibile est id quod modo candidum est, nigrum fieri et mutari ex candore in nigredinem, et similiter calidum possibile est fieri frigidum, et e converso, et id quod est studiosum possibile est fieri pravum, et e converso ex pravo possibile est fieri studiosum, quod tamen negat Plato in libro qui dicitur *Mennonis*, sed non est negabile si ponamus virtutem ex assuetudine fieri: secundum hoc enim pravus ad meliores exercitationes sive assuefactiones bonorum operum deductus, et in virtutibus intelligibilibus deductus ad meliores doctrinas et consimilia et electiones, quamvis forte primo modicum quid proficiat ut melior sit. Si vero saltem semper sive continuum modicum incrementum sumpserit, palam est quia aut perfecte mutabitur et studiosus erit perfecte, aut satis multum accipiet incrementum, ita quod operabitur ut studiosus. Si enim assuetudine fiet bene mobilior ad virtutem, ut ea quæ virtutis sunt facile faciat et gau-

deat: vel etiam si homo non est, sed tamen quodcumque incrementum sumat, palam est quod aut perfecte mutabitur, aut satis multum sumet incrementum quod sufficit ad virtutis acceptionem. Si enim a principio sumat aliquod incrementum, verisimile est apud eum accipere incrementum si perseveraverit in exercitio actuum bonorum, et cum hoc semper fit continue, sic perfecte restituitur in contrarium habitum, nisi forte tempore sive suspensus, sive decurtatus sit: quia non in æquali tempore omnes æqualiter proficiunt, eo quod unus minus habilis est quam alter, quia naturalia moralibus multum cooperantur. Sic se habet in contrariis.

Sed in privatione et habitu hoc quod dictum est, nullo modo convenit: impossibile est enim in privatione et habitu indifferenter mutationem ex alterutro in alterum fieri: ab habitu enim mutatio fit in privationem, a privatione vero in habitum mutationem fieri est impossibile. Cæcus enim qui factus est nunquam rursus videbit, nec cum quis calvus factus est, unquam rursus efficitur in capite comatus, nec edentulus sine dentibus quis factus, rursus dentes ei orti sunt ut fieret dentatus.

CAPUT VIII.

De dubitabilibus quæ sunt circa ea quæ dicta sunt.

Quamvis per ea quæ dicta sunt, nihil intendamus probare nisi quod privative opposita nec sunt opposita ut relativa, nec ut contraria, tamen propter doctrinæ facilitatem bene se habet dubia quæ sunt circa ea quæ dicta sunt determinare. Quæ autem causa sit quod quædam contrariorum sunt mediata et quædam immediata, jam in ante habitis determinatum est.

Quod autem alterum contrariorum inest alicui per naturam, hæc causa est, quia inest ut potentia naturalis; et hoc

Causa quæ
aliquod co-
ntrarium
est a natu-

accipitur ex probatione quam fecit Aristoteles in fine tertii *Meteororum*. In substantialibus enim ignis ex hoc quod elementum est motu distensum ut usque ad ultimum rarefactum, radicatur calidum in summo, nec separabile est ab ipso, manente substantia, qua ignis est ignis: quia manente substantia formali manet illud quod ut naturalis potentia in substantia radicum est.

Objectio.

Et si quis objiciat quod calor, quia est accidens in uno, in nullo potest esse substantia, et sic non est substantia in igne, sed accidens: et sic calor est in igne non sicut quædam pars, et ideo videtur quod ignis possit esse ignis et non calidus, quia accidens est, ut dicit Porphyrius, quod adest et abest præter subjecti corruptionem, Dicendum est quod est accidens naturale et proprietas essentialis ignis consequens et non derelinquens. Quod autem non sit in eo sicut quædam pars, concedendum est, quia non potest esse pars id quod est totum esse perfectum consequens. Quod autem dicit Porphyrius, dicit de accidente communi, quod non est proprium, videlicet naturale: et ideo ut accidens non habet inseparabilitatem, sed inseparabilitatem habet ab eo quod est naturale.

Patet autem ex hoc, quod falsa est opinio eorum qui dicunt primas qualitates esse formas substantiales elementorum: formæ enim substantiales corporum nulum habent contrarium: hæc autem ad invicem sibi contraria sunt¹.

Sciendum etiam ea inesse per naturam non ejus quod inest, sed per naturam subjecti cui inest, sicut diximus: et sic insunt omnibus omnes potentiæ naturales.

Objectio.

Si quis autem dicat quod sicut igni per naturam inest calidum, ita aquæ per naturam inest frigidum: sicut ergo aqua frigida per naturam potest calefieri ut sit actu calida sine substantiæ corruptione,

ita ignis deberet posse actu infrigidari per naturam ut esset actu frigidus præter substantiæ corruptionem. Ad hoc autem dicendum quod inter elementa, ut dicit Aristoteles², solus ignis est formalis et alia contraria sunt materia, et ideo quod radicatur in ipso, profundius radicatur quam in aliis: et ideo ab aliis manentibus in substantia separantur suæ qualitates secundum actum, et remanent secundum radices in potentia redeunte ad actum, quando alterans cessat ab alteratione. Et ideo aqua calefacta, cessante calefaciente, per seipsam rursus efficitur frigida. Ignis autem quia rarissimus est, et quia alterationem infrigidantis recipiens in profundum sui, propter hoc quod valde formale est, statim infrigidatus inspissatur et corrumpitur ab ignis substantia et forma: quod post ignem facit aer secundum modum proportionalem. Aqua autem et terra, quia spissa sunt, non ita in profundum sui suscipiunt alterationes eorum quibus mutantur: et ideo actu efficiuntur in forma alterante, et cum hoc diu actu tenent qualitates et potentias naturales proprias.

Solutio.

Quod autem diximus ex pravo fieri studiosum si a principio propter exercitationes in bonis actibus incrementum incipiat, propter Socratem et Platonem dictum est, qui dixerunt virtutem secundum quam homo studiosus est, nec discibile, nec assuescibile bonum esse, sed virtutem esse donum deorum immortalium: assuetudine autem et doctrina hominem parari ad virtutem, eo quod dii non juvant inertes et pigros, sed seipsos extendentes et parantes ad virtutem.

Nota opinionem Socratis et Platonis dicentium virtutem esse donum Dei.

Adhuc autem quod dictum est, à privatione in habitum regressum non posse fieri, intelligendum hoc quod est dictum de privatione quæ privat et habitum et subjecti ad habitum aptitudinem, sive quæ privat principia per quæ subjectum habitudinem habet ad habitus susceptio-

¹ Et hoc corollarium est contra Alexandrum, de quo vide 3 Physic. com. 10.

² ARISTOTELES, In lib. Meteororum, tex. com. 5.

nem, sicut cæcitas ad visum se habet : et talis privatio sequitur habitum tempore et natura : hæc enim privatio non relinquit subjectum sine habilitate ad habitum. Est autem alia privatio quæ non privat habitum, sed essentiam secundum esse actu habitum : et hæc est in qua est inchoatio habitus secundum potentiam, et ex qua educitur habitus, et ab hac in omni motu et mutatione fit processus in habitum secundum actum per modum quo movetur subjectum susceptibile actus de potentia ad actum : et hæc privatio semper præcedit habitum tempore et motu, et etiam natura materiæ et potentiæ : et de hac privatione nos hic non loquimur, quia in toto non privat habitum. Nec etiam inter talem privationem et suum habitum est plena oppositio privative oppositorum. Nos autem hic loquimur de differentia modorum oppositionis, et ideo non loquimur de privatione et habitu, nisi secundum quod plenam habent ad invicem huiusmodi oppositionem. Alia vero quæ dicta sunt, per se sunt manifesta.

Quod autem de nive dictum est, quod per naturam inest ei candidam esse : hoc namque est, quia nix materialiter generatur de perspicuo indurato et concusso per minima : perspicuum autem concussum et induratum per indurationem efficitur ubique in superficie clara luminis receptivum : et hæc est natura et naturalis causa albedinis : per hanc ergo naturam inest nivi candidam esse.

CAPUT IX.

De differentia contradictionis ad alias oppositiones, et utrum veritas sit ab æterno.

His habitis, ostendenda est differentia contradictionis ad omnes alias oppositiones. Dicamus ergo quod in affirmatione et negatione semper, sive sit subjectum de quo sit affirmatio et negatio, sive non sit, una quidem pars contradictionis est

vera et altera falsa : de quolibet enim sive existente sive non existente dicitur affirmatio vel negatio vera : et de nullo simul ambo vera vel falsa sunt contradictoria, ut in quarto *primæ philosophiæ* probatum est¹ : sive enim sit Socrates sive non sit, de Socrate unum contradictoriorum est verum, aliud autem falsum : palam enim est cum dicitur Socratem (dum ipse est Socrates) languere et Socratem non languere, quod alterum istorum falsum est et alterum verum. Similiter si Socrates ponitur non esse, et dicatur quod Socrates languet vel non languet, alterum est verum, et alterum est falsum, languere enim Socratem quando non est Socrates, falsum est, et non languere Socratem verum est. Propter hoc in his solum quæ sunt opposita contradictorie, proprium est, semper alterum eorum verum et alterum falsum esse, et nunquam esse simul vera vel simul falsa.

Sunt tamen quidam contra hoc fortiter objicientes, et sunt non antiqui sed moderni. Augustinus enim² per hoc ipsum quod hic dicitur, probat immortalem esse veritatem dicens, quod aut veritas semper erat aut non semper erat. Si semper erat, habetur propositum quod veritas immortalis fuit ab æterno. Si autem hæc est falsa, veritas semper erat, ejus contradictoria est vera, hæc scilicet, veritas non semper erat. Et si hæc est vera, aliquid erat verum ; verum autem non est nisi in veritate : ergo veritas erat quando non erat veritas, quod falsum est. Inconveniens etiam est idem, ex quo sequitur id quod scilicet non semper erat veritas : veritas igitur semper erat. Eodem modo probatur quod veritas semper erit : aut enim semper erit veritas, aut non semper erit. Si semper erit, habetur propositum. Si autem non semper erit, tunc hæc est falsa, veritas semper erit : ergo ejus contradictoria est vera, hæc scilicet, veritas non semper erit. Et si hæc est vera, aliquid est verum : non autem verum nisi in veritate : ergo veritas est quæ non

Proprium
contradic-
toriorum

Objection
quod veri-
tas sit immor-
talis.

¹ Tex. com. 9.

² S. AUGUSTINUS, Lib. 2 Soliloq. cap. 2.

erit veritas, quod est impossibile. Falsum ergo fuit quod prius dictum est, hoc scilicet quod non semper erit veritas : veritas ergo est æterna et immortalis est. Et hoc sequitur de veritate propositionis et de veritate enuntiabilis, quæ veritates non sunt veritas increata.

jectiones
opposi-
tionis factæ a
modernis.

Si autem hoc concedatur, tunc obijciunt moderni probantes, quod plura quam unum erunt ab æterno sic. Simus enim ante mundum : tunc si hæc est vera mundum futurum esse, vel hæc propositio, mundus erit, et si est vera, sequitur quod ante mundum fuit aliquid verum. Si autem non est vera : tunc sequitur quod ejus contradictoria est vera, et sic iterum sequitur quod aliquid est verum, et quod veritas illius fuit ante mundum, aut non fuit nisi æternum, et æternitas ab æterno : ergo aliquid fuit verum cujus veritas fuit : sed tam enuntiabile quam propositio sunt creata et creatæ veritatis. Ergo aliquid creatum, fuit ab æterno.

Si autem hæc quidem concedatur, statim sequitur inconveniens quod dicit Plato, quod est creatum, est factum : omne autem factum incepit : ergo creatum incepit : quod autem incepit, non est æternum : ergo creatum non est æternum : enuntiabile sive propositio creatum, ergo non est æternum : et si propositio et enuntiabile non est æternum, tunc veritas sua non fuit ab æterno : et sic videtur sequi, quod veritas propositionis sit ab æterno, et non sit ab æterno.

lutio quo-
rundam.

Ad hoc autem quidam alii dixerunt¹ quod veritas enuntiabilis et propositionis non erat ab æterno : et causam assignant dicentes quod veritas enuntiabilis et propositionis esse non potest nisi existente enuntiabili et propositione. Ante mundum autem ab æterno non fuit enuntiabile, nec propositio, et ideo quando dicit, si hæc non est vera, veritas erit, contradictoria erit vera. Dicunt quod hoc non sequitur : quia contradictoria est propositio vel

enuntiabile : ante mundum autem nec fuit vera hæc neque alia, quia propositio nulla fuit. Similiter dicunt de futuro, quod veritas non erit quando non erit mundus si ponatur totus mundus ad nihilum redigi.

Improbatio
solutionis.

Et si verum est quod dicunt isti, tunc ista doctrina de contradictoriis non est generaliter vera, et sequitur quod oppositionis contradictionis est medium in quo nec unum, nec alterum contradictoriorum est verum vel falsum : et multa sequuntur inconvenientia contra hoc principium, quod de quolibet affirmatio vel negatio vera, et de nullo simul : et si hoc principium non est firmæ veritatis, nihil est certæ veritatis in demonstrationibus : quia, ut dicit Aristoteles, huic principio sicut primo innititur omnis demonstratio.

Ideo non dicimus quod doctrina quæ hic traditur, certissimæ est veritatis, et quod argumentationes Augustini procedunt et sunt necessarie. Sed dicendum quod res de quibus affirmatio et negatio dicuntur, sunt in esse et in ipsa rerum ordinabilitate. Et hoc manifestum est per Avicennam et Algazelem et Alfarabium dicentes (sicut est verum) quod quando prædicatum concipitur in ratione subjecti, talis propositio vera est sive re existente sive non existente : sive enim homo sit et animal, sive non sit homo et animal, hæc semper vera est, homo est animal, et animal est animatum sensibile et vivum et substantia : et ideo sequitur, homo est animal, et animal vivum, et vivum substantia. Sed si ulterius inferatur, et substantia est ens : ergo homo est ens. Dicunt quod non sequitur : quia ens vel entia esse accidit homini et animali, et non per se clauditur in intellectu eorum. Cum vero dicitur, homo est animal, sufficit ad veritatem propositionis substantialis ordinatio prædicati ad subjectum. Cum autem additur, animal est ens, et ens non est de ratione animalis vel hominis, non

Opinio D.
Alberti et
confirmatio
rationum
Augustini.

¹ Hos autem hic non sequitur D. Albertus, licet 8 Physic. cap. 1, eandem dare solutionem

videatur.

est enim ibi ordo substantialis unius ad alterum : et ideo si animal est ens, vel homo est ens, oportet quod sit ens actu : et hoc est contra hypothesim, posuimus enim quod non sit homo vel animal.

Solutio ad
objectiones
modernorum.

Hanc igitur doctrinam sequentes dicimus quod ordinabilitas rerum in prædicatum et subjectum, æqualiter est cum rebus existentibus et rebus non existentibus, dum non sint impossibiles ad essendum : et ideo ante mundum hæc propositio, mundus erit, fuit in ipsa rerum ordinabilitate. Et si quæretur, in quo erat illa rerum ordinabilitas quando non erant res? Dicendum quod fuit in ipsis rerum rationibus. Si autem de illis rationibus ulterius quæritur, Dicendum quod fuerunt in sapientia creantis et ordinantis. Si autem ulterius infertur, quod in sapientia primi intellectus fuerunt ut unum, et non ut ordinatum unum ad alterum, Dicendum quod res in sapientia intellectus primæ causæ dupliciter considerantur, scilicet ut res consideratæ in producendo, vel ut intellectus quo intelliguntur. Et primo quidem modo passibiles ad pluralitatem et ordinem non quidem in actu ordinantis, sed qui est in ordinabilibus : et hoc modo possibile est veritatis esse de ipsis, et enuntiabiles sunt ad veritatem, quamvis nunquam fuit enuntiatio, et sic enuntiabile ad rem reductum, et similiter propositio possunt esse ab æterno : et tamen unum solum est actu ab æterno. Et quod quæritur, utrum tale sit creatum, vel non? Dicendum quod creabile, et non creatum secundum rerum ordines : et hoc quamvis sit in creatore, tamen ratione differt a creatore, quia creator non creabilis est, nec creatus. Si autem hæc quæ sunt in intellectu creantis accipiantur ut intellectus, cum creator non intelligat nisi seipsum, tunc verum est quod res in creatore sunt per modum creatoris, et non sunt unum nec multa, nec ordinata nec inordinata, sed sunt idem quod ipse.

Et hæc est Avicennæ doctrina, quæ concordat cum Porphyrio, qui dicit quod nulla specie existente animal potest

intelligi substantia animata sensibilis. Et constat quod non loquitur de intellectu intelligentis, quia sic nihil diceret : quia si nulla species est animalis, nihil est intelligens. Sed loquitur de intellectu intelligibilis : quia secundum naturæ ordinem nulla specie existente, adhuc quantum est in se, intellectualiter manet substantia animata sensibilis.

CAPUT X.

De contrariis propter bonum et malum, quæ specialem modum habent contrarietatis.

In moribus autem contrarium est quidem bono malum, ut accipiatur bonum in habitu virtutis et actu, et malum in habitu et actu vitii oppositi ad virtutem. Hoc autem palam est, quod scilicet bono malum contrarium est per inductionem singulorum : in corpore enim quamvis non sunt virtutes et vitia, tamen sunt ea quæ virtutibus et vitiis proportionantur, ut sensibilitati sensuum prudentia, robori corporis fortitudo, rectitudini corporis et membrorum ordinationi iustitia, sanitati temperantia, eo quod sanitas consistit in temperantia complexionis : et sic sanitati ut bono opponitur languor ut malum, et in anima iustitiæ ut bono opponitur iniustitia ut malum, et fortitudini in utroque, corpore scilicet et anima, ut bono opponitur debilitas ut malum, debilitas enim cordis timor est vel timiditas. Similiter autem invenitur in omnibus aliis : semper enim opponitur bono malum.

Nequaquam autem bono opponitur bonum : cujus causa est, quia bonum est, ut dicit Aristoteles secundo *Ethicorum*, ex una sola et tota causa, ex causa actus et actu, et circumstantiis agentis et actus in fine congregata : et hoc est in omnibus quorum est aliqua virtus in actu, sive sint corporalia, sive animantia, hoc est, ad animam pertinentia, sive etiam sint intellectualia sive divina, ut dicit Dionysius : et ideo bonum est uniforme : uniforme

autem uniformi non opponitur nec opponi potest, quia uniforme uniformi convenit et non potest esse oppositum : et ideo dicit Aristoteles quod omnia consonantia vera et bona sunt. Falsum autem statim dissonat vero, et malum statim dissonat bono. Intelliguntur autem hæc omnia de bono et malo dictis simpliciter, et non de bono et malo dictis pers accidens ut hic et nunc : quia sic nihil prohibet esse idem malum et bonum, sicut secari et uri quæ mala sunt, sunt tamen bona et nunc et hic. De talibus autem disputari habet in ethicis : sed hoc sufficit scire tantum, quia malum bono opponitur, bono autem bonum nunquam opponitur.

Malo autem aliquando opponitur bonum, et aliquando malum est contrarium oppositum malo : egestas enim cum sit malum in civibus, quia impedit civiles actus, superabundantiæ quæ impedit actus felicitatis contemplativæ, et ideo etiam est malum, est contrarie opposita. Sed in paucis hoc tale est, quibus advertens de facili inspicere potest. In pluribus vero semper bonum malo contrarium est. Non enim invenitur nisi in ethicis et civilibus et œconomicis malum malo contrarium, et in illis quæ ad civilia, vel ethica habent analogiam sive proportionem : in aliis autem omnibus malum bono est contrarium. Nunquam autem invenitur bono bonum contrarium, sed concursus est : in eo enim quod bonum est uno modo et ex tota et sola causa, bonum est indivisibile et æqualitati proportionale : æquali autem non opponitur æquale sed inæquale. Propter quod in stichia bonorum Pythagoras posuit æquale, inæquale autem posuit in stichia malorum¹.

Amplius autem in contrariis considerando non est necessarium, quod si alterum contrariorum sit, quod reliquum sit ex necessitate. Si enim ponamus omnia animalia esse sana, tunc per talem hypothesim sanitas est, sed languor non est. Similiter si ponamus omne corpus

terminatum esse album, tunc albedo quidem est, nigredo autem non est : quia si esset, oporteret quod esset in aliquo corpore terminato : et talia posuimus omnia esse alba. Hæc autem in complexis videre possumus. Si enim Socratem esse sanum contrarium est ad id quod est Socratem languere, eo quod idem modus oppositionis in contrariis incomplexis, et in contrariis complexis quando prædicantur de eodem : tunc sicut per complexionem dicimus Socratem sanum esse et Socratem languere, cum non sit possibile quod hæc simul insint eidem in eodem tempore, non est possibile quod cum alterum sit, quod simul cum hoc sit et reliquum. Cum enim sit et verum sit sanum esse Socratem, tunc pro eodem tempore est impossibile languere Socratem, aliter enim simul secundum actum inessent contraria.

Quamvis autem simul non insunt secundum actum, palam est autem, quod omnia contraria habent fieri circa idem aut specie, aut genere : circa enim idem numero nata sunt fieri contraria, ut circa subjectum : sed circa idem specie habent fieri contraria quædam sicut circa id quod est essentialiter constituens formas contrarias, sicut albedo et nigredo circa lucem, et sicut acutum et grave in sonis circa absonum quod est in utrisque, et sicut amarum et dulce circa humidum digestum quod est in saporibus et sic in multis aliis. Habent etiam fieri circa idem genere, quia contraria sunt in eodem genere proximo vel remoto : languor namque et sanitas circa corpus animalis natura habent fieri, et sic sunt circa idem genere, scilicet animalis. Albedo autem et nigredo habent fieri in corpore terminato quod non est idem specie, sed remoto genere : non enim omnia terminata corpora sunt eadem specie propinqua. Justitia vero et injustitia habent fieri in anima, quæ est eadem specie specialissima : quia non fiunt nisi circa hominis animam, quæ eadem est specie specialis-

¹ Vide 3 Physic. de hoc in com. 13.

sima. Et sic contraria fiunt circa idem numero, et circa idem specie, et circa idem genere.

Adhuc autem consideratio in his quæ propria sunt contrariis, necessarium est omnia contraria in proximo esse, vel in contrariis generibus proximis: vel oportet quod ipsa contraria secundum se sint contraria genera. Album enim et nigrum in eodem sunt genere proximo, color enim est genus horum contrariorum. Justitia autem et injustitia quæ sunt contraria, sunt in contrariis generibus proximis, quia justitia est in genere virtutis, injustitia autem in genere vitii: virtus autem et vitium sunt contraria genera, justitiæ enim genus est virtus, injustitiæ autem genus est nequitia sive vitium. Bonum vero et malum simpliciter et secundum se accepta sive universaliter non sunt in aliquo sicut in genere, sed ipsa secundum seipsa sunt contraria genera, et sic sunt genera aliorum existentia, ad quæ alia multa vel omnia sicut ad genera reducuntur.

CAPUT XI.

De dubitabilibus quæ sunt circa ea quæ dicta sunt de bono et malo.

Est autem apud multos antiquissima quæstio, quo genere oppositionis opponuntur bonum et malum. Et si considerentur verba Aristotelis in decimo tertio *primæ philosophiæ*, et verba Dionysii Areopagite in libro de *Divinis nominibus*, cap. 4, et verba Augustini in secundo libro de *Libero arbitrio*, et verba Petri Apostoli in capitulo de elementis contra Simonem magum, similiter autem verba Pythagoræ in stichia bonorum et malorum, planum est, quod omnes hi concorder dicunt, ad quod etiam Aristoteles Socratem et Platonem inducit, quod malum privative et non contrarie opponitur bono, et quod malum est nihil secundum

se, nec accidens, nec substantia, sed privatio. Privatio autem secundum se nihil est penitus. Cum enim sit in aliquo non est in eo sicut ens accidens, vel ens substantia, sed est in eo sicut habitus privatio: et hoc est idem sicut formitas et deformitas inesse dicitur in eo qui mutilatus sive denasatus est, quia Græce muti, Latine sonat nasus: constat autem quod denasatio non dicit inesse ens ut accidens, nec est ens ut substantia, quæ est forma vel materia vel compositum, sed solum ex defectu habitus debiti relinquit deformitatem et turpitudinem.

Omnes autem supra memorati auctores deducunt hanc quæstionem ad hoc, quod in nullo nihil est malum, et non est aliquid ens magis in eo cujus est privatio, quam in eo cujus non est privatio, sicut cæcitas non est magis aliquid ens in oculo quam in lapide: quamvis in oculo relinquat turpitudinem sive deformitatem, in lapide autem non relinquit turpitudinem aliquam.

Dionysius ¹ igitur præ cæteris subtilius de malo agens, ostendit hoc in natura corporis et in natura Angeli, quam quidam vocant intelligentiam, quamvis Angelus secundum quod lex Moysi et Christi de Angelis loquitur, non sunt intelligentiæ ², secundum quod Philosophi locuti sunt de intelligentiis. Hæc autem in libro *Causarum* habent determinari. Est autem via disputationis Dionysii in hoc quod sumamus bonum naturæ in corpore, et bonum animæ, et bonum Angeli, et videbimus quod malum non dicit vel ponit aliquam formam vel aliquod ens, quod sit substantia vel accidens contrarium bono, sive illi formæ quam dicit bonum, sed in omnibus malum nihil ponit penitus nisi boni ademptionem, sive corruptionem, et detractionem sive diminutionem, sive aliquo quocumque modo potest nominari privatio.

Ut hæc perfectius intelligantur, dica-

Quod malum opponatur bono privative auctoritates.

Ad idem a qualis ratio

Ratione Dionysii Areopagite quod malum nihil sit

¹ DIONYSIUS AREOPAGITA, cap. 4 de divinis nominibus.

² Vide in 2, d. 3, a. 3.

mus quod entium quædam sunt essentiæ sive existentiae, et quædam sunt entia quæ in illis essentiis existunt. Essentiæ quidem sunt formæ simplices, ut genera, et species, et differentiae. intelligentiæ, et anima, et huiusmodi, quibus secundum se non accidit corruptio, sed si corrumpuntur, tunc corrumpuntur per accidens secundum quod sunt in esse eorum quæ sunt per harmoniam et compositionem cum his in quibus sunt, quibus datur esse secundum hoc quod sunt. His autem quæ sunt composita in quibus essentiæ sunt, accidit corruptio per dissolutionem harmoniæ et compositionis, quæ sunt in his quæ sunt. Et ideo dicit Dionysius ubi de malo loquitur, quod non corrumpitur quid existentium, sed corruptio est ablatio vel dissolutio modi et harmoniæ quæ sunt circa ea quæ ab essentiis esse non habent.

Quid bonum
corporis se-
cundum
Dionysium,
et quid ma-
lum.

Est ergo bonum formale corporis quod corpus dicitur bonum, habitudo perfecta ad esse et ad opus corporis modis et harmoniis quæ sunt ad hoc quod corpus perfectum sit in esse et ad corpus. Corruptio autem istius non est nisi harmoniæ et commensurationis disjunctio vel corruptio: et hoc non dicit nisi privationem et corruptionem puram, et non essentiam aliquam ad quam fiat harmonia alicujus, sicut ad essentiam dantem esse alicui. Malum igitur corporis non est essentia aliqua, sed corruptio modi, et commensurationis, et harmoniæ.

Quid bonum
animæ, et
quid malum.

Similiter est in anima bonum, et perfectum animæ est per essentiam, quæ est ratio, vel rationabilitas, et competentius dicitur ratio. Bonum igitur animæ in animam in omnibus viribus suis secundum esse et agere commensuratam esse rationi ut ordinantis omnia ratione. Malum igitur animæ non est nisi istius modi, et commensurationis, et harmoniæ corruptio, et non contraria aliqua forma ad quam anima commensurata et proportionata mala sit et faciat malum. Malum igitur animæ sicut corporis non est nisi

privatio, et non est aliquid quod sit substantia vel accidens.

Eodem modo accipitur bonum Angeli. Bonum Angeli est commensuratum esse sub essentia quæ est intellectus agens purus et mundus: et bonum Angeli est, quod sit in esse et viribus et actu et opere commensurationes habens ad talem intelligentiam vel intellectum. Malum autem Angeli non est aliqua forma illi commensurationi contraria, ad quam et sub qua constituatur Angelus malus, ut malus sit in esse et opere, sed malum Angeli est violatio huiusmodi commensurationis et harmoniæ, quod non est nisi corruptio et privatio.

Quid bonum
angeli, et
quid malum.

Malum igitur in omnibus opponitur bono sicut privatio, et non sicut contrarium. Et in hoc omnes Auctores condemnant Manichæum, qui dixit essentiam esse mali sicut essentia est boni, et dixit mala per naturam quamdam essentialem esse mala, ad quam naturam et formam harmoniantur et constituuntur ut non possint esse non mala. Hic igitur est error, et veritas est quod malum in omnibus non est nisi privatio modi et commensurationis ad bonum. Idcirco autem quia corruptis modis et harmoniis et commensurationibus in his quæ sunt ad aliquid commensurata et harmoniata, adhuc remanent ipsa quæ mensurata erant possibilia ad commensurationem: et hoc est quoddam ad bonum ordinatum. Ad bonum autem esse ordinabile secundum naturam est, quod bonum (sicut Aristoteles dicit) est quod est ad bonum.

Condemna-
tio Mani-
chæi.

Ideo dicit Dionysius quod malum est bonum diminutum et declinatum et particulatum et imperfectum. Aristoteles dicit Pythagoram inducens, quod bonum est locus mali, et malum locus boni, sicut oculus est locus cæcitatæ et visus. Et sicut dicit Dionysius, hoc modo malum corporis est contra naturam esse. Malum autem animæ est contra rationem esse, et malum Angeli est contra intellectum esse, sicut malum claudæ tibiæ contra gressum et esse tibiæ esse. Similiter au-

tem est in febribus et aliis malis corporis quæ secundum quod mala sunt, nihil sunt nisi corruptio commensurationis complexionis in humoribus, vel compositionis in partibus et membris. Febris enim ex hoc quod est secundum naturam putridus humor vaporans per corpus, non est malum corporis, quia in bono et sano accidit humori quod vaporaliter per corpus diffundatur: sed ex hoc quod vaporatio corrumpit et impedit modos et harmoniam et commensurationem veræ secundum naturam sanitatis corporis, ex hoc habet mali rationem.

Patet igitur quod verum est quod dicit Dionysius, quod malum nunquam est et quod non habet causam formalem vel efficientem, sed incausale, et præter intentionem, et præter voluntatem, et infæcundum, et pigrum, et quod non est nisi privatio incidens ex defectu boni. Hæc igitur dicta de malo extracta sunt a nobis ex verbis Antiquorum. Et patet quod innegabiliter verum est quod dicunt. Qualiter autem bonum convertatur cum ente, hic non potest determinari secundum hujus scientiæ principia, nec nos hic loquimur de tali bono, sed potius de bono quod est uniuscujusque rei bonum serviens ad harmoniam commensurationis, quam habet secundum propriam essentiam perficientem ipsum in esse et actu qui est secundum essentiam suam rationem.

Quod etiam quidam dicunt quod bonitas dicat formam additam super id quod est, et ideo ista sit vera prædicatio, bonitas est bona, falsum est, et non intelligitur quod dicunt. Bonum enim super ens sive id quod est, non addit nisi relationem ad finem et perfectum ad actum, sicut dictum est: sed hoc in libro de *Causis* habet determinari.

Qualiter vero in hac doctrina prædicamentorum bonum et malum dicantur esse contraria, non autem opposita secundum privationem et habitum, nunc dicendum est. Præmittendum est autem quod ma-

lum ut malum ad aliquid est: malum enim ut malum, sicut dictum est, non est nisi privatio, sicut probatum est per Auctores. Id autem quod est malum, est actus corruptus circa modos et harmonias et commensurationes ad formam boni: et in illo in quo est actus, relinquit consimiles habitus, et illi sunt mali habitus: et hoc modo est contrarietas inter bonum et malum, sicut inter contraria, non quod contrarius actus et habitus habeant aliquam formam ex qua mali sunt, sed quia in quantum actus vel habitus sunt, relinquunt aliquid ejus in corpore vel in anima, hoc est, qualitatem aliquam quæ quia boni forma privata est, et cum qualitas sit, dicitur esse contraria: sicut claudicatio gressus est contrarius incensus recto, quia gressus est quod est ens actu et caret perfectione rectitudinis quod est privatio. Sic autem omnia contraria reduci habent ad privationem et habitum, ut dicit Aristoteles¹: quia albedo habitus est et forma est cum diffusionem lucis in superficie, nigredo autem privatio est, quia est privatio diffusionis lucis in superficie umbrosa. Hoc ergo modo dictum est, quod album et nigrum sunt contraria, et similiter bonum et malum in actibus et habitibus. Et hoc modo doctrina de malo hic posita intelligitur.

Quod autem dictum est, quod bonum et malum sunt genera contraria, constat quod non intelligitur de generalissimis, quia sic essent plura genera quam decem: sed intelligitur, quod sunt genera aliorum quæ sunt bona et in moribus, eo quod omnia quæ sunt in moribus, ad hæc tanquam ad genera reducuntur.

Et quod bonum in moribus contrarium est duobus malis, non est ex hoc quod medium est, sed est ex hoc quod extremum est in ratione boni perfecti, ut dicit Aristoteles, sic utrique opponitur extremum ut extremum et maxime distans ab utraque. Hoc autem quantum spectat ad istam intentionem interponendum erat

Bonum et malum sunt genera contraria in moribus.

¹ ARISTOTELES, In 4 Metaphysicæ, tex. com. 4.

de bono et malo : reliqua enim in *prima philosophia* sunt determinanda.

CAPUT XII.

De multiplicitate ejus quod est prius.

Postquam determinatum est de oppositis quæ sunt diversorum generum, dicendum de multiplicitate ejus quod est prius. Quia penes ejus rationem fit ordo eorum quæ sunt in uno genere secundum coordinationem prædicabilium secundum quod species est sub genere et individuum sub specie. Ex hoc enim priori et posteriori proprium accipiunt modum prædicandi, qui maxime in hoc libro est attendendus. Determinatis modis prioris sunt per oppositum etiam modi posterioris determinati : quia non dicitur prius nisi respectu sui posterioris.

Dicimus igitur quod prius dicitur unum altero quadrupliciter : et in hoc quod dicitur quadrupliciter, non divisionem intelligimus in species, sed est divisio multipliciter dicta : et prius tempore magis habet de ratione prioris, et secundo et tertio et quarto habent plus secundum ordinem quo enumerabitur a nobis. Prius enim de modis prioris non dicitur æqualiter secundum unam rationem, sicut innuit Aristoteles in quinto *primæ philosophiæ*¹, ubi distinguit prius inter multipliciter dicta.

Primus autem modus qui et principalis et primus est, qui secundum tempus, secundum quem prius alterum altero dicitur quod est antiquius et senius eo secundum tempus. In ordine enim partium temporis prius est præteritum quod ad præsens continuatur, futuro quod adhuc expectatur ut fiat : et ideo secundum ordinem temporis prius est quod in præterito longius distat a nunc, sicut dicit Aristoteles, quod bella Mediæ fuerunt ante bella Troiæ, et bella Troiæ fuerunt ante bella Romana et priora eis : et quia hic prius est sumptum secundum rationem

numerantis quod extrinsecus adjacet ut mensurans, et quidquid prius est secundum numerum mensurantis est simpliciter prius, ideo iste modus est principalis, ad cujus comparisonem et proportionem sive analogiam omnes alii modi priores dicuntur. Hoc ergo modo prius dicitur, cujus tempus est in præteritum. Amplius et prius quod est senius, et hoc modo æternitas est ante tempus duratione, et ea quæ sunt æterna, sunt ante temporalia. Sunt autem secundum sui naturam æternæ rerum essentialiæ, ut genera quæ sunt prima rerum principia : istis enim non potest assignari tempus ut numerus mensurans : quia in tempore esse, ut dicit Philosophus in quarto *Physicorum*², est esse in quadam parte temporis mensurandi. Sic igitur antiquiora sunt genera omnibus.

Secundo autem dicitur prius quod non convertitur secundum subsistendi consequentiam. Subsistendi autem consequentiam dico, ut si unum ponatur actu subsistere secundum esse, quod alterum propter hoc necesse sit ponere subsistere secundum esse, sicut dicimus quod unum est prius duobus : duobus enim existentibus mox unum consequens est esse et subsistere : uno vero existente non est necessarium duo esse vel subsistere. Et hic modus est inter inferius et superius in coordinatione prædicabilium : quia inferius est, sicut duo, quorum alterum est id quod directe est super ipsum, et alterum differentia constitutiva : unde posito inferiori in esse ponitur suum superius : sed non convertitur, quod posito superiori in esse ponatur inferius esse necessario : quia superius concipitur in inferiori, sicut unum in duobus : sed inferius non concipitur in superiori nisi ut potentia, sicut duo in uno sunt potentia, et ideo non convertitur consequentia ab uno existente, ut necessario propter hoc sit reliquum : et inter illa prius esse videtur non id a quo convertitur consequentia, et

¹ Tex. com. 16.

² Tex. com. 114.

hoc est unum : ab illo enim ad duo consequentia non convertitur.

Tertio autem modo dicitur prius secundum quemdam ordinem . Dico autem quemdam ordinem : quia in omni priori est ordo, et ideo ordo simpliciter non facit specialem modum prioris, sed ordo quidam, non in quantum est ordo, sed in quantum est quidam ordo. Sic ergo tertio modo dicitur prius quod est quoad nos prius, ut in disciplinis demonstrantibus et orationibus rhetoricis : in demonstrantibus enim disciplinis est prius et posterius per quemdam doctrinæ ordinem : elementa enim in geometria priora sunt his quæ per ordinem describuntur : elementa enim sunt ut punctum, linea, circulus, angulus, et hujusmodi, quæ præcedunt ordine elementalibus descriptiones et compositiones figurarum angularium, figuræ enim per ordinem describuntur, secundum quod ex una probatur altera, sicut triangulus, aut quadratum, vel quadrangulum, vel quadratum, aut circulus ; quia centrum dicti circuli per triangulum invenitur. Sic igitur in grammatica elementa litterarum priora sunt syllabis, et syllabæ dictionibus, et dictiones orationibus : et in oratione rhetorica hoc modo præemium prius est narratione, et narratio prior est partitione. Hic autem modus prioritatis est inter principia generum, et ipsa rerum genera quæ ex illis principiis constituuntur. Principia autem sunt potentia et actus : ens enim est quodlibet genus potentiæ, et efficitur actu illud per actum rem generis illius completam et constituentem.

Amplius supra ea quæ dicta sunt in quibus dicitur prius secundum ipsam naturam rei, et esse videtur prius et dici secundum aliquid additum sibi quod est ad bene esse, sic quod honorabilius et melius naturaliter secundum illam additam ad esse naturam prius esse videtur : consueverunt enim plurimi, quorum iudicium non potest esse in toto falsum, et ideo pro auctoritate sumendum, consueverunt, inquam, nobiliores et ex se ma-

gis ex causa dilectos priores dicere et vocare. Et attende si non ex causa diliguntur plus, non propter hoc dicerentur priores : et ideo causa facit priores et non dilectio, quia dilectio secundum se non discernit inter priores et posteriores.

Utrum autem duo æqualiter diligantur aut non, fatuum est quærere : quia ubi dilectio una et una ratio diligendi et æqualis sit in duobus, pro certo æqualiter diliguntur. Si autem dilectio est simpliciter, non discernunt unum a pluribus, nec plura ab uno. Hic autem modus est in prædicamentis secundum ordinem substantiæ ante aliqua, quia honorabilior et melior est omnibus. Isti ergo sunt quatuor modi prioris, qui ab Antiquis dicti sunt, et sunt magis famosi et vulgati.

Dicit autem Boetius, quod his modis quantum addidit Aristoteles qui ante tempus suum non fuit. Dicit igitur Aristoteles quod videtur præter eos quatuor modos prioris qui dicti sunt alter quintus esse modus prioris : inter illa enim quæ convertuntur secundum essentiæ consequentiam id quod alteri causa est quomodolibet secundum quodcumque genus causæ, idem digne prius dicitur illo. Causa enim actu causans et effectus convertuntur secundum essentiæ consequentiam : et in talibus posita causa ponitur effectus, vel posito effectui ponitur causa. In talibus igitur dignum est ut causa natura sive naturali ordine prior sit quam effectus. Quod autem quædam hujusmodi sint, palam est : hominem namque esse convertitur secundum essentiæ consequentiam, ad hoc quod est veram orationem esse de hoc quod est hominem esse : nam si homo est secundum rem, vera est oratio qua dicitur, quod homo est. Oratio autem nequaquam est causa ut homo sit secundum rem, sed potius res sic se habens causa est ut oratio sit : dum enim res est aut non est, vera vel falsa dicitur oratio quæ rem significat, sicut in ante habitis dictum est, et sic prius dicitur causa prius. Necesse est igitur ut nisi secundum quinque modos spe-

Utrum d
possunt
qualiter
ligi.

ciales prius alterum altero dicatur. Hic autem modus prioris est inter substantiam et accidens : quia accidens est a substantia causatum.

Sunt autem et alii modi priorum sicut prius in motu, prius in spatio, vel prius in loco, et in prima philosophia distinguitur unumquodque quoties dicitur, et non hic habent determinari, quia ad prædicamentorum genera non referuntur.

Sufficientia
modorum
prioris.

Hi autem omnes referuntur, sicut dictum est : essentiali enim entium quæ constituunt genera, referuntur ad prædicamenta : et sic aut referuntur ad suas essentialias, aut ad ea quæ sunt inter genera ad invicem unum genus ad alterum. Et primo quidem est modus primus. Secundo autem modo secundus est modus. Et tertius, quia ad intrinseca potest referri genus duplex, scilicet ad intrinseca secundum esse, et sic modus tertius, vel ad intrinseca secundum ambitum continentiam, et sic secundus est etiam ante tertium : qui in coordinatione prædicabilium est magis intentus. Secundum ordinem autem substantiæ ad alia genera duplex est ordo, scilicet secundum quod substantia comparatur aliis secundum dignitatem quam habet ad alia, et sic est quartus modus. Et secundum quod est causa aliorum, et sic est quintus modus. Nec sunt plures modi, quia non possunt esse plures modi comparationis generum secundum quod genera sunt principia prima, sub quibus fiunt prædicabilium coordinationes. Alii autem aliter dicunt, sed non est curandum.

CAPUT XIII.

De modis ejus quod dicitur simul secundum quod spectat ad doctrinam prædicamentorum.

Eodem autem modo determinandum est de hoc quod aliqua dicantur simul secundum quod pertinent ad doctrinam prædicamentorum. Dicamus igitur, quod simul esse non est oppositum ad prius,

prius et si-
mul sunt
disparata.

sed disparatum est ad ipsum : prius enim opponitur ad id quod est posterius, et e converso. Et neutrum illorum est simul in prædicabilium coordinatione, aut non est simul secundum locum, nec simul secundum sensuum voluntatem, nec secundum dignitatem, ideo de talibus prætereundum est : sed est simul secundum coævitatatem, et non secundum naturam, et ideo hæc duo sola tractanda sunt.

Dicimus igitur quod simul dicuntur simpliciter et proprie, quæ sunt coæva, sive quorum generatio sive generatum esse est in eodem tempore in quo simul sint genita et manentia, sicut dicimus coæquæva eodem tempore vel periodo mensurata esse simul. Si enim uno tempore generata essent, et statim alterum periret, non dicerentur simul esse tempore, quia generatio est ad esse perfectum ordinata. Nec dicuntur illorum generationes simul, quorum esse perfectum non simul durat in tempore. Hac igitur coæquævitate simul sunt omnia quæ ab uno communi exeunt per unam et essentiali divisionem, sunt inter se coæquæva ; sicut species specialissimæ inter se sunt coæquævæ, neutrum enim nec prius nec posterius est altero : quæ etiam æterna vocantur ab antiquis, quasi unius ætatis. Hæc igitur dicuntur simul secundum tempus. Naturaliter autem sunt simul dupliciter : sunt enim simul quæcumque secundum id quod sunt, ad consequentiam dicuntur sive convertentiam, et secundum hunc modum alterum non est causa alterius, sed se invicem ponunt, et se invicem perimunt. Si enim in hac consequentia alterum esset causa alterius, utrumque esset causa alterius : et tamen in esse substantiali alterum potest esse causa alterius. Taliter autem simul sunt duplum et dimidium et alia relativa quæ secundum naturam relationis posita se ponunt, et perempta se perimunt : duplum enim convertitur ad dimidium, et e converso : nam cum est duplum sic est dimidium, et e converso cum est dimidium, est duplum, et secundum hanc re-

lationis consequentiam neutrum est alterius causa ut sic : sed natura relationis simul facit esse utrumque, et hæc simul sunt secundum quamdam naturam quæ fundatur super substantiam utriusque relativorum ad invicem.

Dicuntur autem alio modo simul natura simpliciter secundum id quod substantialiter natura ipsorum est, illa quæ in una et eadem divisione ex eodem genere ex diverso sive ex opposito dividuntur ad se invicem, et illa sunt quæ immediata divisione idem genus dividunt : ex diverso enim sive ex opposito dicuntur dividi, quæcumque sunt sumpta secundum eandem divisionem ex uno genere, sicut sub animali tanquam genere secundum unam divisionem gressibile, volatile, aquatile sive natatile : horum nullum ad alterum erit per alterum, sed animal participatur immediate, et sunt coæquæva in illo : et ideo e diverso dividi dicuntur, quia sunt ex eodem genere æqua immediate : animal enim æqualiter dividitur in gressibile, et volatile, et aquatile sive natatile : et nihil horum prius et posterius est altero in animali, sed simul per naturam animalitatis hæc esse videntur.

Singulum autem istorum rursus ulteriori divisione dividitur in species, gressibile simul et volatile et aquatile sic : gressibile in hominem et equum, volatile in aquilam et vespertilionem, quorum unum est habens alas membranales, alterum autem pennatas : aquatile autem in pisces natantes pennis, et in ea quæ natant motu pedum sicut ranæ. Erunt ergo et illa dividenda simul naturaliter in illo quod dividunt. Simul ergo natura sunt, quæcumque sub genere vel specie secundum eandem divisionem sumpta sunt. Genera vero divisa semper priora sunt dividendis ipsa : non enim convertuntur secundum quod est esse consequentiam ipsorum quæ simul sunt natura. Quod manifestum est inductione et exemplo : cum enim sit aquatile, sequitur quod sit animal : cum autem sit animal,

non necesse est esse aquatile, quia non convertitur affirmatio a superiori ad inferius.

Generaliter ergo concludendo simul secundum naturam dicuntur quæcumque convertuntur ad invicem secundum quod est esse consequentiam relationis, sed nequaquam causa est alterum alteri ut sit, sed relatio est causa utriusque. Et secundo dicuntur simul natura, quia eodem genere e diverso dividuntur ab invicem. Et simpliciter simul sunt, quorum generatio in eodem est tempore. Patet autem cuilibet qualiter prædicamenta conveniunt : simul enim tempore est individuis simul, quam etiam ad invicem relatis in quolibet genere. Simul autem natura divisio generis in speciebus coæquævis, nec in coordinatione prædicabilium potest esse simul pluribus modis.

CAPUT XIV.

De post-prædicamento quod est motus.

Postquam jam tractatum est de illis consequentibus prædicamenta quæ accidunt sive conveniunt omnibus prædicamentis per id quod comparantur ad invicem genera vel ea quæ in generibus sunt, nunc determinandum est de eo quod est consequens prædicamenta per esse quod prædicatur in illis, ex quo prædicamenta sunt principia omnium eorum quorum sunt principia, sequitur quod omne esse rerum prædicetur in illis, et significatur nominibus prædicamentorum. Est autem duplex, scilicet esse fluens, et esse simpliciter et stans : et prædicamentum quidem genere, specie et individuo prædicat esse stans : et hoc sufficienter in prædicamentis determinatum est. Est autem, ut dicit Avicenna, esse fluens quod non est simpliciter actus, sed permixtus potentiae : qui modus significandi esse et prædicandi ordinatione generum et specierum et individuum determinari non potuit, eo quod omnia illa significant et prædicant quod si-

Quare motus non potuit esse unum prædicamentum.

milititer suo modo actu est : propter quod oportuit ut hoc esse sit designatum et prædicatum in aliquo post prædicamenta consequente consignificaretur : et hoc est in tot prædicamentis, quot sunt quæ possunt habere res suas, et esse quod prædicatur permixtum potentia.

De hoc ergo tractantes tractabimus de motu quantum pertinet ad præsentem speculationem : subtiliter enim de motu ad Physicum tractare pertinet : cum enim in quolibet sit ut potentia primo distans ab actu, nec devenire possit potentia ad actum nisi per motum, oportet ponere quod motus sit. Adhuc autem omne passivum, actum agentis aut nullo modo recipit, aut it per motum ad actum agentis. Constat autem quod passivum suscipit actum agentis, ergo suscipit per motum : ergo oportet ponere quod sit motus. Adhuc tempus esse ponitur : tempus autem non est continuum nisi per motum : quare oportet ponere quod motus sit. Si autem est motus, et in prædicamentis determinandum de omni voce quæ esse prædicat rei alicujus, oportet in prædicamentis determinare de modis motus, et cujusmodi esse prædicatur in modis illis, et ad quæ prædicamenta reducatur.

Dicentes autem de motu secundum hunc modum non oportet nos diffinire motum, quia una et eadem ratione de sex modis motuum sive speciebus non prædicatur : motum enim hic extenso nomine sumimus pro omni eo quod dicit quodcumque esse fluens de potentia ad actum, sive id esse sit substantiale, sive accidentale : tale enim esse in quantum est fluens, in communi unum modum habet quo significetur, et quo per nomen significans ipsum secundum quod fluens est prædicetur, et hoc modo in hac scientia habet determinari. Dicamus ergo sic multiplicitatem motus determinantes, quod motus extenso nomine motus sunt sex species, scilicet generatio, corruptio, augmentatio, diminutio, alteratio, secundum locum mutatio. Generatio quidem

et corruptio in substantia sunt et uno modo sunt, et dicuntur mutationes non motus. Alio autem modo motus extenso nomine motus possunt appellari. Si enim sunt in substantia solum, tunc non possunt esse nisi aut de non substantia ad substantiam secundum esse substantiæ, vel e converso de substantia ad non substantiam : et quia hi termini dicuntur opponi secundum affirmationem et negationem, inter quas nullum medium est, hæc mutatio non habet medium, sed est de termino a quo ad terminum ad quem sine medio. Adhuc autem sequitur quod non sit in tempore, sed in nunc, quia omne tempus habet medium : et velox in tempore dividit tempus et motum : nunc autem est finis temporis ad quem continuatur tempus : sequitur ergo quod talis mutatio sit finis motus : sicut enim nunc se habet ad tempus, ita mutatio se habet ad motum, et hæc est probatio Averrois super physicam in commento. Si autem generatio accipiatur ut immixta alterationi qua alteratur materia ejus quod generatur per qualitates generantis, tunc motus dici potest, et sic hic nos loquimur de generatione, quia sicut esse fluens.

Juxta hunc modum plane intelligitur qualiter corruptio sit mutatio et non motus, et qualiter possit dici motus, et qualiter dicit esse substantiale fluens secundum quod dicit Aristoteles, quod in tali fluxu non est vivum et animal simul in motu, et non est animal et homo simul in motu generationis. Et opposito modo est in corruptione : quia corruptio in uno modo est mutatio de substantia ad non substantiam, et sic est finis motus. Et alio modo est immixta motui alterationis corruptentis id quod est secundum qualitates suas alterantes in virtute corruptentis : et sic est alteratio paulatim abiciens a substantia, et in fine quando est substantia in abjectum esse, tunc facta est corruptio secundum substantiam. Sic igitur patet qualiter generatio et corruptio sunt motus et qualiter mutationes.

uid motus sit.

Quare non diffinitur motum.

species motus quot.

Alii autem omnes motus sunt salvato subjecto in esse substantiali subjecto ad aliquod esse secundum quantitatis perfectionem, aut secundum qualitates, aut secundum ubi. Et illi sunt proprie motus : quia mobile secundum quod mobile est ens perfectum in esse substantiali, et potentia existens in esse quanti vel qualis vel ubi : et motus est actus ejus secundum quod hujusmodi : et ideo in quantitate secundum rationem perfecti et imperfecti est augmentum et diminutio : et augmentum est motus naturalis, diminutio autem a perfecto est esse motus innaturalis.

Alteratio autem non nominatur nominibus oppositis, sed uno nomine communi, quod est secundum qualitatem cujus terminus secundum naturam vel ultra quem non debet esse, est calidum, vel frigidum, vel humidum, vel siccum, et sic de aliis qualitatibus quæ causantur ab istis : tamen non est ratione determinata. Quia tamen tempore complexionatum variatur et simpliciter in simplicibus, et ideo dicit Aristoteles¹, quod non est eadem sanitas in mane et vespere : quia sanitas est habitus fundatus super calidi et frigidi, humidi et sicci complexionem : et ideo in genere determinatur et non in specie, et dicitur alteratio : qualitas enim in genere non habet contrarium, sed in specie². Et quamvis quantitas non habeat contrarium, nec in genere, nec in specie, tamen in ratione termini naturalis et defectus ab isto suscipitur circa quantitatem qualitatis contrarietatis. Ideo ergo in communi dicitur alteratio.

Et hæc quidem mutatione sunt secundum ea quæ insunt substantiæ aut substantialiter, aut accidentaliter ; et si accidentaliter aut secundum quantitatem, aut secundum qualitatem : relatio enim non prædicat aliquid quod absolute insit secundum quod est, sed ipsum esse ad ali-

quid, et patet quod ad ea quæ insunt substantiæ pluribus modis non potest esse motus. Si autem est secundum ea quæ extrinsecus adjacent substantiæ, tunc non potest esse secundum quando : quia quando causatur a tempore, et tempus est mensura motus, et non potest esse secundum quando, nisi esset secundum motum, et sic motus esset ad motum, et hoc procederet in infinitum, quod esse non potest. Nec potest esse secundum actionem : quia actio est operatio agentis et moventis, et motus non est in agente sicut in subjecto. Non potest esse secundum passionem : quia passio est causa motus. Nec potest secundum positionem : quia positio partium in toto et in loco non mutatur nisi per generationem et corruptionem, ut patet. Nec secundum habitum : quia habitus mutatur ad subjectum et non mutat ipsum. Relinquitur ergo, quod sit secundum ubi in quo totum mobile salvatum transfertur de loco ad locum : et ideo per se non possunt esse nisi sex species vel modi motus, secundum quod motus dicit esse vel ubi etiam fluens.

Palam autem est, quod motus alii et alii sunt diversi ab invicem, et unus non incidit in alterius intentionem : non enim potest esse quod generatio sit corruptio, quia generatio est via in esse, et corruptio est via ab esse in non esse. Nec augmentum potest esse diminutio : quia augmentum est via ad debitam secundum naturam quantitatem, diminutio autem est ab illa. Nec alteratio est secundum locum mutatio : quia alteratum manens in loco eodem in passionibus motum vel mutatum est, in loci autem mutatione totum secundum se translatum est ad alium locum. Quamvis autem dicatur quod tot sunt species motus quot sunt species entis³, eo quod in quolibet prædicamento est devenire de potentia ad actum, tamen illi sunt motus per accidens et non per se, et sunt infiniti : et ideo per artem

¹ ARISTOTELES, 5 Physic. tex. com. 37.

² Hujus ratio potest esse, quia si qualitas in genere haberet, contrarium, tunc ipsa esset in

genere superiori, quod est falsum : et de hoc vide D. Albertum, 5 Physic. trac. 1, cap. 11.

³ Cf. 3 Physic. tex. com. 5.

fieri non possunt, sed aliis motibus sunt adjuncti.

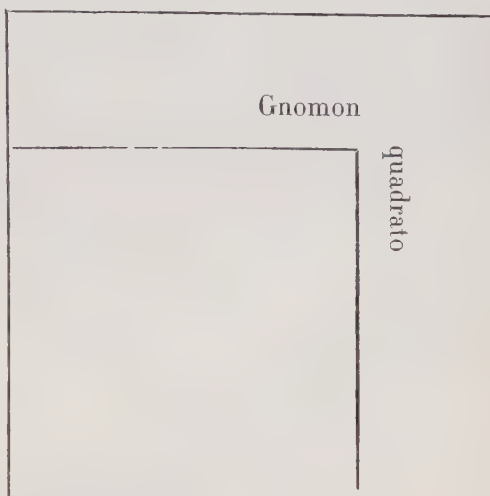
In alteratione vero habet quamdam secundum quosdam quæstionem. Dubitant enim quidam, ne forte necessarium sit id quod alteratur per aliquam reliquarum mutationum alterari, et non secundum ipsam alterationem. Hoc autem quamvis dicant quidam, tamen non est verum, et hoc experiri possumus in nobis ipsis: accidit enim nobis pene secundum qualitates omnes passionum animæ et corporis alterari absque eo quod aliqua aliarum mutationum mutemur: non enim augeri necessarium est quod secundum passionem qualitatum movetur: nec necessarium est minui secundum id quod movetur secundum passibiles qualitates. Similiter autem est et in aliis motibus, quia non est necesse alteratum secundum locum moveri, vel generari, vel corrumpi. Propter quod patet quod alteratio alia est mutatio quæ est præter omnes alios motus et separata ab omnibus aliis. Nam si alteratio esset eadem cum aliqua aliarum mutationum, oporteret id quod alteratur, augeri vel minui: vel oporteret quod cum alteratur, fieret quædam aliarum consequentium ad alterationem mutationum. Sed hoc non est necessarium, quia potest alterari nulla aliarum mutationum facta in ipso.

Similiter autem sciendum, quod id quod augetur, non aliqua aliarum mutationum movetur, sicut quod minuitur, vel generatur, vel corrumpitur, vel quod movetur secundum locum physice secundum quod motus secundum locum est a generante, procul dubio prius oportet alterari in omnibus physicis: quia non fit generatio, vel corruptio, vel augmentum, vel diminutio, vel loci mutatio quæ est a natura, nisi alteratione præcedente quæ disponit generabile vel corruptibile vel augens et auctum et diminuens et diminutum et secundum locum motum ad hoc quod mutetur.

Et quamvis sit hoc necessarium in physicis, tamen in mathematicis sunt quæ-

dam crescentia in plus et additamentum suæ quantitatis, quæ non alterantur de qualitate in qualitatem aliam, sicut patet in secundo Euclidis, quod quadrangulum circumposito gnomone crevit quidem, sed in nullo est factum alteratum: quia de figura in figuram non est mutatum. Est enim *gnomon* secundum Euclidem supplementum quadranguli quod est altera parte longius ad inveniendum quantitatem quadranguli: et si hoc circumponitur quidem ad quadrangulum, est quidem quadrangulum majus factum, sed tamen a figura sua secundum speciem quadranguli non est mutatum: et ideo non est alteratum, quia secundum aliam speciem qualitatis alterari non posset nisi secundum figuram.

Gnomon
quid secundum
Euclidem.

Boetius tamen dicit, quod gnomon est tres partes quadrati, sicut si quadratum mediis lineis ad media latera quadrati terminatis in quatuor quadrata divideretur, tria quadrata illorum quatuor dicit esse gnomonis figuram, cui si quartum quadratum addatur, gnomon quidem crevit, sed nulla alteratio scientiæ est secundum figuræ sive quadrati in aliam figuram mutationem. Similiter autem est in aliis hujusmodi mutationibus: et patet quod omnes istæ mutationes sunt aliæ, et diversæ ab invicem, nec sunt aliæ per se mutationes, nisi istæ sex quæ dictæ sunt.

Gnomon
quid secundum
Boetium.

CAPUT XV.

De his quæ motibus opposita sunt.

Motus autem consideratio duplex est : consideratur simpliciter sive universaliter prout abstrahit ab hoc motu et illo. Consideratur etiam secundum speciem prout est hic vel ille motus. Dicamus igitur quod motui simpliciter considerato contrarium est quies. Dico autem contrarium large sumendo prout privatio dicitur in physicis contrarium : quod enim est quies, est privatio motus : ideo quia movens ad formam contraria quiete eniente quam inducere intendit, cessat a movendo : et sic cessat et privatur motus in eo quod motus est : et quia status est in forma vel in loco ad quem fit motus, sicut in contrario ei cujus motus incipit, ideo contrarium dicitur esse quies ad motum : cum tamen quies secundum se non sit contrarium, sed potius est privatio motus¹.

Objectio. Contra quod tamen quidam obijciunt dicentes quod cessatio motus est negatio motus ab eo quod possibile est moveri, et non movetur et terminat motum ad nunc in quo est in motum esse, sed in eo quod movetur eadem aptitudo est, quia etiam illud aptum est moveri : idem ergo est subjectum in eo quod possibile est moveri et in eo quod movetur, utrumque enim est aptum natum moveri, et quies non est nisi negatio motus ab utroque : quies ergo videtur contradictorie opponi motui, et non privative vel contrarie. Hæc autem eadem argumentatio fieri potest in omnibus privative oppositis. Sed ad hoc dicendum quod quies vel privative vel contrarie opponitur motui, sicut dictum est. Et cum dicitur quod eadem aptitudo vel potentia ad motum est in eo quod aptum natum est moveri et non movetur, et in eo quod actu movetur, dicendum quod hoc falsum est : non enim eadem potentia est ante actum et cum actu exi-

Solutio.

stens : et sic affirmatio et negatio non sunt omnino de eodem : et sic non potest esse contradictio. Opponitur igitur quies motui privative vel contrarie prout simpliciter consideratur.

Ex quo manifestum est quod generatio et corruptio motus non sunt sed fines motuum, quia non opponitur generationi quies, sed corruptio. Motibus autem (si per singulas species motus considerantur) opponitur non quies, sed in contrarium motus, ut generationi opponitur corruptio, quia generatio est via in substantiam, corruptio autem est motus in contrarium, a substantia scilicet in non substantiam : et similiter opponitur augmentatio diminutioni, quia augmentum est existentis magnitudinis additamentum : diminutio autem est in contrarium, scilicet ab existente secundum naturam magnitudine decrementum.

Mutationi autem quæ est per locum, maxime videtur quies esse opposita. Et hæc causa est : quia hic est simplex motus vel mutatio, in quo totum mobile secundum substantiam et quantitatem et qualitatem (quæ in ipso) transfertur : et ideo etiam quies illi simpliciter opponitur : quia sicut talis motus simpliciter est motus et causa motuum aliorum, ita talis quies simpliciter est quies. Motus autem alii sunt motus quidam et in quodam, et quietes sunt quietes in quodam.

Quamvis autem loci mutationi simpliciter quies est opposita, tamen cuidam loci mutationi quæ recta est, sicut sursum vel deorsum, fortassis etiam opponitur in contrarium secundum locum mutatio, ut loci mutatio quæ est inferius, opponitur loci mutationi quæ est superius, et quæ est superius, opponitur ei quæ est inferius. Hoc autem certum non est utrum sit propter contrarietatem loci ut locus, vel propter contrarias qualitates loco accidentes, sicut superius in tractatu de *Quantitate* dictum est. Vel forte ideo dubium est : quia con-

¹ Vide etiam D. Albertum, 5 Physic. trac. 1, cap. 11.

traria apta sunt fieri circa idem numero : motus autem localis est a generante, et non reiteratur idem numero quod naturaliter ascendit sursum, et quod naturaliter descendit deorsum : quia id quod sic movetur secundum illos motus, habet substantiam corruptibilem.

Reliquo vero prius assignatorum motuum, hoc est, alterationi non est facile assignare contrarium, quod scilicet motui secundum se sit contrarium. Qualitati enim secundum quod est in genere, non est contrarium. Alteratio autem secundum se est motus in qualitate secundum quod est qualitas, cui quies non est contrarium : quia fit motus aliquis secundum aliquam qualitatem, tam in simplicibus agentibus in se invicem, quam in compositis in quibus continua est alteratio propter componentium continuam actionem et passionem. Si autem habet contrarium, hoc est, secundum quod hic est motus, ut motus dealbationis contrariatur motui denigrationis. Videtur ergo, quod nihil sit contrarium tali motui nisi quis opponi dicat quietem in hac qualitate motui ad eandem : sed ista non est quies simpliciter, ut dictum est : aut sic dicat aliquis, quod motui ad qualitatem hanc vel illam opponitur motus qui est in contrarium qualitatis hujus vel illius : et propter hoc dicit quod mutatio secundum qualitatem, et quies secundum qualitatem sunt opposita : aut quod oppositi sint motus qui sunt in contrarium qualitatis illius ad quam fuit motus ; sicut album fieri contrarium est ad id quod est nigrum fieri secundum alterationem, ideoque quod in contrarium qualitatis mutatio facta est.

Hæc autem cum studio in quinto ¹ *Physic.* habent determinari. Ad propositam intentionem, ut sciatur de esse fluente qualiter prædicetur, satis dictum est : esse enim fluens non habet aliud genus entis quam esse stans, quamvis habeat alium modum.

Et ideo motus non est per se prædica-

mentum, sed in genere illo in quo esse suum determinatur : et quia hæc non ad unum, sed ad plura reducuntur, ideo de motu in tractatu de *post-prædicamentis* fuit determinandum.

CAPUT XVI.

De habere et de modis ejus,

Quamvis habitus sit prædicamentum speciale prædicans quod causatur ex habitudine circumdantis extrinsecus, quod circumdans habet figuram et modum circumdati, tamen habere multis modis dicitur etiam secundum res aliorum prædicamentorum : ideo in *post-prædicamentorum* tractatu oportet tractare de habere.

Dicamus ergo quod habere multis modis dicitur. Aut enim dicitur eum habere habitum, et dicimur nos habere secundum primam qualitatis speciem : et sic dicitur, quod est in facultate habentis ad actum : dicit enim Averroes ², quod habitus est quo quis aliquid agit quando voluerit. Et Victorinus actorem dicit quem habitus facilem facit ad agendum. Aut dicitur secundum affectum in tertia specie qualitatis : quia nos dicimur habere id quod nos afficit, sicut dicimur nos habere calorem, vel frigus. Aut secundum aliam aliquam speciem qualitatis, qualitatem enim inherentem habenti dicitur habere id cui inhæret qualitas : dicuntur enim scientes disciplinam scientiæ habere, et studiosi dicuntur habere virtutem, sicut diximus, quando in facultate eorum est agere secundum disciplinam et secundum virtutem. Aut secundo modo dicitur habere secundum quantitatem quæ inest ut mensura, sicut dicitur habere qui habet magnitudinem : dicitur enim talis habere bicubitalem quantitatem, aut tricubitalem. Aut dicitur habere secundum ea quæ circa corpus sunt ut mutata secundum figuram corporis, ut habetur vestimentum

¹ A tex. com. 53.

² AVERROES, Super 3 de Anima, com. 18.

vel tunica : quæ omnia mutantur ad habentem, et non mutant eum, ut dicit Augustinus, et juxta hunc modum est id quod habetur in decorem, ut quod circumdat membrum, sicut habetur annulus in digito. Adhuc autem alio modo dicitur sicut totum habet partes præcipue organicas quæ sunt ad actum, ut manum, aut pedem, quando habentur ad usum manus et pedes. Dicitur etiam habere secundum quod in vase mensurante quantitatem et continente, sicut dicitur quis habere granum tritici in modio, aut sicut vinum dicitur quis habere in lagena : vinum enim in lagena habere dicimur, et in modio grana tritici, quia lagena continet et mensurat vinum, et modius triticum. Hæc igitur omnia diversimode habere dicuntur diversi, et diversis secundum omnia. Hic est unus modus prædicandi. Dicitur etiam alio modo habere per modum quo habetur possessio, sicut domum et agrum habere dicimur : et hic est specialis modus habendi et valde proprius. Adhuc autem dicitur habere sicut vir uxorem dicitur habere, aut uxor virum, mutuo contractu inter virum et uxorem. Sed modus iste qui dictus est, videtur alienissimus inter omnes modos habendi qui dicti sunt : nihil enim aliud dicimus virum habere uxorem, nisi quia cohabitant simul ad civiles et æconomicos actus : et hoc modo habens habetur eodem modo quo habet : et per eundem contractum qui habet efficitur habitus, et hoc non est in aliquo aliorum modorum. Forte tamen adhuc apparebunt et alii modi ejus quod est habere : sed qui magis consueverunt dici et usitati sunt apud sapientes sunt isti, qui pene omnes enumerati sunt : et si qui alii sunt, reducuntur ad istos.

Modi autem habendi qui dicti sunt, sic accipiuntur. In omnibus enim habens aliquo modo est principium habiti, et habitum est ad naturam habentis, quando proprie habetur : aut igitur secundum naturam est principium, aut secundum voluntatem, aut simul secundum naturam et voluntatem. Si enim principium est secundum naturam, aut est secundum qualitatem cujus natura est principium, et sic est modus primus, aut secundum quantitatem, et sic est modus secundus. Nec plures sunt secundum naturam : quia cum habens differat ab habito, oportet quod substantia sit habens et qualitas vel quantitas sint habita. Alia vero prædicamenta non prædicant aliquid absolutum. Si autem natura cum voluntate est principium, tunc est modus quintus, in quo membrum habetur a natura : visus autem refertur ad voluntatem. Si autem sola voluntas est principium, tunc est respectu principii extrinseci quod extrinsecus se habet ad habentem : aut igitur habitum habens est ex ipso quod habet, aut non : si sic, est tunc modus octavus : si non, et est de extrinsecis : aut ergo habitum mutatur ad formam habentis, aut non. Si sic : aut est ad necessitatem, aut decorem. Si est ad necessitatem : tunc est tertius modus. Si est ad decorem : tunc est modus quartus. Si vero mutatur habitum ad habentem : aut habitum habetur per modum contenti, sicut in vase mensurante : aut per modum habitus tantum. Si per modum contenti : tunc est modus nonus. Si secundo modo : tunc est modus septimus. Multis autem aliis modis potest accipi numerus modorum habendi : sed quia parva vis est in talibus, ideo illa sufficiant.